EDİTÖRDEN

Hayatın bir sefer, dünyanın bir gölgelik ânı olduğunu bizlere Kutlu Resûl öğretti. Her sefer yeni bir imtihan olduğu kadar, her yolculuk yeni bir başlangıç aslında... Takipçisi olduğunuz izler sizin kaderinizi belirleyecektir. Bizler bu manada Kutlu Resûl'ün izlerini takip ediyoruz ve etmeye devam edeceğiz.

Din ve Hayat Dergisi 2018 yılının ilk sayısında sadece Müslümanların tarihini değil, dünyanın da gidişatını değiştiren bir milat olarak "Hicret"i konu edindi. Hicret nereden nereye yapılırsa yapılsın, yönünü Allah'a ve Resûlü'ne çevirenler için hakikate inkılâb eden bir süreç olduğu muhakkaktır. Hicret, Hakk'a ilticanın ve O'nun rahmetine kaçışın bir resmidir. O'ndan yine O'na…

Hicreti Efendimiz'in hayatından bugüne bir şuur ve idrak arayışı olarak taşımak noktasında önemli bir dosya hazırladık. Dergimiz İstanbul Müftüsü Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz'ın hicreti dünyanın en önemli ve örnek kardeşlik akdine çeviren boyutuyla ele alan "Hicret ve Muâhât" yazısı ile başlıyor. "Kur'an'da Hicret" konusunu Prof. Dr. Şerafettin Gölcük ele alırken Prof. Dr. Mustafa Ağırman "Hicret Yolculuğu" yazısında hicreti tafsilatı ile anlatıyor. "Hicretle İlgili Fıkhî Hükümler"i Prof. Dr. Ahmet Özel değerlendirdi. Mekke'den Medine'ye hicret öncesi gerçekleştirilen Habeşistan'a Hicret tecürbesini ise Yrd. Doç. Dr. Nihal Şahin Utku kaleme aldı. Hicret'te kadın ve çocukların yaşadıkları durumu Doç. Dr. Ayşe Esra Şahyar "Sahabeden Bugüne Göç ve Kadın" yazısında çarpıcı sahneler ile değerlendirdi. Hicretin modern zamanlarda neredeyse insanlık dramına dönüşen bir göçe evrilmesi dosyamızın ikinci bölümünü oluşturdu. Bu bölümde ise insanın yeryüzündeki göç hikayesinden bugüne yaşanan hakikati "Ontolojik Olarak Göç" başlığı ile Halime Yıldız ele aldı. Sümeyra Sav, ülkemizin kucak açtığı Suriyeli mülteci kardeşlerimizi ve onların dramlarını dinleyerek kayıt altına aldı. Prof. Dr. Abulfez Süleymanov, "mülteci krizinin insanlığın krizi" haline geldiğinden hareketle özellikle yaşanan uyum sorunlarına dair çözüm önerileri sunan önemli bir yazı kaleme aldı.

Bu sayımızı anlamlı kılan iki önemli portre yazısını da sizlerin istifadesine sunuyoruz: Mustafa Eriş'in kaleme aldığı "Hz. Ebubekir (r.a.)" ve Meral Günel'in kaleme aldığı "Hz. Hacer" yazısı… Yine bu sayımızda iki önemli isimle mülakat gerçekleştirdik. Tecrübeleri ile bizleri aydınlatan Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan ve Prof. Dr. Süleyman Uludağ hocalarımıza teşekkür ediyoruz.

Dosyamıza katkı sunan diğer tüm yazarlarımıza da teşekkür ederken, Hicretin hayatımızda bir aksiyon ve inkılaba dönüşmesini, savaşların gölgesinde süreklilik arzeden ve artık kanıksanmaya başlanan göçün sulhle beraber, selamete dönüşmesini diliyorum.

Kâmil BÜYÜKER

13 HİCRET YOLCULUĞU
Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

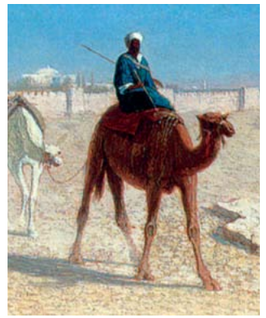

25
HABEŞİSTAN'A
HİCRET TECRÜBESİNİN
BUGÜNKÜ ANLAMI
Yrd. Doç. Dr. Nihal ŞAHİN UTKU

39 ONTOLOJİK OLARAK GÖÇ
Halime YILDIZ

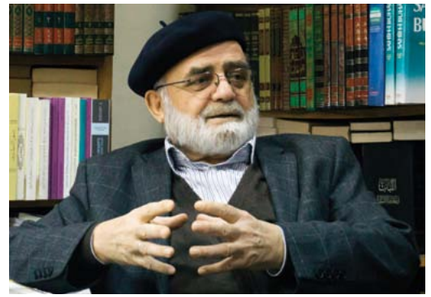

50 Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN ile Söyleşi

60
HİCRETTE YOL ARKADAŞI
EBU BEKİR SIDDİK (r.a.)
Mustafa ERİŞ

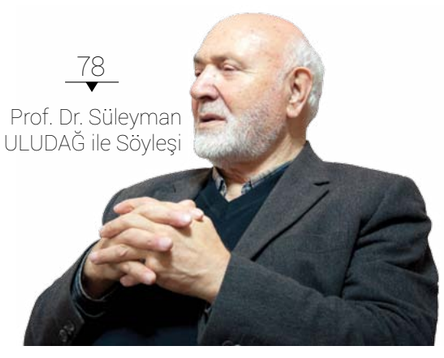

78
Prof. Dr. Süleyman
ULUDAĞ ile Söyleşi

90
MÜLTECİ KRİZİ, TOPLUMSAL UYUM
SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Prof. Dr. Abulfez SÜLEYMANOV

100 BALKAN MUHACİRLERİNİN GÜR SESİ: MUHACİR GAZETESİ
Yrd. Doç. Dr. Tuğba AYDENİZ

4 HİCRET VE MUÂHÂT
Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

8 KUR'AN'DA HİCRET
Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK

20 SAHABEDEN BUGÜNE GÖÇ VE KADIN
Doç. Dr. Ayşe Esra ŞAHYAR

29 MEDENİYET KURUCU OLARAK HİCRET
Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL

34 TARİHİ DÖNÜŞTÜREN HİCRET
VE TARİHÎ BAŞLANGIÇ: HİCRÎ TAKVİM
Prof. Dr. Kasım ŞULUL

44 PEYGAMBERLERİN HAYATINDA HİCRET:
TARİHİ DÖNÜŞTÜREN BİR MİLAT
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ

47 HİCRET ARKADA BIRAKABİLMEKTİR
Fatma BAYRAM

56 HİCRET ŞUURU: "BEN RABBİME
HİCRET EDİYORUM!"
Dr. Âdem ERGÜL

64 HİCRETLE İLGİLİ FIKHÎ HÜKÜMLER
Prof. Dr. Ahmet ÖZEL

68 HİCRET ÖNCESİ ARAYIŞ DÖNEMİNİN
PSİKO-SOSYAL AÇIDAN TAHLİLİ
Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

73 HİCRETİN SONUÇLARINDAN MEDİNE
ANAYASASI, DÂRÜLİSLÂM / DÂRÜLHARP
TANIMLARI ve HUKUKU
Dr. Emine GÜMÜŞ BÖKE

84 YOL, YOLCULUK, YOLCU...
Kemal SAYAR

86 İKİ KURBANLIĞIN ANASI:
HZ. HÂCER
Meral GÜNEL

95 "MİSAFİRLİĞİMİZE HALEL GETİRMEDEN
YAŞAMAYA ÇALIŞIYORUZ"
Yazı ve Röportajlar: Sümeyra SAV

105 MAĞRA
Necip Fazıl KISAKÜREK

106 KÜLTÜRÜN TAŞIYICISI OLARAK
GÖÇ VE HİCRET
Caner AKDEMİR

110 KISSATU'L-GÂR ADLI RİSALE
Yrd. Doç. Dr. İclâl ARSLAN

114 HİCRET: BİR AYRILIK VE KOPUŞ
BİR VARIŞ VE VASIL OLUŞ
Prof. Dr. Ali Murat DARYAL

116 İSLAMÎ TÜRK EDEBİYATINDA
HİCRET'E DAİR
Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEŞ

120 TÜRKÜ VE AĞITLARDA GÖÇ
Dr. Türkan ALVAN

129 KİTAPLIK
Kâmil BÜYÜKER

125
GÖÇ FİLMLERİ

SAYI: 33
KIŞ 2018/1439

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSTANBUL ŞUBESİ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ VE YAYIN YÖNETMENİ (SORUMLU) **Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ** • YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve YAYIN KOORDİNATÖRÜ **Muteber Gülsefa UYGUR** • EDİTÖR **Kâmil BÜYÜKER** kamilbuyuker@gmail.com / istanbul.dergi@diyanet.gov.tr • YAYIN KURULU **Fatma BAYRAM, F. Hilâl FERŞATOĞLU, Fulya İBANOĞLU, Halime YILDIZ, Mehmet YÜKSEL, Meral GÜNEL, M. Sönmez BAYRAKTAR, Sümeyra SAV** • TASHİH **F. Hilâl FERŞATOĞLU** • ÖN VE ARKA KAPAK RESMİ **Hz. Peygamber'in Medine'de karşılanma tasviri Ebru: Hikmet Barutçugil Resim: Hacer Ünal Hazar** • ANKARA TEMSİLCİSİ **Muhammed Kâmil YAYKAN - Diyanet İşleri Başkanlığı - 0537 677 07 77** • GÖRSEL TASARIM **Bora NEBİOĞLU** • WEB **istanbul.diyanet.gov.tr** • BASIM YERİ **TDV Yay. Matbaası Serhat Mah. 1256. Sokak No: 11 Ostim Yenimahalle/ANKARA Tel: 0312 354 91 31** • BASIM TARİHİ **10.02.2018** • İDARE YERİ **İstanbul Müftülüğü Ek Binası Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad. Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL - 0212 526 16 80 / 14-15 - 0505 314 69 78** • YAYIN TÜRÜ **Yerel-Süreli** • ISSN **1308-9595** • DAĞITIM **İsmail KORKMAZ - TDV. Yay. Mat. ve Tic. İşl. İstanbul Fatih Kitabevi Akşemseddin Mah. Akdeniz Cad. No: 109 Fatih/İstanbul - 0 212 621 80 17**

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

DİN ve HAYAT
TDV-İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ
33 HİCRET VE GÖÇ

"Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin." (Âl-i İmrân 2/103)

Hat: Ömer Lütfi Efendi

HİCRET VE MUÂHÂT

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ
İstanbul Müftüsü

Dergimizin bu sayısının kapak konusu: "Hicret ve Göç". Hicret ve göç ictimâî ve insanî bir olay olarak bir krizi ifâde etmektedir. İnsanın bulunduğu ve yaşadığı yeri terke mecbur bırakılarak yeni bir yurt arayışı için yola çıkması, psikolojik ve sosyolojik bir krizdir. Ancak bütün krizler gibi hicret ve göç de sıkıntı ve fırsatı aynı anda içinde barındırmaktadır. Önemli olan krizi fırsata çevirebilmektir. Hz. Peygamber'in hayatındaki en sıkıntılı olaylardan biri olan hicretin fırsata dönüşen en önemli ciheti, yeni bir toplum ve medeniyet inşâsına imkân veren yanıdır. Burada da en esaslı argümanlardan biri ya da birincisi muâhât/kardeşlik uygulamasıdır.

İslâm'ın geldiği cahiliye toplumunda insanlar sosyal, ekonomik ve cinsiyet farklılıklarından dolayı birbirleriyle boğuşmakta ve birbirlerine zulmetmekteydiler. Nitekim Mekke'de soylular köleler üzerinde, güçlüler güçsüzler üzerinde, erkekler kadınlar ve kız çocukları üzerinde ezici tavır ve baskı ile müthiş bir gerilim ve huzursuzluk oluşturmaktaydı.

VII. asrın karanlık ve vahşet dünyasında insanlığı merhametle tanıştırarak yeni bir medeniyet inşâ hareketi başlatan Sevgili Peygamberimiz, önce gönüllerin kir ve pasını temizlemeyi hedefledi. Kalplerdeki şirk anlayışının yerine tevhid tohumları ekerek gönül mülkünde Hakk'ı egemen kılma hedefine yoğunlaştı. Ardından inananların birbirlerine tutunarak gönüllerini korumaları hamlesini başlattı. Bu mânâda bugün adına "sosyal sorumluluk" dediğimiz manevî sosyalleşmeyi gerçekleştirmek üzere Mekke'de güçlü ve hür Müslümanlarla köle sahâbiler arasında bir muâhât/kardeşlik gerçekleştirdi. Nitekim Mekke'de Hz. Hamza ile Zeyd b. Harise'yi, Ebu Ubeyde b. Cerrah ile Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim'i, Ubeyde b. Haris ile Bilâl-i Habeşî'yi kardeş ilan etmişti.

Mekke döneminde ilk örnekleri görülen kardeşlik/muâhât, hicretten sonra Medine'de bütün Müslüman toplumu kuşatacak şekilde daha güçlü bir biçimde ortaya çıktı. Hicretteki muâhât, ümmet olmanın ve medeniyet kurmanın altyapı çalışmasıydı.

Allah Resûlü, hicretteki krizi fırsata çevirmek adına Medine'ye geldikten beş ay kadar sonra Enes b. Mâlik'in evinde muhâcirlerle ensarı ikişer ikişer kardeş yaptı. Nitekim Hz. Ebu Bekir ile Hârise b. Zeyd'i, Hz. Ömer ile Utbân b. Malik'i, Ebû Ubeyde ile Sâd b. Muâz'ı, Hz. Osman ile Evs b. Sâbit'i, Hz. Bilâl ile Abdullah b. Abdurrahman'ı, Selman ile Ebu'd-Derda'yı kardeş yaptı. Muâhât ile kardeş ilan edilenlerin sayısının yüz civarında olduğu rivayet edilmektedir.

Muâhât, İslâm toplumunda bütünleşme ve ümmet fikrinin gerçekleştirilmesinde sosyokültürel ve ekonomik problemlerin çözümünde büyük kolaylıklar sağlamıştır. Yurtlarından ve yuvalarından sürülen; ya da ayrı düşen muhâcirlerin gariplik ve mahzunluğu giderilmiş; hicret edenlerin Medine'ye ve Medinelilere ısınmaları kolaylaştırılmış; ayrıca fakir ve muhâcirlerin maddî destek ve yardım görmelerinden doğabilecek psikolojik ezikliğe fırsat verilmemesi amaçlanmıştır.

Resûl-i Ekrem'in muâhât projesi sayesinde o zamana kadar yaşadıkları ağır şartlarda tecrübe kazanan muhâcirlerin ensara mürşid, muallim ve rehber, ensarın da onlara bir nevi talebe kılınarak toplumsal bir eğitim hareketinin başlatılması sağlanmıştır. Ayrıca ashab arasında seciye ve karakter benzerliğinin belirginleştirilmesi sayesinde her iki zümrenin ortak bir paydada buluşarak zihniyet beraberliği içinde inkârcı, münafık ve Yahudi fitnelerine karşı birlikte hareket etmeleri temin edilmiştir. Çünkü kardeşlik projesi inananlar arasındaki her türlü farklılığı, maddî üstünlüğü bir tarafa bırakmayı sağlayan ve yürek bütünlüğü içerisinde Allah'a yönelmeyi gerçekleştiren bir husustur.

Muâhât projesi Medine'de yeni İslâm toplumunun inşâsında çok önemli bir fonksiyon icrâ etmiştir. Muâhât/kardeşlik sayesinde bir yandan yıllardan beri husûmetle birbirleriyle didişen Evs ve Hazrec kabilelerinin kendi aralarındaki kavgası sona ererken, öte yandan Mekke'den gelen muhâcirler ensarla kardeş olmuş; diğer yandan ise Yesrib'in Medine'ye dönüşmesi ile bedevî Müslüman Arapların medenîleşmesi süreci başlamıştır. Muâhât sayesinde Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki kan davaları sona ermiş, öz kardeşlikten daha güçlü bir kardeşlik tesis edilmiştir. Önceleri birbirine vâris olmayı da kapsayan bu kardeşliğin hukukundan daha sonra miras uygulaması çıkarılmıştır. Kur'an bu tarihî olayı şu ifadelerle anlatmaktadır:

"Hani siz birbirinize düşman kimselerdiniz de Allah gönüllerinizi ısındırmıştı. Allah'ın nîmeti/İslâm ve îmân sâyesinde kardeşler olmuştunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarındayken Allah sizi oradan kurtarmıştı."[1]

Ayette ifade edildiği gibi husûmet ve kin ateşiyle dolu yürekleri ısındırıp kaynaştıran imana dayalı kardeşlik ve sevgidir. Çünkü müminleri uzlaştıran, kalplerini ısındıran, Hakk'ın kelâmı üzerinde ittifak etmelerini sağlayan imanlarıydı. Bu iman sayesinde onlar, birbirlerinin iyiliğini isteyen, birbirlerine merhamet eden, Allah için birbirini seven ve îsâr ehli kardeşler olmuştu. Medine'deki muâhât ve kardeşliğin îsâr vasfını anlatan ayet şöyledir:

Ebru: Hikmet Barutçugil
Âb-Rû'larda Su Kasîdesi (Esenler Belediyesi, Mart 2017)

"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, hicretle kendilerine gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler (îsâr). Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."[2]

Resûl-i Ekrem, hicretin ardından Medine'de toplumun iç dinamiklerini harekete geçirecek bir dizi icraat yapmıştır. Bunların içinde selâmın yayılması, açların doyurulması, yakınların ziyaret edilip gözetilmesi ve mescid yapılması gibi sosyal içerikli emir ve tavsiyelerin ön plana çıktığı görülür.

Mevlânâ Mesnevî'sinde Medine'deki Evs ve Hazrec kabilelerinin İslâm öncesi döneme ait kin ve husûmetlerini "birbirlerinin kanını içecek can düşmanlığı" olarak tanımlamaktadır. Medine'de Allah Resûlü'nün: *"Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını ıslâh edin/düzeltin."*[3] emrine imtisâlen gerçekleştirdiği muâhât, onların kinlerini ortadan kaldırdı. Onlar önce üzüm salkımındaki dâneler gibi kardeşliğin tesiri altında öğütüldüler ve bir oldular. Salkımdaki üzümler de birdir, ama tatları farklıdır. Kimi koruk, kimi lezizdir. Ezildikleri zaman koruk olanların ekşiliği tatlıların arasında kaybolur ve ortaya nefis bir şıra çıkar. Medineli Müslümanlar da iman potasında ezilip öğütülünce koruk olanların tadı öbürlerine karıştı ve ortaya leziz bir kardeşlik şırası çıktı. Bu sayede Medineli Evs ve Hazrec'e mensup ensar ile muhâcirlerden oluşan İslam ümmeti, birlik ve kardeşliğin tadına vardı.

Mevlânâ, muâhât sonucu oluşan birlik ve beraberliğin sonucunu, sıkılan üzüm dânelerinden çıkarılan şıra misalinde ne güzel anlatmaktadır.[4] Tek başına olduğunda koruk olan üzüm, insanın ağzını burar. Ama kesret içinde içtimâî birlik/vahdet, beraberlik ve muâhât o koruk tadındaki üzümleri eritip toplumsal bir lezzet kıvamı oluşturur. Tek başına bir anlam ifade etmeyecek pek çok insan, toplum hayatında değerli hale gelerek bir boşluk doldurur, ayrı tat ve kokusu ile birliğin içinde yerini alır.

Mevlânâ eserinde bir başka ifadeyle insanları birliğe çağıranları insanlığı güneşe çağıranlara benzetir. Güneş bir tanedir, ama evlerin penceresinden içeri girdiği zaman onun ışığı binlerce olur.[5] İnsanların algısında evler sayısınca güneş vardır. Ama evlerden güneş ışığına ve oradan da güneşe döndüğünüz zaman yönünüzdeki güneşin tek olduğunu görürsünüz. Dolayısıyla ışığı arayanlar, ışığı tâkip ettikleri zaman birliğe, güneşin birliğine doğru yol alırlar.

"Resûl-i Ekrem, hicretin ardından Medine'de toplumun iç dinamiklerini harekete geçirecek bir dizi icraat yapmıştır. Bunların içinde selâmın yayılması, açların doyurulması, yakınların ziyaret edilip gözetilmesi ve mescid yapılması gibi sosyal içerikli emir ve tavsiyelerin ön plana çıktığı görülür."

Toplum hayatında insanlar sayısınca kesreti sembolize eden çokluk görünür. Ama insanoğlu kaynağa inince orada biri ve birliği görür ki bu da kendisinin diğer insanlardan, diğer insanların da kendisinden farkının olmadığıdır. Çünkü hepsinde aynı ilahî ruhtan bir nefha vardır. Bu yüzden insanoğlunun her biri değerlidir. İnsanı birlik fikrine götüren insandaki bu ruhtur.

Toplumlarda dayanışmayı en yüksek seviyede sağlayan unsurların başında karşılıklı sevgi, kardeşlik ve yardımlaşma gelir. Bu açıdan bakıldığında İslam toplumu ve medeniyet inşâsında Allah Resûlü'nün ensar ve muhâcirler arasında gerçekleştirdiği muâhât, insanlık tarihinde emsali görülmemiş bir neslin inşâsına ve saadet çağının başlamasına âmil olmuştur. İslâm ümmeti bu sayede kabile, kavim, ırk, kölelik-hürlük, zenginlik ve fakirlik gibi sınıf ve statü esasına göre değil, din kardeşliği üzerine kurulmuştur.

İslâm toplumlarında toplum kimliğini oluşturan, İslamî ve insanî değerlerdir. Mensupları birbirlerine bu değerlerle kilitlenmiş fertlerden oluşan toplumların yürekleri toplu atmaya devam eder. Renk ve dil farklılığı asla ayrışma sebebi olmaz. Aynı cephelerde vatanı ve mukaddesâtı koruyan askerlerin farklı dilleri konuşuyor olmaları hiçbir zaman problem teşkil etmez. Nitekim millî şairimiz Mehmed Âkif bunu şöyle ifade eder:

Girmeden tefrika bir millete düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, top onu sindiremez!

Asr-ı saadette Allah Resûlü'nün etrafında Araplardan başka İranlı, Habeşli, Romalı, Yemenli pek çok kavim, ırk, millet ve dine mensup insan, İslam potasında Müslüman kimliğiyle kaynaşmıştı. Asr-ı saadetten günümüze kadar gelen süreçte, bu farklı ırk ve dillere mensubiyet asla problem olmamıştır. Çünkü iman eksenli kardeşlik ve sevgi mayalı tarihî beraberliğimiz, kötü niyetlilerin emellerine ulaşmasına fırsat vermeyecek güçtedir.■

DİPNOTLAR

1 Âl-i İmrân, 3/103.
2 Haşr, 59/9.
3 Hucurât, 49/10.
4 Bkz. Mesnevî, II, b. 3699-3715.
5 Bkz. Mesnevî, IV, b. 415.

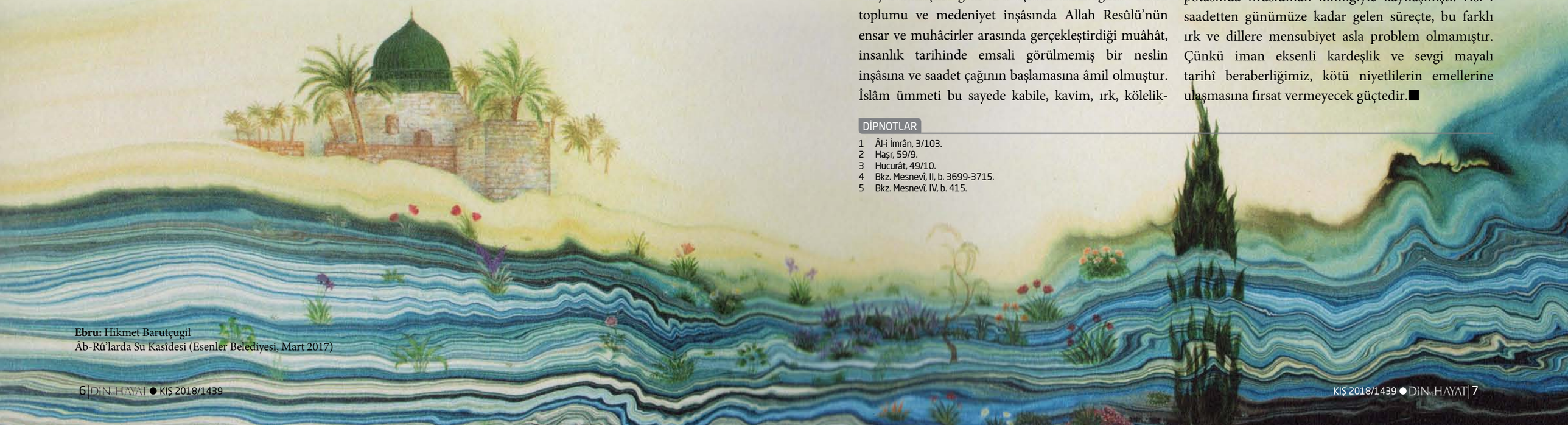

Ebru: Hikmet Barutçugil
Âb-Rû'larda Su Kasîdesi (Esenler Belediyesi, Mart 2017)

"Bunlardan önce Medine'yi yurt edinip imana sarılanlar ise, kendi beldelerine hicret edenlere sevgi besler, onlara verilen ganimetlerden ötürü içlerinde bir kıskanma ve istek duymazlar..." (Haşr, 59/9)

Hat: Mahfuz Zunnun El-Übeydi **Müzehhibe:** Zehra Durmuş (Albaraka Türk Koleksiyonu)

KUR'AN'DA HİCRET

Prof. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK
Necmettin Erbakan Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi

> "Hicret, küfür yurdundan iman yurduna intikalle; kâfirlerin amellerinden Müslümanların amellerine geçmekle; Allah'ın emrettiklerini yapmak, yasakladıklarını terk etmekle olur."

Hicret; sözlükte, "uzaklaştırmak, terk etmek" demektir. Terim olarak ise yakınların, akrabanın, dostların, öz yurdun, din ve inanç yüzünden terki veya bunun aksi olarak; akrabanın, dostların, yakınların din ve inanç sebebiyle kişiden uzaklaşmaları, onu terkleri anlamı vardır. Buna göre hicrette karşılıklı iki yönlü bir uzaklaşma anlamı kendini gösterir. "Muhâceret", aynı kökten olup "göç etme" anlamındadır. Hicret edene "muhacir" denir.[1]

Hicret, küfür yurdundan iman yurduna intikalle; kâfirlerin amellerinden Müslümanların amellerine geçmekle; Allah'ın emrettiklerini yapmak, yasakladıklarını terk etmekle olur. Hicret, hem küfürden hem de küfrün alametlerinden uzaklaşmaktır. Bu bakımdan muhacir, Allah'ın yasakladıklarından uzaklaşan kişidir. Hicret, ister küfür diyarından iman yurduna, ister küfür alâmet ve amellerinden iman alâmet ve amellerine intikal şeklinde anlaşılsın, o ancak Allah'ın emrini yerine getirmek için yapılır.[2]

Hususi hicret ise, Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine' ye yaptığı hicrettir. Mekke'nin fethiyle son bulan hicret Resûlullah'ın (s.a.v.) hicretidir, şartlar gerektirdiğinde hicret yine yapılır.

Hicretin Gayesi

Hicretten gaye, küfürden, zulümden uzaklaşıp İslam'ı bütünüyle yaşamaktır. Bu, ya dine her yönden sahip çıkmak ya Hz. Muhammed'in yanında düşmanlarına karşı savaşta yer almak ya da küfür diyarında sükûna razı olmayarak cihadı yol olarak benimsemekle olur.

"Biz zayıf kimselerdik!" demek suretiyle Müslüman kendini kurtaramaz. O zaman onlara; *"Allah'ın arzı geniş değil miydi?"* denir. Zira Mekke'de İslam'ı her bakımdan -iman, amel, toplum düzeni- yaşamaları problem haline gelmiş Müslümanlara; dinlerini rahatça yaşayacakları bölgelere gitmeleri emredilmiştir. Mazereti olmadığı halde müşriklerin arasında kalanlar için, cehennem varılacak yer olarak gösterilmektedir.[3] Hicret, zorluklarla, meşakkatlerle doludur. O insanın önüne görünüşte birtakım güçlükler kor. Fakat Allah kitabında, kendisi için hicret edenin gideceği yeri çok bereketli bulacağını, hayır ve nimetlerle o yerin dolu olacağını beyan ediyor. Hicret gerçekten korku, mihnet, sıkıntı, zorluk gibi görünse de; tam aksine bolluk, bereket, refah, saadet ve zaferin kaynağıdır. Bütün bunlara ilaveten insanın hicrete başlayıp tamamlayamadan ölmesi halinde karşılığını, sevabını, mükâfatını Allah'ın üzerine alması, O'nun kefil olması hicretin değerini, faziletini daha da arttırmaktadır.[4]

Hicretin gayelerinden biri de Müslümanlar arasındaki dostluğu, yakınlığı, kardeşliği pekiştirmek, kâfir ve münafıklara asla inanmamak ve onların iç yüzlerini ortaya koymaktır. Kâfir yeryüzünde herkesin kendisi gibi olmasını ister, hiç kimsenin iman etmesini istemez. Eğer Müslüman, şu veya bu sebepten, kâfirin, münafığın aldatıcı, saptırıcı sözlerine kanarsa yeryüzünde iman yaygınlaşamaz, Müslümanlar arasında birlik, dayanışma kurulamaz, görüş ayrılıkları ortaya çıkar, onları bir gevşeklik sarar. Bu olumsuz davranışları yok etmek, Müslümanları bir zorlukla ve güçlükle imtihan etmek için hicret gerekir.[5]

Şartlar ve Yapılış

"İman edip hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler, işte bunlar birbirinin dostudurlar. İman edip hicret etmeyenlerle, hicret edinceye kadar sizin dostluğunuz yoktur. Fakat din uğrunda yardım isterlerse yardım etmek üstünüze borçtur. Şu kadar var ki sizinle

aralarında anlaşma bulunan bir kavim aleyhinde değil... Allah işlediklerinizi hakkıyla görücüdür."[6]

İnsanlar arasındaki birlik ve beraberliğin, irtibat ve alakanın, aksiyon ve amel birliğinin tek şartı iman ve akidedir. Kâfirler birbirinin dostudur. Müminler de birbirinin dostudur. Zira her iki grup akidede veya inkârda birlik halindedir. Ayette işaret edilen ve dostluğun şartı olarak kabul edilen hicret, daha önce belirtildiği gibi, "Gücü yetenlerin şirk diyarından İslam yurduna göçmeleridir. Hicret etme imkânına sahip oldukları halde, menfaatini veya müşriklerle olan akrabalığını düşünerek hicret etmeyenler... Onlarla İslam cemiyeti arasında dostluk olamaz."[7]

İslam, Allah tarafından kutlu ve seçkin peygamberler zinciri ile insanlığa tebliğ edilen ilahi davetin Hz. Muhammed vasıtasıyla talim ve tatbik edilen son ve mükemmel şeklidir. Allah tarih boyunca insanlığa elçileri aracılığıyla şu gerçeği duyurmuştur: İbadet ancak Allah'adır, Allah'tan başkasına asla kulluk yoktur.

"Mekke'de kelime-i şehadet getiren her şahıs; gönlünü ailesinden, aşiretinden, kabilesinden ve cahiliyet kumandasından çekip kurtarmış, Allah'ın Resûlü'ne bağlanmış ve iradesini onun önderliğinde meydana gelen küçük cemiyete teslim etmişti. Cahiliye toplumu bu yeni doğan cemiyeti bünyesinden atmak, daha vücut bulmadan yıkmak için çalışırken, Resûllullah (s.a.v.) bu cemiyeti meydana getiren fertleri kardeş yapmıştır. O, kan ve nesep bağı yerine iman, akide bağı ile yeni toplumun fertlerini birbirine bağlamıştır. Bu toplum ve onu oluşturan şartlar, prensipler göz önüne getirildiğinde, birlikte hicret yapmanın anlamı daha iyi anlaşılır."[8]

Hicret Hadisesi ve Müminler

Müminler hicret sırasındaki konumları bakımından dört kısma ayrılmışlardır:

I- Birinci kısımda ilk muhacirler yer alır. Onlar; iman etmişler, hicret etmişler, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihat etmişlerdir. Bu ilk muhacirlerin dört ana vasfı vardır:

1- Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahirete, kadere iman edip bütün teklifleri kabul etmişler, Hz. Muhammed'e hiç bir konuda karşı gelmemişlerdir. Kâmil iman sahibidirler.

2- Hicret etmişlerdir, doğup büyüdükleri topraktan ayrılıp akrabayı ve komşuları terk etmişler, bunu Allah'ın rızasını kazanmak için yapmışlardır. Geçimin sağlandığı toprağı, evi, aileyi terk edebilmek hayatta en zor iş olsa gerektir. Oysa bu ilk, muhacir Müslümanlar önce Allah'ın rızasını talep ederek eski dinlerini terk ettiler, imanı küfre tercih ettiler; sonra da, Allah rızası için topraklarını, evlerini, akrabalarını ve komşularını terk ettiler. Böylece maddi dünyalarını da değiştirdiler.

3- Onlar Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat etmişlerdir. Öz yurtlarından ayrılınca evlerini, eşyalarını, tarlalarını ve geçim vasıtalarını kaybetmiş, malsız, mülksüz kalmışlardır. Fakat öte yandan İslam'ın gelişip yayılması için mala ve maddi güce ihtiyaç hâsıl olmuş, daha fazla infak ve harcama gerekmiştir. Bu gayenin gerçekleşmesi için onlar daha çok çalışıp kazanıp İslam'ın yayılması ve Allah rızası için kazançlarıyla ve mallarıyla, cihat etmişlerdir.

Onlar canlarıyla da, cihat etmişlerdir: Bütün savaşlarda canlarını ortaya koydukları gibi özellikle ilk savaş Bedir'de, güçlü, kuvvetli, çok iyi donanmış düşmana karşı canlarını ortaya koymaktan çekinmeyerek şehadete talip olmuşlardır.

4- Onlar bu üç sıfatlarıyla, imanları, hicretleri ve cihatlarıyla insanların ilkleridirler. İlk muhacirler sözü edilen sıfatlarıyla dinin kuvvetlenip yayılmasında çok büyük görev ifa etmişler, bu itibarla Müslümanların gerçekten önderleri olmuşlardır. Onlar fazilette, feragatte, imanda, hicrette, cihatta, fedakârlıkta ve sabırda, özetle bütün İslamî hasletlerde örnektirler.

II- İkinci kısım müminler: Medineli ensardır. Hz. Peygamber ashabıyla birlikte Medine'ye hicret edince, eğer Medineli ensar onları barındırmasa, yardım etmese, malî ve nefsî fedakârlıkta bulunmasaydı maksat hâsıl olmayacaktı. Ensar eşsiz ve benzersiz bir fedakârlıkla Hz. Peygamber'in ve ilk muhacirlerin hizmetine koşmamış olsaydı, hicretten gaye tahakkuk etmeyecekti. Onlar insanlık tarihinin bir benzerini gösteremeyeceği tarzda misafirperverlik ve ev sahipliği yaparak gerçekten dost olduklarını gösterdiler.

Bununla birlikte hicrete talip olanların, hicret yapanların bazı üstünlükleri vardır. Bunların şu nitelikler olduğu ekseriyetle kabul edilir:

1. Muhacirler imanda ilklerdir. Bu yönleriyle sayılamayacak faziletlerin sahipleridirler.

2. Mekke'de Kureyşli müşriklerden her türlü güçlüğü, zorluğu, sıkıntı ve işkenceyi gören ve bunlara sabır ve tahammül gösteren onlar olmuştur.

3. Topraklarından, evlerinden, ailelerinden ayrılan muhacirlerdir, yurtlarından olan onlardır.

4. İslam'ı ilk kabul edenler onlar olmuştur. Medineli ensar, Mekkeli muhacire bu hususta, İslam'ı kabulde ancak iktidâ etmiş, uymuştur. Uyan yani muktedî, kendisine uyulandan daha iyi ve üstün değildir. Ama bununla birlikte *"İyi bir sünnet ihdas edip ortaya koyan o sünnetin ecrini, sevabını aldığı gibi kıyamete kadar o sünneti işleyenin amelinin sevabını -işleyenin sevabı eksilmeksizin- alır."* hadisi gereğince Medineli ensar Mekkeli muhacirlere uymuş, birlikte İslam toplumunun akide esasına dayalı kardeşlik, birlik toplumu olduğunu fiilen göstermişlerdir. Bundan dolayı Allah onlar hakkında *"İşte bunlar birbirinin dostudurlar."* buyurmuştur.

III- Üçüncü kısım müminler: Hz. Peygamber'le birlikte hicret etmeyip Mekke'de kalanlardır. Onlar inanmışlardır, ama hicret etmemişlerdir. Bu bakımdan hicret edene kadar onlarla dostluk yoktur. Zira fiilî bir gösteride bulunamamışlardır, imanlarının tezahürü hicret şeklinde kendini göstermemiştir. Ama bununla beraber eğer hicret ederlerse daha önce var olan dostlukları iade edilecektir. Bundan maksat, Müslümanları hicrete sevk etmek ve hicreti sevdirmektir. Çünkü hicretin amacı Müslümanların çoğalması, biraraya gelip birbirlerine yardımcı olmaları, aralarında sevginin artması, kuvvetlenmeleri, kişilik kazanmaları, kendilerine güvenlerinin ziyadeleşmesi ve tefrikanın yok olmasıdır.

IV- Dördüncü kısım müminler: başlangıçta hicrete muvafakat etmeyen ama daha sonra hicret edenlerdir. Bunlar ilk muhacirlerin derecesinde olmamakla birlikte yine onlardan sayılmışlardır. Çünkü neticede onlar da iman etmişler, hicrette bulunmuşlardır ve savaş yapmışlardır.[9]

İman-Hicret-Cihat

"İman eden, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte kurtulanlar onlardır."[10]

İman nazarî planda kalbî bir iş olurken, hicret ve cihat özellikle amelî planda -malî ve nefsî fedakârlık-, iki önemli iş olarak kendini göstermektedir. İman, hicret, cihat formülünün ilk fiilî uygulayıcıları Müslümanların önderleri olan Mekkeli muhacir ile Medineli ensardır. Hicret eden kimseye dünya ve ahiretin maddî ve manevî nimetleri verilir, o kimse aynı zamanda sabreden ve Allah'a güvenen kimsedir: *"Haksızlığa uğratıldıktan sonra Allah yolunda hicret eden kimseleri, andolsun ki, dünyada güzel bir yerde yerleştiririz. Ahiret ecri ise daha büyüktür, keşke bilseler. Onlar sabreden ve yalnız Rablerine güvenen kimselerdir."*[11]

İman, hicret ve cihadı hayatlarının özü yapan Mekkeli muhacir ile Medineli ensar hakkında Allah Teâlâ değişmez düstur kitabı Kur'an'da şu beyanda bulunuyor:

"Allah'ın verdiği bu ganimet malları, yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden

muhacir fakirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır.

Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve kalplerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler; kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir."[12]

Bu ayetlerde dikkati çeken hususlar şunlardır:

Muhacirler; 1-Fakirdirler, 2-Hicret etmişlerdir, 3-Yurtlarından çıkarılmış, mallarından edilmişlerdir, 4-Allah'ın lütfunu ve rızasını dilerler, 5-Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım ederler, 6-Onlar sadık kimselerdir, doğrudurlar, sözlerinin eridirler, dinlerine sımsıkı bağlıdırlar.

Ensar; 1-Medine'de hicret yurdunda otururlar, 2-Kalplerinde iman yer etmiştir, 3-İman onların yurdunda kuvvet bulur, 4-Muhacirleri severler, 5-Onlara verilenler karşısında kıskançlık, hased ve çekememezliğe asla kapılmazlar, 6-Muhacirleri kendi nefislerine tercih edip üstün tutarlar.

Hz. Peygamber, ensara şu mübarek sözleriyle hitap etmiştir: *"İsterseniz evlerinizi, mallarınızı muhacirlere taksim edersiniz, ben muhacirlere taksim ettiğim gibi size de ganimetten taksim ederim. İsterseniz ganimet muhacirlerin olsun, evleriniz ve mallarınız sizin olsun."* Allah Resûlü'nün bu teklifine verilen cevap âlemi sarsıcı niteliktedir: *"Hayır, biz evlerimizi ve mallarımızı muhacirler için taksim eder, böler; ganimete de onlar için iştirak etmeyiz, ganimetten bir şey almayız."*[13]

Hicret esnasında öldürülme ve ölüm de vardır. Hicrete niyetlenen öldürülmeyi ve ölümü göze alan kimsedir. Hicret eden kimse Allah'ın dini ve peygamberinin zaferi için yola çıkan kimsedir. Muhacirin hedefi Allah'a yaklaşmak ve O'nun rızasıdır. Bu şekilde anlaşılan hicret bütün zamanlarda ve mekânlarda, geçerliliği olan bir davranıştır. Bununla birlikte hicret Allah için yapılmazsa hiçbir değer ifade etmez. Allah için yapılmayan hicret bir ülkeden diğerine intikalden başka bir şey değildir.

Hicret; sabır isteyen, cihadı gerektiren, eziyeti, çileyi davet eden, dünyalık bütün nimetleri Allah için elin tersiyle itmeyi şart olarak gören büyük bir hadisedir:

"Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun kadın olsun, amel sahibinin amelini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin memleketlerinden çıkarılanların, yolunda ezaya uğratılanların, savaşan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. Andolsun ki, Allah katından bir nimet olarak, onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Nimetin güzeli Allah katındadır."[14] Allah Teâla bu ayette altı sınıf mümini söz konusu ediyor ve onların durumlarının kabul edildiğini beyanla günahlarını bağışlayacağını açıklıyor. Bunlar; 1-Amel sahipleri, 2-Hicret edenler, 3-Allah yolunda ezaya uğratılanlar, 4-Yurtlarından çıkarılanlar, 5-Savaşanlar, 6-Allah yolunda öldürülenlerdir.

Hicret eden kimseler için vaadde bulunan Allah'tır. Allah vaadinden dönmez, caymaz. O halde imanla hicret ve cihat eden kimseler için, Allah yolunda bu en büyük fedakârlığı yapan müminler için Allah'ın vaadi, dünyada bolluk bereket; ahirette nihayetsiz nimetler ve cennettir.■

DİPNOTLAR

1 F. Razi, Tefsir, c. VI, s. 40-41.
2 F. Razi, Tefsir, c. X, s. 221.
3 Nisa, 4 /97-98.
4 F. Razi, Tefsir, c. XI, s. 11-16.
5 S. Kutub, Fi Zılali'l-Kur'an, c. III, 3. 376 ve dv.
6 Enfal, 8/72.
7 S. Kutub, a.g.e., c. VII, s. 90 ve dv.
8 S. Kutub, a.g.e., c. VII, s. 97.
9 F. Razi, a.g.e., c. XV, s. 208 ve dv.
10 Tevbe, 9/20.
11 Nahl, 16/41-42.
12 Haşr, 59/8-9.
13 F. Razi, a.g.e., c. Xxıx, s. 286-87.
14 Âl-i İmran 3/195.

Eser: Zehra Çekin

HİCRET YOLCULUĞU

Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem, Yüce Allah tarafından cennetten çıkarılıp dünyaya gönderildiğinde Mekke'yi mekân tutmuş ve ilk iş olarak Kâbe'yi yapmıştı. Son peygamber Muhammed Mustafa (a.s.) da Yüce Allah tarafından Mekke'de peygamber olarak görevlendirildi. Mekkelilerin büyük bir çoğunluğu ve özellikle de ileri gelenleri, kırk yaşına kadar el-Emîn olarak adlandırdıkları ve her konuda güvendikleri Hz. Muhammed'e peygamber olduktan sonra inanmadılar ve sıkıntı çıkardılar.

Mekke müşrikleri, İslâm dâvetinin önüne engeller çıkarıp inananlara eziyet ve işkenceler yapınca Hz. Peygamber de İslâm dâvâsı için Mekke'nin dışında bir merkez arayışına başladı. Bunun için Habeşistan, Tâif ve Medine'yi düşündü. Habeşistan uzak olduğu için, Tâif'te oturan Sakîf kabilesi de İslâm'ı kabul etmediği için bu iki yer aranan merkez olamadı. Allah Resûlü, 620 yılında hacca gelen altı Medineli ile Akabe'de görüştü, onlara İslâm'ı anlattı; onlar da kabul ettiler. 621 ve 622 yıllarında gerçekleşen Akabe biatları ile Medine İslâmlaştı ve hicrete hazır hale geldi. İlk biattan sonra Medine'ye muallim olarak gönderilen Mus'ab b. Umeyr'in ve son biatta nakîbü'n-nükebâ olarak seçilen Es'ad b. Zürâre'nin gayretleri ile Medine hicrete hazır hale getirildi.

> “Efendimiz, ikinci Akabe biatından sonra Müslümanlara Medine’ye hicret edebileceklerini söyleyince, kısa zamanda büyük bir çoğunluk Mekke’den ayrılarak Medine’ye hicret ettiler.”

Efendimiz, ikinci Akabe biatından sonra Müslümanlara Medine’ye hicret edebileceklerini söyleyince, kısa zamanda büyük bir çoğunluk Mekke’den ayrılarak Medine’ye hicret ettiler. Kadınlar, çocuklar, güçsüzler ve imanını gizleyenlerin dışında Mekke’de Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir ve bir de Hz. Peygamber kalmıştı. Müslümanların kısa zamanda Mekke’den ayrıldığını gören müşrikler, Hz. Peygamber’i ellerinden kaçırmadan yakalamak ve onu etkisiz hale getirmek istediler. Bunun için bir Perşembe günü[1] sabah erkenden Dârünnedve’de toplanıp ne yapacaklarını uzun uzadıya müzâkere ettiler. Yapılan müzâkereler sonunda Hz. Peygamber’i öldürmeye karar verdiler. Siyer kaynaklarında kaydedilen bu toplantıda müşriklerin yaptıkları müzâkereleri Yüce Allah bize şöyle haber veriyor:

“Hatırla ki, kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri yahut seni (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar (sana) tuzak kurarlarken Allah da onlara tuzak kuruyordu. Ve Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.”[2]

İbn Hişâm ile birlikte birkaç kaynakta geçen bilgiye göre Şeytan, Necidli bir yaşlı kılığında bu toplantıya katılmış, Ebû Cehil’in, Hz. Peygamber’in öldürülmesi gerektiği yönündeki fikrini desteklemiş ve toplantıdan bu kararın çıkmasını sağlamıştır.[3] Dârünnedve toplantılarına yabancıların alınmadığını ileri sürüp bu rivâyeti değişik şekilde yorumlayanların kanaatlerine[4] değer vermekle birlikte, hâdisenin anlatıldığı gibi gerçekleştiğini de kabul edebiliriz. Çünkü Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de Bedir savaşını anlatırken Şeytan’ın, önce müşrikleri savaşa teşvik ettiğini, iki ordu birbirini görünce de onlara arkasını dönüp şöyle dediğini anlatır: *“Ben, sizden uzağım, ben sizin görmediklerinizi (melekleri) görüyorum; ben Allah’tan korkuyorum. Çünkü Allah’ın azabı şiddetlidir.”*[5]

Hz. Peygamber’in, Hâşimoğullarından Ebû Leheb dışında hiç bir kimsenin katılmadığı (veya alınmadığı) müşriklerin bu gizli toplantısından haberdâr olması konusunda iki rivâyet vardır. Bu rivâyetlerin birine göre Hz. Peygamber’i Cebrâil (a.s) bilgilendirmiş,[6] diğer rivâyete göre de Zühreoğullarından birisi ile evli olan büyük halası Rukayka (veya Rakîka) bint Sayfî b. Hâşim, sûikast teşebbüsüne dair haberleri, belki de bunları bazı komşularından veya yakınlarından öğrenince Hz. Peygamber’e bildirmiştir.[7] “Bu rivâyetlerin ikisinin de meydana gelmiş olması mümkündür. Ancak hicret olayının içindeki olağanüstülükler, Allah’ın yardımının sıkıntılı durumlarda Müslümanlara gelmesi, bunun Hz. Peygamber’e Cebrâil tarafından bildirilmiş olduğu görüşünü teyid etmektedir.”[8] İşte bu toplantıdan sonra Hz. Peygamber’e Mekke’den Medine’ye hicret izni verildi.[9] Hz. Cebrâil’in, hem toplantının haberini hem de hicret iznini getirmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Müşriklerin Dârünnedve’de aldıkları karara göre, karanlık bastıktan sonra görevli şahıslar evin etrafını kuşatacaklar, gece sabaha kadar eve giriş ve çıkışları engelleyecekler, ertesi sabah evinden çıkarken Hz. Peygamber’in üzerine çullanacaklar ve onu öldüreceklerdi. Böylelikle kimin öldürdüğü belli olmayacak, Hz. Peygamber’in yakınları olan Hâşimoğulları kan dâvâsına kalkışamayacak ve diyete razı olacaklardı. Daha sonra Müslümanlar, bu kararın alındığı güne “yevmü’z-zahme: zahmet günü” demişlerdir.[10]

Müşriklerin bu kararından haberdâr olan Hz. Peygamber, herkesin gündüz uykusuna yattığı öğle sıcağında Hz. Ebû Bekir’in evine gitti. Onunla gece çıkacakları hicret yolculuğunun detaylarını görüştü, görevlileri tespit ve görevlerini tayin etti ve kimse uykudan uyanmadan kendi evine döndü. Evinde gündüz uykusu uyumuş gibi ikindi serininde dışarı

sonpeygamber.info sitesinden alınmıştır.

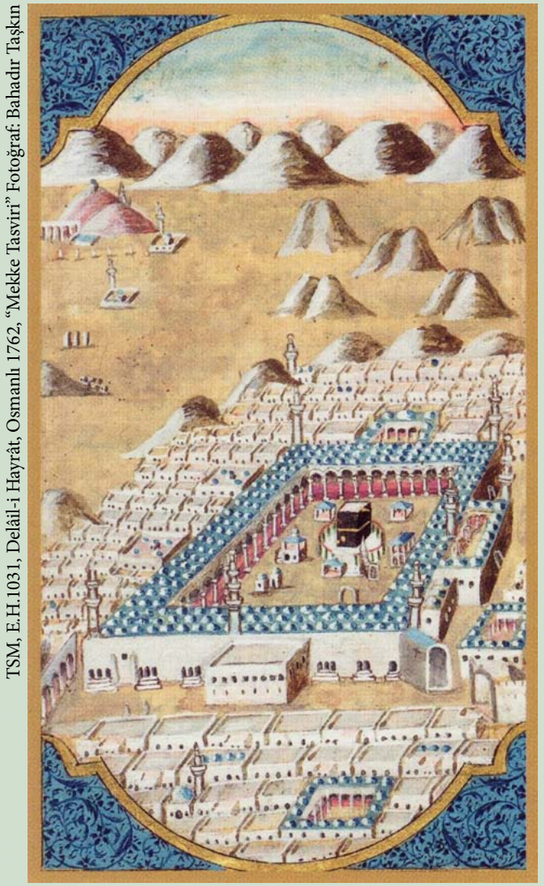

TSM, E.H.1031, Delâil-i Hayrât, Osmanlı 1762, "Mekke Tasviri" Fotoğraf: Bahadır Taşkın

çıktı. Akşam olunca herkes gibi o da kendi evine döndü. Evi gece karanlığında müşrikler tarafından kuşatıldıktan sonra ev halkı ile vedalaşıp müşriklerin gözü önünde evden ayrıldı; bir mucize eseri olarak müşrikler onu göremediler. Eşi Sevde, kızları Ümmü Gülsüm ve Fâtıma, bir de evin tek erkeği Hz. Ali ile vedalaşıp ayrılmış olması muhtemeldir. Hz. Ali'ye şunları söylediği ise bilinen bir gerçektir: *"Bu gece benim yatağımda yat ve rahat uyu! Şu Hadremevt ürünü olan yeşil abâma da iyice bürün! Hiç korkma! Onlar, sana hiçbir şey yapamayacaklar! Rahat ol! Rahat uyu!"*[11] Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye yanında bulunan Mekkelilere ait emânetleri sahiplerine teslim etmesini emretti. Kaynaklarımız bu emânetlerin neler olduğu ve kimlere ait olduğu hakkında herhangi bir bilgi vermiyor. Ticâret için devamlı şehir dışına çıkan Mekkelilerin altın veya gümüş paraları olmalıdır.

Hz. Peygamber, gece vakti evinin etrafını saran müşriklerin arasından Yâsîn sûresinin ilk âyetlerini okuyarak ve onların yüzlerine toprak serperek ayrıldı. Hz. Ebû Bekir'in evine geldi. Ev halkı onu bekliyordu. Hz. Ebû Bekir, iki deveyi götürüp Abdullah ibn Uraykıt'a teslim etmiş, hanımlar da birlikte yola çıkacak iki dost için yol azığı hazırlamışlardı. Hz. Ebû Bekir'in kızı Esma, hazırlanan yiyeceklerin konulduğu bohçanın ağzını bağlamak için kemerini ikiye ayırdı ve biri ile bohçayı bağlayıp diğeri ile de belini bağladı.[12] Bu olayın Sevr'den ayrılış esnasında olduğunu aktaran rivâyette[13] sıkıntı olduğunu düşünüyorum. Çünkü müşrikler tarafından takip edildikleri bir zamanda Esma'nın Sevr mağarasına kadar gitmesi mümkün olmasa gerektir.

İki dost, Medine'ye doğru değil, Yemen'e doğru giden yol üzerinde, Mekke'nin güney batısındaki Sevr Mağarası'na çıktılar. Hz. Ebû Bekir çok heyecanlıydı, kendisini Hz. Peygamber'e siper etmişti. Mağaraya önce o girdi ve dibi köşeyi kontrol ettikten sonra Hz. Peygamber'i içeri aldı.[14] "Mağaranın bulunduğu Sevr Dağı, Mescid-i Harâm'a güneydoğu yönünde yaklaşık dört kilometredir. Sevr Mağarası, dağın zirvesine yakın bir yerde, Mekke tarafına bakan yamacında büyük bir kayanın altında kalan boşluk şeklinde doğal ve küçük bir mağaradır. Mağaranın, biri batı diğeri doğu tarafında iki girişi bulunmaktadır. Hz. Peygamber ve Ebû Bekir'in girdiği batı yönündeki giriş, dar olup zeminden biraz yüksektedir. Doğu yönündeki giriş ise insanın rahatlıkla girip çıkabileceği büyüklüktedir."[15]

Mağaraya yürüyerek girilmiyor, yukarıdan atlayarak iniliyordu. Yani mağaranın ağzı yana değil, yukarıya bakıyordu. Bunun böyle olduğunu, Hz. Ebû Bekir'in kendilerini yakalamak için mağaranın ağzına kadar gelen müşrikler hakkında Hz. Peygamber'e söylediği şu sözlerden de anlıyoruz: "Yâ Resûlallah! Bunlardan birisi eğilip de ayaklarının ucuna baksa bizi muhakkak görecekler." Hz. Peygamber de şöyle diyerek onu rahatlatır: *"Ey Ebû Bekir! Üçüncüleri Allah olan iki kişiyi sen ne zannediyorsun?"*[16]

Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir'in, evin arka kapısından çıkmaları, Medine'ye doğru değil de peşlerine düşenleri yanıltmak için ters istikâmete doğru gitmeleri, küçük bir çocuk olan Abdullah'ı istihbârât ve levâzım işi için görevlendirmeleri, Âmir ibn Füheyre'ye de yapabileceği görevi vermeleri hicret yolculuğunun ciddî bir stareteji ve taktik eseri olduğunu göstermektedir.

Sabahleyin Hz. Peygamber'i evinde bulamayan müşrikler, beklenmedik bir şekilde karşılarına çıkan Hz. Ali'yi sorgu-suâle çektiler, tartakladılar, bir müddet hapsettikten sonra kendisinden bir bilgi alamayınca bıraktılar.[17] Ebû Cehil ve beraberindekiler de Hz. Ebû Bekir'in evine baskın yaptı ve Hz. Esma'yı tokatladılar.[18] Her iki evden de bir bilgi alamayan müşrikler, Medine yollarına düştüler fakat elleri boş döndüler. Üç gün boyunca koşuşturmaları, bu iki dostu ölü veya diri yakalayana yüz deve ödül koymaları ve neticede bir arpa boyu yol alamayışları müşrikleri çileden çıkardı. Hâlbûki Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir, her an müşriklerin ne yaptıklarından ve ne yapacaklarından haberdardılar. Yiyecekleri, içecekleri geliyor ve her şey planladıkları gibi cereyan ediyordu. İşte buna, peygamber siyâseti derler. İki dost, koskoca Mekke şehir devletinin aristokratlarının hazırladığı tuzağı bozuyor ve onların ipliğini pazara çıkarıyordu. Hz. Peygamber, bir insan ve bir peygamber olarak yapacağını yapıyor, gerisini Allah'a havâle ediyor; Allah da onlara yardımını gönderiyordu.

Müşrikler, Hz. Peygamber'i ve Ebû Bekir'i yakalamak için Sevr'e de çıktılar. Yüce Allah, bu konuda şöyle buyuruyor: *"Eğer siz ona (Rasûlullâh'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir. Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebû Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı da o, arkadaşına "Üzülme! Çünkü Allah bizimle beraberdir." diyordu. Bunun üzerine Allah, ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin göremediğiniz ordularla destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir."*[19]

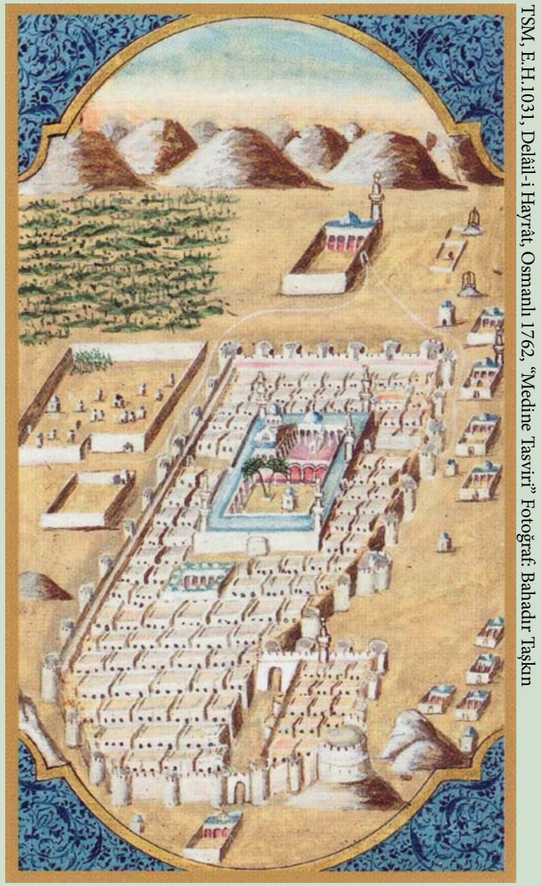

TSM, E.H.1031, Delâil-i Hayrât, Osmanlı 1762, "Medine Tasviri" Fotoğraf: Bahadır Taşkın

Müşrikler, mağaranın ağzına kadar geldikleri halde içine bakmadan geri dönüp gittiler. Bir örümceğin mağaranın ağzına ağ örmesi, iki güvercinin yuva kurup yumurtalarını bırakması, müşriklerin mağaraya bakmadan dönmelerine sebep oldu.[20] Bu konudaki rivâyetlere yapılan ilmî tenkidleri[21] değerli bulmakla birlikte, bu tenkidleri yapan ilim adamlarına, âyette geçen *"Bunun üzerine Allah, ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi ve onu sizin görmediğiniz ordularla*

destekledi." sözlerinin ne mânâya geldiğini sormak isteriz. Yüce Allah, "müşriklerin görmediği" demiyor, "sizin görmediğiniz" diyor. Mağaraya kadar çıkan Kürz b. Alkame ve arkadaşlarının konuşmaları ile Hz. Ebû Bekir'in konuşmasını yan yana getirdiğimizde Hz. Ebû Bekir'in göremediğini müşriklerin gördüğünü söyleyebiliriz.

Mağarada kaldıkları müddet içinde, Hz. Ebû Bekir'in âzâdlısı ve aynı zamanda çobanı Âmir b. Füheyre, her akşam onlara süt ve yiyecek; Abdullah b. Ebî Bekir de şehirdeki haberleri getirdi. Âmir b. Füheyre çobanlığını yaptığı koyun sürüsü ile Abdullah'ın izlerini de siliyordu. Üç gün sonra şehir sakinleşince, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in güvenilir bulup ücretle tuttukları mâhir bir rehber olan Abdullah b. Uraykıt, develeri alıp sözleştikleri yere geldi.

Hz. Âişe'nin bize verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir, Sevr'de üç gece kaldılar. Abdullah, üçüncü gecenin sabahında develeri alıp gelecekti. İbn Hacer de bu konudaki değişik görüşleri te'lif ederek şöyle demektedir: "Mekke'den Perşembe gününü Cuma gününe bağlayan gece çıkılmış ve mağaraya varılmıştır. Sığınılan Sevr Mağarası'nda üç gece (Cuma, Cumartesi ve Pazar geceleri) gizlenilmiş ve Pazartesi gecesi (Pazarı Pazartesine bağlayan gece) mağara terk edilmiştir."[22] Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Âmir b. Füheyre ve Abdullah b. Uraykıt'tan oluşan dört kişilik kafile, Mekke'nin güneybatısından bir yay çizerek Medine'ye yöneldiler. Mekke-Medine arasında işlek olmayan bir güzergâh izleyerek ve zikzaklar çizerek yol aldılar. Bazen sarp dağ geçitlerinden, bazen çöllerin arasından geçtiler.

Hz. Ebû Bekir, mağaradan ayrılışları konusunda şu bilgileri verir: "Bizi takip etmek ve yakalamak için gözcüler tutulmuştu. Biz, geceleyin Mekke'den (Sevr'den) ayrılıp yola çıktık. O gecemizi ve gündüzümüzü süratle yürüdük. Nihâyet günün en sıcak vaktine girdik, güneş gündüzün ortasına gelip dikildi. Ben, kendisine sığınıp barınabileceğimiz bir gölge görebilir miyim diye etrafa bir göz attım. Tam o sırada büyük bir kaya gördüm ve hemen onun yanına geldim. Onun biraz gölgesi vardı. Ben, Resûlüllah (s.a.v.) için yanımda bulunan bir döstekiyi yere serdim. Sonra ona: "Ya Resûlallah! Sen biraz yat, uyu! Ben, şöyle etrafı bir dolaşayım!" dedim. Resûlüllah (s.a.v.) de onun üzerine yattı ve uyudu. Ben de peşimize düşenlerden kimseyi görebilir miyim diye etrafı gözetleyerek biraz yürüdüm. Bu sırada koyunlarını bulunduğumuz kayaya doğru sürüp getirmekte olan bir koyun çobanı ile karşılaştım. Oda bizim gibi o kayanın gölgesine sığınmak istiyordu. Ben çobana "Sen kimin çobanısın ey delikanlı?" diye sordum. O da "Filân kimsenin çobanıyım" dedi. Bu sefer ben ona "Senin koyunlarında süt var mı?" dedim. "Evet, var!" dedi. Ben ona "Süt sağar mısın?" dedim. "Evet, sağarım!" dedi ve sürüsünden bir koyun tuttu. Ben ona "Koyunun memesi üzerindeki kıl, toprak ve pislikleri temizle! Sonra da ellerini silkeleyip temizle!" dedim. Avuçlarından birini diğerine şöylece vurup silkeledi. Çoban, elindeki ağaçtan yapılmış çanağa bir adamı kandıracak kadar birazcık süt sağdı; ben de o süt kabını alıp hemen Resûlüllah'ın yanına geldim. Onu uykusundan uyandırmak istemediğim için, kendisi uyanıncaya kadar bekledim. Ben, yanımda Resûlüllah için yaptığım ağzında bir bez parçası bulunan deriden bir su kabı bulunduruyordum. İçeceği ve abdest alacağı suyu onun içinde taşıyordum. Ondan sütün üzerine biraz da su döktüm, hatta kabın aşağısı biraz soğudu. Uyanınca ona: "Yâ Resûlallah! Bu sütü iç!" dedim. Resûlüllah (s.a.v.) içti; bu da benim çok hoşuma gitti. Sonra: *"Hareket etme vakti gelmedi mi?"* dedi. Ben de "Evet!" dedim. Güneş biraz batıya doğru meyletmişken hareket ettik. Bizi arayanlar peşimizdeydi. Bize onlardan Sürâka b. Mâlik b. Cü'şum'dan başka hiçbir kimse yetişemedi."[23]

Buhârî, Berâ b. Âzib'den gelen bu rivâyeti "el-Câmiü's-Sahîh" isimli eserinde üç ayrı yerde nakletmektedir. Kitâbü'l-Menâkıb'da geçen rivâyette diğerlerinde olmayan şu ilâve vardır: "Sürâka bize yetişince: "Yakalanıyoruz Yâ Resûlallah!" dedim. O da: *"Üzülme! Çünkü Allah, bizimle beraberdir."* dedi ve Sürâka'ya bedduâ etti. Bunun üzerine Sürâka'nın atı tökezleyip karnına kadar yere battı. Zannediyorum ki biz, bu sırada düz ve sert bir yerde bulunuyorduk." Bu hadisin senedinde üçüncü sırada bulunan Züheyr, şekkederek, şunları da rivâyet etti. "Atının ön ayaklarının yere saplandığını gören Sürâka şöyle dedi: "Kesin olarak anladım ki, siz ikiniz bana bedduâ ettiniz. Şimdi siz benim için duâ ediniz. Allah şâhid olsun ki, ben sizin peşinizde olanları geri çevireceğim." Hz. Ebû Bekir der ki: "Bu şekilde söz vermesi üzerine Resûlüllah (s.a.v.) ona hayır duâ etti; o da kurtuldu. Sonra geriye döndü ve bizim peşimizde olanlardan karşılaştığı herkese: "Bu taraflara gitmenize gerek yok, ben oralardan geliyorum!" diyerek karşılaştığı kişileri geri çevirdi ve bize verdiği sözde durdu."[24] Sürâka'nın İbn Hişâm'da geçen anlatımı ile Hz. Ebû Bekir'in Buhârî'deki anlatımı birbiri ile örtüşmektedir.

Hz. Peygamber ve beraberindekiler, yolda Ümmü Ma'bed Âtike bint Hâlid'in çadırına uğramış ve ondan süt almışlardır. Sürüye katılamayan bir keçiden sütün sağılması ve Ümmü Ma'bed'in, o an hayvanlarının peşinde olduğu için çadırda olmayan ve akşam gelen eşine Hz. Peygamber'i vasfetmesi hakkında değişik rivâyetler vardır.[25] Medine'ye yaklaştıkları zaman, Eslem kabilesi reîsi Bureyde, Kureyş'in ortaya koyduğu ödülü almak için adamlarından yetmiş kişi ile kafilenin önünü kesmiş, Hz. Peygamber'in kendisi ile konuşmasından sonra da Müslüman olmuştur. Başındaki sarığı çıkarıp uzun bir sırığa takarak kabilesinin topraklarından çıkıncaya kadar kafileye sancaktarlık yapmış ve adamları ile birlikte yol boyunca çevre güvenliğini sağlamıştır.[26]

Kaynaklarımızın verdiği bilgiye göre kafile, Pazartesi günü Mekke'den yola çıkmış ve ertesi Pazartesi öğleye doğru Medine'ye çok yakın olan Kubâ köyüne varmış, Cuma gününe kadar da bu köyde kalmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'de *"temellerinin takvâ üzere atıldığı"* bildirilen Kubâ mescidi işte bu kısa zaman içerisinde yapıldı. Cuma günü kuşluk vaktinin sonlarına doğru Kubâ'dan ayrılan Hz. Peygamber, Rânûnâ vâdisinde Sâlimoğulları mahallesinde beraberindekilere ilk Cuma namazını kıldırdı. Cuma namazından sonra da Hz. Enes'in deyimiyle bir bayram havası içerisinde Medine'ye girdi.

Sonuç

Hz. Peygamber'in hayatındaki bütün olaylar biz Müslümanlar için önemlidir. Ama hicret, çok daha önemlidir. Müslümanların hicret olayından alacakları çok dersler ve ibretler vardır. Hilâfetin kaldırılışından sonra yüz üstü düşen ümmet-i Muhammed'in yani bizlerin almamız gereken dersler daha çoktur. Çünkü hicret, cemaatten devlete geçiştir. Devletini, saltanatını, gücünü, birliğini ve beraberliğini kaybeden asrımız Müslümanlarının hicret olayını ve Hz. Peygamber'in bu olayda takip ettiği taktik ve stratejiyi iyi okumaları gerekir. Bu olayda hem müşrikler hem de Müslümanlar, canlarını dişlerine takmışlar ve son kozlarını oynamışlardır. Müslümanları ve özellikle Hz. Peygamber'i ellerinden kaçırmak istemeyen ve dolayısıyla Medine İslâm Devleti'nin kurulmasını engellemeye çalışan müşrikler, olanca gayretlerine karşı mağlup olmuşlardır. ■

DİPNOTLAR

1 İbn Hacer, Fethü'l-Bârî, VII, 184; Diyarbekrî, Hamîs, I, 325.
2 Enfâl, 8/30.
3 İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 227; Taberî, Tarîh, II, 370; Beyhakî, Delâil, II, 467, 468.
4 Demircan, Adnan, Nebevî Direniş Hicret, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000, s. 110-111.
5 Enfâl, 8/48.
6 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 126; İbn Sa'd, a.g.e., I, 227; Taberî, Târîh, II, 372.
7 İbn Sa'd, a.g.e., VIII, 52; Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, I, 173.
8 Demircan, Adnan, a. g. e. , s. 111.
9 İbn Hişâm, a.g.e., II,129; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 103.
10 Taberî, Târîh, II, 370; İbn Kesîr, el-Bidâye, III, 175.
11 İbn Hişâm, es-Sîre, II, 126-127; Taberî, a.g.e., II, 372.
12 Abdürrezzak, Musannef, V, 389; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 198.
13 İbn Hişâm, a.g.e., II, 131.
14 Beyhakî, Delâil, II, 477; Şâmi, es-Sîre, III, 240.
15 Demircan, Adnan, "Sevr Mağarası", DİA, XXXVII, 5.
16 Buhârî, Fedâilü'l-Ashâb, 2; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 1.
17 Taberî, a.g.e., II, 374; Diyarbekrî, Hamîs, I, 325.
18 İbn Hişâm, a.g.e., II, 132; Taberî, a.g.e, II, 380.
19 Tevbe, 9/40.
20 İbn Sa'd, a.g.e., I, 229; Belâzürî, Ensâb, I, 308.
21 Zehebî, Mîzânü'l-İ'tidâl, III, 307; İbn Kesîr, el-Bidâye, III, 180-182; İbn Hacer, Lisânü'l-Mîzân, IV, 388; el-Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdîs'i-Zaîfe ve'l-Mevzûa, III, 260-264; Heykel, Hz. Muhammed'in Hayatı, s. 311-312.
22 İbn Hacer, Fethü'l-Bârî, VII, 244; Bu konudaki rivâyetler ve daha geniş bilgiler için bkz. Kasım Şulul, Hz. Peygamber Devri Kronolojisi, İstanbul: İnsan Yay., 2011, s. 401-406.
23 Buhârî, Menâkıb, 25; Fedâil'ü-Ashâb, 2; Menâkıbü'l-Ensâr, 44.
24 Buhârî, Menâkıb, 25.
25 İbn Sa'd, a.g.e., I, 231; Hâkim, el-Müsterek, III, 9-10; Ebû Nuaym, Delâil, II, 283.
26 İbn Sa'd, a.g.e., IV, 242; Belâzürî, Ensâb, I, 309; İbn Abdilberr, el-İstîâb, I, 185.

Hat: Murat Okumuş

"Kimin hicreti, Allah ve Resûlü (rızası ve hoşnutlukları) için ise, onun hicreti Allah ve Resûlüne müteveccih sayılır." (Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1; Müslim, İmare, 155)

SAHABEDEN BUGÜNE GÖÇ VE KADIN

Doç. Dr. Ayşe Esra ŞAHYAR
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hz. İbrâhim ile başlayan hicret yolculuğu[1] birçok peygamberin hayatında varlık göstermiş, tebliğ, davet ve cihadın bir parçası olarak İslam tarihinde yer edinmiş, nihayet Resûl-i Ekrem ve ashâbının hicretleri ile dinin kemâle ermesinin belki de en önemli unsuru haline gelmiştir.

Kişinin vatanını, o güne değin edindiği serveti, iş ve mesleğini, dost ve akrabalarını, hatta ana babasını ve çocuklarını geride bırakarak yeni ve meçhul bir hayata doğru adım atması başlı başına bir zorluk olduğu gibi ardından da pek çok zorluklar getirir. Tüm zorluklarına rağmen tarih boyunca hicret yollarında erkekler gibi kadınlar, hatta çocuklar da yer almıştır. Tıpkı İbrâhim (a.s.) ile beraber Sâre'nin, sonra da Hâcer ve İsmâil'in bulunuşu gibi… Asr-ı saadetin hicret yolculuklarında da pek çok hanım sahâbinin bazen eşleri ile bazen çocukları ile bazen yalnız başlarına zorlu hicret yolculuklarına çıktığını görürüz. Bu yolculuklarda hedefledikleri hicret yurduna ulaşabilenler olduğu gibi yollarda can verenler, evlatlarını kaybedenler de olmuştur. Hanım sahâbiler arasında bir kez hicret edenler de iki kez hicret edenler de vardı. Sahâbe hicret için kara yolunu da deniz yolunu da kullanmıştı.

Hz. Peygamber döneminde önce aralıklarla iki kafile Habeşistan'a hicret etmiş, birkaç sene sonra da çok daha geniş ölçekte Medine'ye hicret gerçekleşmiştir. Bi'setin beşinci senesinde gerçekleşen Birinci Habeşistan hicretinde on bir erkek dört kadın muhâcir vardı. Bu kadınlardan biri Resûlullah'ın kızı Hz. Rukayye idi. Kocası Hz. Osman ile beraber yola çıkmıştı.[2] Daha sonra ümmühât-ı müminîn arasına girecek olan Ümmü Seleme (r.a.) da ilk muhâcir kadınlardan biriydi. Kocası Ebû Seleme de onunla beraberdi. Diğer kadınlar Ebû Huzeyfe'nin hanımı Sehle bint Süheyl ve Âmir b. Rebîa'nın hanımı Leyla bint Ebî Hasme'ydi.[3]

İlk kafile Osman b. Maz'un başkanlığında yola çıkmış, Mekke'den Kızıldeniz'e kadar yürüdükten sonra kendilerini Habeşistan'a kadar götürecek bir gemi kiralamışlardı. Kısa bir süre sonra Cafer b. Ebî Tâlib başkanlığında ikinci bir kafile Habeşistan'a doğru yola çıktı. Bu kafilede de seksen üç erkek ve on altı kadın muhacir yer almıştı. Bu hanımlardan biri kafile başkanı Cafer b. Ebî Tâlib'in hanımı Esma bint Umeys idi. Esma ve Cafer'in Habeş ülkesinde bir erkek çocukları dünyaya gelmiştir. İkinci kafilede daha sonra ümmühât-ı müminîn arasına girecek iki kadın daha vardı. Bunlar Sevde bint Zem'a ile Ümmü Habîbe bint Ebî Süfyan idi. Bir rivayete göre Sevde'nin kocası Sekrân b. Amr, Habeşistan'da vefat etti.[4] Tüm yakınlarını geride bırakarak geldiği yabancı bir vatanda başlıca desteğini, hayat arkadaşını kaybetmek muhâcir bir kadının hicret yurdunda yaşayabileceği en büyük zorluklardan biri olmalıydı.

Ümmü Habîbe'nin Habeşistan'da yaşadığı sıkıntı çok daha büyük görünüyordu. Zira hicret yolundaki arkadaşı, kocası Ubeydullah b. Cahş, Habeşistan'da irtidad etti ve Hıristiyan oldu. Ubeydullah bir sabah Ümmü Habîbe'ye: "Ey Ümmü Habîbe, ben Hıristiyanlıktan daha hayırlı bir din göremiyorum. Önceden Hıristiyan'dım, sonra Muhammed'in dinini kabul ettim ama şimdi yeniden Hıristiyan oldum." dedi. Ümmü Habîbe hiç çekinmeden kocasına: "Vallahi bu senin için hiç hayırlı olmadı." dedi. Ubeydullah bir süre sonra içkiye başladı. Her geçen gün Ümmü Habîbe için daha zor geçmeye başlamıştı. Tek tesellisi Habeşistan'da dünyaya gelen kızı Habîbe idi. Mekke'nin önde gelenlerinden Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habîbe, Habeşistan'da adeta yapayalnız kalmıştı. Bir süre sonra da kocası Ubeydullah hayata gözlerini yumdu. Ancak Ümmü Habîbe'nin her türlü zorluğa ve yalnızlığa rağmen Habeşistan'da kalmaya devam ettiği görülür. Şu var ki, bu zorluklar büyük hayırlara gebeydi.

Bir gün Necâşî'nin giyim kuşamı ile ilgilenen hizmetçisi Ebrehe adlı genç kız, Ümmü Habîbe'ye gelerek müjdeyi verdi: "Hükümdarımız kendisine Resûlullah'tan bir mektup geldiğini, Resûlullah'ın seninle evlenmek istediğini söylüyor" dedi. Bu teklif Ümmü Habîbe'nin bütün sıkıntılarını gidermiştir. Necâşî, gıyabında Resûlullah ile Ümmü Habîbe'nin nikâhlarını kıymış, Ümmü Habîbe de hicretin yedinci senesinde Medine'ye gelerek Resûlullah ile evlenmiştir. Yaşadığı sıkıntılar karşısındaki sabrı ve direnci ona müminlerin anneleri arasına katılma şerefi nasip etmiştir.[5]

İkinci Habeşistan hicretine katılan hanım sahâbîlerden biri de Teymoğulları kabilesinden Rayta bint el-Hâris'tir. Rayta bu yolculuğa kocası Hâris b. Hâlid ile beraber çıkmış, Habeşistan'da üç kız ve bir erkek evlat dünyaya getirmiştir. Ancak Rayta ve ailesi Habeşistan'dan Medine'ye dönüş yolunda konaklama esnasında içtikleri bir sudan zehirlendiler. Rayta ile kızları Zeyneb, Âişe ve oğlu Musa yolda vefat ettiler. Hâris beş kişilik bir aile olarak çıktığı yola geride kalan tek kızı Fâtıma ile devam etmek zorunda kaldı.[6]

İkinci Habeşistan hicretine katılan kadınlar arasında Fâtıma bint Safvan, Ümeyne bint Halef, Bereke bint Yesar, Remle bint Ebî Avf, Fâtıma bint el-Mücellel, Fükeyhe bint Yesar, Hasene, Ümmü Külsûm bint Süheyl gibi isimler de vardı.[7]

Müslümanlar Habeş diyarında on altı sene kaldılar. Bir kısmı henüz Medine'ye hicret gerçekleşmeden evvel Mekke'ye döndü ancak büyük bir kısmı hicretin

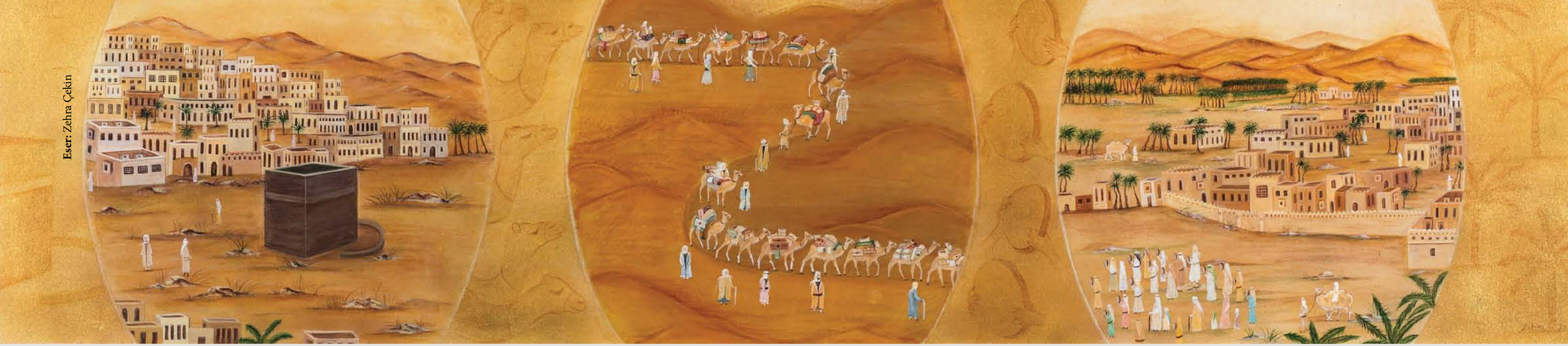

Eser: Zehra Çekin

yedinci senesine kadar Habeşistan'da kaldı. Bazı araştırmacılar iki kafile halinde yüz kişiyi geçkin sayıda Habeşistan'a giden Müslümanların sayısının on altı sene içinde altı yüze ulaştığını kaydederler.[8]

Habeş muhâcirleri âdil hükümdar Necâşî'nin ülkesinde rahata ermişlerdir. Habeşistan muhâciri hanımlar bir takım zorluklar yaşamış olsalar da hicret Habeşistan'dan Arap yarımadasına bilgi ve kültür akışı da sağlamıştır. Mesela Ümmü Seleme ve Ümmü Habîbe Habeş kiliselerinde gördükleri tasvirleri Resûlullah'a aktarmış, böylelikle Hz. Peygamber'in bu tarz tasvirler hakkında dinin hükmünü izah etmesine vesile olmuşlardır.[9] Keza Esma bint Umeys Habeşistan'da marangozluk öğrenmiş, ölülerin tabut içinde taşınması âdetini Arap yarımadasına taşımış ve ilk defa Hz. Fâtıma için Habeşistan'da gördüğü şekilde tabut yapmıştır.[10]

Habeşistan muhacirleri fazilet bakımından ashabın önde gelenleri arasında sayılmışlardır. Bu durumun tespitinde, Esma bint Umeys ile Hz. Ömer arasında gerçekleşmiş bir diyalog etkili olmuştur. Hz. Ömer kızı Hafsa'yı ziyarete geldiği bir gün orada Esma bint Umeys ile karşılaşır. Ancak Esma'yı tanıyamaz. Esma kendisini tanıtınca Hz. Ömer:

- Şu gemi ile hicret edenlerden, değil mi? der ve ekler:

- Biz Medine'ye sizden evvel hicret ettik. Bu yüzden Allah Resûlü'ne sizden daha yakınız.

Hz. Ömer'in bu yaklaşımı Esma'yı kızdırır:

- Hayır, öyle değil. Siz Resûlullah'ın yanındaydınız. O aç olanınızı doyuruyor, cahil olanınıza öğüt veriyordu. Oysa biz Habeşistan'da, çok uzakta ve bizden hoşlanılmayan bir yerdeydik. Bunu sadece Allah ve Resûlü için yaptık.

Esma'nın bu sözleri, tarih boyunca her muhâcirin yaşadığı sıkıntıların adeta bir özetidir: Kendilerinden hoşlanılmayan bir yerde, sığınacak, danışacak kimsesi olmayan, yalnız insanlardır muhâcirler.

Esma, Hz. Ömer'in bu sözlerini Resûlullah'a aktarmaya yemin eder. Resûlullah gelir gelmez de olduğu gibi anlatır. Peygamber Efendimiz Esma'ya hak veren şu ifadeleri dile getirir:

- "O, bana sizden daha yakın değildir. O ve arkadaşları bir kere hicret ettiler. Siz ise ey gemi halkı, iki kere hicret ettiniz."[11]

Muhâcir hanım sahâbîlerin bir kısmı Esma gibi, biri Habeşistan'a diğeri Medine'ye olmak üzere iki kere hicret etmişlerdir. Bu durum onların faziletini arttırmıştır. İki defa hicret edenlerin bir kısmı Habeşistan'dan Mekke'ye dönmüş, daha sonra Mekke'den Medine'ye yola çıkmışlardır. Hz. Sevde ve Ümmü Seleme önce Mekke'ye gelenler arasındadır. Nitekim Sevde bint Zem'a, Mekke'ye döndükten sonra Resûlullah ile evlenmiştir.[12] Muhâcirlerin bir kısmı ise Hayber'in fethi günlerinde Habeşistan'dan doğrudan Medine'ye gelmişlerdir. Ümmü Habîbe'nin, Esma bint Umeys'in dönüşleri böyledir.

Medine'ye hicret süreci hanım sahâbîler için birçok zorluğu beraberinde getirmiştir. Kimini kendi ailesi, kimini kocasının ailesi, kimini ise Mekke müşrikleri engellemeye çalışmıştır. Kimi ellerinden çocuklarının alınması gibi ağır eziyetlere maruz bırakılmış kimi şehid edilmiştir.

Hz. Peygamber'in kızlarından Zeyneb (r.a.), kocası Ebu'l-Âs henüz Müslüman olmadığı için ailesinin diğer fertleri ile hicret edememiştir. Bedir Savaşı'ndan sonra, kocasını Mekke'de bırakarak, hicret etmek üzere yola çıkabilmiştir. Ancak Zeyneb (r.a.) yola çıkınca Kureyşliler'den Hebbâr b. Esved ve Nâfi b. Abdilkays isimli iki kişi onun peşine düştüler. Zeyneb Mekke'den henüz ayrılmıştı ki Zütuvâ denen yerde ona yetişip devesini mızrakla ürküttüler. Ürken deve o günlerde gebe olan Zeyneb'i üzerinden attı. Hz. Zeyneb bir kayanın üzerine düştü. Hem kaburga kemiği kırıldı hem de karnındaki çocuğu düşürdü. Bu düşme Zeyneb'in oldukça genç bir yaşta hayata veda etmesine sebep olmuştur. Medine'ye hicret ettikten sonra ağrıları yıllarca dinmedi. Hicretin sekizinci senesinde henüz otuz bir yaşında iken vefat etti. Vefatı, hicret esnasında yaşadığı elim hadiseden kaynaklandığı için şehid kabul edildi.[13]

Hicreti zorluklarla dolu bir diğer kadın ise Ümmü Seleme'dir. Ümmü Seleme kocası Ebû Seleme ile beraber Habeşistan'dan Mekke'ye dönmüş, ardından da Medine'ye hicret etmek istemişlerdi. Ümmü Seleme kendi hicret yolculuğunu şöyle anlatmıştır: "Kocam Ebû Seleme, Medine'ye hicret etmeye karar verince bir deve satın aldı, oğlumla beraber deveye bindik. Babamın akrabaları olan Muğîreoğulları benim hicret için yola çıkacağımı görünce Ebû Seleme'nin yakasına yapıştılar: 'Bizim kızımızı şehir şehir dolaştırmana izin vermeyeceğiz!' dediler. Devenin yularını Ebû Seleme'nin elinden çektiler, beni de Medine'ye gitmekten alıkoydular. O esnada kocamın akrabaları Abdülesedoğulları devreye girdi. Babamın akrabalarına dönüp: 'Siz onu kocasından ayırırsanız vallahi biz de oğlumuzu size bırakmayacağız!' dediler. İki taraf da oğlum Seleme'yi almak için kapışmaya başladı. O sırada çocuğumu o kadar çekiştirdiler ki kolu yerinden çıktı. Nihayet kocamın akrabaları Seleme'yi elimden aldılar. Babamın akrabaları da beni Mekke'de hapsetti. Kocam Ebû Seleme ise hicret için yola çıktı. Böylece ben hem oğlumdan hem de kocamdan ayrı düşmüş oldum. Her gün sabah evden çıkar, Ebtah'a gider, orada oturur, akşama kadar ağlardım. Bir gün

amcaoğullarımdan biri benim bu halimi gördü ve babamın akrabalarına: 'Bu zavallı kadını bırakın artık. Onu kocasından ve evladından ayırdınız!' dedi. Onlar da beni serbest bıraktılar. Abdülesed oğulları da bunun üzerine oğlumu geri verdiler. Ben de yavrumu kucağıma alıp deveme bindim. Medine'ye doğru yola çıktım. Yanımda hiçbir Allah'ın kulu yoktu. Ten'im'e varınca Osman b. Talha ile karşılaştım da yol boyunca o benimle geldi. Kuba'ya yaklaşınca Ebû Seleme'nin orada olduğunu söyledi."[14]

Ümmü Seleme, böylece diğer Kureyşlilerden önce, Medine'ye hicret eden ilk kişi hatta ilk kadın olarak tarihe geçti.[15]

Kadın muhâcirler arasında bir diğer dokunaklı hikâye Ümmü Külsûm bint Ukbe'nin hicretinde gizlidir. Ümmü Külsûm, Peygamber (s.a.v.)'in azılı düşmanlarından Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızıdır. Ümmü Külsûm, babası ve kardeşlerine rağmen İslam'ı seçmişti. Henüz evlenmemiş genç bir kızdı. Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra gizlice Mekke'den kaçtı ve yaya olarak hicret edip Medine'ye sığındı. Onun kaçtığını fark eden erkek kardeşleri peşine düştüler. Medine'ye gelip Hz. Peygamber'den kız kardeşlerinin kendilerine teslim edilmesini istediler. Zira Hudeybiye Anlaşması hiçbir Müslüman Mekkelinin Medine'ye Resûlullah'a sığınmasına imkân vermiyordu. Ancak Allah Resûlü kadınların anlaşma kapsamına girmediğini söyledi ve Ümmü Külsûm'u teslim etmedi. Mümtehine Sûresi'nin 10 ve 11. âyetleri Ümmü Külsûm'un bu durumu hakkında nazil oldu.[16]

Muhâcir hanım sahâbilerin hicretlerinin arka planında hep bir sabır ve mücadele öyküsü yer almıştır. Evlattan, ana baba ve akrabadan, eşten uzak kalmak, ana yurdunu terk etmek, çileli yolculuklara katlanmak, yolda kayıplar vermek, yalnız kalmak, yeri geldiğinde en yakınları ile mücadele etmek zorunda kalmak ve her şeye rağmen direnmek ve sabretmek… Tarih boyunca her hicret, içinde bu imtihanlardan birini ya da bir kaçını saklamıştır. Bu imtihanlar hiç kimse için kolay olmamakla beraber evladına, ana babasına, eş ve akrabalarına daha düşkün, bedenen daha zayıf olmak, kadın için bu sınavı daha da ağır hale getirir. Bazen kucağında bazen karnında taşıdığı bir yavru hicret yolunun zorluğunu arttırır. Bugünün Afgan, Suriyeli, Iraklı, Filistinli, Arakanlı, Doğu Türkistanlı veya Özbek muhâcir kadınları, ashab hanımlarınınkine çok benzeyen çilekeş öykülere sahiptirler. Her birini dinledikçe ya Zeyneb'i ya Ümmü Seleme'yi ya Ümmü Külsûm'u buluruz karşımızda… İşte bu durumda, kendi yurdumuzda ikamet edebilmenin şükrü ile şu âyet-i celîleyi hayatımıza taşımak icap eder:

"Onlardan önce o yurda yerleşen ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden ötürü içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."[17]

DİPNOTLAR

1 "Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecektir." Saffât, 37/99. Ayrıca bk. Ankebût, 29/26. Hz. İbrâhim, yeğeni Lût (a.s.) ve eşi Sâre ile beraber Şam topraklarına hicret etmişlerdir. İlk muhâcirlerin İbrâhim, Lût ve Sâre olduğuna dair bk. Begavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn, Meâlimu't-tenzîl, I-VIII, Medine, 1417/1997; VI, 238.
2 Hz. Osman ve Rukayye, İslam'ın ilk muhâcirleri kabul edilmiştir. (bk. İbn Ebî Âsım, el-Evâil, (thk. Muhammed Nâsır el-Acemî), Kuveyt, ts., s. 94; es-Sünne, (thk. Muhammed Nâsıruddin el-Elbânî), I-II, Beyrut, 1400, II, 596.
3 İbn Hişam, es-Sîretu'n-Nebeviyye, yy. ts., (Mektebetu Külliyâti'l-Ezheriyye), I, 280.
4 İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, I-VIII, (thk. Muhammed Abdülkadir Ata), Beyrut, 1410/1990, IV, 154; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah, el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, I-IV, (thk. Ali Muhammed el-Bicâvî), Beyrut, 1412/1992, II, 685-686; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, I-VIII, (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut, 1415, III, 113.
5 Bk. İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, VIII, 77-78.
6 İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, IV, 95; İbn Abdilber, el-İstîâb, IV, 1847.
7 Bk. İbn Hişam, es-Sîretü'n-Nebeviyye, II, 280-286.
8 Fethî Gıyâs, el-İslam ve'l-Habeşe Abra't-Târih, Kahire, ts., s. 49.
9 Bk. Buhârî, Salât 54, Cenâiz 70; Müslim, Mesâcid 16-18.
10 İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, VII, 220; Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdillah, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ (thk. Şuayb el-Arnaût), I-XXV, Beyrut, 1405/1985, II, 131-132.
11 Buhârî, Megâzî, 39; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 169.
12 İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, VIII, 42.
13 İbn Abdilberr, el-İstîâb, IV, 1853-1854; İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasen Ali İzzuddin; Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-VIII, Beyrut, 1415/1995, VII, 131; İbn Hacer, el-İsâbe, VIII, 151-152. Ayrıca bk. Aynur Uraler, "Zeyneb", DİA, XLIV, 355.
14 İbn Hacer, el-İsâbe, VIII, 404, 405.
15 İbn Abdilberr, el-İstîâb, IV, 1939; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, VII, 329; İbn Hacer, el-İsâbe, VIII, 342, 405.
16 İbn Abdilberr, el-İstîâb, IV, 1953-1954; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, VII, 376; İbn Hacer, el-İsâbe, VIII, 462-464.
17 el-Haşr, 59/9.

Resim: Charles Theodore Frere

HABEŞİSTAN'A HİCRET TECRÜBESİNİN BUGÜNKÜ ANLAMI

Yrd. Doç. Dr. Nihal ŞAHİN UTKU
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Allah Resûlü döneminde yaşanan tecrübelerin bugün Müslümanlar için ifade ettiği anlam anlaşılmadığı sürece tarih statik bir yapı olarak donup kalır; bir bilince dönüşmez. Müslümanların Habeşistan'a hicret tecrübesinin bugüne bakan anlamlarını keşfetmek için önce Habeşistan'a hicreti kendi bütünlüğü içinde anlamaya ve döneminin dinamikleri içinde kritik etmeye, ardından da bu tecrübenin bugün neye tekabül ettiğini izaha çalışacağız.

Bilindiği üzere, İslâm dininin tebliğ edilmesini emreden ayetlerin inmesiyle Allah Resûlü insanları açıktan İslâm'a davet etmeye başlamış; ataların dinine dil uzatan bu davet, Mekke'nin siyasî, iktisadî ve sosyal düzenini elinde bulunduran Kureyş tarafından hoş karşılanmamıştır. Davete ilk tepkiler alay, küçümseme ve ciddiye almama şeklinde gelişse de, Kur'an'ın tevhid çağrısı, yeniden diriliş, hesap, cennet-cehennem vurguları ve putları terk etmeye yaptığı davet ile yerini kaba kuvvet, öfke, kızgınlık, hakaret ve işkenceye bırakmıştır. İktisadî endişeler, dinî kaygılar ve Kureyş içi rekabetle tetiklenen muhalefetin bu tavrının, Allah Resûlü ve Müslümanları hedef alan fiilî bir işkenceye dönüşmesiyle tahammül gücü azalan Müslümanlar için tek bir kurtuluş yolu kalmıştır: Hicret. Yeni inanç uğrunda Ammar'ın babası Yâsir ile annesi Sümeyye, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) üvey oğlu Hâris b. Ebû Hâle gibi şehitlerin verilmesi, Arap toplumunda hukukî ve sosyal bakımdan en önemli himaye mekanizması olan eman hakkının kabile üyelerinden bir bir kaldırılması, eski ve yeni inancın gittikçe derinleşen çatışma alanları, kazanç ve geçim yollarının gittikçe daralması, inananlar için hicreti bir zorunluluk haline getirmiştir. Kabile himayesinden mahrum bir yaşamın intiharla eşdeğer görüldüğü bir toplumda özellikle de eman hakkı elinden alınan insanlar için hicret tek çare olmuştur. Habeşistan'a hicret, daimî bir yurt arayışı çabası değildir. Dönülmek üzere gidilen bir sığınaktır. Ağır baskı ve tazyik altında ciddi bir tehditle karşı karşıya kalan Müslümanları rahatlatmak ve şiddet ortamından uzak tutmak, diğer yandan da İslam davetine yeni bir yol açmak gibi anlamlar taşımaktadır.

> “Habeşistan’a hicret, daimî bir yurt arayışı çabası değildir. Dönülmek üzere gidilen bir sığınaktır. Ağır baskı ve tazyik altında ciddi bir tehditle karşı karşıya kalan Müslümanları rahatlatmak ve şiddet ortamından uzak tutmak, diğer yandan da İslam davetine yeni bir yol açmak gibi anlamlar taşımaktadır.”

Hicret mekânı olarak Habeşistan’ın tercih edilme gerekçeleri konusunda farklı tezler ileri sürülmüştür. Habeşistan’ın “kimsenin haksızlığa uğramadığı âdil bir hükümdar tarafından yönetilmesi; eman alınmadan Mekke topraklarını terk edebilmenin en pratik yolu olması; mîladî 5. yüzyıldan itibaren Mekkelilerin ticaret kaynaklarından biri oluşu ve Mekke-Habeşistan arasında belli bir diplomasi geleneğinin bulunması, bu gerekçelerden bazılarıdır. Her halükârda hicret, sadece inanç mağdurlarına nefes aldırmakla kalmamış; aynı zamanda Mekke’de boğulmak istenen İslam’ın Arap yarımadası dışına çıkmasına ve deniz aşırı bir coğrafyaya ulaşmasına da vesile olmuştur. Bu sayede İslam Afrika’ya girmiş; Müslümanlar Arabistan dışında Hıristiyanlık ile bir münasebet kurmuştur. Nitekim hicretin ardından Habeşli bir grubun Mekke’ye gelerek Hz. Peygamber ile görüşmesi, İslam’ın bu coğrafyada bir üs kazandığının ve teveccüh bulduğunun göstergesidir.

Gidiş vakti olarak herhangi bir saldırı ihtimaline karşı haram aylardan Recep ayının tercih edilmiş olması; haram aylarda tesis edilen barış döneminin güvenli dolaşım açısından elverişli bir ortam sunması; yolculuğun Kızıldeniz üzerinden gizlice gerçekleştirilmesi; muhacirlerin üç-dört günlük deniz, on iki-on üç günlük de zorlu bir kara yolculuğunun ardından Habeşistan’a ulaşmış olması; kadın ve çocuklar hariç 80 ya da 108 olarak ifade edilen bir kitlenin hicrete konu olması; başlarında Allah Resûlü’nün amcaoğlu Cafer b. Ebî Talib’in bulunması; muhacir ekibinin Habeşistan’da iki yıl kadar kalmış olması; Hz. Peygamber’in haber göndermesi üzerine hicret eden Müslümanların hicrî 7. yılda iki gemi ile Medine’ye dönmeleri; Habeşistan yolculuğunun tarihî detaylarıdır.

Müslümanların Habeşistan’a hicretini öğrenen müşrikler, İslâm’ın Arap yarımadası dışına yayılacağı endişesiyle Ebu Süfyan ve Ebu Cehil başkanlığında toplanmış ve Habeşistan muhacirlerinin sınır dışı edilmesi ya da kendilerine teslimi için hemen girişimde bulunmuşlar ve iki kişiden müteşekkil bir heyeti hediyelerle birlikte Habeş hükümdarına göndermişlerdir. Elçilerin Müslümanlara yönelik ağır ithamları üzerine muhacirleri dinlemedikçe onları teslim etmeyeceğini söyleyen Habeşistan Necâşîsi Ashame, sorularına aldığı cevaplar karşısında mutmain olmuş; hatta Meryem Sûresi’nden ayetler okuyup sonra da bu ayetlerin tefsirini yapan Cafer’in izahlarından oldukça etkilenmiş ve elçilere dönerek “Bu sözlerin ve İsa’nın getirdiği kitabın kaynağı aynıdır. Haydi siz hediyelerinizi alın ve memleketimden gidin. Vallahi sığınmacıları size teslim etmem.” ifadeleriyle elçilere Mekke’nin yolunu göstermiştir. Müslüman sığınmacılar Necâşî’den Habeşistan topraklarında istedikleri kadar kalabileceklerine dair güvence alırken, elçiler de elleri boş olarak Mekke’ye dönmek zorunda kalmışlardır.

Habeşistan muhacirlerinin İslam’ı tebliğde ve temsilde gösterdikleri üstün başarı, bir yandan Amr b. As gibi Habeşistan ile ticarî seyahatleri olan şahsiyetlerin İslam’ı kabul etmelerine zemin hazırlarken; diğer yandan da Habeşistan’da itibarı zedelenen Kureyş’te derin bir korku uyandırmıştır.

Genel olarak gerekçelerini ve seyrini özetlediğimiz Habeşistan hicret tecrübesi, acaba bugün için ne tür anlamlar ifade etmektedir?

Örneğin, bugün İslam dünyasının geleneksel havzasında yaşanan büyük güç savaşlarının derinleştirdiği felaketlerin başında gelen mültecî krizi ile Habeşistan tecrübesi arasında bir benzerlik kurulabilir mi? Topraklarını istila eden güç odaklarının ve kimi zaman da, aynen Mekke’de olduğu gibi, kendi halkı içindeki egemen zümrelerin cehenneme çevirdiği vatanlarında inançlarıyla yaşama hakkını kaybeden insanların, daha yaşanılır bir dünya için yola çıkışları da bir hicret sayılabilir mi? Üstelik aylar süren belirsiz ve umutsuz bir yolculuğun ardından geride bıraktıkları yurtlarından daha da güvenli olmayan coğrafyalara yol alışları bakımından bugünün mültecîleri, Habeşistan muhacirlerinden daha mı şanssız?

İstatistikler, son yıllarda ortalama bir ülke nüfusu kadar insanın, vatanlarından ayrılmak zorunda kaldığını ortaya koyuyor. Çok sayıda insanın, savaş, baskı, doğal afetler gibi sebeplerle bulundukları yerleri terk edip, daha güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalışları ve gittikleri yerde ikamet etmek ve güven içinde hayatlarını sürdürebilmek için oradaki yetkili mercilerin himayesine duydukları ihtiyaçla zaman içinde oluşan himaye kültürü ve hukuku, modern zamanlarda “mültecî” statüsünü karşımıza çıkarmıştır. Bu zorlu şartların ortaya çıkardığı uluslararası bir koruma sistemi olan bu kavram, bugün Habeşistan’a hicret tecrübesinin karşılığı olarak değerlendirilebilir. Müslümanların Habeşistan ile Medine hicretleri bu anlamda birbirlerinden farklılık arz etmektedir. Zira Habeşistan hicreti, bugünkü ilticâ olgusuna uyarken, Medine’ye hicret çok daha farklı özellikler taşımaktadır.

Muhacir ve mültecî kavramları, sığınma talebinde bulunan kişinin ikamet yerini terk edip başka bir ülkeye veya topluma sığınması ve bu yer değiştirmenin temel gerekçesini, baskı, zulüm ya da bu yönde yaşanan korkuların oluşturması bakımından ortak bir noktada buluşmaktadır.

Bugün Filistin, Suriye, Doğu Türkistan, Arakan, Afganistan, Libya, Somali, Irak gibi bölgelerde yaşananlar, göç trajedisini trajik muhacir olgusu ile bir araya getirmiştir. Söz konusu bölgelerden ekranlarımıza yansıyanlar, Habeşistan’a hicretin, Taif’e sığınışın, Medine’de yurt aramanın meşakkati ve hüznünü yansıtmaktadır. Tıpkı Habeşistan muhacirleri gibi, zulme ve haksızlığa uğramayacakları umuduyla bugün dünyada 60 milyon insan, daha istikrarlı bölgelerde yaşamak arzusuyla vatanlarından ayrılmak zorunda kalmıştır. Tırlar, depolar, tankerler yeni bir hayata kapı açmak isteyen insanların sığınağı haline gelmiştir. Umutla bindikleri teknelerde can veren; binbir güçlükle ulaştıkları ülke sınırlarından geri çevrilen mültecîlerin haklarını korumaya ve onlara hayat hakkı vermeye yönelik olarak çıkarılan kanunlar yetersiz kalmaktadır.

Zira mültecî sorunu, uluslararası bir sorun olarak dünyanın gündemine II. Dünya Savaşı’nı müteakip girmiştir. Savaş sonrası Avrupa’da meydana gelen mültecî sorununu çözmeye yönelik olarak uluslararası arenada hukukî düzenlemelere gidilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, 1951 yılında Cenevre’de imzaladığı “Mültecîlerin Hukukî Statüsüne İlişkin Sözleşme”nin birinci maddesinde, ırkı, dinî, toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkeden ayrılıp, başka devletin koruması altına giren kişiye “mültecî” statüsü verilmiştir.[1] Ülkesindeki savaştan veya kamu düzeninin bozulmasından kaçan ve vatansız kaldığı için başka bir ülkenin korumasına giren kişilerin de mültecî olarak tanımlandığı bu geniş çerçeveli sözleşme, mültecîlere temel insanî haklardan faydalanma ve bulundukları ülke vatandaşlarının sahip oldukları hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkı vermişse de, bugün Batı ülkeleri bu konuda başarısız bir sınav vermektedir. Mültecî krizi, Avrupa ülkelerin-

Resim: Charles Theodore Frere

de büyük tartışma, siyasal ve toplumsal çalkantılara sebep olmakta; en çok mültecî kabul eden ülkelerin içinde bu ülkelerin hiç biri yer almamaktadır. Mültecî kotasının umumiyetle çok düşük tutulduğu bu ülkelerde kabul edilenler de kalifiye insan kaynağı açısından değerlendirilmektedir. Hâsılı, dünyadaki mültecî meselesinin yükü de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin omuzlarına kalmaktadır.[2]

Özellikle son yıllarda artan ekonomik ve bölgesel gücüyle Türkiye düzenli ve düzensiz göç hareketleri için önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler Mültecîler Yüksek Komiserliği'nin raporları, 2015 yılında Türkiye'de yaklaşık 2.5 milyon mültecînin barındığını ve Türkiye'nin dünya genelinde en fazla sığınmacı ağırlayan ülke olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'yi 1.6 milyon mültecîye ev sahipliği yapan Pakistan ve yaklaşık 1.1 milyon sığınmacıyı ağırlayan Lübnan izlemektedir. İran ve Etiyopya da listede dördünce ve beşinci sıralara yerleşmektedir.[3]

Türkiye'nin ekonomik, sosyo-kültürel ve demografik yapısını, kamu düzeni ve güvenliğini derinden etkileyen göç hareketlerinin Osmanlı'ya uzanan bir geçmişinin olduğunu hatırlatmak faydalı olacaktır.

Din ve ırk ayrımı yapılmaksızın gelenlere hoşgörüyle yaklaşan Osmanlı İmparatorluğu döneminde, on binlerce Yahudi İspanya'dan gemilerle Osmanlı İmparatorluğu topraklarına getirilmiş (1492); İsveç Kralı Şarl beraberindeki yaklaşık iki bin kişilik grupla Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmış (1709); 1848 Macar Özgürlük Savaşı'nı kaybeden Prens Lajos Kossuth, yaklaşık üç bin Macar ile 1849'da Osmanlı İmparatorluğu'na gelmiş; 1856-1864 senesinde ise Rus ordusundan kaçarak Osmanlı topraklarına gelen yaklaşık 1.500.000 Kafkasyalı, Balkanlar ve Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirilmişlerdir. 1917 Bolşevik İhtilali'nin ardından Vrangel'in yaklaşık 135 bin kişiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndan koruma talep etmesi de ülkemizin geçmişte önemli göç hareketleri için önemli bir sığınak olduğunun göstergesidir.4

Sonuçları itibariyle iktisadî, sosyal ve siyasal etkileri olan ilticâlar, kısa vadede sığınılan ülkelerin büyüme hızları, kamu harcamaları, işgücü arzları, konut, sağlık, eğitim, güvenlik ve ulaşım gibi alanlarda ciddi aksaklıklara yol açsa da ya da farklı sosyo-kültürel dinamiklerden beslenen insanların bir arada yaşamalarından kaynaklanan sosyal çatışmalara sebebiyet verse de, uzun vadede sığınılan ülkelere bir takım zenginlikler sunmaktadır. Herşeyden önce ilticâlar, tarih boyunca sığınana kucak açmayı başarabilen toplumlar için ciddi bir çeşitlenme imkanı sağlamıştır. Anadolu, Mezopotamya, Hint, İslam gibi medeniyet havzalarının zenginliği hep bu ilticâ dalgalarından beslenmiştir.

Bugün dünyanın en önemli toplumsal krizlerinden biri olan mültecî meselesi, iyi yönetilmeyi beklemektedir. Hem ülkelerinin yaşanmaz şartlarına teslim olmak yerine dinamik bir duruşu seçerek yollara düşen mültecîlere, hem de onlara kapılarını açacak devletlere ciddi sorumluluklar yüklemektedir. Uluslararası ve çok yönlü boyutları olan bu krizin çözümü için öngörü, tolerans, adalet, iyi niyet ve dostane bir yaklaşım gerekmektedir. Dileğimiz, dünyanın mültecîlere Habeşistan'ın Hıristiyan Necâşîsi kadar bir âlicenaplık göstermesi.■

DİPNOTLAR

1 www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf, s.2
2 www.gocvakfi.org/bm-multeciler-yuksek-komiserligi-kuresel-egilimler-raporu-2016/
3 www.gocvakfi.org/bm-multeciler-yuksek-komiserligi-kuresel-egilimler-raporu-2016/

KAYNAKÇA

- Bayraktutar, Muammer, "Kriz Yönetimi Açısından Hz. Peygamber'in Göç Sorununa Yaklaşımı ve Güncel Değeri", İlahiyat Akademi Dergisi, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Kilis, 2016.
- Baysa, Hüseyin, "İslam Hukukunda Himaye Geleneği Muvacehesinde Mültecîlik Sistemi", İlahiyat Akademi Dergisi, II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları, Kilis, 2016.
- www.goc.gov.tr/icerik/yillik-goc-raporlari_363_377 www.ihh.org.tr/public/publish/0/25/ihh-insani-yardim-63.pdf
- Öztürk, Levent, İlk Hicret Habeşistan, Siyer Yay., 2015.
- Şulul, Kasım, Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebî, İstanbul, 2014.
- www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf,
- Yusuf Çelik, Hz. Peygamber Döneminde Müslüman-Ehl-i Kitab Arasında Kurulan Sosyal İlişkiler, Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, S. 23, Erzurum, 2005, s.129-144.

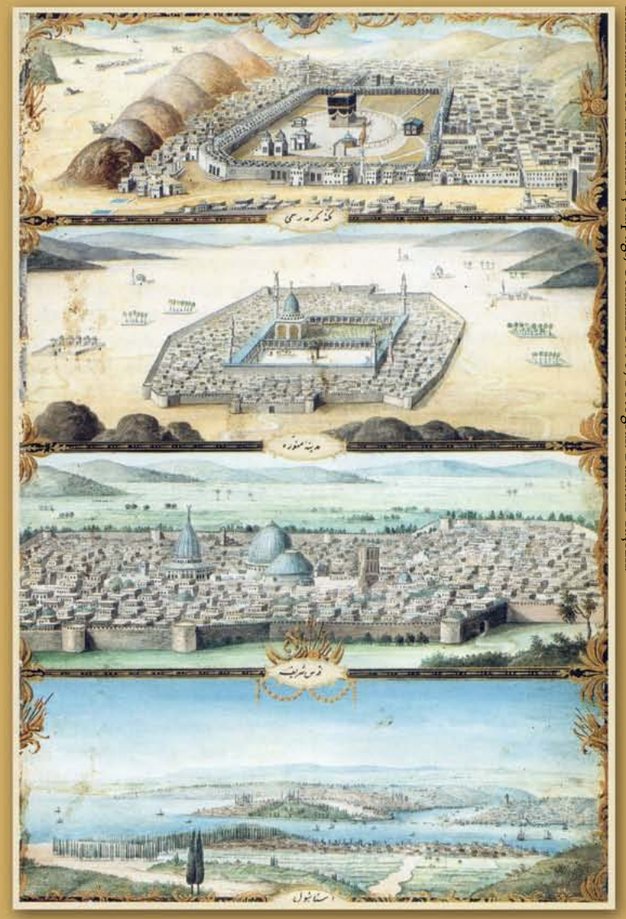

TSM, 035206, "Mekke, Medine, Kudüs ve İstanbul" Kapıdağlı Kostantin tarafından hazırlanan bir albümün iç kapağı, Osmanlı 1793, Fotoğraf: Bahadır Taşkın.

MEDENİYET KURUCU OLARAK HİCRET

Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL
N. E. Ü. Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

Sözlük anlamı bir yeri terk edip başka bir yere göç etmek olan hicret, ıstılah olarak genellikle gayri müslim ülkeden İslâm ülkesine göç etmeyi ifade etmektedir. Bununla birlikte hicret denilince, İslâm medeniyetinde daha özel anlamıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve ashabının Mekke'den Medine'ye göç etmeleri kastedilmektedir.[1] Bütün insanlık tarihi boyunca da hicret, tarihin akışına yön veren ve hatta değiştiren önemli olayların başında yer almıştır. Ayrıca hicret, medeniyetlerin inşâsında ve hatta yıkılışında diğer unsurlarla birlikte en etkili faktör olmuştur.

Hz. Peygamber'in 29 Safer (9 Eylül 622) Perşembe gecesi başlayan ve 12 Rebîülevvel (24 Eylül 622) Cuma günü tamamlanan, İslâm medeniyetinin kurulduğu mekân olan Medine'ye hicreti, öncesiyle birlikte sonrasında vukû bulan icraat, olaylar ve gelişmeler açısından önem arz etmektedir. Zira bir başka okumayla

> “Şehirlerin medeniyetlerin canlı şahitleri ve görünen yüzü olduğu dikkate alındığında hicretten önce kaos ve kargaşanın hakim olduğu Yesrib’in, huzur ve barışın mekanı Medine haline gelişi, şehrin yeni kimliği ve imajı ile kendisine gelenleri şefkat ve rahmetle kucaklayışını ifade eder.”

ilk vahiyden itibaren Mekke’de geçen on üç yıllık süre, hicretin ve kurulacak medeniyetin hazırlık ve oluşum safhasını oluşturması ve devamlılığını sağlayacak değerlerin hayata geçirilmesi şeklinde değerlendirilebilir. Bu açıdan da son derece dikkate değerdir.

Medeniyetler ancak insanlar tarafından kurulur. İnsan dışında hiçbir varlığın medeniyetinden söz edilemez. Dolayısıyla medeniyetin başlıca unsuru insandır. Hz. Peygamber’in hicret öncesinde Mekke’de verdiği mücadele, bir bakıma Medine’de kurulacak medeniyetin alt yapısını oluşturmak ve inşâsında görev alacak bireylerini yetiştirmek amacına yöneliktir. Bu noktada özellikle tevhid inancı etrafında, fıtrata uygun her türlü güzel ve yapıcı değerlere sahip bir altın nesil oluşturmak başta gelmektedir. Zira böyle bir insan topluluğu, baştan sona fedakârlık ve mücadele ile dolu medeniyet yolculuğunda her türlü engeli aşacak, yüksek idealler etrafında birleşecek ve yeni bir meydan okuma ile ortaya çıkabilecektir. Başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün ashabın Mekke’de cahiliye ve müşrikler karşısında ortaya koydukları tavır ve direnç bir anlamda bu kutsal yolculuğun ilk aşamasıdır. Zira hicret sıradan bir göç veya kaçış değil, nebevî direniştir.[2] Bu direniş ancak Allah ve Resûlü içindir ve böyle olmalıdır: *“Ameller ancak niyetlere göredir. Herkesin ancak niyetine göre amellerinin karşılığı vardır. Kimin hicreti Allah ve Rasûlü içinse hicreti Allah ve Rasûlü içindir. Kimin de hicreti elde edeceği bir dünyalık veya evleneceği bir kadın için ise, hicreti onun içindir, ancak onun karşılığını alır.”*[3] Ve bu yolda Allah (c.c.), Hz. Peygamber ve inananların yanında ve en büyük destekçisidir. Nitekim Hz. Peygamber Sevr’de beklenirken müşriklerin kendilerini görmelerinden ve yakalamalarından endişe eden yol arkadaşı Hz. Ebû Bekir’i *“Hüzünlenme. Şüphesiz Allah bizimledir.”* (Tevbe, 9/40) ilahî hitabıyla sakinleştirmiştir.

Bir başka ifadeyle hicret öncesinde geçen dönem, tıpkı bir eserin bina edilmesinden önce planlarının çizilmesi ve gerekli hazırlıkların yapılması sürecidir. Bu noktada Akabe Biatleri bu sürecin son aşamasını oluşturmuş; Medine’nin hicret yurdu oluşunu tescillemiştir.

Medeniyet bir değerler bütünüdür. İslam medeniyetinde inanç, doğruluk, güven, sadakat, çalışkanlık, diğerkâmlık, azim ve cesaret, yılgınlık göstermemek, fedakârlık, güzel ahlak, sağlıklı insanî ilişkiler (sosyallik), strateji ortaya koyma ve uygulama bu değerler arasında hemen akla gelenlerdir. Bu anlamda hicret, Mekke’de inananlara kazandırılan bu ve benzeri değerlerin Medine’ye taşınmasıdır. Taşınan birikim aynı zamanda kurucu unsurları da barındırmaktadır.

Medine’de inşâ edilecek İslâm medeniyetinin kurucusu Hz. Peygamber’in hicretinin, Medine’ye varıncaya kadar geçen sürede bile kurulacak medeniyetin esintilerini taşıdığı görülmektedir. Örneğin, kendisine tevdî edilen emanetleri sahiplerine ulaştırmak üzere Hz. Ali’yi görevlendirmesi olağanüstü şartlarda bile emanet ve güven değerlerine vurguyu ortaya koymaktadır. Zira bireylerin birbirinden emin ve güven içerisinde olmadığı toplumlar medeniyet inşâ edemezler. Diğer taraftan Hz. Ebû Bekir’le birlikte gerçekleşen hicret yolculuğu özellikle planlama ve strateji belirlemenin en güzel örneklerindendir. Çünkü hicret güzergâhı, Hz. Peygamber’i öldürmek üzere karar alan müşriklerin ilk bakışta düşündüklerinin aksi istikamette belirlenmiştir. Yine yolculuk esnasında Hz. Peygamber’in uğradığı Ümmü Ma’bed Âtike bint Hâlid’in eşine Hz. Peygamber’i tavsif ederken kullandığı ve daha sonra hilye edebiyatına konu olan ifadeler[4], medeniyet mimarının ilk karşılaşmada bile muhataplar üzerinde bıraktığı olumlu imaj açısından önemlidir. Bu imaj lider ile toplum arasındaki kuvvetli bağın kurulmasında olmazsa olmaz hususlardandır. Aynı şekilde bu süreçte Cuma namazının farz kılınması ve kılınan ilk Cuma namazı ile daha Medine’ye ulaşmadan önce medeniyet inşâsında görev alacak bireylerin en azından haftada bir defa meşru bir mazeret olmadıkça mutlaka mimar-liderleri ile bir araya gelişlerinin alt yapısı oluşturulmuştur. Bu arada Hz. Peygamber’in şehre gelişini heyecanla bekleyen Medinelilerin O’nu evlerinde misafir etmek için gösterdikleri muazzam ilgi, çok kısa sayılabilecek bir sürede lider-toplum bütünleşmesinin gönüllerde gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Ancak liderleriyle bütünleşen toplumlar medeniyet inşâ edebilirler.

Diğer taraftan bu süreçte ashabın tavrı da kayda değerdir. Nitekim hicret için harekete geçen Hz. Ömer’in Kâbe’de Mekkeli müşriklere meydan okuyarak yola çıkması ve Süheyb b. Sinan er-Rûmî’nin, o ana kadar elde ettiği bütün servetinden bir kalemde ve arkasına bakmadan vazgeçebilmesi; hanım sahabilerin de eşleriyle birlikte bu mukaddes yolculuğa iştiraki, medeniyet yolculuğunun önemli safhalarını oluşturmaktadır.[5] Zira medeniyetlerin inşâsında temel unsur olan bireyin her açıdan sağlıklı olması, özellikle toplumun temeli olan aile ve gelecek nesillerin mimarı anneye bağlıdır.

Bir tanıma göre medeniyet, gelişmiş kültürdür. Bu şekliyle de bir medeniyette şehirleşme, siyasî ve sosyal teşkilatlanma ile iktisadî hayatın düzenlenmiş olması gerekir. Hz. Peygamber’in hemen hicretin akabinde hayata geçirdiği icraata bakıldığında, örneğin, şehrin “fesat” anlamına gelen Yesrib adının O’nun tarafından “hoş ve güzel” anlamında Taybe veya Tâbe’ye çevrilmiş olduğu görülür. Taybe, daha çok Medînetü’r-Rasûl veya Medîne-i Münevvere adıyla anılarak İslâm devletinin ve medeniyetinin merkezi olmuştur.[6] Çünkü Medine, medeniyettir; medeniyet Medine’den doğmuştur. İslâm medeniyeti de bir şehir medeniyetidir.

Şehirlerin medeniyetlerin canlı şahitleri ve görünen yüzü olduğu dikkate alındığında hicretten önce kaos ve kargaşanın hakim olduğu Yesrib’in, huzur ve barışın mekanı Medine haline gelişi, şehrin yeni kimliği ve imajı ile kendisine gelenleri şefkat ve rahmetle kucaklayışını ifade eder.

Hicret yurdu Medine, bütün insanlığı kucaklayan ve cahiliye karanlığından çıkaracak İslâm medeniyetinin inşâ alanıdır. Hicretle birlikte ikinci aşama, yani inşâ devresi başlamıştır. Bu alandaki faaliyet aynı zamanda bu medeniyetin hayata geçirilişinin mimarı olan Hz. Peygamber’in öncülüğünde gerçekleşmiştir. Mescidin inşâsı, muhacir-ensâr kardeşliğinin (muâhât) tesisi, Medine Anayasası, sınır tespiti, nüfus sayımı[7] ve Medine pazarının kurulması bu aşamanın başlıca icraatlarıdır.

Kuba Mescidi’nden sonra şehirde inşâ edilen “mescit”, yapı itibariyle oldukça sade olmakla birlikte yeni siyasî ve idarî merkez olmuştur. İnşâ süreci buradan takip edilmiş, gerekli yeni adımlar buradan atılmıştır. Suffe ve ashâb-ı suffesiyle de kurulan medeniyetin yapı taşı olan bireyler yetiştirilmiştir. Mescit, günümüze kadar da bütün İslâm şehirlerinin merkezinde ve medeniyetin tam kalbinde yer alan başlıca kurumdur. Zira Hz. Peygamber’in inşâ ettiği medeniyetin bir özelliği cami medeniyeti olmasıdır. Bir başka ifadeyle Allah’ın evi mesabesinde olan mescit/cami, Allah ve Rasûlü için çıkılan hicret yolculuğunun ana istasyonu, idare ve hareket merkezidir. Hz. Peygamber ikâz ve talimatlarını buradan yapmıştır.

“Muâhât”, Hz. Peygamber tarafından Akabe Biatleriyle birlikte Müslüman olan Medineli Evs ve Hazreçlilerin oluşturduğu kırk beş ensar ile Mekke’den göç eden kırk beş Müslüman muhacir arasında tesis ettiği kardeşliktir. Muâhât, sıradan bir kardeşlik antlaşmasından öte, medeniyetin inşâsında çalışacak olan bireylerin toplumsal teşkilatlanması demektir. Bu şekilde neredeyse birbirine mirasçı olacak kadar karşılıklı hak ve sorumluluklar yüklenen kardeş bireylerden öncelikle birbirine kenetlenmiş, organize

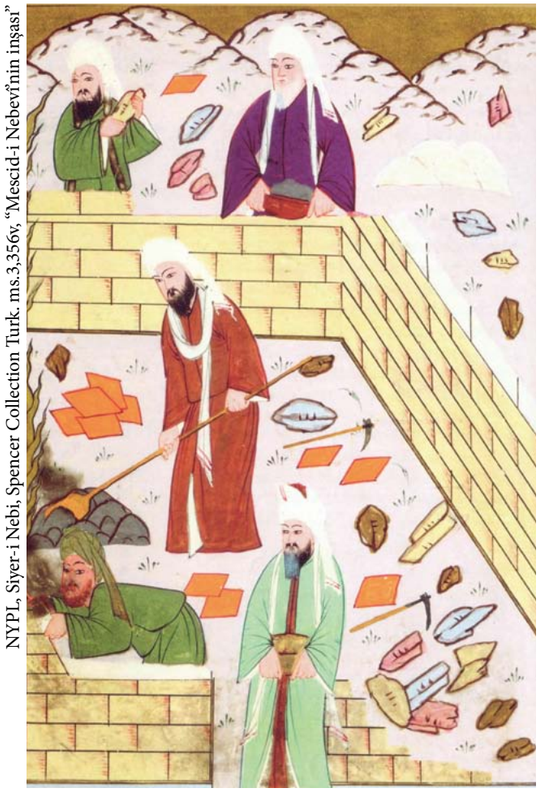

NYPL, Siyer-i Nebi, Spencer Collection Turk. ms.3,356v, "Mescid-i Nebevî'nin inşası"

bir çekirdek grup oluşturulmuştur. Bu yolla medeniyet inşâ aşamasında ensâr bu sürece dâhil edildiği gibi, muhâcirleri bekleyen birçok sorunun çözümü sağlanmıştır. Muhacirlerin şehre iskân ve uyumlarını sağlama, eğitim ve ticarî faaliyetlerin aksamaması; inşâ alanının dış tehlikelere karşı korunmasında güç birliği yaparak ortak hareket etme kabiliyeti kazandırma örnek olarak zikredilebilir.

Hz. Peygamber'in Medine'de siyasî liderliğini ve devlet başkanlığını tescil eden ve elli iki maddeden oluşan "Medine Anayasası/Vesikası", medeniyetin inşâ aşamasında şehrin siyasî yapılanmasında önemlidir. Bu anayasa ile inşâ safhasının ana unsuru olan ve muâhât ile ideal ve amaç birliği de tesis edilen ensâr ve muhâcirlerin vatandaşlık hak ve sorumlulukları belirlenmiştir. Ayrıca Medine toplumunun bir parçası olan

> "Medine'ye hicret, sıradan bir yer değişikliği veya göç değildir. Bunun ötesinde, öncelikle Hz. İbrahim'in çizgisinin putperestlikle bozulmasıyla ortaya çıkan cahiliye kültürüne meydan okuyan bir kimlikle ortaya çıkan İslâm medeniyetinin inşâsında kurucu olarak tam da orta bir yerde yer almıştır."

ehl-i kitâbın statüsü ortaya konulmuştur. Bu şekilde farklı etnik menşe ve inanç sahiplerinden oluşan bütün insanlığı kucaklama, barış ve hoşgörüyü hâkim kılma iddiası olan İslâm medeniyetinin gerçek hayattaki karşılığı inşâ alanında karşılığını bulmuştur. Bir başka ifadeyle etnik kökenleri ve inançları farklı olsa da insanların hukuk çerçevesinde bir arada yaşayabilmelerinin imkânsız olmadığı başarılı bir şekilde sergilenmiştir.

Hz. Peygamber tarafından görevlendirilen Kâ'b b. Mâlik'in yerine getirdiği "sınır tespiti" icraatı, Medine'nin sınırlarını belirleyen önemli bir faaliyettir. Bunun yanında kurulacak İslâm medeniyetinin maddî ve manevî unsurlarının ortaya çıkacağı inşâ alanını belirleyen bir adımdır. Kâ'b b. Mâlik, Medine'ye mescidi merkez alarak on iki millik dairevî bir sınır çizmiştir. Bu şekilde aslında çok kısa zamanda bütün engelleri aşarak sınırlarının çok ötesine ulaşacak İslâm medeniyetinin, çağlar ötesine ışık tutacak örneklem alanının, Asr-ı Saâdet'in mikro coğrafyası, vatanı belirlenmiştir. Zira medeniyetlerin inşasında coğrafya başlıca faktörlerdendir.

Bu aşamada medeniyet inşasına doğrudan ve dolaylı olarak katılacak bireylerin sayısını tespit eden "nüfus sayımı", inşâ alanının demografik yapısını ortaya koyan önemli bir adım olmuştur. Yaklaşık olarak on bin kişilik bir nüfusa sahip olan İslâm medeniyetin ortaya çıktığı merkezde bin beş yüz Müslümanla birlikte dört bin ehl-i kitâb ve bir o kadar da putperest yaşamaktaydı. Nicelikle birlikte niteliğin de önem arz ettiği nüfus unsuru, medeniyetin mimarı olan Hz. Peygamber'in inşâ aşamasında aktif veya pasif olarak bir şekilde payı olan mesai arkadaşlarının genel profilini ortaya koymuştur. Sayıca az olmalarına karşılık büyük bir hedef etrafında birleşen Müslümanlar, bu aşamada ayrıca güzel birer örnek oluşlarıyla da inşâ sürecine katılmışlardır. Bu aşamada zamanla artan nüfus, imkânlarla birlikte beraberinde bir takım problemleri de getirmiştir. Hz. Peygamber'in, ortaya çıkan problemler karşısında ortaya koyduğu tavır, medeniyetlerin kat ettiği yolculuğun her yönüyle anlaşılmasına rehberlik edecektir. Bu arada, Hz. Peygamber'in 610 yılında aldığı vahiyle birlikte tek başına başlattığı süreçte, Vedâ Haccı'nda îrâd ettiği hutbeyi yüz binden fazla sahabenin dinlemiş olması, inşâ yolculuğunda elde ettiği örnek başarıyı da ortaya koymaktadır. Bu başarı medeniyet yolcularının her zaman sinerji kaynağı olmuştur.

"Medine veya Peygamber pazarı"nın kurulması, inşâ safhasında Medine'de iktisadî hayatın düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Her medeniyet aynı zamanda yeni bir meydan okumadır. Ekonomik şartlar medeniyetlerin her aşamasında önem taşımaktadır. Hicretten önce Medine'de iktisadî hayat ağırlıklı olarak ehl-i kitâbın elinde idi. Örneğin Benû Kaynuka Çarşısı aynı zamanda şehrin finans merkezi durumundaydı. Ehl-i kitâb mensupları diğer taraftan finans sektörünün de baş aktörleriydiler. Aslında Hz. Peygamber'in ve ashabının Medine'ye hicretinden de oldukça rahatsızlık duymuşlardı. Bu kaygının arka planında, tıpkı Mekkeli müşrikler gibi ekonomik açıdan zarar görecekleri korkusu da yer almış olmalıdır.

Medine'de iktisadî alanda gerçekleştirilecek icraat, her aşamada İslâm medeniyetinin ihtiyaç duyduğu adımlardı. Çok iyi bir tacir, hatta uluslararası tüccar olan Mekkeli Müslümanlar, ensarın desteği yanında çoğunlukla yeni yurtlarında ticarî faaliyetlere katılarak bu aşamada ihtiyaç duydukları ekonomik özgürlüklerini elde etme çabası içerisinde olmuştur. Bu noktada Hz. Peygamber'in tesis ettiği "Medine pazarı"[8], şehrin iktisadî hayatına hâkim olma, yön verme, bu alanla ilgili ilkeleri hayata geçirme ve başta Müslümanlar olmak üzere bütün şehir halkına yeni bir alternatif sunma açısından gerekli idi. Bu şekilde aynı zamanda bu süreçte her alanda ihtiyaç duyulan faaliyetlerin icrası için gerekli olan öz finans kaynağı da sağlanmış olacaktı. Zira aynı zamanda ekonomik bağımsızlık veya bağımlılık, inşâ sürecinde alandaki hareket kabiliyetini artıran veya kısıtlayan faktörlerin başında gelmektedir.

Nitekim pazarın tesisinden itibaren Medine'de iktisadî dengeler, Müslümanlar lehine değişmeye başlamıştır. Durumdan rahatsız olan ehl-i kitâbın -vatandaşları olmalarına rağmen- Medine aleyhine Mekkeli müşriklerle siyasî ve ekonomik işbirliği içerisine girdikleri görülmüştür. Hatta bu işbirlikleri fiilî olarak ihanete bile dönüşmüş; neticede hak ettikleri karşılığı Medine Anayasası çerçevesinde görmüşlerdir. Günümüzde bile bilhassa Batı medeniyetinin dünyada kaos çıkarmasında agresif bir şekilde ekonomik çıkar hesaplarını gözetmeleri dikkate alındığında konunun önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Sonuç olarak, öncesi ve sonrasıyla Medine'ye hicret, sıradan bir yer değişikliği veya göç değildir. Bunun ötesinde, öncelikle Hz. İbrahim'in çizgisinin putperestlikle bozulmasıyla ortaya çıkan cahiliye kültürüne meydan okuyan bir kimlikle ortaya çıkan İslâm medeniyetinin inşâsında kurucu olarak tam da orta bir yerde yer almıştır. Hz. Ömer döneminde hicretin takvim başlangıcı kabul edilmesi, kurucu konumunun resmen tescili anlamına gelmektedir.

DİPNOTLAR

1 Bkz. Önkal, Ahmet, "Hicret", DİA, İstanbul: TDV Yay., 1998, XVII, 458.
2 Bkz. Demircan, Adnan, Nebevî Direniş Hicret, İstanbul: Beyan Yay., 2000.
3 Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1; Müslim, "İmâre", 155.
4 Önkal, "Hicret", DİA, XVII, 460.
5 Demircan, Nebevî Direniş Hicret, s. 100-101.
6 Önkal, "Hicret", DİA, XVIII, 461.
7 Bkz. Kapar, Mehmet Ali, Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti, İstanbul: İlim Yay., 1987, s. 137-150.
8 Hz. Peygamber'in tesis ettiği Medine pazarı hakkında bkz. Kallek, Cengiz, "Asr-ı Saadet'te Devlet ve Piyasa İlişkisi", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm, (editör: Vecdi Akyüz), İstanbul: Beyan Yay., 1994, III, 414-419.

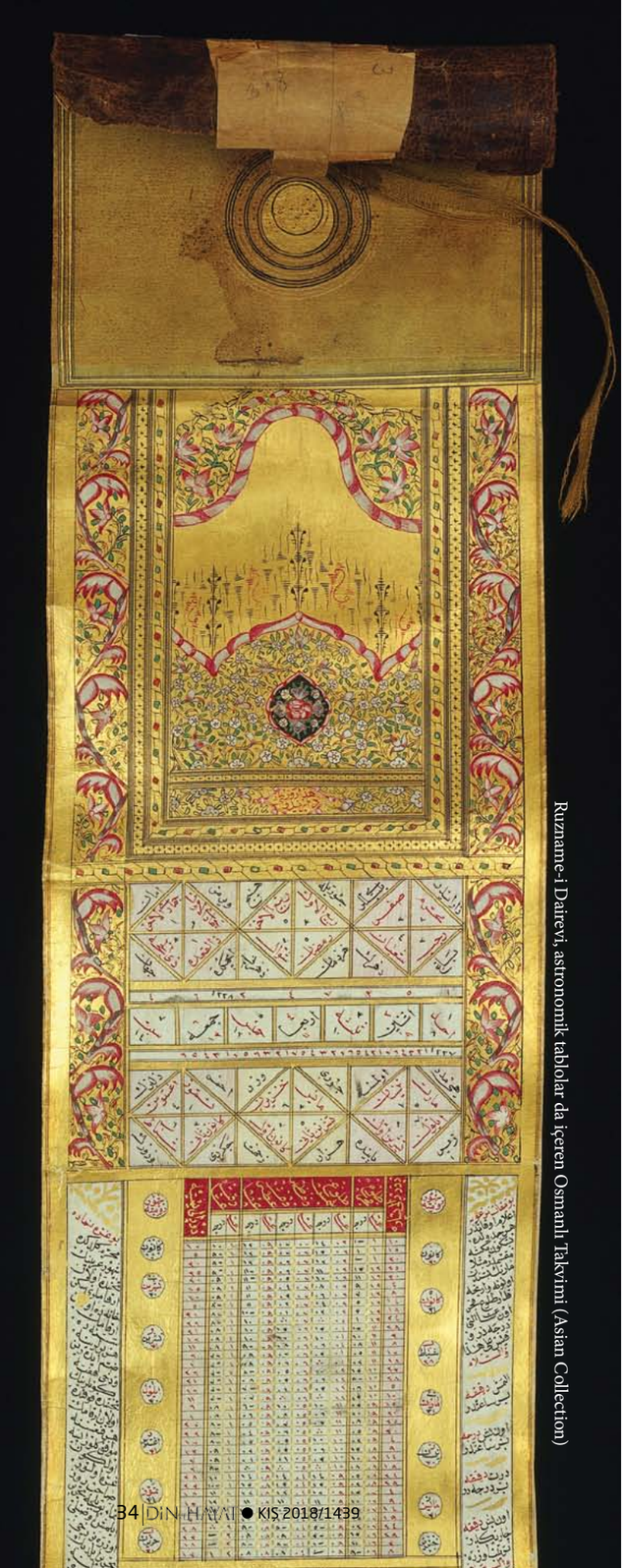

Ruznâme-i Dairevi, astronomik tabloları da içeren Osmanlı Takvimi (Asian Collection)

TARİHİ DÖNÜŞTÜREN HİCRET VE TARİHÎ BAŞLANGIÇ: HİCRÎ TAKVİM

Prof. Dr. Kasım ŞULUL
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Sözlükte "doğrultmak, düzeltmek; değerini belirlemek" anlamlarına gelen "takvim" kelimesi, terim olarak "bir olayın belli bir başlangıca göre akıp giden zaman içerisindeki yerini, boyutlarını verme" ve "bunu veren belge" demektir. Söz konusu boyutlar yıl, ay, gün sayısı ve gün adı şeklinde belirlenmiştir. Kur'ân'da bir yerde geçen kelime (Tîn, 95/4) insanın yaratılırken en güzel biçimde düzenlendiğini ifade eder.

Takvim, insanoğlunun mutlak zamanı algılama ve belli bir plana göre değerlendirme isteğinin bir ifadesidir.

Gök cisimlerinin düzenli ve periyodik hareketlerini esas alan takvimler dörde ayrılır:

1- Güneş takvimleri.
2- Ay takvimleri: Ayın dünya etrafındaki bir dolanımı sırasında görülen büyüyüp küçülme sürecine dayanmaktadır. Âyet-i kerîmede: "Sana, hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir."[1] denilmiştir.
3- Ay-güneş takvimleri.
4- Yıldız ve gezegen takvimleri.[2]

Kamerî Sene ve Aylar

Hicrî-kamerî takvimin süresi ayın dünya çevresinde on iki defa dolaşma süresi; 354 gün 8 saat 48 dakika 33 saniye 36 sâlise 18 erbaa 14 hamse 24 sitte tutar.[3]

İslâm'a yakın dönemde ve İslâmî devirde kullanılan kamerî ayların isimlerinin milâdî 5. yüzyılın başlarında Hz. Peygamber'in beşinci atası Kilâb b. Mürre tarafından belirlenmiştir.[4] Hicrî takvimde halen kullanılmakta olan ay isimleri sırasıyla şöyledir[5]: 1-Muharrem, 2-Safer, 3-Rebiülevvel, 4-Rebiülâhir, 5-Cemâziyelevvel, 6-Cemâziyelâhir 7-Recep, 8-Şabân, 9-Ramazan, 10-Şevvâl, 11-Zilkâde, 12-Zilhicce.[6]

Hicrî Takvimin Kurumsallaşması

Hicret, İslâm takviminin başlangıcına adını verdiği gibi, takvimle ilgili gelişmeler de genelde hicret hâdisesinden sonra meydana gelmiştir.[7]

Hz. Peygamber'in hicreti (622) başlangıç yılı ve Muharrem ayının ilk günü yılbaşı olarak kabul edilen hicrî-kamerî takvim İslâm âleminin takvimidir ve Tevbe Sûresi'nin 36-37. âyetleriyle Resûlullah'ın (a.s.) hadîslerine dayandırılmıştır.[8] Ancak Hz. Peygamber devrinde takvim meselesi resmiyet kazanmamıştır. Bu durum, Hz. Ömer devrine kadar devam etmiştir.

> "Hz. Peygamber'in hicreti (622) başlangıç yılı ve Muharrem ayının ilk günü yılbaşı olarak kabul edilen hicrî-kamerî takvim İslâm âleminin takvimidir ve Tevbe Sûresi'nin 36-37. âyetleriyle Resûlullah'ın (a.s.) hadîslerine dayandırılmıştır. Ancak Hz. Peygamber devrinde takvim meselesi resmiyet kazanmamıştır."

Hz. Ömer devri, İslâm Devleti'nin kısa bir süre içerisinde sınırlarının genişlediği, Müslümanların daha yoğun bir şekilde çeşitli dinî, siyasî görüş ve medeniyetlerle temasa geçtiği, diğer milletlerin İslâm dairesine kitleler hâlinde girmeye başladığı, resmî muamelelerin, medenî münasebetlerin çoğaldığı, askerî faaliyetlerin geniş çapta yayıldığı, devlet gelirlerinin arttığı bir dönemdir. Bu gelişmelerle eşzamanlı olarak, Hz. Ömer devrinde, devlet kurumsallaşmaya başlamış, divanlar tertip edilmiş, evraklara tarih koyma ihtiyacı doğmuştur.

Bu ihtiyaç, sahâbiler tarafından dile getirilmiş ve Hz. Ömer'e bildirilmiştir. Mesela, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hz. Ömer'e hitâben: "Sizden pek çok resmî vesika gelmektedir. Bunlara tarih verilmediği için hangisine göre davranacağımızı bilemiyoruz." meâlinde bir mektup yazarak takvim ihtiyacını dile getirmiştir.[9]

Başka bir rivâyette Hz. Ömer'e "Şabân ayı" diye tarih verilmiş bir senet sunulduğu ve bu kâbil belirsizliklerin, medenî muamelelerde karışıklığa neden olduğu bildirilmiştir.[10]

İbn Sîrîn'in naklettiği rivâyette şöyle denmektedir: "Yemen'den gelen bir şahıs: 'Yemen'de olayları tarihlendirme (te'rîh) denilen bir usûlün uygulandığını gördüm. Bir şeyin vaktini bildirmek istedikleri zaman; falan yıl, falan ay diye yazarlar' dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer aynı şeyin resmî işlem ve yazışmalarda uygulanması gerektiğini ifade etti".[11]

Amr b. Dînâr'ın rivâyetinde ise Ya'la b. Ümeyye'nin Hz. Ömer'e, hicrete göre tarih verilmiş bir yazı göndermesi üzerine bu uygulamayı başlattığı zikredilir.[12]

Bütün bu rivâyetler arasındaki ortak nokta, Hz. Ömer döneminde devletin kurumsallaşmaya başlanması ile birlikte takvime ihtiyaç duyulmasıdır. Hz. Ömer, bir nevi devlet şûrâsı hükmünde olan ashabın ileri gelenlerini toplayıp takvim meselesini onlarla istişare etmiştir. Bu istişarede bazı yabancı takvimlerin kabulünü teklif edenler olmuş ise de bu teklifler ilgi görmemiştir.[13] Zira ilk Müslümanlar, İslâm Dini ile büyük bir inkılâbın başladığının farkındaydı ve ona rakip tanımıyorlardı. Resûlullah (a.s.) da Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi tahrif edilmiş dinlerin uygulamalarına muhalefet etmeye ihtimam gösterirdi. Yabancı takvimlerin bilinmesine rağmen hicrî takvimin benimsenmesi buna işaret eder.

Resûlullah'ın (a.s.) Medine'ye hicret ettiği seneyi ve ayı başlangıç kabul eden "nesî'siz kamerî hicrî gayr-ı resmî takvim", Hz. Ömer tarafından 15 Rebiülevvel 16/16 Nisan 637 tarihinde istişare neticesinde ihya edilip resmî hâle getirildi ve tamim edildi.[14] Ancak İbn Kuteybe'nin de işaret ettiği gibi, "nesî'siz kamerî hicrî gayr-ı resmî takvim"de senenin ilk ayı Rebiülevvel iken "resmî hicrî takvim"de[15] daha önceki örfe uygun olarak yılın ilk ayı Muharrem, son ayı Zilhicce kabul edildi.[16]

Kastallânî'ye göre Muharrem'in yılın ilk ayı sayılmasını, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali teklif etti. Bu durum sahâbeden nakledilen rivâyetlerden anlaşılmaktadır.[17] Böylece takvim meselesinde, yılın ilk ayı konusunda yaşanan karışıklık da giderilmiş oldu.

Muharrem'in yılın ilk ayı kabul edilmesinin bir nedeni, Arap Yarımadası sakinleri arasında bu ayın hac mevsiminin nihâyete ermesinden sonra gelen yeni yılın ilk iş ayı kabul edilmesi telakkisidir.

Hz. Ömer'in başkanlığını yaptığı istişare heyetinin, hicretin meydana geldiği Rebiülevvel yerine Muharrem'i yılın ilk ayı kabul etmesiyle ilgili başka sebepler de ileri sürülmüştür. Müslümanlar Muharrem ayında, Medine'ye hicret etmeye niyet edip karar vermişlerdi. Hicretin mukaddimesi olan III. Akabe Biati Zilhicce ayında meydana geldi. III. Akabe Biati'nden sonra Müslümanların tanık oldukları ve hicrete karar verdikleri ilk ay, Muharrem ayıdır. İbn Hacer'e göre bu durum, Muharrem ayının hicrî takvimde yılın ilk ayı kabul edilmesinin en önemli nedenidir.[18]

İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivâyete göre Fecr Sûresi'nin birinci âyetindeki "el-fecr" kelimesi ile yılın ilk ayı olan Muharrem kastedilmiştir.[19]

Sahâbe, İslâm tarihine başlangıç tayîn ederken dört alternatif üzerinde durmuştur: Bunlar: Hz. Peygamber'in: (1) doğumu, (2) bi'seti, (3) hicreti ve (4) vefatıdır.

Alternatiflerin herhangi birinin başlangıç olarak kabul edilmesi aklen mümkün iken sahâbiler, hicreti tercih edip milat kabul etmişlerdir. Zira Resûlullah'ın (a.s.) velâdet ve bi'set vaktinin kesin olarak tayîni ihtilaftan hâli değildi. Sahâbe, Hz. Peygamber'in vefat zamanını tarih başlangıcı olarak uygun görmediler. Zira en büyük ayrılığın yaşandığı bu vaktin hatırlanması onlara hüzün vermekteydi. Gerçekten de Hz. Peygamber'in vefat tarihinin milat yapılması insan psikolojisi bakımından uygun değildir. Sonuçta ashab, hicreti İslâm tarihinin başlangıcı olarak kabul etti. Kâfiyeci'nin işaret ettiği gibi, hicretin İslâm tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmesi son derece uygun düşmüştür. Zira hicret hâdisesi, İslâm toplumunun istikametini bulduğu, fetihlerin peş peşe geldiği, heyetlerin Medine'ye akın ettiği ve Müslümanların hâkimiyet vakti olması nedeniyle daha uygundur.[20]

> "Sahabe, Hz. Peygamber'in vefat zamanını tarih başlangıcı olarak uygun görmediler. Zira en büyük ayrılığın yaşandığı bu vaktin hatırlanması onlara hüzün vermekteydi. Hicretin İslâm tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmesi son derece uygun düşmüştür. Zira hicret hâdisesi, İslâm toplumunun istikametini bulduğu, fetihlerin peş peşe geldiği, heyetlerin Medine'ye akın ettiği ve Müslümanların hâkimiyet vakti olması nedeniyle daha uygundur."

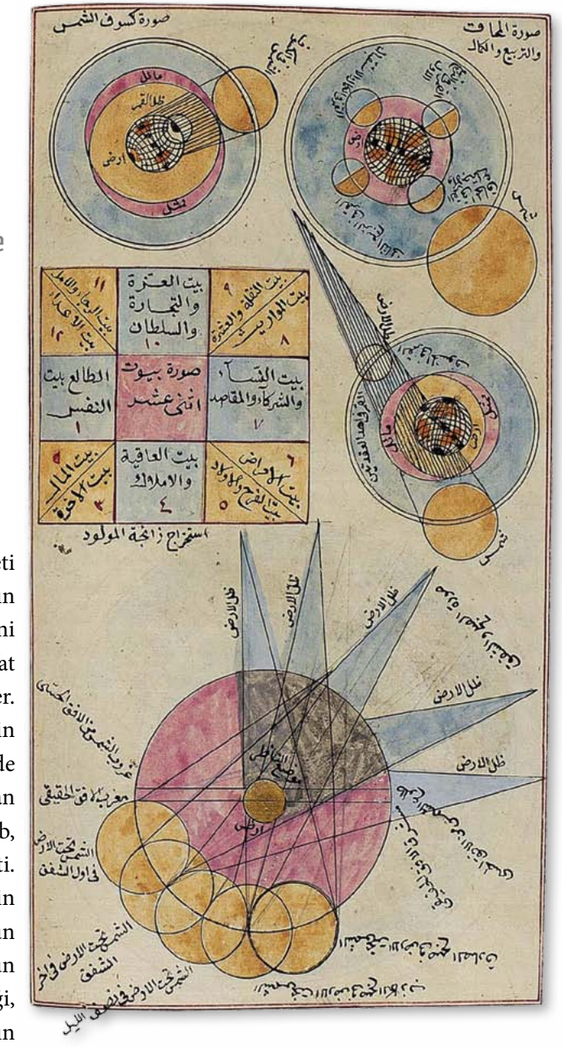

Bazı kaynaklara göre ashap hicreti tarih başlangıcı kabul etmeyi: *"İçine adım atacağın en uygun mescit, daha ilk günden beri takva temeli üstünde yükseltilen mescittir."*[21] âyetinde geçen "ilk günden" ibaresinden ilham almışlardır. Süheylî bunu şöyle açıklar: "Bilindiği üzere, âyetin 'ilk günden beri' ibaresindeki 'ilk gün' ifadesiyle kastedilen, yaratılan tüm günlerin ilki değildir. Allah, âyetin zahir lafzında 'ilk gün' ibaresini bir şeye izafe etmemiştir. Öyleyse 'ilk gün', gizli bir şeye izafe edilmiştir. Bu gizli izafe, Hz. Ömer ve sahâbenin istişare neticesinde hicreti, tarih başlangıcı seçmelerinin doğruluğuna işaret eder.

Bu münasebetledir ki İslâm'ın güçlendiği, Hz. Peygamber'in emriyle mescitlerin tesis edildiği ve Hz. Peygamber'in Allah'a güven içinde dilediğince ibadet ettiği vakit olduğundan hicret yılını, tarih başlangıcı yapma konusunda sahâbe ittifak etmiştir. Bu

uygulamalarıyla sahâbe, Kur'ân-ı Kerîm'in zahirine de muvafık hareket etmiştir. Ve 'ilk gün'den kastedilenin, tarih verilen günlerin ilki; yani hicrî takvimin ilk günü olduğu, ashâbın uygulamasından anlaşılmaktadır."[22]

Özetle Süheylî'ye göre âyet-i kerîmedeki "ilk gün" meâlindeki ifade, "Hz. Peygamber ve ashâbının Medine'ye girdiği gün" anlamına gelmektedir.[23]

Kâfiyeci, hicrî takvimin ilk yılının ilk ayı olan Muharrem'in ilk gününün Perşembe'ye denk geldiğini, rüyet ve kavuşumlara göre ise ilk gününün Cuma olduğunu belirtir[24] ve "Nihâyetü'l-İdrâk"[25] adlı eserin müellifinden işlemlerin Cuma gününe göre yapıldığını nakleder.[26]

Hicrî kamerî takvim, dinî amaçlı olarak aybaşlarının tespitinde hilâlin görülmesini (rüyet-i hilâli) esas alır. Bu takvimde, ihtilâf-ı metâli ve iklim şartları sebebiyle ayın ilk günü tespit edilemediği zaman (yevmü'ş-şek) ayın otuz gün çektiği kabul edilir. Dinî hicrî takvim, bu yapısıyla şartlara göre değişken olduğu için, zamanla devlet işlerinde, ileriye dönük çalışmalarda ve tarihçilik gibi ilmi faaliyetlerde kurumsal hicrî takvime; yani değişmeyen astronomik verilere göre hazırlanan sâbit bir hicrî kamerî takvime ihtiyaç duyuldu.

Bu sebeple Halife Mansûr (754-775) döneminden itibaren bazı fıkıh âlimlerinin savunduğu rü'yetin hesapla belirlenmesi konusu gündeme gelmiş, daha sonra bu görevi muvakkithâneler ve rasathâneler üstlenmiştir. Bu kurallar zamanla diğer aylara da uygulanmıştır.[27]

Sâbit hicrî kamerî takvimde aybaşlarının tesbiti için hilâlin görülmesi şart değildir. Kuşkusuz her iki takvimde bazı yıllar özellikle Ramazan, Şevvâl ve Zilhicce aylarının ilk günleri aynı olabileceği gibi farklı da olabiliyordu. Dini günler için değil de daha çok ileriye dönük çalışmaların tarihlerini belirlemek için önceden hazırlanan kurumsal kamerî takvimde 354 günden artan ve otuz yılda on bir güne ulaşan (30 x 0,367068 = 11,01204) bu fazlalık belirli kurala göre bazı yılların Zilhicce ayına eklenirdi.[28]

Netice itibariyle hicrî kamerî takvim, bir süreç dâhilinde teşekkül ederek Hz. Ömer zamanında son şeklini almış ve resmiyet kazanıp genel bir kullanım alanı bulmuştur. ■

DİPNOTLAR

1 Bakara, 2/189.
2 Bkz. Akgür, A. Necati, "Takvim", DİA, XXXIX, 487-490.
3 Buna göre bir ay yılı bir güneş yılından 10,875 144 gün eksik gelmekte ve bu eksikliğin toplamı yaklaşık 33,5 hicrî, 32,5 milâdî yılda bir yıla ulaşmaktadır. Dolayısıyla aylar güneş yılına göre kaydığı için Müslümanlar, Ramazan orucunu daima aynı mevsimde değil her mevsime gelecek şekilde değişik günlerde tutarlar. Dünyanın coğrafi bölgelerinde günlerin uzunluğu ve iklim şartları birbirinden tamamen farklıdır. Eğer kamerî yıl, güneş yılına uyarlanarak sabit hale getirilseydi veya güneş yılı esas alınsaydı, muazzam bir adaletsizlik meydana gelecekti. Zira bazı Müslümanlar daima uzun günlerde oruç tutacak veya hayatları boyunca diğerlerinden daha zor şartlarda ibadet edeceklerdi. Yalnızca nesî'in yasaklanması, tüm inananlar arasında ilâhî adaleti sağlayabilir. Kur'ân-ı Kerîm, nesî'i yasaklayan âyetiyle İslâm ümmetinin gelecekteki durumunu hesaba katmış, coğrafî sınırlarının vahyin inmiş olduğu Arabistan'ın çok ötelerine uzanacağını önceden görmüştür.
4 Yaşaroğlu, M. Kamil, "Muharrem", DİA, İstanbul, 2006, XXXI, 4.
5 Bkz. el-Mes'ûdî, Murûcü'z-Zeheb (1989 n.), II, 206-207, 209; el-Kazvinî, Acâibü'l-Mahlûkât, I, 113-119; Süyûtî, eş-Şemârîh, s. 38-42.
6 Bkz. Süyûtî, eş-Şemârîh, s. 39.
7 M. Hamidullah, "Hicrî Takvim ve Tarihî Arkaplanı", çev. Kasım Şulul, Uludağ Ü. İlahiyât Fk. Dergisi, Bursa 2000, IX, 671-685; Muhammed Hamidullah, Muhammed el-Casnazânî el-Hüseynî, J. Marsden B. Jones, Hicri Takvim ve Siyer Kronolojisi Etütleri: Makaleler, çev. Kasım Şulul, Siyer Yayınları, 2012.
8 Buhârî, "Savm", 11; Müslim, "Savm", 7-8, 17-20.
9 Taberî, III, 3; Sehâvî, s. 141.
10 İbn Hacer, Fethü'l-Bârî, VII,268.
11 Halîfe b. Hayyât, s. 24; Buhârî, "Menâkıbi'l-Ensâr", 63/47; M. Z. Kevserî, s. 439-440.
12 Süyûtî, eş-Şemârîh, s. 22.
13 Kâfiyeci, el-Muhtasar, s. 60-64.
14 İbn Sa'd, III, 281.
15 Semhûdî, II, 278-249; Aynî, XVII, 66-67.
16 İbn Kuteybe, el-Maârif, s. 151; Süheylî, I, 141-142.
17 Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (v. 923/1517), İrşâdü's-Sârî li Şerh Sahîhi'l-Buhârî (eserin kenarında, Sahîh-i Müslim'in Nevevî Şerhi bulunmaktadır), Taş baskı, VI, 225.
18 İbn Hacer, Fethü'l-Bârî, VII, 268.
19 Taberî, III, 5; İbn Asâkir, I, 52.
20 Kâfiyeci, el-Muhtasar, s. 63.
21 Tevbe, 9/108.
22 Süheylî, IV, 155-156.
23 Şâmî, XII, 39.
24 1 Muharrem H. 1/16 Temmuz 622 Cuma. Bkz. Y. Dağlı - C. Üçer, Tarih Çevirme Klavuzu, I, s. 1; ayrıca bkz. B. Carra De Vaux, "Hicret", İ. A. (MEB), V/1, 477.
25 Astronomiye dair "Nihâyetü'l-İdrâk" diye başlayan iki eser bulunmaktadır: 1- Muhammed b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Îkî'nin (الايكي: v. 627/1229) "Nihâyetü'l-İdrâk fî Esrâri'l-Eflâk"i. 2- Kutbuddîn eş-Şirâzî'nin (634-710/1236-1311) "Nihâyetü'l-İdrâk fî Dirâyeti'l-Eflâk"ı: dört makaleden oluşan bu esere Sinân Paşa bir haşiye yazmıştır.
26 Kâfiyeci, el-Muhtasar, s. 64.
27 Bkz. Akgür, A. Necati, "Takvim", XXXIX, 487-490.
28 Dizer, M., "Ay", DİA, IV, 185; Yücel, İ., "Hilâl", DİA, XVIII, 1-2.

ONTOLOJİK OLARAK GÖÇ

Halime YILDIZ
Başvaiz/İstanbul Müftülüğü

Özünde Hareket: Hiçbir Şey Değilken Bir Şey Olmak

Varlığın, oluş sahasına çıkışının; cismanî, sûrî bir hüviyette bulunmasının ilk merhalesini, ilahî "kün" emrinin "feyekün" şeklindeki tezahürü oluşturur. Varlıkların oluşa geçişi ve varoluş tecrübeleri yine kendileri gibi yaratılmış olan zaman ve mekân içerisinde gerçekleşir. Yaratılışın nasıllığı konusunda İslâm mütefekkirleri tarafından farklı düşünce ve fikirler ileri sürülmüş olsa da, temelde buluştukları ortak nokta, Allah dışındaki varlıkların sonradan yaratıldığıdır. Sonradan yaratıldığının delilleri arasında da onların hareket edici sıfata sahip olmaları yer alır. Böylece hareket, varlığın oluşumunda, varlığa sonradan gelmede ve varlığını devam ettirmede önemli bir âmil olarak karşımıza çıkar. Buna bağlı olarak hareket, yeryüzü ve yeryüzünde bulunanlar için ilahî bir kanun olarak takdir edilir. İnsanoğlunun hiçbir şey olmadığı andan, ana rahmine düşüşünden dünyaya gelişine kadar geçirdiği evreler de bu kanunun en belirgin tezahürlerinden biridir. Şu halde hareket etme ve varlığın yokluktan ayrılışı; kopuşu da göçün anlam genişliğinin ilk nüvesini oluşturur.

İnsanın Yeryüzüne Göç Hikâyesi: Hicret mi Tehcir mi?

Mahlûkâtın yaratılma aşamasının son evresini insan oluşturur. Bedenî ve ruhî yaratılışı tamamlanan Âdem cennet mekânındadır. Ancak bu mekânın, Âdem-Havvâ ve oğulları için değişmez, sabit bir mekân olmadığını, insanın yaratılış amacı doğrultusunda da olamayacağını, ilahî kelâm *"Ben yeryüzünde*

bir halife yaratacağım."[1] ayetinde en güzel şekilde beyan eder. Hz. Âdem ve Havvâ kıssasının en can acıtıcı kısmı da şüphesiz cennetten/mekândan hafifletilmiş bir ifade ile çıkarılışlarıdır. Bu, üzerinde çokça spekülasyon yapılan bir konu olarak karşımıza çıkar. İster "tersinden bir ütopya olarak kazanılacak olanı (cenneti) yitirilmiş olanda resmeden; yansıması geçmişe düşen bir simülasyon" şeklinde, ister yeryüzünde bir cennet mekan, ister sembolik bir anlatım, isterse de ahiret yurdu olarak yitirilmiş bir cennet kastedilsin, hangi görüş açısından bakılırsa bakılsın özünde istemeyerek bir ayrılış, bir mekanı terk ediş vardır.

Mantıksal bir çerçeveden değerlendirdiğimizde bu olayın Âdem ve Havvâ'nın yapmış oldukları hatalı tercihlerinin sonucu olarak bir "çıkarılma" olduğu anlaşılır. Şu halde yeryüzüne iniş ya da yeryüzündeki cennet bir mekândan çıkarılış yapılan bir eylemin sonucudur. Düşünen, sorumlu, irade sahibi, seçme özgürlüğüne sahip olarak yaratılan insanın tüm bu özelliklerini tecrübe ettiği ya da etmek istediği bir davranışına karşılıktır. Orada kalmanın yegâne şartının ihlâli ile artık orada kalınamayacağı sonucunu doğurur.

İlahî hikmet açısından baktığımızda ise yasak ağaç, gerçekte bir ayrılışın habercisidir. Bu ayrılık, aslında Allah'ın halifesi/temsilcisi ve emanetçisi olarak gelmesi gereken bir mekân için takdirdir. İnsana, ne olduğunu, niçin olduğunu bildiren bir takdir; yeryüzü Allah'ın mülkü, insan ise, emaneti omuzlarında ve her daim yolda olandır. Böylece tehcir ile başlayan bir süreç, hicret ile neticelenmiştir.

En Bilindik Anlamıyla: İnşâ ve İfsat Edici Olarak Göç

Bambaşka bir âlemden yine bambaşka bir âleme dikey boyutta inen insan, fizikî ve ruhî bakımdan varolması, varlığının devam etmesi ve anlamlandırması için bu defa da yeryüzünde yatay olarak göç etmeye başlar. İnsan ile aynı mekânı paylaşan hayvan ve bitki de zihinsel bir faaliyeti gerektiren anlamlandırma dışında ilahî bir düzenin gereği olarak bu göçe iştirak eder.

İnsanlık tarihi boyunca gerçekleşen göçler insanın/toplumların varoluşunda, varoluşunu tamamlamada ve insana dair düşünce, inanç ve yapıların değişim, dönüşüm ve gelişiminde büyük bir etken olmuştur. Hangi sebeple olursa olsun toplum ve bireyler bu göçlerin neticesinde, kendisi dışındaki topluluklarla karşılaşmış, bunun doğal bir sonucu olarak da yeni kültürlerin oluşmasına sebep olmuştur. Kültürlerarası etkileşim, dinamik ilişkiler, yeni bir toplumsal inşâ anlamına gelir. Tarihî bilgi ve belgeler, oluşturulan medeniyetlerin, bu göçlerin birer neticesi olduğunu bize bildirir. İslâm kültür ve medeniyetinin oluşmasında da pek çok kültürlerin katkı sağladığı bilinen bir gerçekliktir. Bugün üzerinde yaşadığımız medeniyetin temellerinde farklı kültürlerin etkileşimi vardır. Endülüs ve Sicilya yoluyla İslâm kültür ve medeniyeti de batıya intikal etmiş ve Batı medeniyetinin omurgasının oluşumuna büyük katkı sağlamıştır. Ferdî olarak yapılan göçlerin dahi bir milleti nasıl değiştirip dönüştürdüğünün örnekliğini de Endonezya'nın Müslüman oluşuyla ilgili aktarılan hikâyede buluruz:

Kumaş ticaretiyle uğraşan Müslüman bir tâcir Endonezya'ya gider ve orada yerleşir. Bir gün yanında çalışan işçisinin, yanlışlıkla ucuz olan bir kumaşı yaklaşık iki kat pahalıya sattığını anlar ve kendisine müşteriyi bulup fazla parayı verip helallik dilemesini ister. Bu duruma oldukça şaşıran müşteri olayı etrafındakilere anlatır ve olay dönemin kralının kulağına kadar gider. Kral işin aslının ne olduğunu öğrenmek için tâciri çağırır ve bu yapmış olduğu davranışın sebebinin tâcirin dini olan İslâm'dan kaynaklandığını öğrenir. Tâcire diniyle ilgili sorular sorar ve neticede Müslüman olur. Kralın Müslüman olmasıyla birlikte halkı da İslâm'a girmeye başlar ve kısa sürede İslâm Endonezya'da yayılır.

Şüphesiz her bir hareketlilik, amacı doğrultusunda toplumda ve bireyde müspet ya da menfî bir değişim, dönüşüm ve gelişim sağlar. Dün olduğu gibi bugün de toplumsal ve siyasî olarak güç gösterme, tahakküm kurma, yok etme, sömürme amaçlı yapılan zihnî/fizikî göçler neticesinde, pek çok ülke, zulmün kol gezdiği

mekânlar olmuş, geçmişte medeniyetin merkezi olan yerler yerle bir edilmiştir. Bireysel olarak da süflî emeller ve dünyevî çıkar amaçlı göçler, ahsen-i takvîmden esfel-i sâfilîne doğru inişi ifade eder. Bu tip göçlerle ancak "ruhsuz şehirler", "haritası çıkarılamayacak kentler" oluşmuştur. Bir kültürden bahsetmek yerine "melez kültürler" ve bu kültürlerin etkilediği kimliksiz benlikler ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hayatın dikte ettiği yeni kimliklerle kişi kendine yabancılaşmış, kimlik bunalımı yaşamıştır. Mekânlar, olumsuz yönde değişmiş ve başkalaşmıştır. Bugün, dünya küresinin hemen her yerinde kültürlerin birleştirici gücü yerine ayrıştırıcı hatta çatışmacı rolünü görmek mümkündür.

Manevî Anlamıyla Göç: Ahirete Göç

"Yaşam eve dönmekten ibarettir
Satıcılar, sekreterler, madenciler,
Para yetiştiricileri, sihirbazlar yani hepimiz için."

Göçün meydana getirdiği bu kaotik durumu insana fark ettirebilecek bir olgu da yine göçün kendisidir. Fakat bu göç, Ezel ve Ebed Olan'ın dışında insanı, hakikî son yurduna tüm evreni de yok olacağı yere sessizce götüren bir göçtür. İnsan kendisini bekleyen bir ebed yurdundan çoğu zaman gaflet ya da o yurdu inkâr halindedir. Bu gerçekliği, ilahî dinler dışında hiçbir öğreti, hiçbir bilim, hiçbir disiplin ispat ya da inkâr için deliller sunamaz. Bu göçün inananlar dışında elbette ki hiçbir karşılığı olmayacaktır. İnkâr edemeyecekleri tek bir gerçek olarak bu dünyadan mutlak yokluğa doğru bir göç olduğudur.

Mümin, Kur'an ve hadislerde sıklıkla beyan edilen ve imanın esaslarından olan ahirete iman etmekle mükelleftir. Ahiret yurdu, mümin olsun kâfir olsun kaçınılmaz bir son olarak dünya sınavının ilahî adalet terazisinde tartılacağı yer olarak sunulur. Ayetlerin işaretlerinden hareketle dünya adeta insanı, öbür dünyaya götüren bir gemidir. *"Dünyayı, bir gölgelik, insanı da bu gölgelikte biraz dinlenen yolcu…"*[2] metaforuyla ifade buyuran Hz. Muhammed (s.a.v.) de asıl yurda göçün hakikatine dikkatleri çekmek istemiştir.

Göçün Hicrete Evrilmesi

Göçü, en temelde bir yer değiştirme olarak tanımlayıp buna bağlı olarak beslenme, üreme gibi insanlı-

ğın en temel ve en baskın eylemlerinden biri şeklinde akılcı nedensel determinasyonlar olarak söz etmek kanaatimizce indirgemeci bir yaklaşımdır. Hatta insanı iktisadî ya da üremeye dayalı açıklamalarla anlamlandıran tezlere onay vermedir. Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere ilahî metinlerde yer verilen göç kıssaları incelendiğinde sâik sebeplerin inanç ve ideallerden kaynaklı olduğu görülecektir. İnandıkları dinin sabitesi ve o dini yaşama, yaşatmak için hemen tüm peygamberler yurtlarını, kavimlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Hicret, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Lut, Hz. Musa başta olmak üzere peygamberlerin adeta ortak kaderi olmuştur. Mümin gençler olarak Ashab-ı Kehf de bu gerekçeyle bir mağaraya hicret etmiştir.

Müslümanların tarihte gerçekleştirdikleri fetihleri de Sezai Karakoç'un "hicretin yemişleri" olarak görmesi de manidardır. Bu fetihlerle İslâm, dünyanın pek çok yerine yayıldı ve Müslümanlar, büyük medeniyetler kurdular.

Hakikî-Mecazî Anlamların Tamamını İçinde Barındıran Olay Olarak Göç: Medine'ye Hicret

"Melekler, kendilerine zulmeden kişilerin canlarını aldıklarında, onlara, 'Ne işte idiniz?' derler. Onlar da: 'Biz yeryüzünde zayıf kimselerdik.' derler. Melekler: 'Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi, siz de orada hicret etseydiniz ya?' derler..."[3]

Mekke'den Medine'ye hicret, göçün fizik gerçekliğinden metafizik hakikatine evrilmesinin adıdır. Bu hicretin başat amilleri, göçün, siyasî, ekonomik, sosyal, politik, gibi sıralanabilecek pek çok görünen nedenleri değildir. Her şeyden evvel müminlerin kalplerinde ilahî bir emrin yerine getirilmesi gerekliliği ile başlayan kulluğun göstergesi olarak yer bulur. Yanlarında taşıyabilecekleri dışında geçmişte sahip oldukları dünyalık olarak ne varsa gözleri ve gönülleri önde, arkaya dönmeksizin Allah ve Resulü'ne itaatin/hicretin şeksiz ve şüphesiz olması gerektiğinden hareketle ibadet şuuru içinde yaptıkları bir ameldir. Şüphesiz canlarını korumak, kendilerini ve ailelerini emniyete almak gibi makul ve makbul bir amacın ötesinde canlarına gerçek hayat bahşeden, inançlarının muhafazası gayretiyle yapılan bir eylem olarak da hicret ayrı bir anlama hâizdir. Muhacir, var olmanın nasıl bir manaya geldiğinin şuuruyla yola çıkmış ve yolculuk iman, amel, ahlak, ilim, irfan bütünlüğü içerisinde gerçekleşmiştir. Ümmü Kays'ın muhaciri olmak için yola çıkılmamıştır. En büyük hedef ise Allah'ın arzının tamamına esenlik, rahmet ve selamet getirmektir.

Muhacirler indinde hicrette ulaşılacak mekanın anlamı da farklıdır. Medine, nihaî bir hedef değildir; ulaşılacak gidilecek diğer mekanlar için bir başlangıç noktası, adeta bir sıçrayış tahtasıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hicretteki hareket noktası Medine'de bir devlet kurma; diğer bir ifadeyle siyasî bir iktidar oluşturmaya yönelik bir mekan edinme değildir. Fâzıl bir devlet kurma değil; fâzıl bir ümmet oluşturma amaçlı bir yurttu. Muhacirlerin hayallerini, Medine'nin metâı süslemiyordu. Rivayetler bunun tam aksini ispatlar mahiyettedir. Medine'ye bina kurmaya değil adalete, sevgiye, merhamete dayalı bir medeniyet kurmaya gitmişlerdir. Kuracakları bu medeniyet, merkezinde bir nefes alıp kaldıkları yerden hicrete devam etme yeriydi. Bâki olanın şahıslar ve mekanlar olmadığı, o şahıslar ve mekanlar vasıtasıyla gerçekleşecek olan hak ve hakikatin kendisi olduğu şuuruyla gerçekleştirilmiştir. Medine, Mekke'ye geri dönmek için bir durak da olmamıştır; zira Hz. Muhammed (s.a.v.)'in dünya hayatının en son durağı Mekke değil; Medine olmuştur.

Medine'ye hicret, gelinen bu yerler ulvî bir amaca hizmet ettiği ölçüde değerli olduğunun bilincinde olanların yapmış olduğu eylemdir. Bunun içindir ki gerek Habeşistan'a gerek Medine'ye yapılan göçler, taşıdığı anlam bütünlüğü içinde "hicret" adını almıştır.

Âfaktan Enfüse Hicret: Gerçek Muhacir

İslâm, mahlûkatın en değerli ve şereflisi olan insanın değerinin korunmasına yönelik prensipler koymuştur. Zarûrât-ı hamse olarak adlandırılan bu prensipler insana tanınan haklar ve salahiyetler bağlamında ele alınan genel bir ilkedir. Din, bu temel hakların bireysel ve sosyal/siyasî olarak korunmasına yönelik pek çok emir yasak ve tavsiyelerde bulunur. Neslin, aklın, canın, dinin, malın korunma prensiplerinin güvence altında olmadığı ya da yok etmeye yönelik baskı ve müdahaleler yapıldığında ev, mahalle, şehir, ülke… hangi yerden kaynaklı olursa olsun o mekanın terki hicrettir.

Hicretin bu zahirî/reel gerçekliği yanında Hz. Peygamber'in *"Hakiki muhacir, Allah'ın yasakladığı şeylerden kaçan, onları terk (hicret) eden kimsedir"*[4] hadis-i şerifi ile en muhteşem anlamına kavuşur. Bu hadisle muhacirin tanımı somut gerçeklikten soyuta, dar anlamdan daha geniş anlama geçer. Zamanları ve mekânları geçerek kıyamete kadar devam edecek bir hakikat üzerine bina kılar Medine'nin muhacirinden de daha üstün bir mertebeye koyarak konunun ne kadar ciddi ve önemli olduğunu belirtir. Gerçek şu ki Allah'ın yasak kıldığı günah ve kötü fiiller yapmamak, onlardan uzak durmak nefse zor gelir. Kötülükten, günahtan, behimî duygu ve düşüncelerden beslenen nefis Allah'a giden yolda en büyük engeldir. Allah'a hicret ise tüm bu engellerin kaldırılmasıyla mümkündür. Nerede ve hangi çağda olursa olsun bedenini ve kalbini arındıran, günahtan, canına kasteden bir düşmandan gibi kaçan kimseye Hz. Muhammed (s.a.v.), bu sıfatı müjdelemiştir.

21. Yüzyıl ve Göçün İlticaya Dönüşü: Sığınmacı, Mültecî

Göç, insanlık tarihinde geçmişten günümüze ve görünen odur ki kıyamete kadar da devam edecek bir olgudur. Bu zaman dilimlerinde formu farklı olsa da öz itibariyle bulundukları yeri terk etme şeklinde özetleyebileceğimiz şekliyle aynıdır. Modern dönem öncesi insan ya da topluluklar göçün sebebi ne olursa olsun kendilerince güvenli olan ve yaşamalarına imkân sağlayan dünyanın herhangi bir yerine kimi zaman sorunsuz kimi zaman da güç kullanarak gitmişlerdir. Ancak sınırlar belirlenmiş, giriş çıkışlar için belirli şartların gerekli olduğu modern-ulus devletlerin doğuşuyla birlikte bu biçimde göçlerden bahsedilemediği gibi göçün sebepleri de tıpkı sınırlar gibi çizilmiştir. Buna bağlı bugün vatanlarını terk edip başka ülkeye gidenler, geliş nedenlerine bağlı olarak göçmen, mültecî, sığınmacı olarak sınıflandırılmıştır.

> "Mekke'den Medine'ye hicret, göçün fizik gerçekliğinden metafizik hakikatine evrilmesinin adıdır. Bu hicretin başat amilleri, göçün, siyasî, ekonomik, sosyal, politik, gibi sıralanabilecek pek çok görünen nedenleri değildir."

Mültecî, yeni sayılabilecek bir kavram olarak Birleşmiş Milletler bünyesinde imzalanan 28.07.1951 tarihli "Sığınmacıların Statüsüne İlişkin Sözleşme"sinde, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen her şahıs; yukarıdaki nedenlerden dolayı ülkesini terk eden ve henüz sığınma talebi, kaçtığı ülkenin yetkilileri tarafından "soruşturma" safhasında olan kişileri de sığınmacı olarak tanımlamaktadır.

Mültecî ve sığınmacı kimliğinin özellikle Müslüman göçmenler tarafından nasıl kabul gördüğü ve böyle bir kimliğin onlar üzerinde oluşturduğu psikolojik etkinin ne olduğu bir tarafa bizim zihnimizde oluşturduğu çağrışımların çok olumlu olmadığı kanaatindeyiz. Müslüman kimliğiyle Suriye başta olmak üzere ülkelerinden çıkmak ya da çıkarılmak zorunda kalanların niyetlerinin Allah'a hicret etmek olduğu hüsnü zannıyla bu kimselere muhacir demenin daha doğru olacağını düşünmekteyiz.■

DİPNOTLAR

1 Bakara, 2/30.
2 Tirmizi, "Zühd", 44.
3 Nisâ, 4/97.
4 Buhari, "İman", 9.

Saltanat Kayığı formunda Amentü yazısı
Hattat: Hüsnü Efendi

PEYGAMBERLERİN HAYATINDA HİCRET: TARİHİ DÖNÜŞTÜREN BİR MİLAT

Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yeryüzü hayatının başlangıcından itibaren mekân değişimi insan yaşantısının neredeyse ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bazen ekonomik ve siyasî nedenler, bazen savaşlar ve istilâlar bazen de dinsel ve kültürel nedenler insanın bir yerden bir diğerine göç etmesinin nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın mekân değişimi kutsal metinlerde yalnız yeryüzü yaşamına has olarak görülmemektedir; zira Hz. Âdem ve eşi de işlemiş oldukları bir günah nedeniyle cennetten yeryüzüne zorunlu bir mekân değişimi yaşamışlardır.

İnsanlık tarihinde yaşanan göç hadiselerinin tarihte önemli değişimleri tetiklemiş ya da önemli dönüşümlere zemin hazırlamış olduğu bir gerçektir. Tarihte yaşanan önemli bir hadise olarak kavimler göçünü buna bir örnek olarak vermek mümkündür. M.S. 4 ilâ 6. yüzyıllar arasında gerçekleşen kavimler göçünde dünyanın önemli bir coğrafyasında yaşayan halklar yer değiştirmiş ve bu değişim Roma gibi imparatorlukların sonunu hazırlamış, yeryüzünde önemli demografik değişimlerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Kuşkusuz bu tür göçlerde mekân değişiminin itici nedeni olarak karşımıza savaş ve istilâların çeşitli ulusları yeni yerleşim merkezleri aramaya itmesi gibi siyasal nedenler gelmektedir. Neticede gerçekleşen göç hadisesi yeni kültürel ve siyasal yapıların oluşmasını sağlamıştır.

> “Hicret bir kaçış, ekonomik göç ya da zorunlu bir yer değiştirme değil inanılan dava uğruna Allah için yapılan bir eylemdir. Hicret Allah’ın emri ile gerçekleşen ve yalnızca Allah’ın rızasının gözetildiği bir tavır, bir harekettir.”

Tarih boyu yaşanan göç olaylarında dinsel inanç ve etnik kimlikleri nedeniyle gerçekleşen zorunlu göç ve diaspora olaylarının ayırt edici bir yeri vardır. Zorunlu göç, sürgün ya da diaspora denildiğinde akla öncelikli olarak Yahudi geleneği gelmekle birlikte gerçekte birçok etnik ve dinsel grubun tarihsel süreçte bu tecrübeyi şu ya da bu şekilde yaşamış olduğu bilinmektedir. Savaş ve istilâ gibi şiddet içeren hadiseler veya çeşitli siyasal nedenlerle belirli toplumlar yaşadıkları mekânlardan ya da anavatanlarından koparılarak başka yerlerde yaşamaya zorlanmışlardır. Farklı mekanlarda bu zorunlu yaşam, hem diaspora yaşantısını sürdüren halkların zihninde derin izler bırakırken hem de gettolaşmalara, toplumsal sınıflaşmalara ve çatışmalara da zemin hazırlamıştır.

Hicret yukarıda değindiğimiz sosyo-ekonomik ve siyasal nedenlerle yapılan göçlerden ve sürgün hadiselerinden tamamıyla farklı bir fenomen olarak karşımıza çıkar. Hicret; inanan bireyin ya da bireylerin iman ettiği değerler doğrultusunda yaptığı yürüyüşü, tavrı ve duruşu ifade eden özelliğiyle bütün bunlardan ayrılır. Hicret bir kaçış, ekonomik göç ya da zorunlu bir yer değiştirme değil inanılan dava uğruna Allah için yapılan bir eylemdir. Hicret Allah’ın emri ile gerçekleşen ve yalnızca Allah’ın rızasının gözetildiği bir tavır, bir harekettir.

Gerek Hz. Peygamber’in hicreti gerekse diğer peygamberlerin hicret tecrübeleri dikkate alındığında hicretin en dikkat çekici özelliği, hicretle tarihsel bir dönüşüme, olumlu bir değişime kapı aralanmasıdır. Bu doğrultuda hicret gerek kişisel bağlamda ruhsal bir dönüşümü, bireysel ve toplumsal düzeyde hak ve hakikat yolculuğuna yönelik bir evrilmeyi gerekse hakikat temelinde toplumsal bir inşâyı ifade eder.

Bu bağlamda hemen her peygamberin hayatında bir çeşit hicret tecrübesine rastlanır. Örneğin Hz. Âdem’le Havva’nın cennette işledikleri günahtan sonra yeryüzüne inmeleri bir çeşit hicrettir. Zira işlenen günahtan sonra tövbe etmiş ve yeniden hakikate dönmüşler ve Allah Âdem’e vahyetmiştir. İlk insanın yaşadığı bu tecrübe insanlığın yeryüzü tecrübesini başlatmış ve insanlık tarihi için bir milat olmuştur. Benzer bir milat Hz. Nuh’un yaşadığı tecrübede de söz konusudur. Hz. Nuh’un inkârcı toplum karşısında bir gemi yapmakla emrolunması ve kendisine inananlarla birlikte gemiye binmesi de bir çeşit hicrettir. Allah bununla ve akabinde gerçekleşen tufanla inkârcı topluluğu helak etmiş ve inananları kurtarmıştır. Putlar kıran Hz. İbrahim’in içinde yaşadığı müşrik toplumla ve iktidarla mücadelesi de bir hicret tecrübesi içerir. “Allah dostu” olan Hz. İbrahim, inancı uğruna babası da dâhil etrafındaki müşriklerle mücadele etmiş, ateşe atılmakla cezalandırılmak istenmiş ama Allah tarafından kurtarılmıştır. Benzer bir tecrübe Hz. Musa’nın hayatında da söz konusudur. O da içinde yaşadığı toplumda krala (Firavun’a) ve etrafındaki şirkin egemen olduğu sosyal ve siyasal yapıya karşı başkaldırmış çekinmeden hakkı ve hakikati temsil ve tebliğ etmiş ve sonunda Allah tarafından Mısır’dan kurtarılmıştır. Hz. Lut’un tecrübesinden de hatırlayacağımız gibi bu örnekleri artırmak mümkündür.

Peygamberlerin hicret tecrübelerinin hepsinde günah, zulüm, kaos ve şirk ortamının terk edilip hak ve hakikate dayalı bir yapının inşâsına/tesisine yönelik bir süreç görülmektedir. Bu süreçte yapılan hicret, ekonomik ya da sosyal ve siyasal refaha erişme amaçlı değil, Allah içindir, Allah’ın rızası amaçlıdır. Öncelikle kendi zihninde, kalbinde hakikate iman etmiş bireyin, Allah için gerçekleştirdiği bir tutumdur. Bu nedenle

her ferdin, her müminin hicretindeki asıl amaç da bu olmalıdır. Yani her mümin, hicreti öncelikle iç dünyasında gerçekleştirmeli, günahı, zulmü, münkeri terk edip hakka ve hakikate yönelmeli sonra da bu yapıyla içinde bulunduğu sosyal yapıda doğru ve omurgalı bir duruş sergilemeli ve gerektiğinde hicreti göze alabilmelidir.

Bir diğer dikkat çeken durum; İslam'ın bütün yeryüzünün Allah'ın arzı olduğu, bütün yeryüzünün mescid kılındığı vurgusu bağlamında hicretin melankolik bir vatan anlayışı yerine mümin bireyin inancını yaşama ve ifade etme hususunda özgür olduğu her yeri vatan edinmesi gerçeğidir. Başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere peygamberler hicret tecrübelerinde hicret ederek ayrıldıkları mekânlara yönelik melankolik bir beklenti ve geri dönüş özlemi içinde olmamışlardır. Hicret ederek hak ve hakikati yaşama ve ifade etme noktasında özgür olduklarını yeni mekânları vatan edinmişlerdir. Örneğin Hz. Muhammed, hicret ettiği Yesrib'i (Medine'yi) merkez edinmiş ve fetih sonrasında bile Mekke'ye tekrar yerleşmeyi düşünmemiştir. Benzer şekilde Hz. Musa

> “Başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere peygamberler hicret tecrübelerinde hicret ederek ayrıldıkları mekânlara yönelik melankolik bir beklenti ve geri dönüş özlemi içinde olmamışlardır.”

Mısır'a dönmeyi düşünmemiş, hicret ettiği mekânı merkez edinmiştir.

Görüldüğü gibi hicret, inanılan değerler uğruna yola çıkan mü'min bireyin/bireylerin hak ve hakikat yürüyüşünün bir parçasıdır. Peygamberlerin hayatında örneklerine sıkça rastlanan bu yürüyüş, bir yandan gerek bireysel gerekse toplumsal dönüşümü amaçlayan bir milat olarak tarihe geçerken diğer yandan kıyamete kadar her inanan kişi için evrensel birer model olmaktadır. Bu doğrultuda hicret tarihte olup bitmiş ve tarihin sayfalarında kalmış bir hadise değil, mü'minin hayatında daima canlı ve geçerli bir duruştur; Allah yolunda ortaya konan bir çabadır, îlâ-yı kelimetullahın tesisi mücadelesinde bir yürüyüştür.■

“Kötü şeyleri terk et.” Müddessir 74/5

Hat: Mehmet Arif Vural

HİCRET ARKADA BIRAKABİLMEKTİR

Fatma BAYRAM
Başvaiz/ Üsküdar Müftülüğü

Hicret etmek sadece yer değiştirmek değil, olumsuzlukları arkada bırakmaktır. Gerçek bir hicretten söz edebilmek için çaresizliği, tıkanmışlığı, kapana kısılmış ruh halini geride bırakmayı başarmış olmak gerek. Yeni bir başlangıç eski yorgunluklarla olmaz çünkü. Kişi gittiği yere birikmiş hüzünlerini, korkularını ve acizliklerini de götürüyorsa orada nasıl yeni bir hayata başlayabilir ki?

Hicret deyince hep yeni bir hayatın inşâsından söz edenler, öncelikle eskilerin küfünden, pasından kurtulmak gerektiğine pek dikkat çekmezler. Biz okuyucular da sanırız ki bütün mesele bir yerden çıkmak ve bir yere girmektir. Şu ya da bu okula girince, şu semti terk edince, şu tarikata veya topluluğa katılınca ahlâk ve karakterin düzelivereceğini sanmak işte bu yanılgının sonucudur. Ortamı değiştirince karakterin de değişeceğini sanan kişiler, iç dünyalarında var olan sorunların dışarıdakileri besleyip büyüttüğünü unutarak sırf mekân değişikliği ile sorunlarından kurtulacaklarına inanırlar. Oysa ıslah eden hicret, mekân değişikliğinin sizi bir hâlet-i rûhiyeden diğerine geçirebilmesi ile mümkündür.

Çalışma teknikleri üzerine eğitim verenlerin tavsiyelerinden biri de yaşanan mekânda sadece çalışmaya mahsus bir köşe edinmek ve oraya geçildiğinde günlük hayatın rutinlerini arkada bırakabilmektir. İşte bu küçük davranış bile mekân değiştirmenin aslında bir duygudan çıkıp diğerine geçebilmek için bir vasıta olduğunu gösterir. Burada dikkatimizi çekmesi gereken şey yer değiştirmenin bir duygu durumunu arkada bırakmaya yardım etmesi gerektiğidir. Yoksa siz kafanız bir önceki düşünce ve hayallerle dolu olarak çalışma köşenize geçseniz bile bu yer değişikliği istenen sonucu vermez. Zihinlerinde bir konudan diğerine, duygu dünyalarında bir halden ötekine hareket etmeyi becerebilenler bu yer değişikliklerini yeni inşâlar, yeni eserler için en verimli şekilde kullanabilirler. Bu anlamda zihinsel ve ruhsal hareket kabiliyeti fiziksel hareketin etkinliğini artırır.

Aslında bu iki kabiliyet birbirini destekler ve kolaylaştırır. Zihninizi değiştirmek için yer değişikliği faydalı olduğu gibi, yer değiştirebilmek için de önce iç dünyanızda değişikliğe dair küçücük de olsa bir adım atmış olmanız gerekir. Söz gelimi öfke sizi kaplayıp, si-

nirlerinize hâkimiyet zorlaştığında Efendimiz (s.a.v.) hemen konum değiştirmeyi öneriyor. "Oturuyorsanız kalkın, ayaktaysanız yürüyün." diyor. Fakat bunu yapabilmeniz için öfkenin bir sel gibi üstünüze yürüdüğü o anda içinizde küçücük de olsa bu durumdan kurtulmak için bir arzu olması gerek. Demek istediğim o ki duygu ve düşüncelerimizi değiştirmek için bir istek veya karar olmadan sadece yer değiştirmek, sırtımızda koca bir yük ve dizlerimizde dermansızlıkla yeni bir dünya kurmaya çalışmak demektir.

Din Psikolojisi derslerimizden birinde rahmetli Ali Murat Daryal Hocamız öncesi ve sonrasıyla mirac ve hicret arasındaki ilişkiyi anlatırken bu konu üzerinde ısrarla durmuştu. Derslerimizde Mekke döneminin sonlarına doğru Mekkeli Müslümanların yaşadığı olayları, onlara revâ görülen muameleleri ve hepsinin üzerine tuz biber olan Taif yolculuğu dönüşünde ancak bir müşrikin himayesinde Mekke'ye girebilen Peygamberimiz (s.a.v.)'in neler hissetmiş olabileceğini bize hatırlatır ve bu olayların hemen arkasından gerçekleşen mirac hadisesinin onarıcı rolüne dikkat çekerdi. Yıllar içinde yaşanan türlü olumsuzluklarla hasar gören halet-i rûhiyenin miracda Allah katındaki değerinin somut olarak gösterilmesiyle tavan yapması olmasa ve Mekke'den bir yenilgi ve çaresizlik duyguları ile çıkılsa idi, Medine'de o kadar kısa sürede böyle güçlü kökleri olan, özgüveni yüksek bir medeniyet kurulabilir miydi? Hicret sırasında "Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünürsün?" diyebilmek ancak, o sırada yaptığı işin Allah katındaki yerinden emin olan birinin sözüdür. Bu emniyette en büyük pay sahibi olan miracın hicretten hemen önce gerçekleşmesi adeta eski defterleri kapayıp yepyeni bir sayfa açan bir hadisedir. İnsanların ayağa düşürdüğü mümin şahsiyetini Allah'ın göklere çıkarmasıdır.

İşte bu yüzden hicrette nereye varmak istediğimiz kadar nereden (veya neyden) kurtulmak istediğimizin de bilincinde olmak ve sırtımızda yığılmış olan geçmişin yüklerini orada bırakarak yola çıkmak son derece önemlidir. Bu anlamda tövbe baştan sona böyle bir yenilenmedir. Efendimiz'in hadisinde geçen, yüz kişiyi öldürmüş birinin yeni bir hayata başlaması hakkındaki kıssada olduğu gibi tövbe içsel bir göçün dış dünyadaki göçle desteklenerek korunmaya çalışılması çabasıdır. Son danıştığı kişi ona kötülerin hâkim olduğu çevreyi terk edip iyiler diyarına göçmedikçe bu hatasından kurtulamayacağını söyler. Burada da içimizde var olan iyilik ya da kötülük potansiyelinin uygun zeminlerde ortaya çıkacağına işaret edilmekte, özellikle sıradan insan için çevrenin belirleyici rolüne dikkat çekilmektedir. Yine hadiste anlatıldığı üzere onca günahtan tövbe etmiş o kişinin, ölümden sonraki hayatta durumunun ne olacağı da bu yer değiştirme çabası ile belirlenmiş ve iyilere yakın bir yerde öldüğü için ruhunu rahmet melekleri almıştır.

Yaşadığımız her gün, üzerimizde bir tortu bırakır. Karşılaştığımız durumlar, gördüğümüz muameleler ve onların hasılası olan hisler birikerek bugün yaşananlara vereceğimiz tepkileri belirler. Hayat karşısındaki duruşumuz bütün o birikimlerin bir sonucudur. Bu gerçek bir taraftan biriktirdiklerimizin, içimizden atamadıklarımızın neler olduğuna dikkat kesilmemizi gerektirirken diğer yandan da insanların bugünkü davranışlarını geçmişlerinden bağımsız olarak ele alamayacağımızı hatırlatır. Yıllar boyunca kendisine köle gibi davranılmış ve bunu bir şekilde içine alıp kabullenmiş birinden günün birinde asil bir özgür ruh gibi davranmasını bekleyemeyiz. O insanı gerçek bir efendi olarak görüp öyle davransanız dahi çoğu zaman o bu konumu yadırgar ve bir köle gibi davranmayı sürdürür. İşte bu yüzden sadece mekânı ve şartları değiştirmek yetmez, mümkünse ruhların da yenilenmesi gerekir. Eğer yenilenme imkânı kalmayacak denli derin bir bozulma söz konusu ise o zaman hicret sonrası yeni bir toplum inşâ edebilmek için özgür ruhlu yeni bir neslin gelmesini beklemek gerekir.

Bu gerçeğin tarihte bilinen ilk örneği İsrailoğulları'dır. Kur'an-ı Kerim'de geçtiği üzere Yüce Allah onları nice nice mucizelerle Mısır'daki köle hayatından kurtardıktan sonra onlara vaat ettiği arz-ı mukaddese girmelerini emreder. Onlar ise kölelikteki görece emniyet ve huzura alışmış, mücadele ruhunu kaybetmiş, özgür bir toplum inşâ etme hayalini bile yitirmiş olan zihin ve ahlâk yapılarını da beraberlerinde getirdikleri için bu emre isyan ederler. "Orada zorba bir topluluk var, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya giremeyiz. Ama onlar çıkarsa biz hemen gireriz (..) Sen ve Rabbin gidin savaşın, biz burada oturacağız." derler (Mâide, 5/21-25). Aslında denizleri yararak onları Mısır'dan çıkaran Allah elbette onlara boşaltılmış hazır bir ülke vermeye de kâdirdir. Ne var ki iş öyle değil. Allah istediği ve gerekli gördüğü zaman elbet özel ikramlarda bulunur, ama bunlar insanların kulluk görevlerinin yerine geçmez. Nitekim hicretten yaklaşık bir buçuk sene önce miraca çıkarılan Efendimiz "Burak" diye bir bineğin varlığını görmüş olmasına rağmen hicret esnasında "Rabbim şu Burak'ı şimdi gönderiver!" dememiş, bir kul olarak kendi imkânları ile gereken her türlü tedbiri alarak hicret etmiştir. Çünkü mirac özel bir misafirlikken, hicret bir kulluk görevidir. Kulluğun yerine getirilmesi ise kişisel imkânlarla olur, mucizeler bekleyerek değil.

İsrailoğulları'nın bu hazırcılığı üzerine Yüce Allah onları arz-ı mukaddese girmekten kırk yıl men etti (Mâide 5/26). Allah onlara boş bir ülkeye değil, aksine -Hz. Musa'nın gönderdiği ajanların bildirdiğine göre- içinde güçlü kuvvetli ve müreffeh bir toplumun yaşadığı bir bölgeye girmelerini emretmişti. Hz. Musa da onlara asla korkaklık yapıp geri dönmemelerini söylemişti. Fakat tefsirlerin beyanına göre asırlar boyunca köle muamelesi gördükleri için şahsiyetleri ezilmiş, dinî ve millî kimlikleri zayıflamış, onur ve itibar duygusunu kaybetmiş olan İsrailoğulları bu cihadın önemini kavrayamamış ve o anda içinde bulundukları durumu kendilerine vaat edilen istikbale tercih etmişlerdir. Elmalılı'nın tespitiyle "huzurperest olanlar cihad edemez" gerçeği bir kez daha tezahür etmiştir. Dolayısıyla Mısır'dan mucizevî yollarla kurtulmaları yetmemiş, arkalarında bırakamadıkları karakterleri istikballerini inşâ etmelerini engellemiştir. Kulluk görevlerini ifa edebilmek için Allah'ın hepimize verdiği karakter ve irade gücünü kullanmayıp hep bir takım mucizelerin gerçekleşmesini bekleyenler de aynı zihniyettedir. Tefsirlerin yorumuna göre bu kırk yıllık süre köle ruhlu, müşrik zihniyetli ilk neslin doğal yollarla temizlenerek özgür ve muvahhid yeni nesillerin yetişmesini bekleme süresidir.

> "Hicrette nereye varmak istediğimiz kadar nereden (veya neyden) kurtulmak istediğimizin de bilincinde olmak ve sırtımızda yığılmış olan geçmişin yüklerini orada bırakarak yola çıkmak son derece önemlidir."

Geçmişin olumsuzluklarını arkada bırakabilmenin lüzumu hayatımızın her alanı için geçerlidir. Söz gelimi evde veya işte yaşanan bir olumsuzluğu arkasından gidilen her yere taşıyan insanlar vardır. Allah'ın onlara günlük hayat içinde sunduğu küçük hicretleri yenilenme fırsatları olarak göremez; sorunlarını sırtlarından indirmez ve yüklerini giderek ağırlaştırırlar. Yeni ve güzel bir hayat inşâ edebilmek için öncelikle kendi kimliğimizi yaşadığımız olumsuzluklarla tanımlamaktan vazgeçmemiz gerekir.

Bütün bunlara ilaveten, sürekli bir hicret olan hayatın içinde bulundukları evresinde, başta çocuklarımız ve eşlerimiz, yakın arkadaşlarımız, emrimiz altına verilmiş insanlar vs. olmak üzere yolu bizim karşımıza çıkmış olanlara sürekli kendilerini kötü hissettirecek şekilde davranarak gelecekte daha güzel bir hayat inşâ etmelerini bekleyemeyeceğimizi unutmamak gerekir. İnsanların söylediğiniz sözleri değil, karşınızda kendilerini nasıl hissettiklerini unutmadıklarını ve hele de yaşları küçükse kendileri hakkındaki algılarını kendileri için önemli olan büyüklerinin değerlendirmelerine göre yapılandırdıklarını hiç unutmamalıyız. Efendimiz'in etrafında yer almış her seviye ve yaştaki kişiye, kendisini onun nazarında değerli olduğunu hissettirecek şekilde davrandığını sık sık hatırlamakta yarar var. Kendimizinki başta olmak üzere kişiliklerin olumlu cihetlerine odaklanmak ve o yönleri geliştirmek, olumsuzlukları örterek etkisini azaltmaya çalışmak insanların olumsuzlukları arkalarında bırakarak, bir sonraki durak yerlerinde daha müspet bir hayat kurmalarına yardım edecektir. ■

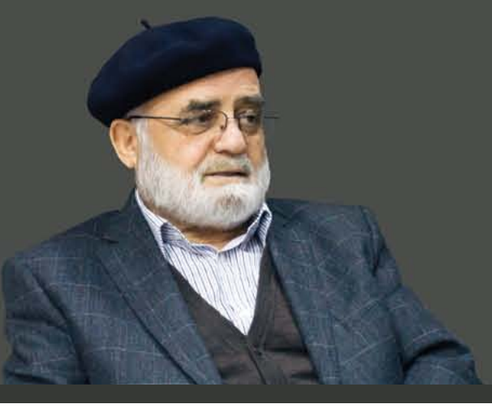

Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN ile Söyleşi

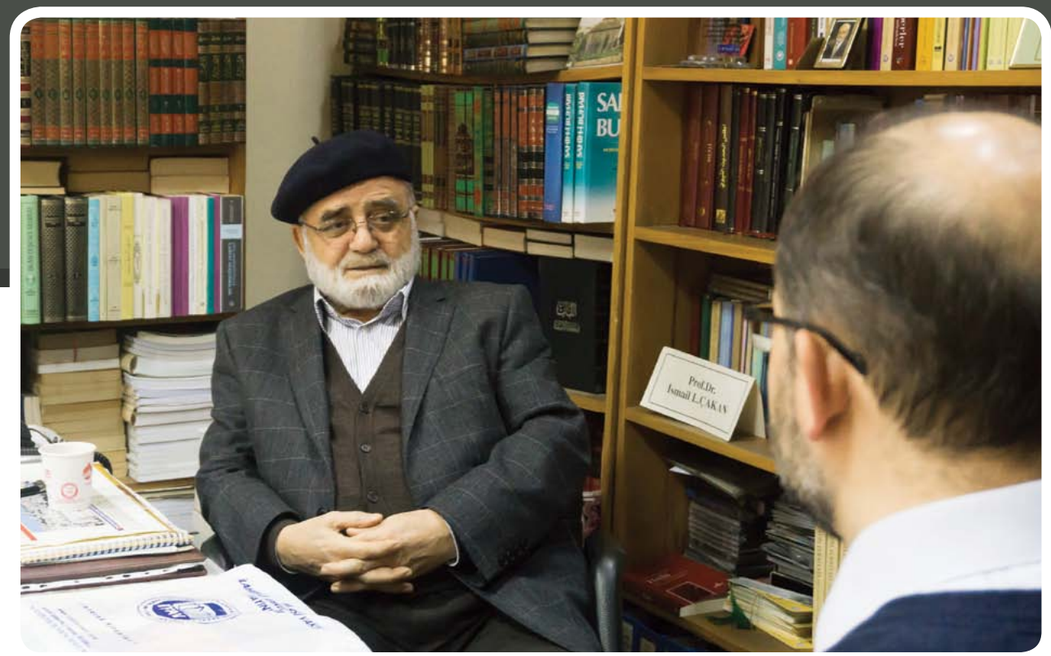

Kâmil BÜYÜKER
Mustafa ÇONGARA

1945 yılında Samsun'un Lâdik ilçesinin Küçükkızoğlu köyünde doğdu. İlkokulu bitirdikten sonra hâfızlığını ikmal etti. 1966'da Kayseri İmam Hatip Lisesi'ni, 1970'te İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü bitirdi. 1977'ye kadar Diyanet İşleri Başkanlığı merkez ve taşra teşkilatında çalıştı. Ankara-Yenimahalle Vaizi iken İstanbul'da açılan Haseki Eğitim Merkezi'ne kursiyer olarak katıldı. Kursun bitimine altı ay kala 5 Aralık 1977'de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde Hadis asistanı olarak göreve başladı. 1982 yılında Erzurum İslamî Bilimler Fakültesi'ne sunduğu "Muhtelifu'l-Hadis İlmi: Doğuşu, Muhtevası ve Çözüm Yolları" adlı teziyle doktor oldu. 1987'de doçentliğe, 1993'te de profesörlüğe yükseldi. 1994-97 öğretim yıllarında Marmara Üniversitesi İlahiyat Meslek Yüksek Okulu Müdürlüğü görevinde bulundu. Uzun yıllar burada talebe yetiştirdikten sonra 2012 yılında emekli oldu.

Eserlerinden bazıları şunlardır: Örnek Kul Son Resul, İstanbul, 2006; Dînî Hitâbet, Çeşitleri-İlkeleri-Örnekleri, İstanbul, 2003; Ashâbının Dilinden Peygamberimiz, İstanbul, 2006; Hadis Nasıl Okunur Okutulur, İstanbul, 2003; Âkifçe Tespitler-Değerlendirmeler, İstanbul, 2006; Olay ve Ölçü Olarak Hicret, İstanbul, 2004; Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları, İstanbul, 2006; Sırât-ı Müstakîm ve Yolcuları, İstanbul, 2005; Riyâzü's-Sâlihîn-Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, (Raşit Küçük ve Yaşar Kandemir'le birlikte) İstanbul, 2001.

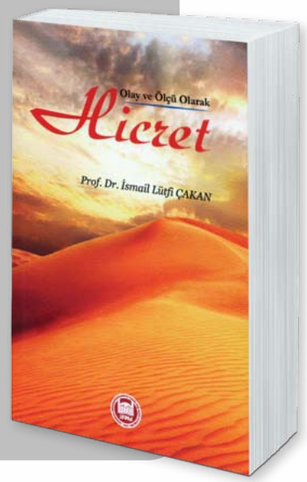

Hicret, dîn-i mübîni İslâm için ne ifade etmektedir?

Allah Teâlâ'ya hamd, Resûlü Hz. Muhammed Mustafa'ya salât ü selâm, âl ve ashâbına ve onların yoluna güzelce tâbi olanlara saygı ve ihtiram ile sözlerime başlarım.

Kur'an-ı Kerîm merkezli İslâm tebliğinin sebep olduğu hicret olayı, sonuç bakımından gurbet ortamında uhuvvet, vahdet, ümmet, devlet, medeniyet, saadet ve cennet yolculuğu anlamına gelir. Bu da hicretin hem İslâm dini ve sistemi hem de Müslüman bireylerin kimlik ve kişilikleri yönünden taşıdığı yapısal niteliği ve önemi ortaya koyar. Bir başka ifade ile tarihî anlamı içinde hicret, "İslâm'ın kurumlaşma ve iktidar yolculuğu" demektir. Asla bir "kaçış" değil, tam anlamıyla bir "arayış", bir merkez arayışıdır.

Mekke ve Taif'in İslâm'a merkez olma şansını kullanamamaları sonucunda eski adıyla Yesrib'in, Hz. Peygamber'in hicreti sonrasında hicret yurdu Medine'ye dönüştüğünü, adeta Yesrib'in de Medine'ye hicret ettiğini görmekteyiz. Artık İslâm, Medine merkezli bir medeniyet inşâ etme şansına kavuşmuş ve bunu gerçekleştirmiştir.

Bu sebeple hicreti bendeniz, İslâm'ın sahip bulunduğu değerleriyle kendini ispat etme yani var olma yolculuğu diye değerlendirmenin isabetli olacağını düşünmekteyim.

Yani hicret, İslâm toplumunun oluşumunda temel bir eylem rolünü üstlenmiş diyebilir miyiz?

Elbette. Biliyorsunuz Mekke döneminde "Sizin dininiz size benim dinim bana" âyet-i kerimesinde ifadesini bulan diklenmeden dik durmak aşaması, tebliğ, sabır ve adem-i şiddet uygulaması olarak yaşanmıştı. Medine döneminde ise tebliğ, cihad/silahlı mücadele ve kuruluş aşamasına yani -tabiri caiz ise- bir tür "meydan okuma" merhalesine geçilmiştir. Bu gelişme hicretin sonucu olarak gerçekleşmiştir.

İslâm'ın özgün başkentine kavuşması, İslâm toplumunun/ümmetin vücut bulması, o günün dünya egemenlerinin devlet niteliği içinde İslâm'ın farkına varması hep hicretin sonucu ve getirileri olmuştur. Bu, İslâm medinesi ve medeniyetinin gözle görülür hale gelmesi demektir. Tarihî gerçek bu olunca hicret, "İslâm toplumunun kuruluş ve varlık yolculuğu" anlamına gelmektedir.

Hicret, ensar ve muhacirler açısından pek çok kazanımlara vesile oldu. Bunlar hakkında bilgi verir misiniz?

Medine'de yaşayan insanların, genel anlamda Evs ve Hazreç kabilelerinden oluştuğunu biliyoruz. Ne var ki bu iki kabile kendi aralarında yüz yılı aşkın süreden beri süregelen savaş hali içinde "düşman kardeşler" konumunda idiler. Hicret, öncelikle Evs ve Hazreç kabilelerinin kucaklaşıp "ensar"ı oluşturmalarını sağladı. Sonra da ensar ile muhacirler arasındaki "muâhât/kardeşleşme" uygulamasıyla, çağlara örnek bir din kardeşliğinin ortaya çıkmasına vesile oldu. Bu gelişme pek tabii olarak Medine toplumuna bilhassa kültürel ve ekonomik açıdan hakim olan Yahudilerin egemenliğine alternatif bir sosyal yapı oluşturdu. Onlar, münafıklar gibi bu gelişmeden hiç hoşlanmadılar. Nitekim bir gün Evs ve Hazreç kabilelerinden bazı kimseleri (ensar), gayet samimi bir sohbet ve muhabbet içinde gören ihtiyar ve fitneci bir Yahudi olan Şâs İbn-i Kays bu manzaradan son derece rahatsız oldu. Genç bir Yahudi'yi yanına çağırdı ve "Git, şunların

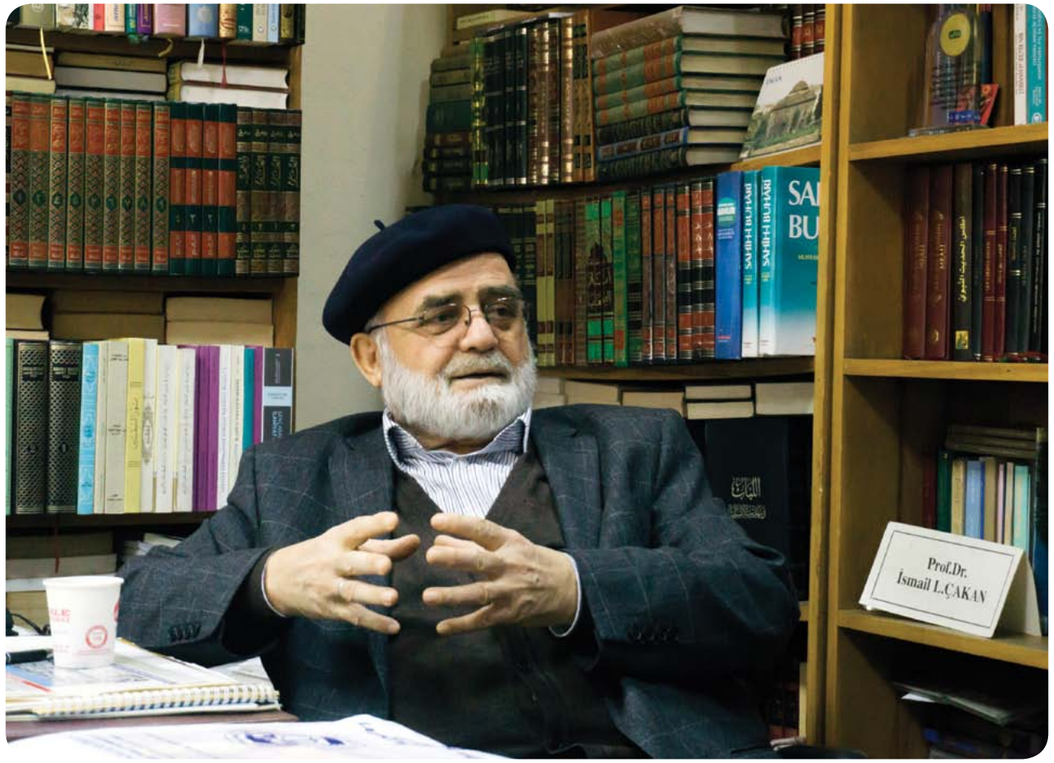

arasına gir ve onlara Buas Harbi'nden ve eski savaşlardan bahset… Her iki tarafın şâirlerinin birbirleri hakkında söyledikleri şiirleri oku, kavmiyetçilik duygularını kabart" dedi.

Yahudi genç söylenenleri aynen uyguladı. Neticede oradaki Müslümanlar arasında gurur ve üstünlük duyguları depreşti. O tatlı sohbeti bırakıp birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Her iki taraf da kendi kavim ve kabilesinin üstünlük ve erdemlerini, kahramanlıklarını sayıp döktüler. Karşılıklı şiirler okudular. Sonunda iki genç, diz üstü kalkarak birbirlerine karşılıklı ağır hakaretlerde bulundular ve birbirlerini kavgaya/düelloya davet ettiler. Diğerleri de, gözleri dönmüş olarak bu teklife iştirak ettiler. Nihayet kavga etmek üzere Medine dışındaki Harre denilen mevkiye doğru yola çıktılar. Ayrıca her iki taraf da kendi kabile mensuplarına haber saldılar. Söz konusu mevkide toplanan Evs ve Hazreçliler, çarpışmaya başlamak üzere iken, durumdan haberdar edilen Resûl-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve sellem- Efendimiz, muhacir ve ensardan oluşan bir grup Müslüman ile birlikte olay yerine yetişip oradakilere şöyle hitap ettiler:

"Ey Müslümanlar! Allah'tan korkun Allah'tan!.. Ben sizin aranızda bulunuyorken, Allah sizi İslâmiyet ile şereflendirmiş, size İslâm ile ikramda bulunmuş ve İslâm ile sizden câhiliye anlayışını söküp atmış, sizi küfür uçurumundan kurtarmış ve kalplerinizi birleştirmişken siz hâlâ câhiliye davası mı güdüyorsunuz?" (İbn Hişâm, Siyre, I, 555)

Resûlüllah (s.a.v.)'in bu uyarısı üzerine, her iki kabile mensupları bu işin, fitneci Yahudi'nin bir hilesi ve şeytanın bir aldatmacası olduğunu anladılar. Silahlarını attılar, ağlayarak birbirlerine sarıldılar, kucaklaştılar.

> "Hicret, Allah ve Resûlü'ne yönelik olma niteliği itibariyle güzele, doğruya gidiş anlamında sürekli ve kutlu bir eylemdir. Bu manadaki hicret niyeti ve uygulaması bütünüyle Müslüman hayatını kapsar. Zira bir yerden ayrılıp bir başka yere intikal etmek demek olan mekândaki hicret, herkes için ve her zaman mümkün olmayabilir."

Öte yandan Hz. Peygamber'in öncülüğünde gerçekleştirilen Medine Vesikası, Müslümanlar ve Yahudiler arasında saldırmazlık antlaşması ya da Medine Şehir Devleti Anayasası olarak tarihteki yerini aldı. Böylece farklı inanç mensuplarının bir arada yaşama tecrübesi başladı. İslâm dini de yeni ve uygun bir merkezin yanında din kardeşliği esasına dayalı örnek bir beşerî zemine, toplum yapısına kavuşmuş oldu.

Îsâr diye bildiğimiz davranışa yani kendisi ihtiyaç içinde olsa bile din kardeşini tercih etme erdemine sahip ümmet yapısı, her alanda kendisine yakışan kurumlaşmayı da gerçekleştirmeyi kısa zamanda başardı.

Olay ve Ölçü Olarak Hicret kitabınızda, zamanda ve mekânda olmak üzere hicretin iki türü olduğunu yazıyorsunuz. Bu ayrımı biraz açabilir misiniz?

Hicret, Allah ve Resûlü'ne yönelik olma niteliği itibariyle güzele, doğruya gidiş anlamında sürekli ve kutlu bir eylemdir. Bu manadaki hicret niyeti ve uygulaması bütünüyle Müslüman hayatını kapsar. Zira bir yerden ayrılıp bir başka yere intikal etmek demek olan mekândaki hicret, herkes için ve her zaman mümkün olmayabilir. Fakat bulunduğu yerde Allah'a ve Resûlü'ne yönelik hicret niyeti ve iyiye, güzele gitme, olgunlaşma gayreti, isteyen hemen herkes için mümkündür. Bu sebeple zamanda hicret, mekânda hicretten daha yaygın olarak yaşanabilir.

Peygamber Efendimiz aynı mânâyı, yani bulunduğu yerde dini yaşama görevini bir soru üzerine şöyle tanımlamıştır: *"Hicret, gizlisi ve açığıyla bütün fuhşiyâtı terketmen, namazı kılman, zekâtı vermen demektir. Bunları yaparsan bulunduğun yerde de ölsen, sen muhacirsin."* (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 224; Heysemî, Mecme'u'z-zevâid, V, 252.)

Allah Resûlü'nün bu beyânında da görüldüğü gibi zâhir/açık ve bâtın/gizli terimlerini hicret için kullanmak mümkündür. Zâhirî hicret, bir Müslümanın dinini korumak ve yaşamak için küfür/şirk diyarından İslâm ülkesine göç etmesidir. Bâtınî hicret ise, Müslümanın nefis ve şeytanın telkinlerini terkedip, Allah'ın emirlerine sarılması, onları yaşamaya çalışmasıdır. Bu sebeple hicretin birinci türü mekânda hicret; ikinci türü ise, zamanda hicret diye nitelenebilir.

Şunu da ifade edelim ki aslolan hicret, zamandaki hicrettir. Mekânda hicret, zamanda hicrete imkân bulunamaması halinde zamanda hicreti gerçekleştirebilmek için gündeme gelir.

Bunu şöyle de ifâde edebiliriz: Mekânda hicretin amacı, zamanda hicret mükellefiyetinden kurtulmak değil, aksine ona kavuşmaktır. Yani mekânda hicret zamanda hicreti gerçekleştirmek, iyi, olgun Müslüman olabilmek içindir. Böyle bir anlamı yoksa dünyanın bir ucundan öbür ucuna göç etseniz yine de "muhacir" olamazsınız. Nitekim büyük muhacir Peygamber Efendimiz, meşhur "niyet hadisi"nde, *"Kimin hicret etmekteki niyeti Allah ve Resûlü'nün emirlerine uymak ise, onun hicreti Allah ve Resûlü'nedir. Kimin hicreti de elde etmek istediği bir dünyalığa veya evlenmek istediği bir kadına yönelikse onun hicreti de niyet ettiğinedir."* buyurmuştur. (Buhârî, Bed'ul-vahy 1, İman 41, Nikâh 5; Müslim, İmâre 155)

O halde buradan hareketle şöyle bir netice çıkarabiliriz: Bugün yapılacak iş, göç edecek yer ve yurt aramak değil, bulunulan yerde hicret eylemi içinde olmak, yani sürekli daha iyinin ve daha güzelin, kemalin peşinde koşmak, İslâm'ı daha bir samimiyet ve dikkatle yaşamaya çalışmaktır. Bu da hicretin güncel, daha doğru bir ifade ile çağlar üstü anlamıdır.

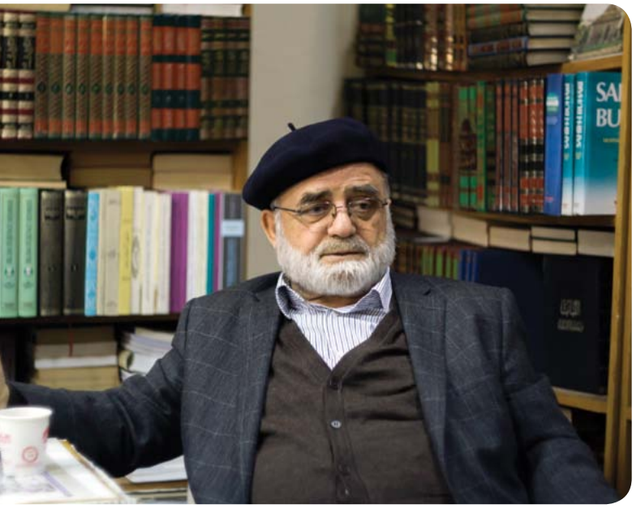

Hicreti imanın tezahürü olan bir eylem olarak değerlendirebilir miyiz? Bu konuda neler söylersiniz?

Özellikle tarihî konumu açısından hicret tam bir "iman eylemi"dir. Yani İslâm imanını görünür kılmaya yönelik ve imandan kaynaklanan en köklü iman eylemidir. Hicret, tarihî olarak imandan sonraki ikinci farzdır. İman ve hicret, terkedilmesi "irtidad" terimiyle değerlendirilen iki ilkedir. Bu da hicretin, -bilhassa tarihî anlamı çerçevesinde- imana eş değer olduğunu gösterir.

Öte yandan işlev olarak, nasıl İslâm imanı, kendisinden öncesini pâk eder, temizler ise, hicret de aynı şekilde, öncesindeki hata ve günahları izâle eden, gideren bir eylemdir. Bu açıdan da iman ile bir birliktelik ifade etmektedir.

Günümüz açısından da, dinini ve inanç değerlerini yaşayamadığı için bulunduğu yeri terkedip bu açıdan müsait şartlara sahip ülke ve yörelere göç edenler de aynı şekilde "iman eylemini gerçekleştirmiş" olmanın kahraman muhacirleridirler.

Efendimiz "Fetihten sonra hicret yoktur." buyurmuşlardır. Bunu o gün için ve bugün için nasıl anlayıp değerlendirmeliyiz?

Mekke fethi İslâm hâkimiyetinin ilanı olduğu kadar, Mekke'nin de artık İslâm şehri niteliğine kavuşması demektir. Fetihten sonra Mekke İslâm ülkesidir. Artık Mekke'den Medine'ye yönelik hicretin farziyeti bitmiş, cihad ve cihad niyetiyle hicret dönemi başlamıştır. Dün böyle idi. Bugün de böyledir. Hicretin bugünkü anlamını "Allah'ın nehyettiklerini terketmek, yasakladıklarından kaçınmak" olarak hayatın her alanına yönelik temel bir ilke manası içinde anlamak ve uygulamak gereklidir.

İslâm tarihinin önemli bir olayı olarak "hicret", sebepleri, hazırlıkları, yolculuk anı, sonuçları vs. düşünüldüğünde, bugünün Müslümanları için çıkarılacak dersler sıralansa ilk üç sırada hangileri yer alırdı?

Birincisi: Allah ve Resûlü'ne teslimiyet, inancında samimiyet; İkincisi: İmanı uğrunda fedakârlık, İslâm'a adanmışlık; Üçüncüsü: İslâm aksiyonuna ölümüne sahip çıkmak.

Bugün bizler için Efendimiz ile gerçekleştireceğimiz bir "hicret" tecrübesi mümkün değil. Ancak bu din kıyamete kadar bâki. Dolayısıyla o gün emredilenler bugün için ve yarın da câri. Öyleyse her birimiz için sünnete muvâfık bir hicret nasıl vuku bulmalıdır?

Bizler için bugün Peygamber Efendimiz ile hicret imkân ve imtiyazı söz konusu olmamakla birlikte, onun teşvik ve telkinleri istikâmetinde yasaklardan uzak durup Allah ve Resûlü'ne yönelik iyileşme gayretleri ile aynı hicret idealini gerçekleştirmek mümkündür. Böyle bir uygulamanın temelinde ümmet bilinci, yönlendirici güç ve ölçü olarak da sünnete ittibâ anlayışı gereklidir. Böylece yukarıda sözünü ettiğimiz "zamanda hicret" niteliği içinde sünnete uygun hicreti gerçekleştirmiş oluruz, diye düşünüyorum.

Günümüzde savaşlar neticesinde vatanlarını terk eden mültecî kardeşlerimizi de hicret eden muhacirler kategorisine alabilir miyiz?

Hicretin anlam zenginliği içinde günümüzdeki Müslüman mültecîlerin tamamı muhacir sayılır. Dinî kimliklerini, insanî değerlerini koruyabilmek için uygun gördükleri onlar için dâru'l-emn/güven yurdu niteliği taşıyan yakın veya uzak yerlere ilticâ edip sığınmaktan başka çaresi kalmamış insanlar, muhacir olarak karşılanmayı ve muamele görmeyi ilkesel olarak hak etmişlerdir. Onlara "ensar olmak" da sığınılan ülke sakinlerinin birincil görevidir.

Kur'an'da "fî sebîlillah" kaydı konularak bahsedilen hicret-infak ilişkisini nasıl değerlendirmeliyiz?

Allah yolunda, O'nun rızasını kazanmak niyeti ile yapılırsa her hicret, kapsamlı/çok yönlü bir infak, her infak da hicret gerçeğine uygun bir fedakârlıktır. "Fî sebîlillah" hicret edene, "rızâen lillah" infakta bulunmak, hicret-infak ilişkisinin görünür hale gelmesi anlamındadır. Bu sebeple de bu iki kavram yekdiğerinin hem sebebi hem sonucudur, diye düşünmekteyim.

İçinde yaşadığımız zaman ve mekânı birer "hicret yurdu" haline getirebilmek mümkün mü ya da nasıl mümkün olabilir?

"Gerçek muhacir Allah'ın yasakladıklarını terk edendir." hadis-i şerifi sanırım bu sorunuza verilecek cevabın yolunu-yöntemini göstermektedir. Çünkü iyiye, güzele yönelik olarak atılan her adım bir hicret eylemidir. Bu eylemin toplumca benimsenip yaşanması ise, içinde bulunduğumuz zaman ve mekânın "hicret yurdu", "İslâm Medine'si" niteliğine kavuşturulması demek olur. Bu sebeple günümüzde hicret edilecek yer arama düşüncesinden uzaklaşıp bulunduğumuz yerde muhacir olma ve hicret idealine sahip çıkmaya bakmak daha isabetli olur. Hicret niyeti ile yaşadığımız her yer bu anlamda bir "hicret yurdu" demektir. Ne yazık ki mevcut şartlarda İslâm yurdu diye bilinen hiçbir ülke, ideal "hicret yurdu" niteliğine sahip gözükmemektedir. Bu da İslâm ümmetinin başsızlığının yanında ikinci büyük kaybı ve ayıbıdır diyebiliriz.

Belki birçok kimseye "Allah'ın yasakladıklarını yani haramları terk etmenin gerçek hicret olması" ve "bulunduğumuz yerde muhacir olmak", tarihî hicret olayı karşısında biraz zor anlaşılır bir değerlendirme gibi gelebilir. Ama haramları terk etmenin, memleketi, çoluk-çocuğu, her şeyi terk etmek kadar zor olduğuna da -şu veya bu bahanelerle- yoğun şekilde herkesin hayatında yaşayan haramlar şahittir. Günümüzde giderek artan ve ağırlığını hissettiren haramlar, onları terk edebilmenin gerçekten bir hicret, bunu yapabilen babayiğitlerin de bulundukları yerde hakiki "muhacir" olduklarını göstermiyor mu? Özellikle kurumlaşmış haramlardan uzak kalmak, kaç Müslüman'a nasip olan bahtiyarlıktır?

Haramlardan uzak yaşayabilenlerin toplum tarafından algılanış biçimi de, muhacirlerin, müşrikler tarafından değerlendirilmesine pek benzemektedir. Bu sebeple hadisimizdeki *"Gerçek muhâcir, Allah'ın nehyettiklerini terkedebilendir."* tespiti hakikatin ta kendisidir.

Geçtiğimiz yıllarda Yugoslavyalı bir Müslüman, içinde bulunduğu durumdan yakınmış. Dostu ona "Çok bunaldıysan İstanbul'a gel, hicret et." demiş. Yugoslavyalı mümin şu cevabı vermiş:

- "Eğer ben hicret edersem, dünya haritasını çizenler bizim oraları, Müslümanların azınlık olarak yaşadıkları yer olarak göstermezler. İslâm dünyasını küçültmüş olurum. Buna razı olamam. Bu sebeple ben her şeye rağmen yerimde kalacağım. Bir gün Müslümanlar oralara tekrar gelirlerse bana ihtiyaçları olabilir..."

Bu cümlenin sahibine ve böyle düşünenlere "bulunduğu yerde muhâcir" dememek mümkün müdür?

Bu sebeple ve hadisimizin açıkça ortaya koyduğu gerçeğe dayanarak; "bu ilden gitmek yok, hicreti bulunduğumuz yer ve şartlarda, haramlardan ve şüphelilerden uzak kalmaya çalışarak, her gün daha iyi olmaya gayret ederek yaşamak var" diyoruz. Unutmayalım ki, amel dünyamızdaki her düzelme, hicret yolunda atılmış bir adım sayılır.

Sözlerimi şöyle bitirmek isterim:

Bulunduğu yerde muhacir olma iradesi, günahlardan uzak kalma eylemi ve gayreti günümüzün cihadıdır. *"Yarışacaklar bunun için yarışsınlar."* (Mutaffifîn, 83/26)

Vesselâmu aleyküm. ■

"Muhacir Allah'ın yasakladıklarını terk edendir."
Hat: Mehmet Arif Vural

HİCRET ŞUURU: "BEN RABBİME HİCRET EDİYORUM!"

Dr. Âdem ERGÜL

Hakk'ın halili Hz. İbrâhîm (a.s.) kendisini anlamayan, daha doğrusu anlamak istemeyen ve hatta varlığına tahammül edemeyen kavmine hitaben şöyle demişti: "*…Ben Rabbime hicret ediyorum! Hiç şüphesiz O, hem Aziz ve hem de Hakîm'dir*".[1] Sizi bırakıyor ve O'na, O'nun razı olacağı bir kulluğa, tam bir hürriyet ve gönül huzuru içinde kulluğumu îfâ edebileceğim bir diyara doğru yola çıkıyorum. Hak asla mağlup olmaz; izzet O'nundur. Yarattığı her şeyde ve yapıp ettiği her tasarrufta da nice nice hikmetler gizlidir. Kim bilir hicret sayesinde bu kuluna ne izzetler bahşedecek ve ne hikmetler zuhur ettirecektir.

Yine İbrahim (a.s.) bu hicreti ile ilgili olarak bir başka ortamda şöyle der: *"Ben Rabbime gidiyorum; O bana hidâyet edecektir."*[2] Yani benim yolculuğum arzu ve hevâm uğruna rahata erme adına bir yolculuk değil, Hakk'a doğru bir yolculuktur. O beni hep doğru ve hayırlı olana erdirecek, hak ve hakikati bana gösterecek, elimden tutup razı olacağı hedeflere vâsıl edecektir. Benim bu gidişim, karanlığa, kimsesizliğe, mağdur ve mahzunluğa değil; aydınlığa, her şeyin sahibi olana ve ebedî saadete doğru bir gidiştir.

> "Hicret bir terk ediştir ve fakat asla bir kaçış değildir. Kölelikten efendiliğe, esaretten hürriyete, zilletten izzete giden yolculuklar, elbette bir kaçış değil, bir yönüyle mücâdele taktiği ve hatta Hakk'ın hâkimiyetini tesis yolunda bir cihâd evresidir."

Hicret bir terk ediştir ve fakat asla bir kaçış değildir. Kölelikten efendiliğe, esaretten hürriyete, zilletten izzete giden yolculuklar, elbette bir kaçış değil, bir yönüyle mücâdele taktiği ve hatta Hakk'ın hâkimiyetini tesis yolunda bir cihâd evresidir. Hicret, bir menfaat arayışı, dünyevî bir ikbal arzusu, gel-geç sevdâların, nefsânî hesapların uğruna bir yerden bir yere göç etmek değildir. Hicret, Allah'a doğru, O'nun razı olacağı bir kulluğu ortaya koyabilme, yaratılış misyonumuzu gerçekleştirebilme adına ulvî bir yolculuğa çıkıştır. Bir kemâl (olgunlaşma, büyüyüp gelişme) yürüyüşüdür.

Makbul bir hicret, sahih bir niyetle oluşur. Allah Resûlü (s.a.v.), bu inceliğe şöyle dikkat çeker: *"Yapılan işler niyetlere göre değerlenir. Herkes yaptığı işin karşılığını niyetine göre alır. Kimin niyeti Allah'a ve Resûlü'ne varmak, onlara hicret etmekse, eline geçecek sevap da Allah'a ve Resûlü'ne hicret sevabıdır. Kim de elde edeceği bir dünyalığa veya evleneceği bir kadına kavuşmak için yola çıkmışsa, onun hicreti de hicret ettiği şeye göre değerlenir."*[3]

Yeryüzünde Hakk'ın hâkimiyetini te'sis ve temsil etmek, O'ndan başkasına kul olmamak, ilâhî ölçüler içerisinde inşâ ve imar faaliyetlerinde bulunmak gibi bir misyonla yaratıldık. İnsan, bu temel vazifelerini yerine getirebildiği ölçüde ilâhî rızaya erişecek ve dünya imtihanını başarıyla vermiş olacaktır. Aksi halde kusurlu kabul edilecek ve kusuru nispetinde de mahrumiyet ya da ceza ile karşılaşacaktır. Bu cezanın bir kısmı uyarı maksatlı olarak dünyada ve büyük bir kısmı da âhirette infaz edilecektir.

İnsanoğlu çoğu zaman mazeretlere sığınır. Fakat âyet-i kerimedeki ifadesiyle *"Birçok mazeretler ortaya atsa da hakikatte kendini bilir ve görür."*[4] En çok sığınılan mazeretlerin başında, zaman ve mekânın kulluk yapmaya müsait olmaması iddiası vardır. Fakat Rabbimiz bu mazeretleri kabul etmez. Gidebileceği bir Medine'si olanların, kulluk imkânı kalmamışsa Mekke gibi bir "Beytullah" şehrinde bile kalmaya devam etmesi uygun değildir. Âyet-i kerimede şöyle buyrulur: *"Melekler kendi nefislerine zulmedenlerin hayatına son verecekleri zaman derler ki: 'Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)' Onlar da, 'Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik' derler. Melekler, 'Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!' derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O, ne kötü bir varış yeridir."*[5]

Allah için yapılan hicretler, başlangıç itibariyle acı, ızdırap ve mahrûmiyet görünümünde ise de sonuçları itibariyle bolluk, bereket ve saâdet vesilesidirler. *"Kim Allâh yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur."*[6] âyeti, bu hakikati ifade eder.

Yeryüzü bu ümmete mescid kılınmıştır. O'nun her parçasından zulmü ve zorbalığı kaldırmak, Hakk'ın rızasına uygun bir hayat tarzını orada ikâme etmek gibi bir mesuliyetimiz vardır. Hususiyle İslâm ve imanla buluşmuş bir vatan toprağını öncelikle korumak ve gerekirse Hak adına bu uğurda can vermek, hiç şüphesiz hicretten de önce bir büyük vazifedir. Ancak bir yer ki, orada artık zulüm ve düşmanlık sebebiyle kulluk imkânı kalmamış, Müslümanlığımız ciddi bir şekilde tehlikeye girmişse, böyle bir durumda orada durmak, hem kendimize ve hem de neslimize bir zulüm sayılır. Zira en büyük mahrumiyet, imansızlıktır, şirktir ve inkârdır. Bir mümin için ebedî hayatın kurtuluş anahtarı olan imanı koruma adına vazgeçileme-

yecek bir başka kıymet ve değer de yoktur. Bu yönüyle hicret bitmemiştir. Dün olduğu gibi bugün de vardır ve belki yarın da olacaktır.

Tarihimizde böylesi nice hicret hatıraları vardır. Ali Ulvi Kurucu Hocaefendi anlatıyor:

"Bir zamanlar bu ülkede dinimizi yaşamak, neslimizi korumak çok zorlaşmıştı. Biz ailecek Medine-i Münevvere'ye hicrete kesin kararımızı vermiştik. Yakınlarımızdan Samedzâde Hacı Mehmed Ağa, Konya'nın zenginlerindendi ve mahallemizde oturuyordu. Bir akşam, pedere 'veda ziyafeti' diyerek bizi evine davet etti. Amcam Hacıveyiszâde ve bazı âlimlerle birlikte tefsir sahibi Hâdimli Vehbi Efendi'yi de çağırmıştı. Meğer Samedzâde'nin maksadı, babamı, doğru bulmadığı hicret yolculuğundan vazgeçirmek imiş. Kahveler içildi, ev sahibi, Hâdimli Hoca'ya dönerek: 'Hocam, İbrahim Efendi Hocamız ailecek Hicaz'a gidiyor, hicret ediyor. Ben yakın senelerde hacca gittim, Hicaz'ı gördüm. Oraları çok fakir buldum. Binaenaleyh Hoca, satıp savıp götüreceği bir miktar parayla geçinmek ve çocuklarını okutmak istiyor; ama parası bittikten sonra korkarım ki, sıkıntı çekecek. Vatanımızın, memleketimizin Hocaefendi'ye ihtiyacı var, mâni olsanız, hatta vali beye söyleseniz de Hoca'yı seferden men etseler...' mânâsına gelen şeyler söyledi. Peder o güne kadar, zaruri olarak bilen ve duyanların dışında, işi gizliyordu. Hâdimli Hoca'nın ve davetlilerin huzurunda meselenin böyle açığa vurulduğunu görünce, babamın şahlanarak verdiği bir cevap var ki unutamam: 'Hacı Mehmed Ağa, Allah bana üç tane oğul verdi. Üçünü de okutmak şerefinden mahrum kaldım. Ben hayatta, mal-mülk, servet-devlet istemedim. Çoluk çocuğu okutayım, dedim. Çünkü bize pederimizden kalan miras, okutmadır. Hâfız yaptım, ama âlim yapamadım. Kâfiye'ye kadar getirdim, ama polis eliyle ve mahkeme kararıyla men edildim... Ben bu yola gideceğim, mâni olmayın. Evet, elimdeki parayı bitirinceye kadar okutacağım. Param bittikten sonra da, Allah'ın izniyle, hacılara su taşıyacağım, sakalık yapıp su satacağım, sırtımda tulumla huccâca su dağıtacağım!'

Babamın bu samimî ve heyecan dolu cevabını dinleyen Hâdimli Vehbi Efendi, kendisinden beklenenin tam aksine olarak, coştu ve ev sahibine hitap ederek şunları söyledi: 'Hacı Mehmed Efendi, bu hâle gelen bir dâvâya aşk derler. Bu, gönülden taşan akideye yerleşmiş iman aşkıdır. Bunun önüne geçilmez. Bu bir sevdâdır, bir ilâhî aşktır... Bırakın İbrahim Efendi gitsin de oğullarını okutsun. Ben oğullarımı okutamadım. Birisi tüccar, birisi avukat oldu. Kitaplarımı düşünüyorum. Acaba ben öldükten sonra, kitaplarım hangi mezatta satılacak, hangi ellere düşecek, kimlere gidecek.' Sonra babama dönerek şu güzel hitapta bulundu: 'Oğlum, aslan oğlum! Siz o babanın oğlusunuz. Hacı Veyis Efendi'ye böyle evlât yaraşırdı. Git de oğullarını okut, Allah muvaffakiyetler versin!' Bu sahne gözümden silinmez. Hocaefendi şunları da söylemişti: 'Aslan oğlum, sen sakalık yapmaya, sırtında hacılara su taşımaya razı olacaksın da Rezzâk-ı Âlem olan Rabbulâlemîn seni bırakacak mı? Oğlum Allah'ın var! Mademki aşkın bu hâle geldi, bunun önüne geçilmez... Hacı Mehmed Ağa, buna gitme demek, bu yolun yolcusuna gitme demek, dur demek, en büyük cinayet olur. Bırakın gitsin de evlâtlarını yetiştirsin.'"[7]

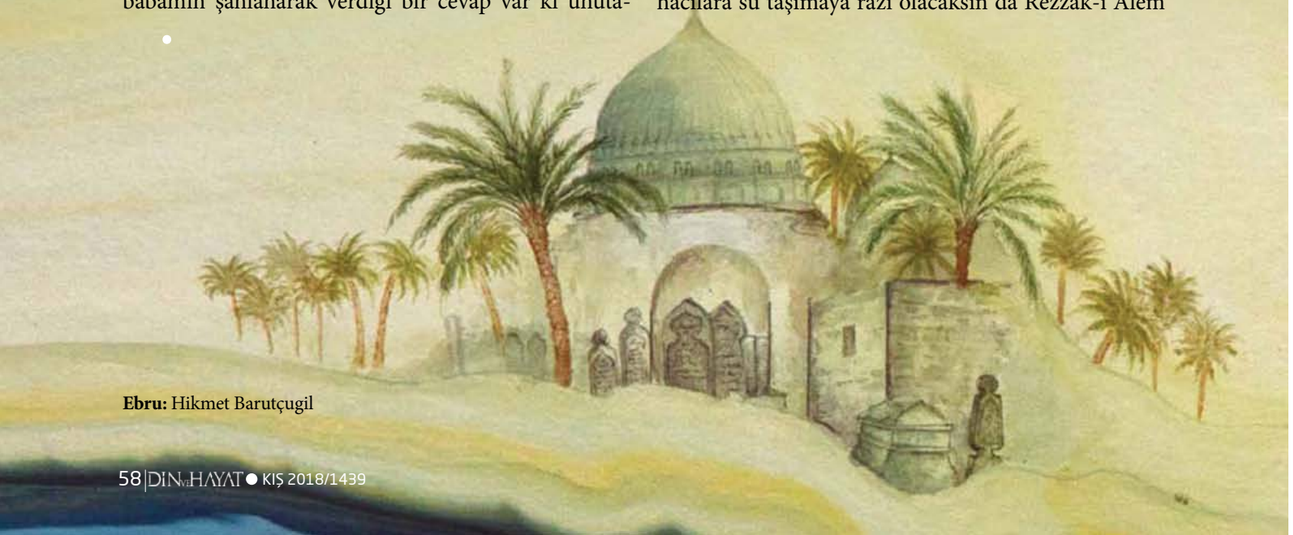

Ebru: Hikmet Barutçugil

"İnsan, muhitinin çocuğudur" derler. Doğrudur, her meyvenin yetişme iklimi olduğu gibi insan meyvesinin de sıhhatli yetişme iklimi önemlidir. Bu uğurda bir köyden diğer köye, bir şehirden diğerine, bir mahalleden diğer bir mahalleye göç, bir hicret sayılır. Okul seçimi, arkadaş seçimi, komşu seçimi de bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu yönüyle hicret bitmemiştir. Dün olduğu gibi bugün de vardır ve yarın da olacaktır. Nesli korumak adına alınan tedbirler, kişi için en önemli sâlih amellerin başında gelir. Üstad Necip Fazıl "Meyve derdinde olmayan ağaç, odundur" dermiş. Gerçekten de evlâd ü iyâlinin dünyevî ve uhrevî istikbâli adına umursamaz bir tavır sergileyen anne-babalara başka ne denebilir ki?

Allah Resûlü (s.a.v.), *"Gerçek muhâcir, Allah'ın yasakladığı şeyleri terk eden kişidir."* buyurur.[8] Bu anlamda hicret, daimî bir şuur hâli içinde terkedişler, varışlar ve oluşlardır. Haramdan helâle, ma'siyetten tâate, rezâilden fezâile, hamlıktan olgunluğa, kabalıktan nezâkete doğru bir yükseliştir. Fâsık ve fâcir toplulukların arasından çıkıp, sâlih ve sâdıkların arkadaşlığına ve meclislerine bir yöneliştir. Hayatın kalitesi muhitle oluştuğuna göre, en güzel muhiti arama titizliği, hayat kalitesini artırma çabasının bir ifadesidir. İşte bunun içindir ki medeniyetimizin irfan ve ahlâk damarı diyebileceğimiz tezkiye ve zühd yolculuğu, bir anlamda ednâyı (aşağılık değerleri) bırakıp a'lâya (yüceliklere) ulaşma (vuslat) yürüyüşüdür.

Terkedişler, çoğu zaman yeni buluşların ve oluşların ilk adımıdır. Önemli olan hangi şeyi, neyin uğruna terkettiğinizdir. Hak uğruna terkedilemeyecek bir kıymet yoktur. Mevlânâ der ki: "Hak uğruna ekmek verirsen sana da ekmek verirler; ama can verirsen sana da can bağışlarlar."

> "Hicret, mahrumiyet görünümlü bir terk ise de daha güzele ve daha yüceye tâlip olma adına bir yürüyüş, oluş ve berekete eriş yolculuğudur. Hicret edene yardım etmek de güzel bir kardeşlik nişânıdır."

Hakk'a hicret eden diğer bir ifadeyle Hak için hicret eden, O'nun katında yüce bir değere ermiş olur. Rabbimiz şöyle buyurur: *"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir."*[9]

Bu değerli kullara her seviyede yardım edenlere de "ensâr" denir ki bunlar da Hakk'ın rızasını kazanmış bahtiyarlardır. Öyleyse müminler bu iki zümreye imrenmeli ve izlerinden en güzel bir şekilde gitmeye azmetmelidirler ki onlar da Hakk'ın rızasını kazanabilsin ve neticede onların safında yer alabilsinler. Rabbimiz tüm müminlere işte böyle bir çağrı yapar: *"İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile onlara en güzel bir şekilde uyanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük başarı ve zafer budur."*[10]

Netice olarak hicret, başlangıç itibariyle mahrumiyet görünümlü bir terk ise de daha güzele ve daha yüceye tâlip olma adına bir yürüyüş, oluş ve berekete eriş yolculuğudur. Yeni yeni oluşlar ve terakkîler için hicret daimîdir. Hicret edene yardım etmek de güzel bir kardeşlik nişânıdır. En büyük armağanı da Hakk'ın rızâsına kavuşmaktır. ■

DİPNOTLAR

1 Ankebût, 29/26.
2 Saffât, 37/99.
3 Buhârî, "Bed'ü'l-vahy" 1, "İmân" 41, "Nikâh" 5.
4 Kıyâme, 74/14-15.
5 Nisâ, 4/97.
6 Nisâ, 4/100.
7 Düzdağ, M. Ertuğrul, Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar I, s. 98-100.
8 Buhârî, "İman", 4; "Rikâk", 26.
9 Tevbe, 9/20.
10 Tevbe, 9/100.

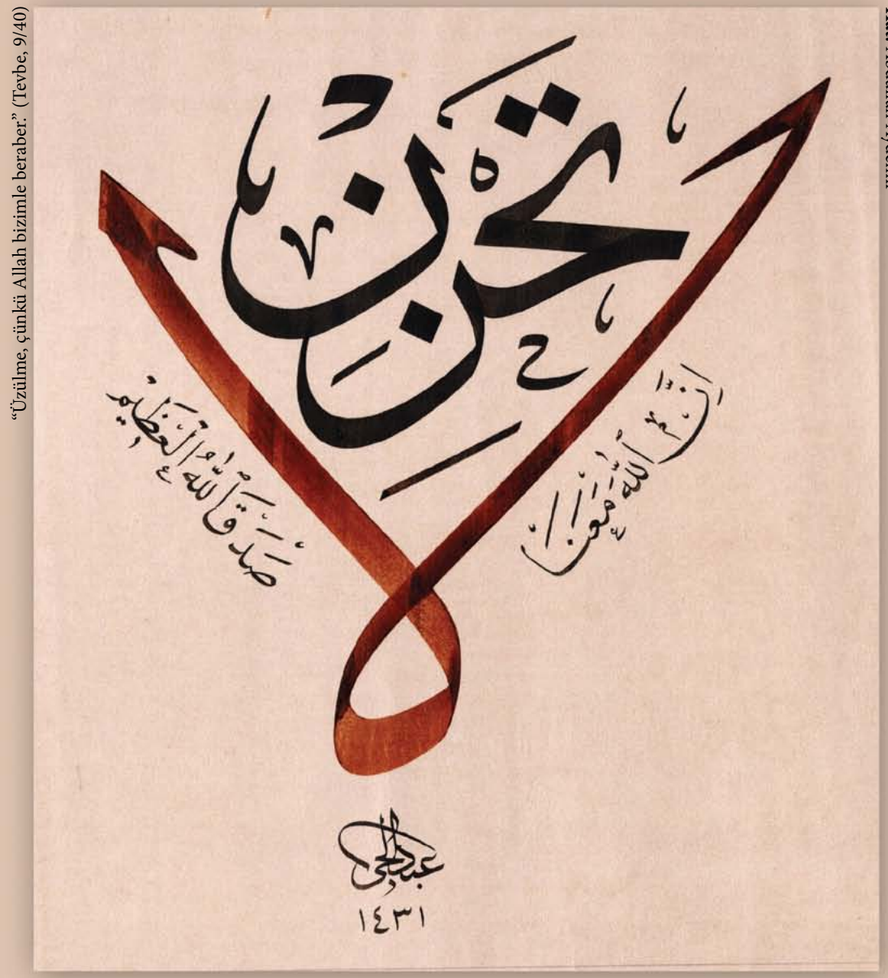

"Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber." (Tevbe, 9/40)

Hat: Abdullah Aydemir

HİCRETTE YOL ARKADAŞI EBU BEKİR SIDDÎK (r.a.)

Mustafa ERİŞ

Hz. Ebû Bekir, Yüce Allah tarafından *"İkinin İkincisi"* ve *"Sıddîk"* lakabıyla anılan bir sahâbi... Habîbi'nin can yoldaşı, hicrette yol arkadaşı, mağarada sırdaşı... Nebiler hariç insanların en faziletlisi ve en üstünü... Dostluğu Kur'ân'la tebcîl edilen sâdık bir iman eri...

Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), Resûlullah (s.a.v.)'in *"İslâm'ı kendisine tebliğ ettiğimde ne irkildi ne de tereddüt etti."* methiyesine mazhar olan, erkeklerden ilk olarak İslâm'la şereflenen kişidir. Adı Abdullah; künyesi Ebû Bekir'dir; lakabı Sıddîk ve Atik'dir. Babasının adı Osman olup, Kuhâfe olarak meşhurdur.

Annesinin adı ise Selmâ binti Sarh'dır. "Ümmü'l-hayr" diye tanınmıştır.

Hz. Peygamber'den iki yıl üç ay küçük olan Ebû Bekir, Fil vak'asından sonra (m. 573) doğdu. 38 yaşlarında İslâm'la şereflendi. Allah Resûlü'nün mi'racını; "Eğer o söylediyse şüphesiz doğru söylemiştir." diyerek tasdik edenlerin ilki olduğu için "Sıddîk" lakabını aldı. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra ilk halifesi oldu. Hilâfeti iki sene, üç ay, on gün sürdü.

O, kavmi arasında sevilen, sayılan ve hürmet edilen bir kişiydi. İslâm'dan önceki otuz sekiz yıllık hayatında hiç içki içmemiş, putlara tapmamış, dâimâ nezih ve örnek bir şahsiyet olmuştu. İffet ve güzel ahlâkıyla tanınmıştı. Fakirlere yardım eder, muhtaçları gözetirdi. Herkesin itimadını kazanmış dürüst bir tüccardı.

İslâm'la şereflenince, Allah Resûlü'nün en yakın dostu oldu. Canıyla, malıyla ve ailesiyle Peygamber Efendimiz'in etrâfında adeta pervâne oldu. Bütün harplerde bulundu. Her davranışını İslâm potasında eriterek her işin en güzelini yapmağa çalıştı. Ömrünü ve bütün varlığını İslâm'ın, Kur'an'ın muhâfazası ve neşri için vakfetti.

O, ahlâkî ve zihnî meleke üstünlüğü yanında vicdanî bir uyanıklığa ve ferâsete sahipti. Bir gün Resûlullah (s.a.v.), Mescid-i Nebî'de ashâbıyla otururken Hz. Ali dışarıdan geldi. Selâm verip boş bir yer aradı. Hz. Peygamber, acaba kim yer verecek diye etrafına doğru bakındı. Ebû Bekir (r.a.) bunun farkına vardı ve: "Buraya buyur Yâ Ebe'l-Hasen!.." diyerek sür'atle yerinden kalktı. Fahr-i Kâinat Efendimiz onun bu davranışından pek memnun kaldı: *"Yâ Ebâ Bekir! Fazilet ehlinin kıymetini ancak fazilet sahibi bilir."* buyurarak iltifatta bulundu.

Ondaki feraset, vicdânî uyanıklık o derece kemâle ermişti ki nereden ve nasıl elde edildiğini bilmediği bir lokmanın midesine girmesini, kendisinin helâki olarak görürdü. Bir gün hizmetlisinin getirdiği yemekten bir lokma almıştı. Hizmetlisi: "Ne oldu size? Her gece yemeği nereden getirdiğimi sorar ondan sonra yerdiniz!" diye uyarınca, Ebû Bekir (r.a.): "Eyvah, beni buna açlık sevketti. Bunu nereden getirdin?" dedi. Hizmetlisi, "Cahiliye devrinde tanıdığım bir aile vardı. Onları ziyarete gitmiştim. Düğünleri varmış. Belki yersiniz diye bu yemeği onlar verdiler." dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir: "Az kaldı beni helâk ediyordun!" dedi ve o lokmayı dışarı çıkardı. Kendisine: "Hey Allah'ın rahmetine gark olası, bu eziyetler küçük bir lokma için mi?" denilince Ebû Bekir Sıddîk işin ciddiyetini göstermek istercesine: "O lokma ancak canımla beraber çıksaydı, onu yine çıkarırdım." diye cevap verdi. İşte Hz. Ebû Bekir hassasiyeti... Değil haramlardan kaçınmak, helâli bile böylesine araştırır ve şüphelilerden uzak dururdu. Lokmalarına son derece dikkat ederdi. İnsanı yücelten bu titizlikti.

Ebû Bekir Sıddîk (r.a.)'ın hicret esnasında İki Cihan Güneşi Efendimiz'e yaptığı hizmetler, onun vefâ, sadâkat ve muhabbetini gösteren en güzel örneklerdir. Hicret esnâsında Sevr Mağarası'na doğru giderken Hz. Ebû Bekir, Allah Rasûlü'nün kâh önünde, kâh arkasında yürüyordu. Fahr-i Kâinât (s.a.v.):

–*Ey Ebû Bekir, niçin böyle yapıyorsun?* diye sordu.

Hz. Ebû Bekir:

–Yâ Resûlâllah! Müşriklerin arkanızdan yetişebileceğini düşünüyor, arkadan yürüyorum; ileride pusu kurup bekleyebileceklerini düşünüyor, önünüzden yürüyorum! diye cevap verdi.

Daha sonra Sevr Mağarası'na ulaştılar. Ebû Bekir (r.a.), burada da eşsiz muhabbet, feraset ve hizmetini şöyle gösterdi: "Yâ Resûlâllah! Ben mağarayı temizleyinceye kadar, siz burada bekleyin!" dedi ve kendisi mağaraya girdi. Mağaranın içini temizledi. Eliyle yokluyor, bir delik bulduğunda hemen elbisesinden bir parça kesip orayı kapatıyordu. Bu minvâl üzere üst elbisesinin tamamını parça parça edip delikleri tıkadı. Sadece bir delik açık kaldı. Ona da topuğunu koyduktan sonra: "Artık gelebilirsiniz ey Allâh'ın Resûlü!" dedi. Hz. Ebû Bekir'in üst kısmında elbise olmadığını fark eden Hz. Peygamber hayretle: *"Elbisen nerede, ey Ebû Bekir?"* diye sordu. Ebû Bekir (r.a.) da yaptıklarını anlattı. Bu âlicenap davranış karşısında son dere-

ce duygulanan Allah Resûlü (s.a.v.), mübarek ellerini kaldırıp ona dua etti. (Hâkim, III, 7/4268).

Müşrikler, mağaraya yaklaşırlarken endişeye kapılan Hz. Ebû Bekir, Resûlullah Efendimiz'e, "Ben öldürülürsem, nihâyet bir tek kişiyim, ölür giderim. Fakat sana bir şey olursa, o zaman bir ümmet helak olur." diyerek onu korumaya çalışıyordu. Hz. Peygamber ayakta namaz kılıyor, Ebû Bekir Sıddîk da gözcülük yapıyordu. Bir ara tekrar endişelendi ve şöyle dedi: "Yâ Resûlallah! Mekkeliler seni arayıp duruyorlar. Vallâhi ben kendim için endişelenmiyorum. Fakat sana zarar vermelerinden korkuyorum." Resûl-i Ekrem ise onu şu sözleriyle teskin etti: *"Ey Ebû Bekir! Mahzûn olma! Hiç şüphesiz Allah bizimle beraberdir!"* (İbn-i Kesîr, el-Bidâye, III, 223-224; Diyarbekrî, I, 328-329).

Ebû Bekir (r.a.) orada dolaşıp duran müşriklerin ayaklarını görünce yine telaşlandı ve: "Ey Allâh'ın Resûlü! Eğer şunlardan biri eğilip aşağıya bakacak olursa mutlaka bizi görür!" Resûlullah Efendimiz ise son derece sâkin ve emin bir halde şu âyet-i celileyi okuyarak onu rahatlattı: *"Üçüncüleri Allah olan iki kişiyi sen ne zannediyorsun, ey Ebû Bekir!"* (Buhârî, "Tefsîr", 9/9; Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 1).

Hz. Ömer, halîfeliği zamanında bâzılarının kendisini Hz. Ebu Bekir'e üstün tutar biçimde konuştuklarını işitmişti. Bu duruma çok kızdı. Daha sonra çileli hicret günleri gözünde canlandı. Resûlullah (s.a.v.) ile Hz. Ebû Bekir'in Sevr Mağarası'nda birlikte geçirdikleri geceyi hatırlattı ve büyük bir hasret içinde şöyle dedi: "Vallâhi, Ebû Bekir'in o gecesi, Ömer'in bütün âilesinden daha hayırlıdır!" (Hâkim, III, 7/4268).

İşte Ebû Bekir Sıddık (r.a.), nice ilâhî esrar tecellîlerinin yaşandığı bu ulvî yolculuğun Sevr Mağarası safhasında, üç gün üç gece boyunca Efendimiz'in sadrından pek çok sır ve hikmet devşirdi. O husûsî yakınlığın yüksek fazîletine ve Allah Resûlü ile müstesnâ bir rûhî alışverişin büyük şerefine mazhar oldu. İlâhî esrâra gark olarak kalbi inkişâf ettirme dergâhı hâline gelen o mübârek mağarada, *"üçüncüleri Allah olan ikinin ikincisi"* pâyesine erdi.

Resûlullah Efendimiz, bu azîz arkadaşına; *"... Mahzûn olma, Allah bizimledir!"* (Tevbe 9/40) buyurdular. Böylece "maiyyet sırrı"nı, yani gönlün Allah ile beraberlik neticesinde ulaşacağı huzûr hâlinin keyfiyetini telkîn ettiler.

Hz. Ebû Bekir, Allah Resûlü'ne o derece muhabbetle bağlıydı ki, huzurundayken bile Efendimiz'e olan muhabbet ve hasreti teskîn olmazdı. Hatta daha da ziyâdeleşirdi. O'nunla âdeta aynîleşmişti. Resûlüllah (s.a.v.) de bu aynîleşme ve muhabbet sebebiyle onun hakkında: *"Ebû Bekir bendendir, ben de ondanım. Ebû Bekir dünyada ve âhirette kardeşimdir."* (Tirmizi, "Menâkıb", 20) buyurmuşlardır. Mânâ âlemindeki beraberliklerini ve kalpleri arasındaki müstesnâ irtibatı böyle ifade etmişlerdir.

Bütün ulvî yolculuklarda maksat ve gayeye ulaşmak, Allah ve Resûlü'ne olan muhabbet, fedâkârlık ve hizmet nisbetinde hâsıl olur. Çünkü muhabbetin şartı, sevilen kişinin sevdiği şeyleri de sevmektir. Bu, sevilenin hâliyle hâllenip onunla aynîleşme yolunda mühim bir adımdır ki, Hz. Ebû Bekir'in hayatı da bu hâlin sayısız misalleriyle doludur.

Bir defasında Resûlullah Efendimiz, Ebu Bekir Sıddık hakkında, gönlünde beslediği muhabbeti şöyle beyan buyurmuşlardır: *"Sen, cennetteki Kevser Havuzu'nun başında ve mağarada benim arkadaşımsın!"* (Tirmizi, "Menâkıb", 16/3670).

Yine bir gün Efendimiz (s.a.v.) mescide girmişti. Bir tarafında Hz. Ebû Bekir diğer tarafında da Hz. Ömer vardı. Efendimiz, onların ellerini tutarak şöyle buyurmuştur: *"Kıyâmet günü biz böyle diriltileceğiz."* (Tirmizî, "Menâkıb", 16/3669).

Hz. Ömer, "Ebû Bekir'le giriştiğim her hayırda mutlaka beni geçmiştir" derdi. Hz. Ali de, "O her yarışta daima öndedir, nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, yarış ettiğimiz her hayırda Ebû Bekir bizi mutlaka geçmiştir." diyerek onun fazilet timsali bir rehber olduğunu tasdik ettiler.

Bir gün Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e: "Bu menzileyi, bu büyük dereceyi ne ile kazandın?" diye sordu. O da; "Kendime prensip edindiğim beş şeyle." dedi ve şöyle açıkladı:

"İnsanları iki kısım gördüm. Kimi dünyayı, kimi ahireti ister. Ben ise sâdece Mevlâyı istedim. Her şeyde Allah'ın rızasını aradım.

İslâm'a girdikten sonra doyasıya dünya taamı yemedim. Zira "ma'rifetullah" beni dünya taamı lezzetlerine meylettirmedi.

İslâm'a girdikten sonra dünya içeceklerinden kanasıya içmedim. Zira "muhabbetullah" bana ihtiyaç hissettirmedi.

İslâmiyete girdikten sonra dâima âhiret amelini dünya ameline tercih ettim.

Resûlullah (s.a.v.)'den bir saat bile ayrılmadım. Onun sohbetini kaçırmadım."

Sevgilerin kaynağı olan sevgide, Allah ve Resûlü'nün sevgisinde arınan Ebû Bekir Sıddîk (r.a.), her türlü hizmet ve hayır yarışında önde gitmiştir.

O, yumuşak kalpli, hassas yürekli bir zât idi. Kur'ân-ı Kerim okurken gözlerinden yaşlar boşanırdı. Herkes tarafından sevilirdi. Çünkü onun insanlara karşı sevgisi sadece dilde kalmazdı. Fakire, yetime, kölelere yardımcı olurdu. Cenâb-ı Hak tarafından onun cömertliği *"O malını, sadece yüceler yücesi Rabbinin rızasını kazanmak için harcar."* (Leyl, 92/20) âyetiyle tasdik edilmişti.

Sevgili Peygamberimiz onun hakkında: *"Hiçbir kimsenin bizde mükâfatını vermediğimiz bir iyiliği kalmamıştır. Yalnız Ebû Bekir müstesna. Onun bize öyle iyilikleri vardır ki, onların mükâfatını kıyamet gününde Allah Teâlâ verecektir."* buyurdu. Onun faziletlerinin sayılamayacak kadar çok olduğunu duyurdu.

Habib-i Ekrem Efendimiz'in ayrılık hasretiyle hastalanan Ebû Bekir (r.a.), hicretin 13. senesinde (m. 634) dâr-ı bekaya irtihal eyledi. Hz. Ömer tarafından kıldırılan cenaze namazından sonra hücre-i saadete arzolundu. "Giriniz ve defnediniz." sesi işitilince İki Cihan Güneşi Efendimiz'in yanına defnedildi.

Allah ondan râzı olsun. Cenâbı Hakk bizlere de Ebû Bekir Sıddık (r.a.)'ın sadâkat ve teslimiyetinden hisseler nasip eylesin. ■

HİCRETLE İLGİLİ FIKHÎ HÜKÜMLER

Prof. Dr. Ahmet ÖZEL
TDV İslam Araştırmaları Merkezi

Medine'ye hicretin tarihî, sosyal ve ekonomik yönden olduğu gibi dinî, siyasî ve hukukî yönden de birtakım sonuçları olmuştur. Müslümanlar hicretle birlikte Mekke müşriklerinin zulüm ve baskısından kurtularak Medine'yi yurt edinince, İslâm'a yeni girenlerin gerek zulüm ve baskıya mâruz kalmadan yaşamaları, gerekse yeni kurulan İslâm toplumuna destek olmaları ve İslâm esaslarını öğrenme imkânına kavuşmaları bakımından onlara katılmaları büyük önem arz ediyordu. Bundan dolayı Medine'ye hicret, dinî bir vecîbe olmanın yanında hicret etmeyenlerin ulaşamayacağı bir fazilet sayılmış, bazı âyetlerde (Âl-i İmrân, 3/195; Nahl, 16/41; Hac, 22/58; Haşr, 59/8-9) Allah yolunda hicretin önem ve faziletine işaret edilmiş, kişinin hayatını ve inancını korumak için vatanını terk ederek başka bir yere göçmesi sebebiyle karşılaşacağı zorluklara katlanması bakımından da İslâm'a bağlılığın göstergesi kabul edilmiştir.

Mekke'de ilk Müslümanlar, bir ideal uğruna verilecek mücadelenin gerektirdiği ruhî hazırlık devresi geçiriyordu. Ayrıca silahlı bir direnişin gerektirdiği şartlara da sahip değillerdi. Bunun için savunulabilir bir toprak ve İslâm idealine bağlı etkili bir siyasî otoritenin varlığı şarttı. Hz. Peygamber, İslâm'ın evrensel boyutta tebliği ve Müslümanların barış ve güven içinde yaşamaları için siyasî hâkimiyetin hayatî önem taşıdığını düşündüğünden İkinci Akabe Biatı'nda Medine üzerinde şahsî otoritesinin kabulünü kesin şekilde istemişti. Hicretle birlikte bu siyasî hedefin ilk adımı atılmış ve daha sonra Medine'ye hicretin siyasî açıdan anlamı ve hedefi şu âyetle ifade edilmiştir: "*Ve şöyle de: Rabbim! Gireceğim yere doğrulukla girmemi sağla; çıkacağım yerden de beni doğrulukla çıkar ve tarafından bana hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver.*" (İsrâ, 17/80).

Hicretten önce siyasî bir organizasyona sahip bulunmayan Müslümanların, siyasî iktidarlarının hâkimiyet ve faaliyet alanı olacak bir yurtları yoktu. Hicretin hemen ardından ise devlet kurma imkânına kavuştukları gibi bu devletin hâkimiyet alanını meydana getiren bir ülkeye de sahip olmuşlardı. Böylece ilk dârülislâm, bazı hadislerde "dârülhicre" veya "dârülmuhâcirîn" diye de anılan[1] Medine olmuştu. Mekke döneminde nâzil olan âyetler daha çok temel inanç esaslarıyla ilgili iken hicretten sonra bağımsız bir devletin kurulmasıyla birlikte gerek Kur'an'da gerekse sünnette Müslümanların toplumsal ve milletlerarası alanda ilişkilerini düzenleyen siyasî, hukukî ve iktisadî esaslar vazedilmiştir. Bundan dolayı hicret, İslâm teşrii bakımından da önemli bir merhale oluşturmuştur.

> "Hicretten önce siyasî bir organizasyona sahip bulunmayan Müslümanların, siyasî iktidarlarının hâkimiyet ve faaliyet alanı olacak bir yurtları yoktu. Hicretin hemen ardından ise devlet kurma imkânına kavuştukları gibi bu devletin hâkimiyet alanını meydana getiren bir ülkeye de sahip olmuşlardı."

Hicretin bazı önemli hukukî sonuçlarının belirtildiği bir hadiste kaydedildiğine göre Mekke fethinden önce İslâmiyet'i benimseyenlerin kendi yurtlarını terk edip dârülmuhâcirîne (Medine) göç etmeleri istenirdi. Bunu yaptıkları takdirde muhacirlerle ilgili hükümler onlar hakkında da sabit olurdu. Kendi yurtlarında kalmayı tercih etmeleri halinde Müslüman olan bedevî Araplar'ın (A'râb) statüsüne girerlerdi. Müslümanlarla birlikte cihad etmezlerse fey ve ganimetten pay alamazlardı[2]. Muhacirler, yurtlarını terk ederek geldikleri için çoğunun ne toprağı ne hayvanı vardı; Hz. Peygamber onlara feyden infakta bulunuyordu. Çölde yaşayan bedevî Müslümanlar ise feyden pay alamıyordu. Bedevîlerden savaşa katılanlar ganimetten paylarını alıp giderlerdi. Anılan hadisten anlaşıldığı üzere başlangıçta İslâm'a girenlerin kendi yurtlarını terk edip Medine'ye hicret etmeleri farzdı. "Fetihten sonra hicret yoktur."[3] hadisinin de gösterdiği üzere bu hüküm Mekke'nin fethine kadar devam etmiştir.

Hicretten sonra ensarla muhacir arasında kardeşlik bağı (muâhât) kurulmuş ve birbirlerine mirasçı olmaları hükme bağlanmıştı. Buna karşılık hicret eden bir Müslümanla, dârülharpte İslâm'a girmiş ve henüz hicret etmemiş olan akrabası arasında mirasçılık cereyan etmezdi (Enfâl, 8/72). Ancak bu hüküm de Mekke'nin fethine kadar devam etmiş; "*Fetihten sonra hicret yoktur.*" hadisiyle Medine'ye hicret hükmü neshedildiği gibi, "*Hısımlar Allah'ın kitabında birbirine daha yakındır.*" (Enfâl, 8/75) âyetiyle de Müslümanlar arasında mirasçılığın hicrete değil akrabalık bağına dayandığı belirtilmiş ve önceki hüküm kaldırılmıştır.

Resûlullah'ın Mekke'nin fethedildiği gün dile getirdiği "*Fetihten sonra hicret yoktur, ancak cihad ve niyet kalmıştır; cihada çağrıldığınızda icâbet edin.*"[4] sözünden anlaşıldığına göre, Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye hicretin fazileti artık kalmamakla birlikte cihad ve amellerde hayra niyet etmek gibi birtakım davranışlarda bulunmak hicretin faziletiyle eşdeğer sayılmıştır[5]. Bunların yanında Allah rızâsı için ilim tahsil etmek ve dininden dolayı baskıya uğradığı yerden göç etmek gibi hususlar da hicretin değerine eş fiillerdir. Fetihle dârulislâm olan Mekke'den hicretin artık son bulmasına karşılık dârulharpten dârulislâma hicret kıyamete kadar devam edecektir[6]. Dârulharpten dârulislâma hicretin devamlı bir vecîbe olarak kalmasının amacı ise dârulharpte inançları sebebiyle baskıya mâruz kalan Müslümanların dârulislâma gelerek kurtulmaları, dinlerinin gereğini yerine getirebilecekleri bir ortama kavuşmaları ve dârulislâmdaki Müslümanlara destek olmalarıdır[7].

Mekke'nin fethiyle hicretin son bulduğunu belirten bu hadisler yanında hicretin kıyamete kadar devam edeceğini bildiren hadisler de vardır. Muâviye, Resûl-i Ekrem'in, *"Tövbe sona ermedikçe hicret sona ermez, güneş batıdan doğuncaya kadar da tövbe son bulmaz."* dediğini nakleder[8]. Diğer bir hadiste de, *"Kâfirlerle savaş devam ettikçe hicret sona ermez."* denilmektedir[9]. Bu hadislerdeki hicretle, yabancı bir ülkede Müslüman olan kimsenin İslâm ülkesine hicretinin kastedildiği belirtilmiş ve bu yorumla, hicretin sona erdiğine dair rivayetler ile devam edeceğine dair rivayetler arasında bir uygunluk sağlanmıştır[10].

Dârulharpten dârulislâma hicretin kıyamete kadar devam edeceği konusunda icmâ vardır. Buna göre dârulharpte inançlarını açıkça söyleyemeyenlerin ve farzları yerine getiremeyenlerin hicrete güçleri yetiyorsa dârulislâma hicret etmeleri farz, dârulharpte kalmaları haramdır. *"İman edip de hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar sizin onlara hiçbir şeyle velâyetiniz yoktur."* (Enfâl, 8/72) meâlindeki âyet ile bulundukları ülkede dinin esaslarını yerine getiremedikleri halde hicret etmeyenleri kınayan Nisâ Sûresi'nin 97-98. âyetleri buna delâlet eder. Ayrıca farzların yerine getirilmesi gücü yetenlere farz olduğu gibi farzın ancak kendisiyle tamamlanabileceği şey de farzdır. Buna göre hicret etmedikçe farzları yerine getirmek mümkün değilse hicret farz olur. Hz. Peygamber'in, *"Müşrikler arasında ikamet eden Müslümandan berîyim."*[11] hadisi de Müslümanların baskılara mâruz kalmaları durumunda gayrimüslimlerle beraber yaşamalarının yasaklandığını ve hicretin gerekliliğini dile getirmektedir. Bu konuyla ilgili bir hadis de şu meâldedir: *"Müşriklerle beraber oturmayın, onlara karışmayın; kim onlarla birlikte oturur veya onlara karışırsa onlar gibidir."*[12]

İslâm tarihinin ilk dönemlerinde hicret kavramı çerçevesinde daha çok gayrimüslim bir ülkede Müslüman olan kimsenin İslâm ülkesine göç etmesi ele alınırken İslâm hâkimiyetinin zayıflamaya başlaması üzerine ve özellikle XII. yüzyıldan itibaren doğuda Moğollar'ın, batıda Hıristiyan devletlerin eline geçen İslâm topraklarındaki Müslümanların durumu da tartışılır olmuş, bu ülkelerden hicret edilip edilmeyeceği veya hangi şartlarda hicret edilmesi gerektiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ancak gerek Osmanlı Devleti'nin çökmesi üzerine gerek sömürgecilik döneminden sonra oluşan yeni devletler içinde kalan Müslüman azınlıklarla bağımsızlığa kavuşamayan Müslüman toplulukların varlığı yanında, İslâm toprakları üzerinde birçoğu lâik veya Batı tesirinde bir düzeni uygulayan ulus-devletlerin meydana geldiği günümüzde farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Artık Müslümanlar, diledikleri zaman bu ülkelerden herhangi birine yerleşme ve hatta seyahat etme imkânına sahip olmadıkları gibi, gayrimüslim bir ülkedeki Müslüman azınlıklar veya İslâmiyet'i yeni kabul eden bir kişi, istediği bir Müslüman ülkeye serbestçe hicret edememektedir. Ayrıca bu ulus-devletlerin birçoğunda hâkim olan siyasî ve hukukî yapı sebebiyle Müslümanlar kendi ülkelerinde bile İslâm'a uygun şekilde yaşama konusunda ciddi zorluklarla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durumda hicret, karşılaşılan güçlükler sebebiyle bir yerden diğerine göç etme yerine, Allah'ın emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınma şeklinde mânevî boyutuyla önem kazanmakta, gayrimüslim bir ülkede bulunan Müslüman azınlıklar, yerine göre bağımsızlıklarını elde etmeye veya kendi dinî ve kültürel kimliklerini koruyarak güven ve barış içinde yaşayacakları şartları oluşturmaya, Müslüman ülkelerde bulunanlar da İslâm'ı yaşama konusunda karşılaştıkları zorlukları aşmaya çalışmak sorumluluğu taşımaktadırlar. Hicretin esasen maddî boyutuyla da zorluklar karşısında pasif bir kaçış değil, İslâm'ı öğrenmek ve yaşamak için yeni imkânlar aramaya, yeni şartların oluşmasına zemin hazırlamaya yönelik etkin bir çaba olması, onu her iki boyutu bakımından cihad kavramıyla bütünleştirmektedir.

Çalışma, öğrenim ve eğitim amacıyla ve kendi istekleriyle İslâm ülkelerinden Batı ülkelerine göç eden Müslümanların durumu geçmişte benzeri olmayan, dolayısıyla fukahâ arasında tartışılmayan yeni bir gelişmedir. Bunun meşrulaştırılması konusunda bazı araştırmacılar Habeşistan'a hicret modeline atıfta bulunurken bazıları da gerek İslâm'ı tebliğ etmenin, gerekse Müslüman toplumların kalkınması için modern bilim ve teknolojinin öğrenilmesinin önemi sebebiyle bu ülkelere gitmenin yalnız mübah değil aynı zamanda gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Buna ayrıca ticarî ilişkilerin geliştirilmesi, iş ve çalışma imkânlarının aranması gibi hususlar da eklenmekte ve gayrimüslim ülkelere göçün genel olarak ihtiyaç ve zaruret prensiplerinden hareketle meşrû sayıldığı görülmektedir. Ayrıca gayrimüslim ülkelerden İslâm ülkesine hicretin gerekçesi, Müslümanın can ve mal güvenliğiyle dinin temel hükümlerini serbestçe yerine getirme imkânının bulunmaması olduğundan geçmiş dönemlerin aksine milletlerarası ilişkilerde barışın hâkim olduğu günümüzde ve özellikle demokratik Batı ülkelerinde dini tebliğ ve yaşama konusunda şartların birçok Müslüman ülkeden daha uygun olduğuna da dikkat çekilmektedir. Ancak Batı demokrasilerinde dinî hürriyetten genellikle ibadet özgürlüğünün anlaşılması, buna karşılık İslâm'ın sosyal hayatın her alanında prensipler koyması sebebiyle bu ülkelerdeki Müslümanların kendi gerçek dinî ve kültürel kimlikleriyle yaşama imkânları, içinde bulundukları gayrimüslim toplumun müsamahasıyla sınırlı kalmaktadır. Çoğulculuğun ve çok kültürlü bir toplum yapısının tarihî tecrübesine sahip olmayan Batı dünyası, Müslüman azınlıkların kendi kimliklerini koruyarak yaşamaları konusunda hazırlıksız göründüğü gibi demokrasiye ve serbest düşünceye rağmen Batı kültürünün tekelci yapısının Müslümanları asimileden vazgeçip geçmeyeceği, onların bu ülkelerde daha etkin duruma gelmelerinin ne gibi sonuçlar doğuracağı merak konusudur. Bununla birlikte milletlerarası ilişkilerde insan haklarıyla ilgili telakkilerin ön plana çıktığı, global ve dinamik bir rekabetin hâkim olduğu zamanımızda Müslüman azınlıkların birçok yerde sistemi zorlamasının sonucunda yeni şartlar oluşmakta, fevkalâde durumlar dışında Müslüman bir ülkeye hicret yerine Müslümanların bulundukları yerlerde güçlenmesine yönelik politikalar önem kazanmaktadır.

Nitekim klasik dönem bazı Şâfiî âlimleri de, dârulislâmın dârulharbe dönüşmesiyle ilgili yaklaşımları doğrultusunda, dârulharpte dinini açıkça yaşayabilen bir Müslümanın orada İslâm'ın yayılacağını umması halinde kalmasının hicret etmesinden daha faziletli olduğunu, hatta dinin gereklerini serbestçe yerine getirmesi yanında hicretiyle de Müslümanlara yardımcı olması söz konusu değilse ikametinin farz olduğunu dile getirmişlerdir.[13] ■

KAYNAKÇA

- Özel, Ahmet, Dârülislâm-Dârülharb: İslâm Hukukunda Ülke Kavramı, İstanbul, 2011, s. 193-206.
- ----------, "Hicretin Fıkhî Yönü", Diyanet Dergisi, XIX/3, Ankara, 1983, s. 29-37.
- ----------, "Hicret (Fıkıh)", DİA, XVII, 462-466.
- Hâkim, el-Müstedrek, I-IV, Haydarâbâd, 1334-42.
- İbn Hacer el-Heytemî, Tuhfetü'l-Muhtâc, I-IX, Kahire, 1315.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd, I-II, Kahire, 1950.
- Mahmood Ahmad Ghazi, The Spirit of Hijrah and its Revival in Modern Times, Islamâbâd, 1401.
- Muhammad Khalil Masud, "The Obligation to Migrate: The Doctrine of Hijra in Islamic Law", Muslim Travellers: Pilgrimage, Migration and the Religious Imagination (ed. D. F. Eickelman- J. Piscatori), London, 1990, s. 29-49.
- Muvaffakuddin İbn Kudâme, el-Muğnî (Şemseddin İbn Kudâme, eş-Şerhu'l-Kebîr ile birlikte), I-XIV, Beyrut, 1392-93/1972-73.
- Mübârekfûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Câmii't-Tirmizî, I-IX, Kahire, 1383/1963.
- Peters, R., Islam and Colonialism: The Doctrine of Jihad in Modern History, The Hague 1979, s. 41-42, 48, 57-62, 66, 88, 152.
- Remlî, Nihâyetü'l-Muhtâc, I-VIII, Kahire, 1386/1967.
- Sindî, Hâşiyetü'n-Nesâî (Süyûtî, Şerhu'n-Nesâî ile birlikte), I-VIII, Kahire, 1348/1930.
- Süyûtî, Şerhu'n-Nesâî (Sindî, Hâşiyetü'n-Nesâî ile birlikte), I-VIII, Kahire, 1348/1930.
- Şevkî Ebû Halîl, el-Hicre Hadesün ġayyere Mecra't-Târîh, Dımaşk, 1406/1986.
- Bashier, Zakaria, Hijra: Story and Significance, Leicester, 1403/1983.

DİPNOTLAR

1 İbn Mâce, "Cihâd", 38; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 90; Hâkim, III, 4-5.
2 İbn Mâce, "Cihâd", 38; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 90; Tirmizî, "Siyer", 48.
3 Dârimî, "Siyer", 69; Tirmizî, "Siyer", 33.
4 Dârimî, "Siyer", 69; Tirmizî, "Siyer", 33.
5 Sindî, VII, 146.
6 Süyûtî, VII, 147; Mübârekfûrî, V, 215.
7 İbn Kudâme, X, 513; Mübârekfûrî, V, 215.
8 Dârimî, "Siyer", 70; İbn Kayyim el-Cevziyye, II, 70.
9 Nesâî, "Bey'at", 15.
10 Sindî, VII, 147.
11 Ebû Dâvûd, "Cihâd", 105; Tirmizî, "Siyer", 42.
12 Tirmizî, "Siyer", 42.
13 İbn Hacer el-Heytemî, IX, 269; Remlî, VIII, 82.

HİCRET ÖNCESİ ARAYIŞ DÖNEMİNİN PSİKO-SOSYAL AÇIDAN TAHLİLİ

Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Peygamberler, her hal ve şartta ve neye mal olursa olsun tebliğlerini yapmak durumundadırlar. Resûlüllah'ın tebliğini önceleri ciddiye almayan Kureyş ileri gelenleri, onun etrafında inananların arttığını görünce sertleşmeye ve ağır muhalefete başladılar. Hz. Peygamber de, müşriklerin, kendi akraba ve kabile mensuplarından iman edenleri dinlerinden döndürmek için çeşitli eziyet ve işkenceler yaparak hapsettiklerini görüyor, fakat bu hususta yapabileceği tek şeyin, direnmek, dönmemek, dönüşmemek ve sabretmek olduğunu söylüyordu. Çünkü aynı durum hatta daha fazlası, kendisi için de söz konusuydu.

Bir vakit sonra Hz. Peygamber ashabına birlik beraberlik içinde bir araya gelmenin mümkün olacağı bir zamana kadar uygun bir yere hicret etmelerini tavsiye etti (bi'setin 5. yılı). Orası, Habeşistan'dı.[1] Bu, rastgele yapılmış bir seçim, sadece yapı ve özelliği bilinen bir ülkeye yönlendirme değildir. Resûlüllah, dedelerinin Habeşistan'la ve hükümdarıyla olan münasebetlerini biliyor, onların bölgedeki nüfuz ve itibarını değerlendirmek istiyordu.[2]

Hicrete Götüren Sebepler

Resûlüllah'ın bir lider olarak etrafındakilerin geleceğini düşünmek hususunda çok titiz davranması, dikkatli ve temkinli adımlar atması önemlidir. Bu yüzden onun iyi bir gözlemlemeyle bu kararı verdiğini kabul etmenin doğru olduğunu düşünüyoruz. Ve nitekim gelişen olaylar, Resûlüllah'ın bu hususta ne kadar isabet ettiğinin de göstergesi olmuştur.

Mekkeli müşriklerin baskıları devam ettiği müddetçe artık burada barınmak Resûlüllah için de mümkün olmayacaktı. Bilhassa amcası Ebu Talib'in ölümü, Hz. Peygamber için de beklenen sonucu doğurdu ve o da akrabalarının varlığına dayanarak ve onların himayelerini umarak Taif'e gitti (bi'setin 10. yılı). Fakat orada değil himaye bulmak, yerleşme imkânı bile bulamadı ve taşlanıp hakarete uğrayarak orayı da terk etmek zorunda kaldı.

Allah Resûlü ve Mekkeli Müslümanların bu iki göç/hicret tecrübelerine üç yıl sonra Medine'ye olan hicret (bi'setin 13. yılı) de eklenecektir.

Bize göre Hz. Peygamber'in, arkadaş ve dostlarını Habeşistan'a yollamasının, kendisinin Taif'e gitmesinin ve hep birlikte Medine'ye hicret etmelerinin en önemli ve hatta tek sebebi, onların "emân hakları"nı[3] kaybetmeleridir.[4] Sürekli eziyet ve işkenceye, psikolojik, sosyolojik ve fikrî baskılara maruz kalan bu insanlar, tabii olarak kurtulmanın, hayatta kalmanın ve ideallerini yaşama ve yaşatmanın gereği olarak, farklı bir yere göçmekten başka bir çare bulamamışlardı.

Hicret edilecek yerin Medine, Habeşistan, Taif veya başka bir yer olmasının aslında muhacirler açısından fazla bir önemi yoktur. Çünkü hicret gerekçeleri ve beklentileri bellidir. İdeallerini yaşamaya uygun bir yer olduktan sonra gerisinin önemi yoktur. Diğer taraftan hicret eden Müslümanların, nereye giderlerse gitsinler, ebediyen değil, geçici bir süreyi hedefleyerek gittikleri anlaşılmaktadır. Yani "Mekke'deki durum düzelene", veya "ortam, kendilerinin kabul edilmelerine uygun bir hâle gelinceye kadar…"[5]

"Hicret edilecek yerin Medine, Habeşistan, Taif veya başka bir yer olmasının muhacirler açısından fazla bir önemi yoktur. Hicret gerekçeleri ve beklentileri bellidir. İdeallerini yaşamaya uygun bir yer olduktan sonra gerisinin önemi yoktur."

Henüz savaşarak karşı koymakla emrolunmadıkları ve böyle bir güçleri de olmadığı için çaresizlik içinde işkencelere katlanmanın ve uzun süren bir belirsizlik ve sonu gelmeyen bir sıkıntıyı çekmenin, böyle bir durumu yaşayan için ne anlama geldiği takdir edilebilir. Müslümanların lideri olarak Hz. Peygamber, onların bu durumunu görmüş ve kendi kabileleri tarafından bile işkenceye uğratılan, hatta emân haklarını da kaybeden bu insanlar için son hâl çaresi olarak hicreti düşünmüş olmalıdır. Zaten Araplardaki gelenek de bunu zorunlu kılmaktaydı. Ayrıca ifade ettiğimiz bu zor durumdan dolayı Hz. Peygamber'in, bu insanlarda bir direnç kırılmasından korkmuş olmasının da ihtimal dâhilinde olabileceği akla gelmektedir.

Habeşistan'a gidenlerin sayısında sürekli artış olmasına rağmen Hz. Peygamber'in yanında bir miktar insanın kaldığı[6] da bilinmektedir. Habeşistan'a hicretten yaklaşık bir yıl sonra, Hz. Ömer'in Müslüman olduğu dönemde (bi'setin 6. yılı), Mekke'de bulunan Müslümanların sayısı 40 civarındadır.[7] Her türlü sıkıntı ve işkenceye rağmen Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali gibi çeşitli sebeplerle hicret etmeyen Müslümanlar bulunmaktadır.

Buna göre, Medine'ye hicretin birdenbire olmadığını aslında daha önceki hicretlerin neticesi ve sonuncusu olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte bir hicretin/göçün zorluğunu anlamak, kişilerde açtığı yarayı hissetmek için Hz. Ebû Bekir'in Habeşistan'a hicret sürecine ve dolayısıyla da neden Medine'ye hicrette de en sona kalanlardan olduğuna kısaca değinmek gereklidir.

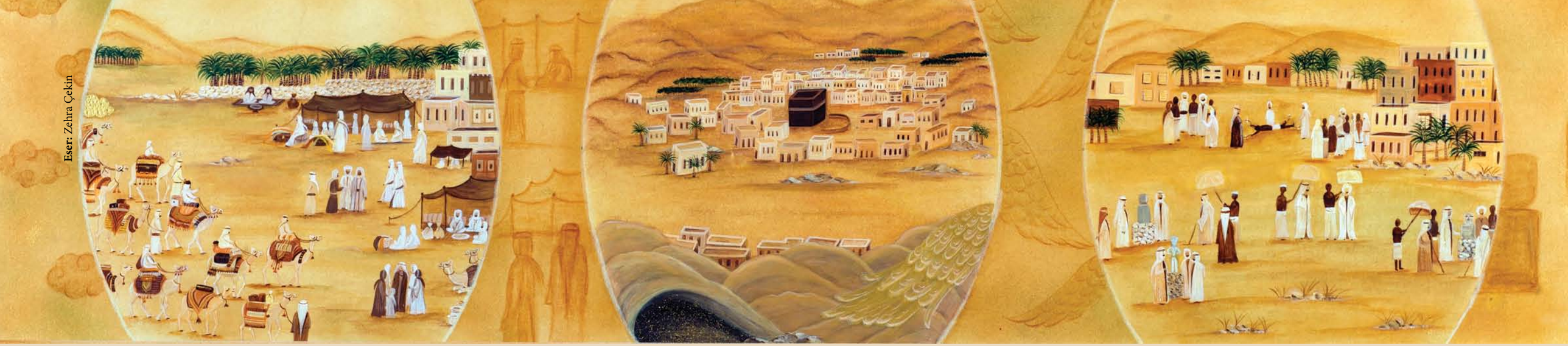

Eser: Zehra Çekin

Hz. Ebû Bekir'in Habeşistan'a Hicret Teşebbüsü

Kaynaklarımızda Hz. Ebû Bekir'in, Habeşistan'a yapılan ilk hicretlerden bir müddet sonra, hicret teşebbüsünden bahsedilmektedir.[8] Buna göre, Hz. Ebû Bekir'in, işkence ve eziyetlerin çok artması üzerine Resûlüllah'tan hicret izni alarak Habeşistan'a gitmek üzere yola çıktığı ifade edilir. Berku'l-Ğımâd adlı yere varınca, Kâre kabilesinin reisi İbn Duğunne'ye rastladı. O, durumu öğrendikten sonra, "Senin gibi bir şahıs memleketinden ayrılamaz da, çıkarılamaz da." dedi ve isterse kendisini himayesine alarak Mekke'ye dönmesine yardımcı olacağını söyledi. Hz. Ebû Bekir bu teklifi kabul etti ve Mekke'ye geldiler. İbn Duğunne, Hz. Ebû Bekir'i yanına alarak, ona emân verip himayesine aldığını halka duyurdu ve böylece Hz. Ebû Bekir Mekke'de kaldı.

Kaynaklarımız ittifakla Ebû Bekir'in gidiş gerekçesinin, Mekke'de Resûlüllah'a ve arkadaşlarına yapılan işkencelerin had safhaya gelmesi olduğunu, artık bu işkencelere son vermek için dinini yaşayabileceği bir mekâna, Habeşistan'a gitmek için yola çıktığını ifade ederler. Çok eskiden beri Resûlüllah'ın dostu, sırdaşı ve yoldaşı olmuş, vahyin başlangıcından itibaren Resûlüllah'la birlikte her türlü sıkıntıya göğüs germiş, onu korumak için öne atılarak kendini darbe ve tehlikelere siper etmiş, onun yerine dayaklar yemiş ve ölümü göze almış biri olarak Hz. Ebûbekir'in,[9] Resûlüllah'ı yalnız başına bırakıp, Habeşistan'a gitmeye gönlü nasıl razı olabildi? Onun Resûlüllah'a olan sevgi ve saygısını göz önünde tutarak, hicret etme arzusunu anlamak ve anlamlandırmak zaruretimiz var.

Bize göre Hz. Ebû Bekir'in ve Habeşistan'a hicret eden diğer sahabelerin, canlarını uğrunda fedayı göze aldığı bir şahsı, Resûlüllah'ı yalnız başına bırakıp gitmeye gönülleri razı değildir. O şartlara empati yaptığımızda, anlıyoruz ki, bizim kültürümüze yabancı olan, fakat Arapların geleneğinde çok güçlü bir etkisi olan kabile bağlarıyla (asabiye)[10] alakalı bir durum söz konusudur. Hz. Ebû Bekir'in, son zamanlara kadar, dayak ve işkence altındayken bile kavminin himayesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak nihayetinde kavminin himayesini kaybetmiş ve Mekke'de kalamayacağını anlamıştır. Böyle bir durumda diğer sahabelerin yaptığı gibi onun da Resûlüllah'tan hicret izni istemesinden çok, Resûlüllah'ın onu hicrete teşvik etmesini daha makul bulmaktayız ve kanaatimiz de o doğrultudadır.

İşte bu yüzden İbn Duğunne, ona himaye sözü verince Hz. Ebû Bekir de hemen seve seve dönmüştü. Hatta Resûlüllah'ı yalnız bırakıp Mekke'den ayrıldığına pişman bile olmuştu. Onun himaye alarak dönmeyi kabul etmesi de yukarıda söylediklerimizi desteklemektedir. Durum, aynı zamanda göç edenlerin psikolojilerinin de göz ardı edilmemesini gerektirmektedir. Habeşistan muhacirlerinin dönüşlerini hızlandırmaları da kanaatimizce aynı sebebe dayanmaktadır.

Taif'e Hicret ve Dönüş

Hz. Peygamber maruz kalınan sıkıntılar için bir çözüm arayışı içinde Mekke'de tıkanan tebliğ faaliyetlerine bir açılım olması ve oradaki akrabalarından himaye bulmak ümidiyle yanına evlatlığı Zeyd b. Hârise'yi de alarak Taif'e gitti (bi'setin 10. yılı). Şehrin ileri gelenleriyle on gün boyunca görüşerek desteklerini istedi. Ancak görüştüğü kişiler ona destek vermedikleri gibi insanları kendisine karşı kışkırttılar ve Hz. Peygamber saldırıya maruz kaldı.[11] Mekke'ye dönmek için Mekkeli birinin korumasına ihtiyacı vardı. Himaye vermeleri için birkaç kişiye haber gönderdiyse de olumlu yanıt alamadı. Son olarak üçüncü teşebbüsünde Nevfeloğullarından Mut'im b. 'Adî'ye de haber gönderdi ve Mut'im, Hz. Peygamber'i himayesi altına aldığını ilan etti.

Hz. Peygamber, bundan sonra hicret edinceye kadar Mut'im'in verdiği korumayla Mekke'de kaldı. Ancak müşrik Kureyşlilerin Hz. Peygamber'in tebliğ çağrısına verdikleri tepkide de hiçbir değişiklik olmadı.[12]

Akabe Görüşmesi

Allah Resûlü, Mekke'ye hac için gelen kabileler arasında İslâm'ı yaymaya çalışıyor ancak tebliğden umduğu sonucu elde edemiyordu. Kureyşli müşrikler, Hz. Peygamber'in davetini baltalamak için onu büyücü, kâhin, şair ve deli olmakla itham ederek sözlerine itibar edilmemesi gerektiğini söylüyorlardı.

Her zaman olduğu gibi buna da aldırmaksızın tebliğe devam eden Hz. Peygamber, kabilelerle yaptığı görüşmelerde, davetine iman etmelerinin yanında, kendisini de yanlarına kabul etmelerini istiyordu. Burada, Allah Resûlü üç türlü tavırla karşılaşmaktaydı. Birincisi iman etmeyip, Kureyş'in yanında yer almayı tercih edenler ki, bunlar zaman zaman Resûlüllah'a karşı sert ve incitici davranabiliyorlardı. İkinci tavır, "İman ederiz ancak Kureyş'i karşımıza almak istemeyiz. Biz zayıf bir kabileyiz, Kureyş'le karşı karşıya gelmek istemiyoruz." diyenlerin tavrıdır ki, Resûlüllah, bunlara teşekkür ve dua ederek yanlarından ayrılıyordu.

Resûlüllah sabır ve ısrarla davet ve tebliğine devam ederken, üçüncü bir tavrı takınan kişilerle karşılaştı ki, bunlar Medineli altı kişilik bir grup olup, hem Müslüman olmayı hem de kendisini yurtlarına kabul edebileceklerini söylediler. Ama bunun için kendilerine süre verilmesi ve işin gizli kalması

> “Hz. Peygamber’in, arkadaş ve dostlarını Habeşistan’a yollamasının, kendisinin Taif’e gitmesinin ve hep birlikte Medine’ye hicret etmelerinin en önemli ve hatta tek sebebi, onların “emân hakları”nı kaybetmeleridir.”

hususunda anlaşarak ayrıldılar (bi’setin 11. yılı, hac mevsimi/10 Zilhicce H.Ö. 3 /26 Temmuz 621 Pazar).[13]

Bundan sonra Müslümanlar Medine’ye hicrete yönlendirildi ve en son olarak Medine’de Allah Resûlü, Ebû Bekir ve Ali ile hicret etmeleri mümkün olmayan kimseler ve köleler kaldılar.

Sonuç

Allah Resûlü’nün her icraatının düşünceli, bilinçli, stratejik ve takva içerikli olduğunu görmekteyiz. İçinde bulunduğu ortamları iyi görüyor, geçmişi okuyup geleceğini yönlendirebiliyor ve vazife şuuruyla bir beşer olarak ümmetine örnek oluyordu. Ashabını Habeşistan’a ve Medine’ye yönlendirmesi ve bunu sürekli takip etmesi, liderlik şuuru, teennîli hareketi, tebliğinin devamı ve bir parçasıydı.

Resûlüllah ve Müslümanlar eman haklarını kaybetmek zorunda kalmışlar, bunun sonucu olarak göçe yönelmişlerdir; ancak inanç ve ümitlerini korumuşlardır. Hedefleri belli ve ona doğru yürümek hususundaki kararlılıkları açık ve yalındı. Burada kendilerinin en önemli silahı azim ve takvaları idi. Çünkü *“Her zorluktan sonra bir kolaylık var.”*dı.■

DİPNOTLAR

1 Bkz. İbn İshâk, Sîre, Konya, 1981, s. 194; İbn Hişâm, es-Sîretü’n-Nebeviyye, Beyrut, 1391/1971, I, 344; es Sîretu’n- Nebeviyye I-IV, nşr.: Mustafa es-Sekâ vdd., Beyrut, 1391/1971; İbn Sa’d, et-Tabakâtü’l-Kübrâ, Beyrut, 1380/1960, I, 203-204; Yâkubî, Târîhu’l-Ya’kûbî, Necef, 1358/1939, II, 29; Taberî, Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk, Mısır, 1326/1908, II, 221-222; İbnü’l-Esîr, el-Kâmil fi’t-Târih, Beyrut, 1385/1965, II, 76; İbn Kesîr, el-Bidâye ve’n-Nihâye, Beyrut, 1386/1966, III, 66; İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûnü’l-Eser fî Fünûni’l-Meğâzî ve’ş-Şemâil ve’s-Siyer, Beyrut, tsz., I, 115; Halebî, İnsânü’l-Uyûn fî Sîreti’l-Emîni’l-Me’mûn, es-Sîretü’l-Halebiyye, Kahire, 1384/1964, II, 3; İbn Kayyim, Zâdü’l-Me’âd fî Hedyi’l-Hayri’l-İbâd, Mısır, 1390/1970, I, 38; İbn Hazm, Cevâmi’u’s-Sîreti’n-Nebeviyye, Mısır, tsz., s. 55; Diyarbekrî, Târîhu’l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs, Beyrut, tsz., I, 288; Zehebî, Târîhu’l-İslâm I-VI, (çev. Muzaffer Can), İstanbul: Cantaş Yay., 1994-2002, I, 272-273; Köksal, M. Asım, İslam Tarihi I-XVIII, İstanbul: Şamil Yay., 1987, IV, 167; Öztürk, Levent, Etiyopya’da İslamiyet I-Asr-ı Saadet’te Habeşistan’la Münasebetler, İstanbul: Ayışığı Yay., 2001, s. 55-59.

2 Bkz. Taberî, II, 221; Diyarbekrî, I, 288; Sarıçam, İbrahim, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara, 2001, s. 95-96; Başlangıçtan Abbasilere Kadar Emevî-Haşîmî İlişkileri, Ankara, 1997, s. 54-61; Öztürk, s. 48-52; Kasım Şulul, İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi, İstanbul: İnsan Yay., 2. baskı, 2008, s. 152.

3 Bkz. Bozkurt, Nebi, “Eman”, DİA, 1995, XI, 75-77.

4 Bkz. Öztürk s. 59 vd.; Şulul, s. 153.

5 Bkz. İbn Hişâm, I, 134; Taberî, II, 222; İbnü’l-Esîr, II, 76; Zehebî, I, 272-273; İbn Kesîr, el-Bidâye, III, 66; Halebî, II, 3.

6 Bkz. Mahmud Esad, İslâm Tarihi, Tarih-i Dîn-i İslâm, (haz. A. L. Kazancı-O. Kazancı), İstanbul, 1983, s. 446.

7 Bkz. İbn Hişâm, I, 367-368; İbnü’l-Esîr, II, 85, Muhibbüddîn et-Taberî, er-Riyâdü’n-Nadıre fî Menâkıbi’l-‘Aşere, (http://www.almeshkat.com/books/index.pph - Mektebetu Mişkâti’l-İslâmiyye), I, 251-252; İbn Kesîr, el-Bidâye, III, 79-80.

8 Bkz. İbn İshâk, s. 218-219; İbn Hişâm, II, 12-13; Belâzurî, I, 205; İbn Kesîr, es-Sîretü’n-Nebeviyye, Beyrut, 1396/1976, I, 278-279; Halebî, I, 338, III, 212; Diyarbekri, I, 319; İbn Haldûn, II, 414; Köksal, IV, 195-199; Şâmî, es-Sâlihî, Sübülü’l-Hüdâ ve’r-Reşâd fî Sîreti Hayri’l-‘İbâd I-XIV, thk. A. A. Abdulmevcûd-Ali M. Mu’avvez, Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-‘İlmiyye, 1414/1993, IV, 410-412.

9 Bkz. İbn İshâk, s. 212-213, 218-219; İbn Hişâm, I, 309-310, II, 12-13; İbn Abdilberr, el-İstîâb fî Ma’rifeti’l-Ashâb, Kahire tsz., III, 967; İbn Kesîr, Sîre, I, 216-217, I, 278-279; Fayda, Mustafa, “Ebu Bekir”, DİA, X, 102; Köksal, IV, 195-202; Şâmî, IV, 410-412; Sarıçam, İbrahim, Hz. Ebubekir, Ankara: DİB Yay., 2000, s. 13-17; Arı, M. Salih, Hz. Ebubekir ve Ridde Savaşları, İstanbul: Beyan Yay., 1996, s. 27-29.

10 “Asabiye” denen bu duygu hakkında bkz. Apak, Âdem Asabiyet ve Erken Dönem İslam Siyasî, Bursa: Düşünce Kitabevi, 2004; Çağrıcı, Mustafa, “Asabiyet”, DİA, III, 453-455.

11 İbn Hişam, II, 61; İbn Sa’d, I, 21v 2; Halebî, II, 51; Diyarbekrî, I, 302. İbn Seyyid, I, 134; İbn Kesîr, III, 135; Taberî, II, 229; İbnü’l-Esir, II, 91; Diyarbekrî, I, 302; Köksal, M. Asım, İslam Tarihi I-XVIII, İstanbul: Şamil Yay., 1987, V, 66-73.

12 İbn Hişam, II, 20-21; İbn Sa’d, I, 212; Taberî, II, 231; İbn Esîr, II, 93; Halebî, II, 52-62; İbn Kesîr, III, 136-137; Köksal, V, 78-80.

13 İbn Hişam, II, 73-76, İbn Sa’d, I, 220, Taberî, II, 235; İbnü’l-Esir, II, 96, İbn Seyyid, I, 156-157, İbn Kesîr, III, 150; Diyarbekrî, II, 73, Köksal, VI, 5-8.

HİCRETİN SONUÇLARINDAN MEDİNE ANAYASASI, DÂRÜLİSLÂM / DÂRÜLHARP TANIMLARI ve HUKUKU

Dr. Emine GÜMÜŞ BÖKE
ADRB Vaizi/Şişli Müftülüğü

Hicret, genelde gayrimüslim ülkeden (dârülharp) İslâm ülkesine göç etmeyi, özelde ise Hz. Peygamber’in ve Mekkeli Müslümanların Medine’ye göçünü ifade etmektedir[1]. Hz. Peygamber’in hicreti ile İslâm tarihinde yeni bir dönem başlamış ve hicret İslâm’ın daveti, teşrî faaliyeti ve siyaseti açısından bir dönüm noktası olmuştur. Hicretle ortaya çıkan en önemli durum şüphesiz Müslümanların bir yurt edinmiş olmalarıdır. Hicretten önce siyasî bir organizasyona sahip bulunmayan Müslümanların siyasî iktidarlarının hâkimiyet ve faaliyet alanı olacak bir yurtları yoktu. Hicretin hemen ardından ise devlet kurma imkânına kavuştukları gibi bu devletin hâkimiyet alanını meydana getiren bir ülkeye de sahip olmuşlardı.

Allah Resûlü’nün Medine’ye hicretten sonra burada yeni bir toplum meydana getirebilmek için gerçekleştirdiği en önemli icraat, Mekke’den hicret eden muhacirler ile Medine’nin Müslüman Arapları arasında kardeşlik (muâhât) kurmasıdır[2]. Bu kardeşlik hareketi öyle bir noktaya ulaşmıştır ki Hz. Peygamber’in Medine’de inanç merkezli olarak teşkil ettiği Müslüman topluluk, şehrin en güçlü ve organize unsuru haline gelmiştir. Böylece Medine ilk dârülislâm, bazı hadislerde “dârülhicre” veya “dârülmuhacirîn” diye de anılan hicret yurdu olmuştur[3].

Hz. Peygamber'in, Medine'de yaşayan insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin doğal bir sonucu olan sosyal yapıyı bazı yasalarla düzenlemesi (Medine Sözleşmesi/Medine Anayasası), ülke sınırlarını tespit ettirmesi, nüfus sayımı yaptırması[4] gibi hususlar sosyo-kültürel düzenlemelerin yanında siyasî bir oluşumu göstermektedir. Bu oluşum, hukukî ve siyasî anlamda kurumsallaşma ve daha da ötesinde bir devletin varlığını öngörmekteydi. Toplumsal yapının temel bir unsuru olan siyasî kurumun inşâsının ilk adımı da Medine'de tüm taraflar arasında yapılan yazılı antlaşma olan Medine Sözleşmesi ile atılmıştır[5].

Medine Sözleşmesi/Medine Anayasası

Hz. Peygamber, daha önce muâhât (kardeşlik) sözleşmesi ile göç sonrası adaptasyon sürecini yönetmiş, Müslümanlar arasındaki bütünlüğün sağlanması, toplum bilinci ve kimliğinin oluşturulması yönünde ilk adımı atmıştı. Bundan sonra yapılması gereken Medine'deki diğer kabilelerle uzlaşı içerisinde yaşanabilecek geniş tabanlı bir toplum oluşturmaktı. Bu sebeple Hz. Peygamber, muhacir ve ensar ile Medine'deki Arap kabileleri ve Yahudilerin ileri gelenlerini Enes b. Malik'in evinde topladı. Bütün bu inanç farklılıklarına rağmen aynı şehirde beraberce nasıl yaşanabileceği hususunda adlî, siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik düşüncelerini ortaya koyarak istişarelerde bulundu ve şehirde yaşayan diğer din ve milletlere mensup insanların hak ve sorumluluklarını da ihtiva eden bir sözleşme metni (sahife) tanzimine karar verdi. Yapılan görüşmeler sonunda Medine'de bir şehir devletinin kurulması konusunda anlaşmaya varıldı[6].

İslâm tarihi kaynaklarında detaylı biçimde anlatılan bu sözleşmeyle Medine'deki Müslümanlar ile müşrikler, civardaki Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında kapsamlı ve yazılı bir antlaşma düzenlenmiştir. Medine şehir devletini oluşturan toplulukları, bunların birbirleriyle ve yabancılarla olan münasebetlerini, bu toplulukların idarî ve adlî yapılarını, fertlerin sahip oldukları din ve vicdan hürriyetini belirli esaslara bağlayan bu metin, şekil açısından bugünkü anayasalardan farklı olsa da maddî açıdan bir anayasa mahiyetindedir. Bundan dolayı da özellikle Batı kaynaklarında "Medine Anayasası" olarak adlandırılmaktadır[7]. Bu sözleşme ile şehirde yaşayan bütün insanlar etnik ve dinî ayırıma tâbi tutulmaksızın Medinelilik paydasında hukukî bir statü kazanmışlar, bunun neticesi olarak da bazı hak ve sorumluluklara sahip olmuşlardır[8].

Anayasanın getirmiş olduğu siyasî-hukukî yapıyı anlamak için metnin hangi şartlar altında hazırlanmış olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Hicretten önce Medine'de başlıca iki Arap kabilesi (Evs ve Hazrec) ile bazı Yahudi kabileleri (Benî Kaynuka, Benî Nadir, Benî Kurayza) bulunmaktaydı. Evs ve Hazrec'in birbirleriyle sürekli bir çatışma içinde bulunduğu, Yahudilerden bir kısmının Evs'i, diğerlerinin de Hazrec'i tuttukları bilinmektedir[9]. İslâm'ın yayılması için uygun bir zemin oluşturan bu şartlar aynı zamanda iç huzur sağlayacak her türlü düzenlemeyi kabule elverişli bir arka plan meydana getirmişti. Bu durumu değerlendiren Hz. Muhammed dış düşmana karşı birlikte olmayı temin edebilecek siyasî bir yapılanmaya gitmiştir. Bunun içindir ki anayasa maddelerinin önemli bir kısmı iç düzen ve dış düşmana karşı topluca dayanışmadan bahsetmektedir[10]. Maddelerin 1-23 arası Müslümanlarla, 24-47 arası ise Medine'de yerleşik olan Yahudi kabileleriyle ilgilidir[11]. Sayı itibariyle az da olsa Hıristiyan unsurundan da bahsedilmesi farklı din mensuplarının katılımı açısından önem arz etmektedir.

Anayasada önce şehir devletini meydana getiren gruplar sayılmakta ve bunların düzenli bir İslâm topluluğunu oluşturduğu belirtilmektedir. Bu toplumun, muhacirler, ensar ve bir savaş durumunda Müslümanlarla birlikte saldırgana karşı koymayı kabul eden gayrimüslimlerden meydana geleceği ifade edilmektedir; "Bu kitap (yazı), Resûlullah Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlar ve onlarla beraber cihat edenler için (olmak üzere) düzenlenmiştir." Sözleşmede ayrıca bu vasıfları taşıyan bir topluluk, diğer insanlardan ayrı özelliklere sahip olduğu için ikinci maddede; "İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (camia) teşkil ederler." şeklinde, "ümmet" gibi daha seçkin bir kavramla ifade edilmiştir[12].

Toplam olarak 47 maddeden oluşan Medine Anayasası'nda kan diyetinin durumu, savaş esirleri, karşılıklı yardımlaşma, eman, kısas gibi hukukî konulara açıklık getirilmiştir. Hepsi bir ümmet mefhumu içerisinde değerlendirilmekle beraber (madde 2, 25) Müslümanların dışında kalan topluluklar Müslümanlara tâbî kabul edilmiştir (madde 1). Hem Müslümanlar hem de gayrimüslim topluluklar ayrıcalığa tabi tutulmadan karşılıklı haklar kazanma ve sorumluluklar yüklenme esası üzerinde uzlaşı sağlayarak aynı toplum çatısı altında birleşmişlerdir. Bu anayasa ile son söz bundan sonra Müslümanların olmuştur. Nitekim tarafların anlaşamadıkları bir problemin çözümü hususunda Allah'a ve Hz. Peygamber'e müracaat edilmesinin hükme bağlanması (madde 23, 42) bu durumu teyit etmektedir. Hz. Peygamber, Müslümanlar nazarında asıl olarak peygamber ve başkanlık vasıflarını birlikte taşırken, Müslümanların dışındaki gruplara göre ise bir siyasî lider konumu kazanmıştır[13]. Böylelikle siyasî otorite ile dinî otorite bir kişide toplanmış oluyordu.

Anayasaya göre dinlerinde serbestçe yaşama hakkına sahip olan Yahudiler, Medine'ye dışarıdan yapılacak herhangi bir müdahaleye karşı Müslümanlarla ortak hareket etmeyi taahhüt etmişler, Medineli Müslümanlar aleyhine Kureyşlilerle ittifak kurmayacaklarına dair söz vermişlerdir. Bu durumda Medine sözleşmesi şehirde yaşayan farklı din ve ırk mensuplarını Medine vatandaşlığı temelinde bir araya getiren hukukî bir zemin oluşturmuştur. Her etnik grup kendi iç hukukunda tamamen serbestti ve ait olduğu grubun kanunlarına uyma yönünden de tam bir özgürlüğe sahipti. Yahudiler, Yahudi kanunlarına, Hıristiyanlar, Hıristiyanlığa göre yargılanabileceklerdi. Bu uygulama ile katılımcı anlayışın esas olarak alındığı bir toplum yapısı kurulmuş ve birden çok hukuk sistemi geçerli kılınmıştır[14].

Dârülharp ve Dârülislam

İslâm hukukçuları, devletin siyâsî, iktisadî, idarî ve hukukî düzeninin İslâm esaslarına dayandığı, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin İslâmî otoritenin elinde bulunduğu ülkelere "dârülislâm", İslâm düzeninin hâkim olmadığı ve bu yetkilerin Müslüman otoritenin elinde bulunmadığı ülkelere de "dârülharp" adını vermişlerdir[15].

A. Dârülharp

Dârülharp, klasik İslâm hukuku kaynaklarında "küfür yönetiminin hâkim olduğu ülke"[16], "kâfir liderlerin emir ve idaresinin yürürlükte olduğu ülke"[17] şeklinde tarif edilmiştir. Buna göre dârülharp, İslâm dışı devlet ve yönetimlerin hâkimiyet alanını ifade etmektedir[18].

"Dârü'l-harp" terkibi her ne kadar ilk bakışta "kendisiyle dârülislâm arasında savaş halinin mevcut olduğu ülke" manasını ifade ediyorsa da İslâm hukuku kaynaklarında "dârülislâm dışındaki ülkeler" anlamında ve bugünkü "yabancı ülke" tabirinin karşılığı olarak kullanılmıştır[19]. İslâm hukukçuları gayrimüslim ülkeler için "dârülküfr", "dârüşşirk" ve diğer bazı tabirleri de yaygın şekilde kullanmışlardır.

Dârülislâm ve dârülharp terimleri iki ayrı devletin hâkimiyet alanını ifade ettiğinden bir toprak üzerindeki hâkimiyetin diğer devlete geçmesiyle ülkenin de hükmü ve adı diğerine dönüşür. Dârülharp sayılan bir ülke, halkının Müslüman olması veya fetihten sonra orada İslâm hükümlerinin uygulanmasıyla dârülislâm haline gelir. Bu hususta İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır. Ancak bir ülke yalnız fethedilmiş olmakla dârülislâm haline gelmez. Dârülislâm sayılması için yurt edinilmesine karar verilmesi, başka bir ifadeyle yönetici tayin edilerek İslâm ahkâmının uygulamaya konulması gerekir[20].

İslâm hukukçuları, ülke ayrılığının hükümlere tesiri ve buna bağlı olarak dârülharpte bazı hükümlerin değişip değişmeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Tartışma konusu olan en önemli meseleler, dârülharpte ceza hukukunun uygulanıp

> “İslâm hukuku kaynaklarında dârülislâmın “Müslümanların idare ve hâkimiyeti altındaki yer” veya “Müslümanların devlet başkanının hüküm ve sultasının yürürlükte olduğu ülke” şeklinde tarif edildiği görülmektedir.”

uygulanmayacağı ve ribâ alınıp alınmayacağıdır. Hanefîlere göre Müslümanların dârülharpte işledikleri suçlara ceza hukuku hükümleri uygulanmaz. Diğer üç mezhebe göre ise bu konuda dârülislâmla dârülharp arasında fark yoktur. Ancak Hanefîlere göre cezanın uygulanmaması, suç teşkil eden adam öldürme, zina, hırsızlık ve içki içmek gibi fiillerin mübah olduğu anlamına gelmez. Bu fiiller her yerde haramdır. Cezanın uygulanmaması suçun işlendiği yerin İslâm devletinin hâkimiyet alanı dışında kalması sebebiyledir. İmam Ebu Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre bir Müslümanın dârülharpte o ülke vatandaşı gayrimüslimden faiz alması, dârülislâmda satımı caiz olmayan bir şeyi ona satması da caizdir. İmam Ebu Yusuf ile diğer üç mezhebe göre ise böyle bir muamele dârülislamda olduğu gibi faizli işlemlerden sayılır ve haramdır. Bu görüşü savunanlar, faiz ile ilgili âyet ve hadislerin mutlak ifadelerini esas almakta, ülke ayrılığının bu konuda bir tesirinin bulunmadığını ileri sürmektedirler.

B. Dârülislâm

İslâm hukuku kaynaklarında dârülislâmın “Müslümanların idare ve hâkimiyeti altındaki yer” veya “Müslümanların devlet başkanının hüküm ve sultasının yürürlükte olduğu ülke” şeklinde tarif edildiği görülmektedir[21]. İslâm tarihinde ilk dârülislâm, bazı hadislerde dârülhicre ve dârülmuhacirîn diye anılan Medine-i Münevvere olmuştur.

Dârülislâmın hangi durumlarda dârülharbe dönüşeceği konusunda ise İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Fıkıh kitaplarında dârülislâmın dârülharbe dönüşmesi şu üç durumda söz konusu edilmiştir: a) Gayrimüslim bir devletin İslâm ülkesini istilâ etmesi b) Dârülislâmda bir şehir veya bölge halkının irtidad ederek o yeri işgal etmesi c) Zimmet akdiyle İslâm devletinin himaye ve hâkimiyetine geçerek İslâm tebaası olan gayrimüslimlerin (zimmîler) bu anlaşmayı bozup bulundukları yerde hâkimiyetlerini ilân etmeleri[22]. Bu üç durumda hangi şartların gerçekleşmesiyle istilâ edilen yerlerin dârülharbe dönüşmüş olacağı konusunda ileri sürülen görüşler şöyledir[23]:

1. Mâlikî ve Hanbelî mezheb âlimleri ile Hanefîlerden Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre dârülislâm, içinde küfür hükümlerinin uygulanmasıyla dârülharbe dönüşür.

2. Ebû Hanîfe'ye göre dârülislâmın dârülharbe dönüşmesi için şu üç şartın gerçekleşmesi gerekir: a) İstilâ edilen yerde küfür ahkâmının (İslâm dışı hukuk düzeninin) uygulanması b) Ülkede ilk emanları üzere bulunan hiçbir Müslüman veya zimmînin kalmaması c) Ülkenin dârülharbe bitişik olması.

Ebû Hanîfe'nin görüşünü şöyle açıklamak mümkündür: İslâm hâkimiyeti altında bulunan bir yer İslâm dışı güçlerin eline geçtiğinde hâkimiyet el değiştirmesine rağmen Müslümanların can ve mal güvenliğinin kesintisiz devam etmesi, ibadetlerini yerine getirmede, dinî eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmede serbest olmaları, onların söz konusu yerde mevcut yönetimin görmezlikten gelemeyeceği bir güce sahip bulunduklarını ve dolayısıyla fiilî de olsa gayri-İslâmî hâkimiyetin tam gerçekleşmiş sayılamayacağını göstermektedir. Bu da İslâm hâkimiyeti altında bulunan bu yerin küfür hâkimiyetine geçmiş sayılmasına engeldir. Bu durumda ülke hükmünün değişmediğini, yani dârülislâm olarak kalmaya devam ettiğini kabul etmek, orada mevcut düşman hâkimiyetini meşru görmek anlamına gelmez. Bu iki husus birbirinden ayrı şeylerdir.

3. Şâfiîlere göre dârülislâm daha sonra istilâya uğramış olsa, hatta istilânın üzerinden uzun yıllar da geçse dârülharbe dönüşmez. Bu görüş, mülkiyetin hukuken gayrimüslimlere geçmeyeceği anlamındadır. Çünkü diğer üç mezhebin aksine Şâfiîlere göre gayrimüslimler istilâ ile Müslümanların mal ve mülklerine hukuken sahip olamazlar. Ancak gerek bir İslâm ülkesini istilâ etmesi gerekse Şâfiîlere göre savaşın sebebinin küfür olması göz önüne alındığında bu devletle savaş halinde bulunulacağı ve ülkenin siyasî ilişkiler açısından dârülharp sayılacağı açıktır. Nitekim halkının irtidad ederek istilâ ettiği ülke, İmâm Şâfiî'ye göre küfür hükümlerinin uygulanmasıyla dârülharbe dönüşür. Zira malların ve arazilerin mülkiyeti esasen irtidad edenlere ait olup bir el değiştirme söz konusu değildir[24].

Netice itibariyle buraya kadar verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere bugün “İslâm ülkeleri” denilen ülkelerin hiçbirinin dârülharbe dönüşmüş sayılmayacağı açıktır. Hatta sadece Hanefîlere göre değil diğer mezheplere göre de durumun böyle olduğu söylenebilir. Sonuç olarak İslam hukukçularının çoğunluğu bir ülkede İslâm ve küfür hükümlerinin birlikte uygulanması, ezan, cemaatla namaz, cuma ve bayram namazları gibi dinin şeâiri (temel semboller) sayılan ibadetlerin serbestçe îfâsı, dinî eğitim ve öğretimin yapılması durumlarında ülkenin dârülislâm kalmaya devam edeceğini belirtmişlerdir. Fiilen İslâm dışı bir hâkimiyet söz konusu olsa da bu durum ülke hükmünün değişmesi için yeterli görülmemiştir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında toplumun bir kesimini dışlayan, düşman ilan eden yönetimlerin başarı şansı olmadığı gibi bu durum İslâm'ın ruhuyla da bağdaşmaz.[25] ■

DİPNOTLAR

1 Er, İzzet, “Sosyo-Kültürel Yönüyle Hicret”, Diyanet Dergisi, (Hicret Özel Sayısı) 1981, s. 18; Önkal, Ahmet, “Hicret”, DİA, İstanbul, 1998 c. 17, s. 458.
2 Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, (çev: Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yay., 2002, c.1, s. 183; Sarıçam, İbrahim, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, D.İ.B. Yayınları, Ankara-2004, s:139; Yiğit-İsmail, Küçük-Raşit, Hz. Muhammed (Siyer-i Nebî), Kayıhan Yayınları, İstanbul-2007, s:154-155.
3 Özel, Ahmet, “Hicret”, DİA, İstanbul, 1998, c. 17, s. 463.
4 Hicretin hemen akabinde yapılan ilk nüfus sayımının sonuçlarına göre Müslümanlar 1500, Yahudiler 4000, pagan Araplar 6000, Hristiyanlar 50 kişi civarındaydı. Yaman, Ahmet, “Tarihi ve Hukukî Yönüyle Medine Sözleşmesi/Vesikası, İslamcılık Dergisi, c. 6, İstanbul, 2004, s. 514. Güneş, Ahmet, “Medine Vesikasının İslâm Hukuku Açısından Kaynak Değeri”, EKEV Akademi Dergisi, S. 34, 2008, s. 213.
5 Hamidullah, M., a.g.e, s. 183-201; Hamidullah, M., İslâm Anayasa Hukuku, Beyan Yay.,1995, s. 18-27.
6 Hamidullah, a.g.e, c. 1, s. 189.
7 Aydın, M. Akif, “Anayasa”, DİA, c. 3, İstanbul, 1991, s. 153.
8 Apak, Adem, “Hz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medine'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine”, İslâmî İlimler Dergisi Yay., 2014, s. 353.
9 Ağırman, Mustafa, “Hz. Peygamber'in Medine'yi İslamlaştırması ve Hicret Projesi”, EKEV Akademi Dergisi, c. S. 2, 1998, s. 62-63.
10 Aydın, M. Akif, a.g.m., s. 153.
11 Hamidullah, İslâm Peygamberi, c. 1, s. 206-210;
12 Hamidullah, a.g.e., c. 1, s. 206.
13 Açık, a.g.m., s. 296-297.
14 Apak, a.g.m., s. 353-354.
15 Özel, Ahmet “Dârülharp”, DİA, İstanbul, 1993, c. 8, s. 536.
16 Haccâvî, Musâ b. Ahmed, el-İknâ', Kahire, 1351, c. 2, s. 7.
17 Kuhistânî, Şemsüddin Muhammed b. Husâmüddin, Câmiu'r-Rumûz, İstanbul, 1300, c. 2, s. 311.
18 Özel, Ahmet, “İslâm Hukukunda Ülke Kavramı ve Düşman Ülkelerle Ticari ilişkiler”, I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleler Kongresi, Konya: Kombad Yay., 1997, s. 161.
19 Özel, a.g.m., s. 161.
20 Özel, “Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum”, s. 44.
21 Özel, “Dârülharp”, DİA, c. 8, s. 536.
22 Özel, “Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası ile Benzeri Diğer Bazı Fetvalar”, s. 45.
23 Geniş bilgi için bk. Özel, İslâm Hukukunda Ülke Kavramı ve Düşman Ülkelerle Ticari İlişkiler, s. 159.
24 Özel, “Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası ile Benzeri Diğer Bazı Fetvalar”, s. 44-45.
25 Özel, Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum, s. 49-52.

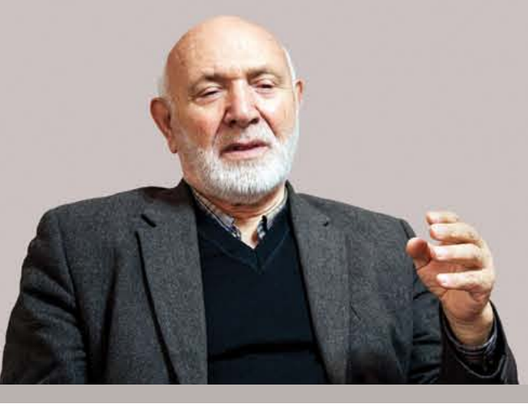

Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ ile Söyleşi

Din ve Hayat Yayın Kurulu

28 Ekim 1940 yılında Amasya'nın Akyazı köyünde doğdu. Akyazı İlkokulu (1952), Çorum İmam Hatip Okulu (1963), İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü (1967) mezunu. 1967 yılından itibaren Kastamonu İmam Hatip Lisesinde öğretmenlik yaptı. 1970'te Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsüne geçti. 1975'ten itibaren Bursa Yüksek İslâm Enstitüsünde çalışmaya başladı. 1982 yılından sonra Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak hizmet verdi. Aynı yerde "İslâm Açısından Musikî ve Semâ" adlı tezle doktorasını tamamladı, doçentliğe ve profesörlüğe yükseldi. Çalışmalarını Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak sürdürdü. Çeşitli bilimsel toplantılara katılarak bildiriler sundu. İran'a ve Turan'a Seyahat adlı eseriyle Türkiye Yazarlar Birliğinin 2002 Gezi Ödülünü aldı. TDV İslâm Ansiklopedisi Tasavvuf İlmî Heyeti Başkanlığı yaptı.

Eserlerinden bazıları şunlardır: İslâm'da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri (1975), İslâmî Açısından Musikî ve Semâ (1976), İslâm Düşüncesinin Yapısı (1979), İslâm'da İnanç Esasları (1987), İslâm'da Faiz Meselelerine Yeni Bir Bakış (1988), Ana Konularıyla İslâm Akaidi (1991), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü (1991), İslâm'da İnanç Konuları ve İtikadî Mezhepler (1992), Fahreddin Râzî (1991), İbni Haldun (1993), Bayezid-i Bistamî (1994), İbni Arabî Hayatı ve Eserleri, Fikirleri (1995), İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmetleri (1995), Sufî Gözüyle Kadın (1995), İslâm Siyaset İlişkileri (1998), İran'a ve Turan'a Seyahat (2002).

Hocam, hicret veya göç nedir? Muhacir kime nedir?

Bizim eski kaynaklarda, göç yerine hicret yahut muhâceret kelimeleri kullanılırdı. Göç eden insanlara da muhacir denirdi. Balkanlardan Kafkaslardan gelenler, Anadolu'ya geldiklerinde burada muhacir olarak muamele gördüler. Ancak hicretin İslam'da özel bir manası vardır. İlk Müslümanların Mekke'den Habeşistan'a yahut Medine'ye olan hicreti kastedilir ve bu muhacirleri Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de över.

Bir kişinin muhacir olabilmesi için, muhacirliğin mertebesine, sevabına sahip olabilmesi için şartlar vardır. Her göç eden veya her memleketini terk eden o sevaba nâil olamıyor. İlk ve en etkili sebep dindir. Hicretin din için, Allah rızası için olması lazım. Bunun için de kişinin bulunduğu yerde bir baskı varsa, dinî hayatını yaşayamıyorsa yahut işkence görüyorsa, can ve mal güvenliği yoksa oradan ayrılık, dinî hayatını yaşayacağı yere, sırf bu maksatla, Allah rızası için gitmesi hicrettir. Bu hicreti yapanlara da muhacir diyoruz. Mekke'den Medine'ye, Habeşistan'a giden Müslümanlar bu durumdadır. Bizzat Hz. Peygamber de muhacirdir. Çünkü kendisinin de can güvenliği yoktu. O da, ilk dört halife de, aşere-i mübeşşere dediğimiz zevât da muhacir olan ilk Müslümanlardır.

Ancak Mekke fethedildikten sonra, yani Hz. Peygamber vefat etmeden bir iki sene evvel, Mekke'den Medine'ye gelenler artık muhacir değildir. "Fetihten sonra hicret yoktur" diyor Efendimiz. Orayı terk edip Hz. Peygamber'e komşu olan var ama muhacirlik mertebesi onlar için söz konusu değil. Demek ki baskı olan yerden, dini yaşamak için çıkıp gitmek şart. Türkçe'de hicrete "göç" dediler. "Hz. Peygamber'in göçü" dediler. Göç başkadır, bunun yerini tutmaz.

Çok meşhur bir hadis var: "İnnemel e'amâlu binniyyât/ Ameller değerini niyetten alır." Bir kimsenin niyeti neyse ameli ona göre karşılık bulur. Allah için hicret edenlerin Allah katında hicretleri makbuldür. Ama kişinin asıl niyeti hicret sevabı almak için değil de, bir kadınla evlenmek içinse, bunun bir sevabı yoktur. Kim ne için hicret ettiyse karşılığı ona göre olur. Niyet, hicret açısından önemlidir.

Kur'an-ı Kerim'de de "Biz baskı gördük onun için dinî hayatı yaşayamadık." gibi mazeret ileri sürenlere, "Allah'ın arzı geniş değil miydi, hicret etselerdi ya. Hicret yolları açıktır." diye seslenilir.

Peki, muhacir ile mülteci kavramlarını nasıl değerlendirmek lazım?

Mülteci ile muhacir; iltica ile hicret birbirinden farklı şeylerdir. Suriyelilerin veya Arakan'daki Müslümanların ilticası bir bakıma hicret sayılır. Ama göç edip sığınma, can ve mal güvenliği sebebiyle ise bunlar muhacir değil, mültecidirler. Dünya çapında 50-60 milyon mülteci var diyorlar. Sadece Müslümanlar değil gayrimüslimler de iltica etmek zorunda kalıyor. Suriye'den gelen Süryaniler de var, Yezidîler var. Hitler zamanında kaçan gayrimüslimler var. Rusya'dan kaçan Ruslar, Hıristiyanlar var. Bunlar mültecidir. Böyle bir durumda da memleketini, vatanını terk edip gelenlere insaniyet namına yardımcı olmak lazım.

Hocam yakın tarihimizde 93 Harbi diye anılan Osmanlı-Rus savaşında ve sonrasında yaşanan muhâceret konusunda neler söylersiniz?

1293 senesinde Rusların Osmanlılardan toprak talepleri oluyor Balkanlarda. Osmanlılar bunu kabul etmeyince savaş başlıyor. Biri Balkanlarda öbürü Kafkaslarda olmak üzere iki cephede savaşılıyor. Kafkas cephesinde meşhur bir Osmanlı komutanı var: Ahmet Muhtar Paşa. Değerli bir askerdir, aynı zamanda âlimdir. Balkanlarda da büyük şöhret yapan Plevne kahramanı Tokatlı Gazi Osman Paşa… Bu iki Paşa'ya rağmen Osmanlılar mağlup olmuştur. Sonunda Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmış, ama bu ağır antlaşma yürürlüğe girmemiştir. Berlin'de yapılan başka bir antlaşma ile Batum şimdiki Artvin, Ardahan bir de Kars vilayetleri Ruslara terkedilmiş, o tarihten

sonra (1877-78) bu topraklarda Osmanlı hâkimiyeti bitmiş, Rus hâkimiyeti başlamıştır.

Savaş bittikten sonra Ruslarla yapılan antlaşmada deniliyor ki: "Ruslara bırakılan topraklardan Osmanlı topraklarına hicret etmek isteyen olursa Ruslar zorluk çıkarmayacak hatta kolaylık gösterecekler." O tarihlerde orada vilayet merkezi Trabzon'dur. Trabzon vilayetine bağlı 3 sancakta (Elviye-i Selâse) hicret konusu gündeme gelmiştir. Bunlar, Batum, Kars ve Ardahan sancakları. Artvin o tarihlerde sancak değil, Batum'un kazasıydı. Batum ilçeleriyle birlikte işte bu sırada terkedildi.

Kafkaslardan hicret edenler Osmanlı'nın elinden çıkmış olan topraklardan yine Osmanlı'ya ait topraklara geliyorlar. Oradaki Müslümanlar düşünüyorlar: "Kendi köyümüzde kazamızda, şehrimizde Rus hâkimiyeti altında mı yaşayalım yoksa bu toprakları bırakıp Anadolu'da halifenin bulunduğu yerde, İslam devletinin hâkimiyeti altında mı yaşayalım." Diyorlar ki: "Rus hâkimiyetin altında yaşamayalım, Osmanlı topraklarına hicret edelim." Bir kısmı hicret ediyor ve Anadolu'ya geliyor. Bir kısmı da yerinde kalıyor. Özelikle köylüler yerlerinde kalıyorlar. Köylerde de ailenin bir kısmı kalıyor, bir kısmı göçüyor. Böylece aileler de bölünüyor.

Göçle gelenler genellikle deniz yoluyla geliyorlar. Batum'a İstanbul'dan gemiler gönderiliyor. Bu gemilere sırayla biniyorlar. Gemi Karadeniz'de yol alırken liman şehirlerinde inip yerleşenler oluyor. Mesela Giresun'a, Ordu'ya, Fatsa'ya, Samsun'a, Sinop'a yerleşen Gürcüler var. Kurdukları köylere de ekseriya onları getiren gemilerin isimlerini (Fevziye, Şükraniye gibi) yahut da o zamanın paşalarının isimlerini veriyorlar. O köylerin muhacir köyü olduğu bilinir. İstanbul'a kadar gelenlerin bir kısmı Yalova'ya, büyükçe bir kısmı da Bursa'ya geliyor, Uludağ'ın eteklerine yerleşiyorlar. Sadece İnegöl'de 17-18 Gürcü köyü vardır. Batum muhaciri olarak gelip yerleşmişler. Bir topluluk bir yerden ayrılır başka yere yerleşmek isterse terk ettiği topraklara benzeyen yerlere gider. Kafkasya dağlık, ormanlık, yağışı bol bir memleket. Bursa'ya gelen muhacirler ovalara değil de Uludağ'ın eteklerine yerleşiyorlar. Balkanlardan gelenler için de aynı şey geçerlidir. Balkan muhacirleri de Türkiye'nin çeşitli yerlerine dağıtıldılar ama kendilerine verilen yerleri bırakarak ya Bursa'ya geldiler ya İzmir'e ya da İstanbul'a. Bu insan tabiatında olan sosyal bir gerçektir.

> "1960'tan sonra şehirleşmeyle birlikte dağ köyleri hep şehirlere göçtüler, dillerini de unuttular, kültürleri de geniş ölçüde ortadan kalktı. Çoğu dil bilmez artık. Kültürünü kaybetme, sosyal hayatından önemli bir parçayı kaybetme oluyor. Yeni nesiller pek hissetmez ama eskiler bunu hissediyor."

93 muhacirlerinin hepsi Gürcü değildir. Kars'takiler Türk'tür. Ardahan'da Kürt de, Türk de, Gürcü de vardır. Artvin de öyle. Yine sosyolojik bir gerçek olarak söyleyeyim: Bu muhacirler ister Çerkes ister Gürcü olsun boş yerlerde kendi köylerini kuruyorlar, kültürlerini kurdukları köylerde yaşatıyorlar. Kendi ana dillerini, örf ve adetlerini olduğu gibi muhafaza ediyorlar.

1960'tan sonra şehirleşmeyle birlikte dağ köyleri hep şehirlere göçtüler, dillerini de unuttular, kültürleri de geniş ölçüde ortadan kaldı. Çoğu dil bilmez artık. Kültürünü kaybetme, sosyal hayatından önemli bir parçayı kaybetme oluyor. Yeni nesiller pek hissetmez ama eskiler bunu hissediyor. Son zamanlarda globalizm dedikleri şeyle birlikte büyük milletler de kendi kültürlerini kaybediyorlar. İstanbul'da kadim bir kültür varken Avrupa kültürünün istilasına uğruyor. Bu kültürler, bu devletler ve milletler için bir zenginlik kaynağıdır, farklılıktır, çeşitliliktir.

Sizin ailenizin göç hikâyesi nasıl?

Bizimkiler de Batum'dan kalkmışlar İstanbul'a gelmişler. Döne dolaşa Tokat'ın Zile kazasına, oradan da Amasya'ya geliyorlar, boş bir yere köylerini kuruyorlar. Tamamen muhacirlerin oluşturduğu bir köy.

Dedemin babasının (Kahraman) dokuz kardeşi varmış. Beşi orada kalmış dördü buraya gelmiş. Benim babam Ahmet, onun babası Emin, onun babası da Kahraman. Dokuz kardeşten biridir. Ama buraya gelen üç kardeş daha var. Sovyetler zamanında demir perde dediğimiz durum söz konusu olunca eski memlekete gidip gelmek imkânsız. Demir perde 1988-89'da yıkılıp Sarp sınır kapısı açılınca gidip gelmeye başladık. Akrabalarımızı bulduk. Dedelerimiz derdi ki: "Biz Batum'un Kulu kazasının Beğlet köyündeniz. Kürdoğlu derler bize." Kürdoğulları var mı, kimlerdir? Aradık bulduk. Onlar da biliyorlar büyüklerinin yarısının Anadolu'ya geldiğini. Böylece tanıştık, şimdi onlar geliyor biz gidiyoruz. Münasebetlerimiz böyle devam ediyor.

Dinlerini, kültürlerini koruyabilmişler mi orada hocam?

Evet. Rusların şöyle bir uygulamaları var. Hâkimiyeti altına aldıkları yerlerde kimsenin dinine dokunmuyorlar. İsteyen istediği dini yaşıyor, ibadetlerini yapıyor. Ne zamana kadar? 1917 Rus ihtilaline kadar. Komünizmin gelmesiyle bütün dinler yasaklanıyor. İslamiyet yasaklanıyor, Hıristiyanlık ve Yahudilik de yasaklanıyor. Marksist, materyalist bir felsefe. Dinin hurafe, afyon olduğunu kabul ediyor. Dinî hayat yok edildiği zaman toplum daha huzurlu olacak, adalet daha iyi korunacak diye inanıyorlar. Komünist sistem böyle bir sistem. Ama ona rağmen dinlerini muhafaza edenler olmuştur. Fakat din eğitimi, din öğrenimi yasak, camiler kapalı olduğu için ibadetlerini gizli gizli yapıyorlar. Bunun için birçok konuda cahil kalıyorlar. Müslüman olduğunu biliyor ama nedir Müslümanlığın şartı, namaz nasıl kılınıyor, oruç nasıl tutulur bilmiyorlar.

1989'da iktidarda olan Gorbaçov özgürlük getirdi. "İsteyen camisini açabilir ibadet etmek için, isteyen kiliseye gidebilir." dendi. Camiler harap olmuş, minareleri yıkılmış hocaları yok. Müslümanlar depo olarak kullanılan camileri açtılar ibadet etmeye başladılar ama eksikleri var. Bu konuda yardıma ihtiyaçları oluyor. Elimizden geldiği kadar kendilerine yardım etmeye çalıştık, çalışıyoruz.

Büyüklerimizden duyduğumuza göre bizim Beğlet köyü için, o civarda "camili köy" denirmiş. Orada her küçük mahallede cami varmış. Biraz Rize'ye, Trabzon'a benziyor. Yedi köy Cuma namazı için, Bayram namazı için bizim köye gelirlermiş minareli ve camili köy diye. Bir de medresesi varmış. Ben o medreseye gittim gördüm. Sonra bana geldiler, dediler ki: "Biz bu medreseyi yenilemek istiyoruz, bize yardım et." Çünkü eski medrese. Cami de öyle 150 senelik cami. Medrese yıkıldı, 3 katlı bir bina yapıldı şimdi. Orada 35 talebe yatılı kalıyor, yanı başında da 12 senelik okul var. Okula gidip geliyorlar, yemeklerini yiyorlar, yatıyorlar, derslerini çalışıyorlar. Hafta sonu da Kur'an-ı Kerim okuyup öğreniyorlar. Birlikte cemaat halinde namaz kılıyorlar. Böylece orada dinî hayat tekrar yaşanmaya başlamış oldu.

Buraya muhacir olarak gelenler neler yaşamışlar, uyum sağlamak kolay olmuş mu?

Göç etmek, memleketinden ayrılmak zor bir hadise. Bir köyün yarısının o köyü terk edip gitmesi hiç kolay değil. Gidecekleri yeri bilmiyorlar. Kimle karşılaşacaklar? Nasıl muamele görecekler? Nasıl yaşayacaklar? Ama netice itibarıyla Osmanlı toprağına geliyorlar. Müslüman diyarına gidiyorlar. Oradan ayrılmadan evvel, komşularıyla akrabalarıyla buluşuyorlar, görüşüyorlar. Satacak şeyleri varsa satıyorlar. Evlerini, ahırdaki hayvanlarını, bağlarını bahçelerini geride bırakıyorlar. Yanlarına taşıyabilecekleri kadar eşya alıp

yollara düşüyorlar. Hatta şöyle söylerlerdi bize. Ahırda bir inek varmış, doğurmuş. Doğurduğu buzağıyı bile görememişler, ayrılmışlar, içlerinde kalmış.

Muhacirlerin içinde yaşlılar var, çocuklar var, hamile kadınlar var. Daima orada bıraktıkları akrabaları, memleketlerini hasretle yâd ederlerdi. Biz büyükleri dinlerken apayrı bir dünyadan bahsettiklerini düşünürdük, hani bir efsane memleketi olur ya, ulaşılması mümkün olmayan… Gidip görmek ümidimiz de yoktu ama Allah nasip etti.

Göç edip geldikten sonra burada yaptıkları ilk evler oldukça derme çatma imiş. Ağaçlarla taşlarla yükseltip, üstünü örtüyorlar. Üç beş sene yokluktan bu şekilde yaşıyorlar. Sonra evlerini güzelleştiriyorlar, memleketteki eski evleriyle aynı mimarî tarzda yeni evler yapıyorlar. Kültür bu şekilde intikal ediyor. Şimdi bizim Amasya'daki köyümüzde bir cami var, Batum'daki camilerin aynısı. Çevredeki Türk köylerinde camiler var bizim camilere benzemez. Düğün olsun, cenaze olsun, yeme içme olsun aynı adetler uygulanıyor.

1880'lerde hicret edip geliyorlar ama sıkıntı bitmiyor. 1912'de Balkan Savaşı başlıyor. Bizim dedeler savaşmaya gidiyorlar. Bulgarlar Edirne'yi alıyor, Çatalca'ya kadar geliyorlar. İttihat-Terakkî dönemidir bu. Abdülhamid'in görevden uzaklaştırıldığı dönem. Osmanlı askerleri birbirleriyle savaşıyor, düşmanla değil. Düşman da durumdan istifade ediyor ve Osmanlı'yı mağlup ediyor. İki sene sonra 1914'te I. Dünya Savaşı çıkıyor, seferberlik ilan ediliyor. Osmanlı yedi cephede savaşıyor. Ne kadar Osmanlı askeri varsa toplayıp yedi cepheye sefere gönderiyorlar. O vakit devlette büyük bir nüfus zayiatı olmuştur. Bizim köyde de evler erkeksiz kalıyor, dul kadınlar, erkeklerin yaptığı işleri yapıyorlar. Buraya rahat edeceğiz diye geliyorlar ama burada da böyle bir durumla karşılaşıyorlar. Sonrasında da İstiklâl Savaşı... 1923'ten sonra savaş bitti. Ben 1937 doğumluyum, o zaman kadar 10-15 sene içinde epey derlenip toparlanmışlardı.

Büyüklerinizin göç hikâyesi içinde sizi etkileyen, ilginizi çeken noktalar vardır muhakkak?

Bizimkiler Batum'dan gelirken yanlarında el yazması bir Kur'an-ı Kerim getirmişler. Bu Kur'an'a mahfaza yapmışlar. Nereye giderlerse o Kur'an'ı götürüyorlar. Gittikleri yerlerde matbû Kur'an var ama el yazmasını götürüyorlar. İçinde şöyle yazıyor: "Bu Kur'an-ı Kerim Batum'un Kulu kazasının Beğlet köyünde yazılmıştır." Bakın her köyde Kur'an okunur, bulunur ama her köyde yazılmaz. Vardır da çok nadirdir. Ve bu Kur'an-ı Kerim'i kendilerini koruyacağına inanarak yanlarında getirmişler. Ben hatırlarım, köyde bir yere asmışlardı, bakardım zaman zaman el yazısına. Enstitüde okuduğum yıllardı, bir sene gittim, Kur'an-ı Kerim'i yerinde bulamadım. Sordum, dediler ki: "Çalındı, nereye gitti, ne oldu bilmiyoruz." Ama içinde o yazı olduğu sürece bir yerlerden çıkar inşallah diye ümit ediyorum.

Batum'daki köyümüzde medrese olduğu için mollalar da çokmuş. Başka köylerde imamlık da yaparlarmış. Amasya'daki köyümüzde de epey molla vardı. Dinî bilgisi olan bir köydü. Hocayı ücretle tutarlardı, maaş yoktu o zaman. Ücretini köylüler verirdi. Hocayla pazarlık yaparken: "Şu kadar ücret vereceğiz, yapacağın en önemli şey çocuk okutmak." derlerdi. 500 nüfuslu 100 hanelik köyümüzün aşağı yukarı %90'ı Kur'an okumasını bilirdi. Yazı yazmasını bilmezlerdi ama yüzünden okumasını bilirlerdi.

Amasya eski bir vilayet, epey medresesi vardı. Eskiden köyden Amasya medreselerine talebeler götürülüp okutulurmuş. 1924'te medreseler kapatılınca, bu tarihten 50'ye kadar, 25 sene içeresinde medresede okuyan talebe olmadı, sadece Kur'an okuyan, ilmihal bilgilerine sahip olan hocalar vardı. 1950 de İmam Hatip okulları açılmaya başlayınca, Amasya'da açılan İmam Hatip'e ilk kayıt olan, bizim köyden bir arkadaştır. Amasya vilayeti itibarıyla diyorum bunu. 1958'de burada Yüksek İslam Enstitüsü açıldığı zaman oraya o ilk gelen talebelerden de biri de Amasyalı. İmam Hatip okudu, İslam Enstitüsünü bitirdi. Batum'da olduğu gibi burada da bizim köy dinî ilimlere ilgi duyan, dinî hayata önem veren bir köy olarak bilinir.

37 doğumluyum dediniz. Ancak sizden küçük kardeşiniz varmış, onun ismi Süleyman imiş, kardeşinizle hüviyet cüzdanınız değiştirilmiş, hadisenin aslı nedir?

O enteresan bir hadise. Okumaya epeyce hevesliydim. İlkokula gidiyordum ama hocaya gidip Kur'an-ı Kerim okumasını öğrenmiş ve yedi yaşında Kur'an'ı hatmetmiştim. Eski yazıyı da -harekeli olanları- okuyabiliyordum. Daha sonra harekesiz yazıları da kendi kendime Türkçe olarak okumaya başladım. Şuradan buradan kitaplar almıştım. Epey dinî bilgim vardı. Mesela Ahmed Hamdi Akseki'nin İslam Dini'ni, Ömer Nasuhi Bilmen'in Büyük İslam İlmihali'ni -ki o biraz Osmanlıcadır- okuya okuya anlıyordum. Said Nursî'nin kitaplarını okumuştum. Mehmet Yıldırım diye bir arkadaşım vardı, Konya'dan getirdiği Asâ-yı Musa, Lem'alar, Sözler gibi kitapları vardı. Eski harflerle yazılıyordu o zamanlar, teksir ediliyordu. Onları o tarihlerde okumuştum. Okumak istiyordum ama yakınlarda İmam Hatip yoktu, Konya'da veya İstanbul'da okuyacak malî imkâna da sahip değildik.

1957 senesiydi, ben 19 yaşındayım. Çorum'da İmam Hatip Okulu olduğunu duyduk. Ama 16 yaşından büyükleri almıyorlar. Benim küçüğüm vardı Süleyman. Benim adım Osman'dı. Koyunlarımız vardı çobanlık yapıyordu. Bıkmıştı çobanlıktan, askere gitmek istiyordu. Dediler ki: "Sen Osman'ın nüfus kâğıdıyla askere git, sen de Süleyman'ın nüfus kâğıdıyla Çorum'da okula kayıt ol." O tarihlerde askere gidene kadar nüfus cüzdanına fotoğraf yapıştırılmazdı. Onun cüzdanına benim fotoğrafımı, benimkine de onun fotoğrafını yapıştırdılar gittik kayıt olduk. O asker oldu, biz İmam Hatip'te okumaya başladık.

Uludağ soy ismini nasıl almışsınız peki?

Soyadı kanununa kadar "falan oğlu filan" diye biliniyor insanlar. Kişinin ilk ismi kendi ismi, ikincisi babasının ismi. 1934'te soyadı kanunu çıktı. Seçtiğin soyadı Hacıoğlu, Hatiboğlu, Şeyhzade, Derviş vs. gibi din ile alakalı ise kabul edilmiyordu. Memurlar yanlarında uzun bir liste getirmişler, söyleyeceğiniz bir soyisim varsa yazıyorlar, yoksa bu listeden bir tanesini seçiyordunuz. Bizimkiler de Uludağ'ı seçmişler.

"1917'ye kadar, Rusya'da dinî anlamda bir kısıtlama yok" dediniz, 93 harbinden sonra olan göçler

hicret olarak değerlendirilebilir mi o zaman? Eğer din konusunda bir baskı yoksa onları bu taraflara göç ettiren sâik nedir?

Bu önemli bir fıkhî ve dinî mesele. Niyetin nihaî hedefi nedir? Eğer niyet dinî ise o davranışın dinî bir manası var. Mesela kalkıp bir camiye gidiyoruz, niyetimiz Cuma namazını kılmak. Orada falan arkadaşla muhabbet etmek, filan arkadaşı ziyaret etmek, gitmişken falanca adamdan bir şey almak, bunlar ikinci niyettir. Esas niyete mani değildir. Eğer asıl niyet Cuma namazı ise sevap ona göredir. Daha gitmeden evvel öbürleri niyetinde varsa ve bunlar ikinci plandaysa Cenab-ı Hakk'ın muamelesi birinci niyete göredir. Ayetin tefsirinde, "Alışverişi bırakın, Cuma namazına gidin." diyor. Ezan okunduğu zaman işini bırakıyorsun, camiye gidiyorsun, yolda giderken bir adamla alışveriş yapabilirsin, pazarlık yapabilirsin. Çünkü bu esas niyete mani değildir.

Şimdi bizimkiler için esas niyet nedir? Yani aileden aileye, kişiden kişiye değişir tabi ama bana sorarsanız ekonomik olarak dokuz kardeşli bir ailenin geçimleri için daha müsait topraklarda yaşamak istemeleri, can ve mal güvenliğinden emin olmak istemeleri sebepler arasında olabilir. Fakat esas niyet eğer bir Müslüman memlekette Müslümanca yaşama, namusunu, haysiyetini, şerefini koruyarak yaşama ise öbürleri o niyete mani değildir. İkinci üçüncü derecede sâikler olarak bunlar da vardır. Ama esas niyet geniş ölçüde İslam diyarında yaşama isteğidir.

YOL, YOLCULUK, YOLCU...

Kemal SAYAR

"Ormanda yol çatallandı ve ben/Ben daha az gidilen yolu seçtim/Bütün farkı da bu yarattı.." diyor şair Robert Frost. Yol vaatkârdır. Bizi yeni duyuşlara, yeni hislere götürür. O yolu yürümekle belki daha önce hiç gitmemiş olduğumuz bir yere gitme ihtimalini taşırız içimizde. Belki yol çatallanacak ve biz az seçilen yoldan yürümeye devam edeceğiz. Belki yol bitecek ve bizi kararsızlığın, yalnızlığın ortasında bırakacak. Yola çıkan kişi, menzil-i maksûduna vardığında aynı kişi değildir artık. O, yolla pişmiş, yoldan öğrenmiş, yola katılıp yol olmuş kişidir. Açık bir zihin ve açık bir kalp ile yola koyulan kişinin önünde zaman serâpâ uzanmalıdır ki yolun hakkı verilsin. Yetişme telaşı olmadan yol almak, yolun bize sunduğu hikayelerde eğleşebilmek demektir. Uzun uzun insana bakabilmek. Sonra dönüp bir kendi içine, bakışlarını hiç kaçırmadan uzun uzun bakabilmek. "Zafer değil, sefer" diyerek yolu kendi başına maksud kılan büyükler, bizatihi yolda olmanın insanı "yaptığını" müjdeler:

Nâgehân ol şâra vardım
Ol şârı yapılır gördüm
Ben dahi bile yapıldım
Tâş ü toprak arasında.

Yolculuk, insanın kendi içine doğru yürümesidir. Bir seyyah iseniz eğer, vaktin oyuklarını bulacak ve burada eğleşeceksiniz. Yok bir turistseniz siz aslında yolcu değilsiniz, aman şehrin maceralı sokaklarına karışmayın, sakın güvenli bölgelerinizden ayrılayım demeyin, gözünüze ilişenleri fotoğraf karelerine hapsederek dönüverin evinize. Yolcu yolu ruhuna nakşeden kişidir. Öyle ki yol bitmiş gibi göründükten sonra bile döne döne o yolu yürür, ondan öğrenir. Dış alemde gördüklerimiz bizi iç alemimizin keşfedilmedik mağaralarına götürmüyor, içimizin daha önce hiç bilemediğimiz sokaklarına bir ışık düşürmüyorsa, dış dünyada attığımız adımlar içimizde yankılanmıyorsa, gitmek neye yarar?

> "Yolculuk insanın daima bir gurbet üzere yaşadığını hatırlamaktır. Hiçbir yer bana yurt değil. Özlediğim, orada olmakla ruhumun itminan bulacağı asıl yurdum çok uzakta. Ben gurbette değilim / Gurbet benim içimde."

Yolculuk insanın daima bir gurbet üzere yaşadığını hatırlamaktır. Hiçbir yer bana yurt değil. Özlediğim, orada olmakla ruhumun itminan bulacağı asıl yurdum çok uzakta. Şarkıda söylendiği gibi, "Ben gurbette değilim/Gurbet benim içimde." Kavafis'in ünlü "İthaki" şiiri de yolculuğun ne olduğunu harikulade bir biçimde anlatır :

"İthaki'ye doğru yola çıktığın zaman/Yolunu uzatmaya bak/Serüvenler, bilgilerle uzasın yolun... İthaki hep aklında olsun/Amacın orasıdır ve oraya gidiyorsun/Ama gerek yok ayağını çabuk tutmana/Yıllarca sürmelidir bu gezi/Öyle ki yaşlanıp o adaya vardığında/Yolda kazandıklarınla zaten zengin/İthaki'den zenginlik beklemeyesin/İthaki eşsiz bir gezi sağladı sana/O olmasa yola çıkmayacaktın/Onun vereceği bir şeyi yoktu başka…" Yolculuk aslında hayatın ta kendisidir. Hayatı ayağımızı çabuk tutmaksızın yürümekle; insanlar, öyküler, yaşanmışlıklar ve bütün bunlardan tüten bir anlam sağlarız.

Nihayet yolcu. Dengini sırtına dolamış ve yolun vaat ettiklerine kendisini bırakmış insan. Yolun sarhoşu. Yola çıktın çünkü dünya senin için yerleşmeye değmez. Çünkü uzakların fısıltısı başını döndürüyor. Yaraların sadece yolda olmakla şifa buluyor. İçindeki boşluğu sadece yol onarıyor. Yola çıktın çünkü bir yaran var. Doğduğun günden beri ruhun sızlıyor. Sen de diğerleri gibi kendini zamanın o büyük kahkahasına bırakabilir ve hayatı, emniyet şeridinden giderek yaşayabilirdin. Ama o zaman yeni denizleri kim bulacaktı ha? Yeni öykülerde ve yeni insanlarda kim ısınacaktı? İçin nasıl zenginleşebilecekti? Dışarıda çağlayan bir macera var, ruhunu ona katman gerek. Onunla çağlaman, bir alem olup akman gerek. Sen ey yolcu, simurg kuşunun kendisisin. Hem padişahsın hem kölesin.

Yol, yolcu, yolculuk… Neşet Ertaş ile bitirelim:
Hep yolcuyuz, böyle geldik gideriz
Dünya senin vatanın mı, yurdun mu? ■

Eser: Zehra Çekin

İKİ KURBANLIĞIN ANASI: HZ. HÂCER

Meral GÜNEL
Vaiz / Maltepe Müftülüğü

"Ben, iki kurbanlığın oğluyum."[1]

İsimler biraz da kaderi olur insanın... *"… Çocuklarınıza güzel isimler koyunuz."*[2] buyruğu buna işaret ediyor da olabilir. Hacer validemizin ismi Âcer iken zamanla Hâcer olarak şöhret bulması anlamsız olmayabilir. Âcer adının kaynağı ve anlamı bilinmez iken, Hâcer'in "terketmek, hicret etmek; şirkten uzaklaşmak; emsalinden üstün olmak" manalarını taşıması adeta Hz. Hâcer'in hayatını sembolize eder. Başlangıcı hakkında kesin bir bilgi olmayan Hz. Hâcer'in hayatı, ilahî dinlerin kendisinde buluştuğu İbrahim (a.s.)'in peşi sıra Mısır'dan Filistin'e, oradan da Arabistan'a gerçekleştirdiği hicretlerle mühürlenmiştir. Bu yolculuklarla Hâcer validemizin hayatı, bilinmezliğin koynundan çıkmış, Firavun'un sarayından geçmiş, dünyanın kalbine doğru yön bulmuş ve orada şahlanarak nihayete ermiştir.

Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber, İbrâhim'in eşi Sâre ile birlikte zalim bir hükümdarın hüküm sürdüğü bir şehre geldiklerini, hükümdarın Sâre'ye göz koyduğunu, fakat Allah'ın onu koruduğunu, sonunda da bu melikin Sâre ile birlikte Hâcer'i de kendisine vererek geri gönderdiğini bildirmektedir.[3] Sâre ile evlenen İbrâhim'in uzun süre çocuğu olmamıştı. Bundan dolayı zaman zaman Allah'a yalvarmış ve *"Rabbim bana sâlihlerden olacak bir evlât ver!"*[4] şeklinde dua etmişti. Sâre kocasının evlât hasreti çekmesine üzülmüş ve ona Mısır'dan getirdiği câriyesi Hâcer'i ikinci eş olarak takdim etmiştir. Bu evlilikten İsmâil dünyaya gelmiş, fakat Sâre onun doğumundan sonra Hâcer'i kıskanmaya başlamış, bir müddet sonra da kocasından Hâcer'i ve oğlunu evden uzaklaştırmasını istemiştir. Bunun üzerine bir süre tereddüt gösteren Hz. İbrâhim, Allah'tan aldığı emir üzerine Hâcer ile oğlunu evden uzaklaştırmış ve onları Mekke'ye Kâbe'nin bulunduğu yere götürmüştür.

Hâcer için İbrahim ailesinden olmanın ağır imtihanı Firavun sarayında olmaktan yeğdi şüphesiz. Bu imtihanda en büyük güç kaynağı sessiz ve fakat aktif sabrı ile rızayla taçlandırdığı teslimiyeti idi. Sâre validemizle yaşadıkları ortak hayatta kendisine kıskanılan kadın rolünü uygun görmüştü kaderi. O sessizliğini sanata dönüştürerek, aile içinde yaşanan gerginliği aşmanın, kızgınlık, kırgınlık, isyan ve ifsaddan başka yollarını göstermişti bizlere. Şüphesiz olan biten her şey olması gereken büyük planın birer parçasıdır anlayabilene. İbrahim ailesini Mısır'a getiren takdir Hâcer'in de o aileye dâhil olmasını murad ettiğinde Hâcer'in buna ön ayak olduğunu hiçbir kitap yazmaz. Kendi planlarıyla Sâre'yle İbrahim'in arasına girmediği gibi kendi isteğiyle de aralarından çekilmemiştir Hâcer.

Bugünün zihin kodlarıyla anlaşılması da kabullenilmesi de zor olan bu durumu, kendi seçimleriyle girmediği bir hayattan yine kendisi seçmeden koparılmasını bir mantığa oturtmak çok zor. Ama İbrahim ailesi olmanın bedelinin de zor olacağı izahtan vareste değil midir? Her makam ve kişinin özel durumuna göre belirlenmez mi imtihanlar? Sâre'nin talebi, Rabbin fermanı ile yola düşer İbrahim ve İsmail'iyle. Nereye gittiklerini, kendilerini neyin beklediğini sordu mu o uzun yolculukta, bilinmez.

Böylece, hangi suçundan ötürü sürgün edildiğini bilmeden, sadece Rabbine ve İbrahim'e olan güvenine dayanarak, yıllar sonra soyuna öğretilecek duaya durarak belki -Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin![5]-, ama asla kin duymadan, beddua etmeden aşılmıştır çöller. Her şikayetin, yolculuk azıklarının en hayırlısı olan takvâ azığını[6] doldurduğu heybesinde bir delik açacağının bilinciyle. İbrahim'in şefkati, sabrı, tevekkülü, sükûneti ama ille de Rabbinin emrine uyma konusundaki kararlılığıydı belki de onu ümitvar ve korkusuz kılan.

O sırada tamamen ıssız olan Mekke'nin kupkuru vadisine getirilen Hâcer İbrâhim'e, "Bizi hiçbir ekinin bitmediği ve kimsenin yaşamadığı bu vadiye bırakıp gidecek misin?" diye sormuş, İbrâhim de bunu Allah'ın emriyle yaptığını ve böyle yapmaya mecbur olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte oğlunu ve karısını bu ıssız yerde âdeta ölüme terketmek İbrâhim'e çok zor gelmiş ve Allah'a şöyle dua etmiştir: *"Ey Rabbimiz, ey sahibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben neslimden bir kısmını senin Beytülharâm'ının (Kâbe) yanında ziraat yapılmayan bir vadiye yerleştirdim. Sen de insanlardan bir kısmının gönlünü onlara meylettir ve çeşitli meyvelerle onları besle ki sana şükretsinler."*[7] Coğrafyanın da bir dili ve hafızası vardır, denir; Hâcer'in yürüdüğü yollar o yolculuk hakkında bize neler söyleyebilir, kim bilir?

Bitmeyecek gibi görünen yolculuk bittiğinde, kuş uçmaz kervan geçmez vadinin ortasında son mola verildiğinde belki de hâlâ hep beraber kalacaklarını zannediyordu Hz. Hâcer. Ne zaman ki İbrahim (a.s.) emaneti gökler katına teslim etmesi gereken vaktin geldiğini anladı, tereddütsüz ama belki bir parça acıyla geri dönmek için hazırlanmaya başladı; o zaman geldi Hâcer'in içler yakan sorusu: "Bizi hiçbir ekinin bitmediği ve kimsenin yaşamadığı bu vadiye bırakıp gidecek misin?" durumun vehametini hatırlatan, cevabı öğren-

mekten çok gitmeme talebini içeren bir soruydu bu. Ama İbrahim için kalmak bir seçenek değildi. Hâcer'e yine sükûnete sarılmak kalmıştı. İnsanlar içinde tek güvendiği kimse tarafından terk edilmek bu yüce kadında acziyet ve yıkım değil dağlar gibi bir teslimiyet ve güven doğurmuştu. Rabbe emanet edilmekten daha onurlu ve güvenli ne olabilirdi? Kendisine emanet edileni yani İbrahim'i, kırmadan, kırılmadan emanet sahibine teslim edebilmek de hakiki teslimiyetti onun nezdinde.

Mutluluğu sevdikleri ve güvendiklerinden "hiç ayrılmama" üzerine kurgulayanların Hâcer'in, İbrahim'in gitmesine izin verişini, tesellinin teslim olma ve teslim etmeyle ilişkisini doğru bir zemine oturtmasını beklemek haksızlık olur. Belli ki Hâcer validemiz "Lâ uhibbul âfilin"/"Ben batanları sevmem."[8] sırrına eren İbrahim'in terbiyesinden geçmekliğin icazetini almıştır. Bu defaki güvencesi İbrahim'in kendisini ve küçük yavrusunu Rabb'e emanet edişinde gizlenmiştir. O'nun emanete sahip çıkacağına olan güveniş, çöl ve güneşin yakıcılığına en büyük gölgelik olmuştur.

Hâcer, ıssız Mekke vadisinde İbrâhim'in bırakmış olduğu az miktardaki su ve erzakın tükenmesi üzerine İsmâil'in susuzluktan ölmesinden korkarak telâşlanmış, çaresizlikten Safâ ile Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelmiş, bu sırada oğlunun bulunduğu yerden zemzem suyunun çıktığını görmüş ve bu vadide kendisine su ihsan eden Allah'a şükretmiştir. Hz. Peygamber, *"Allah İsmâil'in annesine rahmet etsin. Eğer suyun önünü kapamasaydı zemzem akıp giden bir ırmak olurdu."*[9] demiştir.

> "Her arayan bulur mu? Hâcer de bulamadı. Onca yakarışla ateşten bir telaş içinde Safâ-Merve arası koşuşturmacalardan eli boş, inkıraz içinde ama isyansız bir sükûnetle..."

Hakikatin sert ve acımasız tokadı, ıssız vadide tek başına bırakılan bu kadını acizlik ve çaresizlik içinde mızmızlanmaya değil, kadınlığın ötesine, analığın sorumluluğuna uyandırmıştır. Yavrusu tehlikede olan her salim düşünceli ana gibi acılarından şahlanmış, kendini ötelemiş, kaderiyle hesaplaşmayı ertelemiş, yapılması gerekeni yapmıştır. Aranmadan bulunamayacağı bilinen o suyu bulmak için yekinip kolları sıvamıştır. Bahaneler, çevresindeki kum taneleri sayısınca olabilecekken hiç birine yüz vermemiştir Hâcer ana. Terk edilmişliğe ve görece yalnızlığa rağmen, adı bilinmeyen bu toprakların ürkütücü çıplaklığına rağmen, bir şeyin aramakla bulunamayabileceği ihtimalini hesaba katmasına rağmen, o su aranacaktır.

Kurtuluşun reçetesi tükenmeyen umutlarda gizliymiş. Vazgeçmeden arayana verilecekmiş zemzem. Sessizliğin sanatkârı Hâcer bu defa kurtuluşun sanatını öğretir insanlığa. Şikayetlenmenin ucuzluğu, bahaneciliğin cazibesi, kolaycılığın hafifliği arayış ve kavuşma yolunu tıkar. Bu paravanlar insanlığı götürüp bir uçurum kenarına bırakıverir. Kadın-erkek herkes Hâcer validemizin ruhuna bürünmedikçe kurtuluşun her türü insanlıktan ne uzak.

Her arayan bulur mu? Hâcer de bulamadı. Onca yakarışla ateşten bir telaş içinde Safâ-Merve arası koşuşturmacalardan eli boş, inkıraz içinde ama isyansız bir sükûnetle… Suyu burada bulamayışının, yardım isteyecek birilerini şu tepelerden göremeyişinin, sadece önündeki açılmayan kapılardan biri olduğunu idrak ederek… Denenecek başka kapılar olduğuna inanarak… Döndü İsmail'inin yanına.

Bazen aradıklarımız aradığımız yerde değildir. Onca dua ve niyaza gök kapılarının dayanamayacağını, parçalanıp sağanak sağanak yağmur olup yeryüzüne akacağını düşünmek istiyor insan Hâcer'i zamanın behrinden izlerken. Ama öyle olmuyor.

"Sakın kader deme kaderin üstünde bir kader vardır
Ne yapsalar boş göklerden gelen bir karar vardır"
(Sezai Karakoç)

Suyu arayan Hâcer, ama bulan İsmail oluyor. İhsan Fazlıoğlu'nun deyişiyle ilahî takdir hayatın kaynağı olan suyu, yine hayatın başka bir kaynağı olan çocuğun ayakları dibinden yeryüzüne gönderiyor.[10] İnsan, yandığı ve aradığı kadar ihsana yakın… Musa'nın önünde Kızıldeniz'de yol açan kudret Hâcer'in önüne zemzemi sunuyor kupkuru coğrafyada… Hâcer bu defa kurtuluş ahlâkı öğretiyor; şükrederek.

Suya gelen kuşları takip eden Cürhümlülerle yaptığı sıkı pazarlıkla sadece İsmail'in değil şehirlerin anasının[11] da anası oluyordu Hâcer. Cennette hayatı Âdem'le başlatan kadın bu defa cesur, vakur ve makul bir kadın olarak, çorak ve ıssız çölden bir medeniyet başlatıyor.

İsmâil'in büyümesinden sonra Allah'ın İbrâhim'den onu kurban etmesini istemesi ve İbrâhim'in bu emri yerine getirmeye çalışması üzerine şeytan tarafından iğvâ edilmek istenen Hâcer durumu tevekkülle karşılayarak şeytanın iğvâsına kapılmamış, İsmail'in kurban edilmek istenmesine rızâ göstermiştir.

İbrahim (a.s.)'in ara sıra gelip gitmelerini saymazsak İsmail'i tek başına yetiştirmiştir Hâcer. Dillerini bilmediği insanlarla, yaban ellerde biricik oğlunu insanlığın en şereflilerinden olacak denli düzgün yetiştirebilmiştir. Hz. İsmail'in babasının kendisini kurban etme niyeti karşısındaki tavrında[12] annesi Hâcer'in etkisinin olmadığını kim iddia edebilir? İsmail'in, kendilerini hayat mücadelesinde yalnız bırakan babaya düşmanlık hisleriyle dolu olarak değil, anlayış ve saygıyla bakma becerisini sadece vehbî olarak kazandığı söylenebilir mi?

Nasıl da bitmeyen ve sadece ona özgü bir imtihan silsilesidir Hz. Hâcer'inki. Yücelerle kurduğu bağ ne kadar güçlüydü ki insanî şartlar açısından bakıldığında pek de Hâcer'le oğluna vakit ayır(a)mamış babanın, durup dururken (!) oğlunu elinden çekip alıvermesine de boyun eğiyordu bu defa. Geçmişte kendisini bırakan eşinin giderken söylediği "Allah emrediyor." ifadesi bugün yeniden yapılacak bir sözleşme gibi, ancak bu defa kelimesizce gelip karşısına dayanmıştı. Allah emrederse ne denirdi ki, "Âmennâ ve eta'nâ"dan başka. İtirazsız, düğüne gönderir gibi göndermesi bundandır kınalı kuzusunu. Şeytan, "Ana yüreğidir, merhameti galebe çalar, dikilir her türlü emrin karşısına!" diye ümitlendi ama... Ama karşısındakinin "Hâcer" olduğunu unuttu bu defa. Onun vesveseleri ancak zayıf ruhlar üzerinde işe yarardı -"İblis: Senin mutlak kudretine andolsun ki, onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım, dedi."[13]-, Hâcer ve Hâcer gibilerin değil. Böylece İbrahim'in itaati, İsmail ve Hâcer'in teslimiyetiyle önce gönüllerde sonra Mina'da taşlandı şeytan.

Hâcer çevreden gelenlerle beraber Mekke'de yaşamış, orayı imar etmiş ve doksan yaşında vefat ederek Hicr'e defnedilmiştir.

Hâcer'in nasıl başladığı bilinmeyen hayatı yine sessizce noktalandı. Zamanlar boyunca toplumların hafızasına nakşolunacak büyük izler bırakarak. Bu büyüklük en değerli yere, Kâbe'nin koynuna sığdırabildi ancak onu, öyle oldu, Hicr'e defnedildi. Hayata tutunacak dal aramaya başladığı yer ebedî meskeni oldu. ■

DİPNOTLAR

1 Hâkim, "Müstedrek", II, 609.
2 Ebû Dâvud, "Edeb", 61; İbn Hanbel, V, 194.
3 Buhârî, "Büyû'", 100; "Hibe", 28, 36.
4 Sâffât, 37/100.
5 Haşr, 59/10.
6 Bakara, 2/197.
7 İbrâhim, 14/37.
8 En'am, 6/76.
9 Müsned, I, 347; Buhârî, "Enbiyâ", 9.
10 Fazlıoğlu, İhsan, "Kurban: Sınıra Yakın Durmak", Anlayış Dergisi, S. 79.
11 Şuarâ, 26/7.
12 Sâffât, 37/102.
13 Sâd, 38/82-83.

MÜLTECİ KRİZİ, TOPLUMSAL UYUM SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Abulfez SÜLEYMANOV
Üsküdar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan kitlesel göç hareketleri, son yirmi yılda iki kattan fazla artarak ciddi bir insanlık sorununa dönüşmüş bulunmaktadır. Bugün dünyada 65 milyondan fazla insan, yaşadıkları vatanlarını savaş, baskı politikaları, refah dağılımında görülen eşitsizlikler, yoksulluk ve kıtlık nedeniyle terk etmek zorunda kalarak mülteci konumuna düşmüştür. Bu bağlamda günümüz dünyasında artık göç, büyük oranda "yerinden olmak (edilmek)" anlamına karşılık gelmektedir. "Mülteci", "sığınmacı", "yerinden edilenler", "vatansızlar" terimleriyle en yoğun şekilde muhatap olmamız bir tesadüf değildir ve tam da bu gerçekliğe işaret etmektedir.

Çağdaş dönemin en önemli sosyologlarından biri olan Z. Bauman mülteci sorununu inceleyen "Strangers at Our Door" (Kapımızdaki Yabancılar) adlı kitabında durumun vehametini ortaya koyan "Mülteci krizi insanlığın krizidir." şeklinde bir tespitte bulunuyor. İnsanlığın krizi; çünkü günümüz dünyasında mültecilik insanların kendi vatan topraklarından yoksunluğu gibi, insanî olarak temel gereksinimlerden ve haklardan yoksun olmak, göç ettikleri herhangi bir ülkede vatandaşlık bağı ile bağlı yaşayamamak anlamına gelmektedir. Ülkelerindeki savaş, açlık ve şiddetden kaçan yarısından fazlası kadın ve çocuklardan oluşan mülteciler, bir taraftan göç yolunda ölüm tehlikesi, soygun, insan tacirlerinin eline düşme riskiyle karşı karşıya kalmakta, diğer tarafan ise göç ettikleri yabancı topraklarda belirsiz bir geleceğin kıskacında yaşam savaşı vermektedirler. Neredeyse her gün medyaya yansıyan yüzlerce mültecinin daha güvenli ve daha iyi bir yaşam umuduyla Avrupa'ya ulaşmak için ölümü göze almayı tercih edip yollarda feci şekilde hayatını kaybetmesi ve bu durumun artık "uygar dünya" için sıradanlaşması felaketin boyutunu gözler önüne seriyor. Aylan bebeğin, Ümran bebeğin yürek burkan dramı ve bunun gibi diğer facialar hafızalarda hâlâ tazeliğini koruyor.[1]

Türkiye'nin Mülteci Krizinde İnsancıl Duruşu

Uzun bir göç ve göçmenlik tarihi olan Türkiye, günümüzde sığınmacı, mülteci, düzensiz göçmen ve göçmen işçilerin merkezi ve en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir. Özellikle Mart 2011'de başlayan iç savaş dolayısıyla dünya tarihinin en büyük mülteci sorunlarından biri haline gelen Suriye krizi, Türkiye'yi oldukça etkilemiştir. Türkiye'nin uyguladığı "açık kapı politikası" ile çok sayıda Suriyeli mülteci kitleler halinde Türkiye'ye sığınmış ve ülkenin dört bir tarafına dağılmış ciddi bir Suriyeli nüfusu oluşmuştur. Türkiye, son verilere göre sayıları üç buçuk milyonun üzerinde bulunan Suriyeli mültecinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bütün gücünü seferber etmiştir. Öncelikle Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları, Suriye'deki vatansız ve mülteciler 22 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren "Geçici Koruma Yönetmeliği" ile birlikte geçici koruma kapsamına alınmıştır. Ayrıca Suriye'den göç edenlerin % 80'inden fazlasını kadın ve çocuklar oluşturduğundan Türkiye sınıra yakın on ilde 26 barınma merkezi yapmıştır. Gelen kişilerin barınma, sağlık, güvenlik gibi acil temel ihtiyaçlarına öncelik verilerek sonrasında psikolojik ve sosyal boyutun öne çıktığı düzenlemeler çerçevesinde ihtiyaçlarının giderilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

> "Türkiye'nin uyguladığı "açık kapı politikası" ile çok sayıda Suriyeli mülteci kitleler halinde Türkiye'ye sığınmış ve ülkenin dört bir tarafına dağılmış ciddi bir Suriyeli nüfusu oluşmuştur. Türkiye, son verilere göre sayıları üç buçuk milyonun üzerinde bulunan Suriyeli mültecinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bütün gücünü seferber etmiştir."

Suriye krizinde mülteciler için yalnızca maddî anlamda, kamu kurumu, sivil toplum kuruluşları ve halk tarafından yapılan yardımların toplam harcaması 25 milyar doları aşmıştır. Ayrıca mültecilerin sağlık ve eğitim giderleri de ulusal bütçeden karşılanmaktadır. Suriyelilere yönelik gerçekleştirilen yardımların tamamına yakınının ülkenin kendi imkânlarıyla sağlandığı göz önünde bulundurulduğunda, yapılan çalışmaların boyutu ve oranı daha iyi anlaşılmaktadır. Oysa İngiltere'de faaliyet gösteren yardım kuruluşu Oxfam'ın verilerine göre, Suriye'deki iç savaştan kaçan ve sayıları neredeyse 5 milyona yaklaşan mültecilerin sadece %1,4'ü dünyanın zengin ülkeleri tarafından kabul edilmiştir. Öte yandan NHCR 2016 yıl ortası raporuna göre, her 10 Suriyeli mültecinin 6'sı Türkiye'de, 2'si Lübnan'da, 1'i Ürdün'de ve geri kalan 1'i de Irak ve Mısır'da yaşıyor. Kısacası, Suriye dışında yaşayan Suriyelilerin yüzde 54'ü Türkiye'de bulunuyor. Mülteci krizi üzerine çalışmalar yürüten ve Batı'nın bu tutumunu çok objektif bir biçimde değerlendiren araştırmacı Rula Jabreal, bu krizde Avrupa'nın (AB) ve Amerika'nın sınıfta kaldığını, tüm yükün Suriye'nin sınırındaki üç ülkeye, Türkiye, Ürdün ve Lübnan'ın omuzlarına bindiğini saptıyor.[2] Bu durum bile Türkiye'nin devlet ve halk olarak Suriye krizinde ne derece özveri gösterdiğinin açık kanıtıdır.

Mültecilerin Toplumsal Uyum Sorunları

Suriye'de yaşanan gelişmeler sonucunda savaş ortamından canını kurtararak Türkiye'ye sığınan Suriyelilere ülke olarak verilen maddî ve manevî destek oldukça anlamlıdır. Türkiye, Suriye krizinin başından itibaren insan hakları temelinde uluslararası normlara uygun bir göç politikası izlemeye gayret etti ve buna büyük ölçüde muvaffak oldu. Ancak geçen zaman diliminde mültecilerin sayılarıyla birlikte ihtiyaçlarının da artması, bugün hem maddî hem de manevî açıdan devletin ve yerel halkın imkanlarını zorlamakta, hem yaşam tarzının hem de zorunlu ve düzensiz göçün, yerinden edilmenin getirmiş olduğu sıkıntılar sorunların da artmasına neden olmaktadır. Öte yandan yapılan araştırmalar ve bulgular yerel halkın sınırlı kaynaklar için rekabeti hissetmeye başlamasıyla birlikte Suriyeli-

lere gösterdikleri hoşgörünün azaldığını, mülteciler ile yerel halk arasında gerilim ve hoşnutsuzluk ihtimalinin belirdiğini göstermektedir. Ayrıca bir takım medya organlarının mültecilerle ilgili yapılan haberlerde kullandığı ayrıştırıcı dil ve söylem, sosyal medyada mültecileri bütün asayiş olaylarının temel nedeni gibi gösterme eğilimi bu gerilimi daha da körüklemektedir .

Göç eden kişiler ve göç edilen ülke vatandaşları arasındaki etkileşim, çoğunlukla göçmenlerin kendi kültürlerini gittikleri yeni ülkeye taşımaları nedeniyle, kültürel değişim sürecini de beraberinde getirmiştir. Zira göç eylemiyle birlikte farklı kültürlerin karşılaşması söz konusu olmakta ve bu sayede insanların bir arada hayatlarını sürdürme isteği uyum sağlama süreciyle bir arada gerçekleşmektedir. Ancak kimi zaman bu süreç uyumsuzluk ve çatışma boyutuna varabilmekte, kültürler arasında iletişim kopuklukları ortaya çıkabilmektedir. Bu çerçevede, son birkaç yıldır bir arada yaşadığımız Suriyelilerin, Türk toplumuna uyum sağlayabilmesi ve Türk toplumunca da sosyal kabul görüp görmeyeceği giderek toplumsal, siyasal ve ekonomik boyutları olan bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Bu olgu kendini iletişim, rekabet, çatışma, barınma ve entegrasyon süreçlerini içeren "sosyo-kültürel temaslar kuramları" nın işaret ettiği komşuluk ilişkisi olarak hissettirmektedir.[3] Bu komşuluk sürecinin seyrini ise mültecilerin sosyolojik nitelikleri kadar yerel halkın sosyolojik nitelikleri, sığınmacılarla ilgili yaşantı, algı ve beklentileri de belirlemektedir.

Nitekim mültecilerin toplumsal uyumu, kendilerinin çabası ve davranışları kadar, göç ettiği toplumdaki kişilerin kendileri hakkında tutum ve davranışları da etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra "sığınmacılar", üzerinde hassasiyetle durulması gereken en önemli göçmen grupları arasında yer almaktadır.[4] Bunlar, artık kaybedecek hiçbir şeyi olmayan ve çoğunlukla ülkelerine tekrar dönme imkânı bulunmayan insanlardan oluşmaktadır. Başta barınak ve yiyecek gibi temel ihtiyaçların yanı sıra pek çok ciddi sorunla yüzyüze kalan bu insanlar, psikolojik açıdan da göç sürecinden derin bir şekilde etkilenmektedirler. Zira bu kişilerin ülkelerini terk edip belli ilişkisel ağlarla örülmüş bir topluluğun mensubu olmaktan uzaklaşarak yeni bir topluluk içinde yaşamaya başlaması, yerleştikleri bu yeni ortamda gerek dinî gerek sosyal gerekse kültürel açıdan bazı sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Mültecilerin kendi öz kültürlerine sıkıca bağlı kalıp içinde bulundukları kültürü reddetme eğilimi göstermesi hem kendi hayatlarını zorlaştırabilir hem de bulundukları toplumda ön yargıların daha da artmasına sebep olabilir. Bilimsel çalışma yapanların sıklıkla vurguladığı şekliyle, "çiçeklerle karşılanan işçilerden,

> "Mültecilerin toplumsal uyumu, kendilerinin çabası ve davranışları kadar, göç ettiği toplumdaki kişilerin kendileri hakkında tutum ve davranışları da etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra "sığınmacılar", üzerinde hassasiyetle durulması gereken en önemli göçmen grupları arasında yer almaktadır.Bunlar, artık kaybedecek hiçbir şeyi olmayan ve çoğunlukla ülkelerine tekrar dönme imkânı bulunmayan insanlardan oluşmaktadır."

istenmeyen yabancılara dönüşmek" sloganı/mottosu, günümüzde uluslararası göç literatüründe kendine yer bulmuştur. Hem göçmen ailelerine gösterilen negatif tutum hem de ülkelerin göç yasalarını ve uyguladıkları prosedürleri giderek sıkılaştırmaları ve hatta uluslararası hukukun sınırını zorlamaları şu son dönemde oldukça sık karşılanır bir durum haline gelmiştir.[5]

Toplumsal Uyum Sorunlarının Çözümü İçin Öneriler

Bu ve benzeri sorunlar dikkate alınmak üzere yerel halkla Suriyeliler arasında kapsamlı bir uyumun sağlanabilmesi için her iki halkın değerler sistemini de göz önüne alarak, koordineli çözümler üretmek zarureti ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda ana başlıklar ile önerileri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ortaya çıkan sorunların orta ve uzun vadede doğurabileceği tabloyu dikkate almak için sosyal, kültürel, ekonomik boyutlarıyla sorunları entegre ve stratejik bir yaklaşımla çözecek bir modele ve anlayışa ihtiyaç vardır.

- Suriyeli mülteciler eğer artık Türkiye'nin bir gerçeği ise bunun olumsuz etkilerini azaltacak, olumlu etkilerini daha fazla hayata geçirecek önlemler üzerinde durulmalıdır. O çerçevede Türkiye halkının tepkisini önlemeyi de içeren geniş kapsamlı bir "Suriyeli sığınmacı politikası" acilen hayata geçirilmelidir.[6] Suriyeliler konusu, bir toplumsal uyum sorunu olarak ele alınmalı; çalışma hayatı, eğitim, barınma, sağlık, belediye hizmetleri, toplumun alıştırılması gibi alanları düzenleyecek bütüncül bir politika uygulanmalıdır.[7]

- Yerel halkın farklı kesimlerine yönelik olarak mülteciler hakkında bilgilendirme, bilinçlendirme, farkındalık ve duyarlılık geliştirme gibi çalışmalar yapılmalıdır. Bu amaçla iki toplumu yakınlaştıracak etkinliklere ağırlık verilmeli, böylece algı yönetimi sağlanmalıdır. Bilgi kirliliğini azaltmak için ise güvenilir bilgi üretimi başta üniversite olmak üzere çeşitli güvenilir kurumlarca yapılmalı ve dağıtılmalıdır.

- Özellikle kültür-sanat alanında ve uyuma yönelik yapılacak çalışmalarda Suriye ve Türkiyelileri bir araya getirecek çalışmalara öncelik verilmelidir.

- Bölge halkı ile sığınmacılar arasında daha huzurlu bir yaşamın tesis edilmesi için diyaloğun güçlendirilmesi, anlama ve anlatma ekseninde bütün diyalog yollarının diri tutulması önemli. Sağlıklı bir diyalog için gereken en önemli unsur, sağlıklı iletişim niyeti ve bu niyetle oluşturulmuş iletişim kanallarıdır. Bu anlamda, gerek kurumsal gerek kişisel bazda sığınmacılar ve ev sahibi halk arasında birbirini anlamaya dönük bir iletişim faaliyeti öncelik teşkil etmeli, yargılama ve dışlamayı reddeden hoşgörülü bir tutum benimsenmelidir. Göçün yoğun olarak yaşandığı alanların üniversitelerinde bölgede uygulanan politikalara ve ilgili birimlere yardımcı olmak üzere, araştırma yapmak ve bulgulara birinci elden ulaşmak amacıyla araştırma merkezleri kurulmalıdır.[8] Yaşanan sosyolojik ve psikolojik temelli problemlerin çözümüne yönelik bilimsel stratejiler geliştirilmeli ve bu stratejiler uygulamaya koyulmalıdır.

• Çocuk ve gençlerle yapılacak faaliyetler için sanat atölyelerinin sayısının artırılması, atölyelerde Suriye'den gelmiş sanatçıların da eğitmen olarak değerlendirilmesi, Suriyeli organizasyonların ve kişilerin bu faaliyetlerin bir parçası yapılması önemsenmelidir.

• Mültecilerle ilgili algıları bilmek ve yönetmek için zaman zaman kamuoyu araştırmaları yapılmalıdır. Suriyeli mültecilerle ilgili olumsuz yargıları kıracak kamu spotları hazırlanmalı, ulusal ve yerel medyanın gücü bu yönde kullanılmalıdır.[9] Bu bağlamda örneğin Suriyeli ailelerin hikayelerini anlatan haberlerin ya da belgesellerin yaygınlaştırılması ve Suriyelilerle birlikte yaşamanın gerekli olduğuna yönelik kamu spotu hazırlanması düşünülmelidir.

• Suriyeli mültecilerin toplumsal uyumu için eğitim, dil kursları ve geçimlerini sağlayacakları işleri yapabilmeleri için meslek edindirme kurslarına öncelik verilmeli, kaymakamlık, belediye ve sağlık kuruluşları bünyesinde tercüman istihdam edildiği danışma birimleri oluşturulmalıdır.

• Okullarda mülteciler, mülteci hakları ve yaşadıkları şartlarla ilgili duyarlılık oluşturmaya yönelik etkinlikler yapılmalıdır. Konuyla ilgili olsun olmasın sanatçı ve düşünürlerin desteği istenebilir. Bu konuda panellerle, konferanslarla insanların duyarlılığı arttırılabilir.[10]

Foto: Santi Palacios

Uyumsuzluklar, her iki tarafın yararına olacak şekilde dönüştürüldüğünde toplumsal uyum gerçekleşecektir. Çünkü buradaki asıl amaç benlik egosuyla değil, bizlik şuuruyla hareket etmektir. Zorlu bir süreç olarak görülen bu durum sistematik çözüm yollarıyla fayda sağlanan toplumsal zenginliğe dönüştürülebilir.■

KAYNAKÇA

- Akıncı, Buket; Ahmet Nergiz ve Ercan Gedik (2015) "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 2.
- Aslan, Cahit (2015). Zorunlu Ev Sahipliği Sürecinden Komşuluk İlişkisine: Yerel Halkın Suriyeli Sığınmacılara Karşı Yaşantı, Algı, Tutum ve Beklentilerinin Tespiti- Adana Örneği, Adana.
- Deniz, O. (2009), "Mülteci Hareketleri Açısından Van Kentinin Durumu ve Kentteki Mültecilerin Demoğrafik Profili", Doğu Coğrafya Dergisi, 14 (22).
- Keyman, F. (2017). "Mülteci Krizi ve Türkiye: Ahlaki Realizm", http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/multeci-krizi-ve-turkiye-ahlaki-realizm-/927594?amp=1
- Suleymanov, A ve d. (2017) Uluslararası Göç ve Çocuklar. International Migration And Children, Transnational Press London , London.
- Süleymanov, Abulfez, (2013). "Zorunlu Göç ve Psikolojik Etkileri", http://www.uskudar. edu.tr/ 176-zorunlu-goc-ve-psikolojik-etkileri.html,: 12. 04. 2013.
- Süleymanov, A. (2016 a) Sultanbeyli Halkının Suriyeli Sığınmacılara Bakışı, Suriyeli Mülteci Çocuklarla El Ele Projesi Sonuç Raporu, İstanbul 2016.
- Süleymanov, A. (2016 b) Sultanbeyli İlçesindeki Suriyelilerin Yaşam Deneyimleri, Suriyeli Mülteci Çocuklarla El Ele Projesi Sonuç Raporu, İstanbul 2016.
- Yaşar, Ruhat, (2014). Kilis'te Sığınmacı Algısı Toplumsal Otizm ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri, Kilis, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.

DİPNOTLAR

1 Suleymanov, A. ve d., Uluslararası Göç Ve Çocuklar (International Migration And Children), Transnational Press London , London, 2017, s. 5.
2 Keyman, F., "Mülteci krizi ve Türkiye: Ahlaki realizm", http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/multeci-krizi-ve-turkiye-ahlaki-realizm-/927594?amp=1, (2017).
3 Aslan, Cahit, Zorunlu Ev Sahipliği Sürecinden Komşuluk İlişkisine: Yerel Halkın Suriyeli Sığınmacılara Karşı Yaşantı, Algı, Tutum ve Beklentilerinin Tespiti-Adana Örneği, Adana, 2015, s. 7.
4 Deniz, O.,"Mülteci Hareketleri Açısından Van Kentinin Durumu ve Kentteki Mültecilerin Demoğrafik Profili", Doğu Coğrafya Dergisi, 2009, 14 (22), s. 189.
5 Baştürk'ten aktaran Akıncı ve diğerleri 2015, s. 68.
6 Aslan, a.g.e., s. 34.
7 Süleymanov, A., Sultanbeyli Halkının Suriyeli Sığınmacılara Bakışı, Suriyeli Mülteci Çocuklarla El Ele Projesi Sonuç Raporu, İstanbul 2016.
8 Süleymanov, Abulfez, "Zorunlu Göç ve Psikolojik Etkileri", http://www.uskudar. edu.tr/ 176-zorunlu-goc-ve-psikolojik-etkileri.html,: 12. 04. 2013.
9 Yaşar, Ruhat, Kilis'te Sığınmacı Algısı Toplumsal Otizm Ve Ötekileştirme Sürecinin İlk Görünümleri, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası, 2014, s.134.
10 Yaşar, R., a.g.e., s. 135.

"MİSAFİRLİĞİMİZE HALEL GETİRMEDEN YAŞAMAYA ÇALIŞIYORUZ"

Yazı ve Röportajlar: Sümeyra SAV
Vaiz/Avcılar Müftülüğü

John Berger 1975'te Avrupa'daki her yedi kişiden birinin yabancı olduğunu söylerken, rakamlar şu anda dünyada 1 milyarın üzerinde insanın doğduğu yerde yaşamadığını söylüyor. Yani dünyada her yedi kişiden biri yabancı/mültecî/sığınmacı/misafir… Yine rakamlar, dünya üzerinde 65 milyon mültecînin olduğunu, ülkemizde de üç buçuk milyon Suriyeli'nin bulunduğunu, buna karşılık sadece iki yüz elli bin kişinin kamplarda kaldığını, geri kalanının şehirlerde, özellikle de büyük şehirlerde bizimle aynı mahallelerde binalarda ve sokaklarda yaşadığını gösteriyor. Görünene göre bizim ruhumuz bile hissetmeden onca acı yolculuklar yapılmış, yanıbaşımıza yerleşilmiş, bazıları dil öğrenmiş, yeni meslekler de edinerek kollarını sıvayıp yeni hayatlarını kurmuşlar bile. Hayatlarını imar etmeye sıfırdan başlayan mültecîleri evlerinde, iş yerlerinde, hayata tutunmaya çalıştıkları mekânlarda ziyaret ettik, savaşta yaşadıklarını, ülkemize geliş süreçlerini ve burada yaşadıkları sorunları konuştuk, dertleştik.

Halâ Makhlouta/Milad Derneği Kurucusu

İlk olarak Avcılar'da hizmet veren Suriyeliler tarafından kurulmuş Milad Derneği'ne yolumuz düştü. Çalışma ofisimizle neredeyse komşuluk mesafesindeki bu mekânı ilk kez röportaj vesilesiyle görmek nasip oldu. Avcılar'da bir yıldır sosyal medyadan çalışmalarını takip ettiğimiz dernek kurucusu Halâ Hanım aslında Biyolog, eşi de emekli bir mühendis. Türkiye'ye gelmeden önce bir müddet Ürdün'de yaşamışlar. 8 çocuğu var ve hepsi savaş öncesi çeşitli nedenlerle farklı ülkelere taşınmışlar.

Milad Derneği nasıl oluştu anlatır mısınız?

Buraya geldiğimizde evimizi yurttaşlarımızla paylaştık. Aslında bir dernek oluşturmak için değildi çabamız. İlk önce sokakta mendil satan ulaşabildiğim Suriyeli yirmi çocukla başladım eğitim vermeye. Sonra sayı altmışı bulunca evim yeterli gelmedi ve böylelikle bir dernek kurmaya karar verdik. Şu anda derneğimizde 400 çocuğa eğitim vermeye çalışıyoruz. Avcılar'da ulaşabildiğimiz çocukları Müftülüğün bize uygun gördüğü camii ve kurs binalarında topluyoruz ve çoğu zamanda Kaymakamlık ve Emniyet ile ortak çalışmalar yürütüyoruz.

BM'nin sözünü ettiği bir "kayıp kuşak" tanımlaması var. Gördüğümüz kadarıyla siz, Suriye'den gelen çocukların yıllarca eğitimden mahrum kalmalarından dolayı eğitimsiz bir kuşak olmaması için kafa yoran bir sivil toplum kuruluşusunuz. Bu çocuklar için ne tür eğitimler veriyorsunuz?

Kur'an, Fıkıh, Hadis ve Ahlâk gibi dersler öncelikli olarak veriliyor. Suriyeli çocukların yanında Yemen, Irak ve Mısır'dan gelen mültecî çocuklarla da ilgileniyoruz. Yapmamız gereken çok iş var. 10 yaş üzeri durumu iyi olmayıp çalışmak zorunda kaldığı için okula gidemeyen çocuklara en azından işten sonra eğitim vermek istiyoruz. Eğitimcilerin çoğu gönüllü, ancak sokaktaki çocukların akşam okulu eğitimini alabilmeleri için branş hocalarına da ihtiyaç duyuyoruz. Bun-

ların bir kısmı da ücretli olduğu için finans desteğine her zaman ihtiyaç var.

Peki, İstanbul'da yaşayan bir Suriyeli olarak iletişim probleminizi nasıl aştınız?

Genelde Araplarla iletişim halinde olmamıza karşılık Türklerle de iletişim kurmak durumundayız. Böyle durumlarda yanımızda tercüman götürüyoruz. İlk Türkiye'ye geldiğimde bazen İngilizce sonra Arapça sonra Türkçe şeklinde bir çözüm geliştirmiştim. Bazen de tercüman, ben ve iletişim kurmak istediğim üçüncü şahıs ile ortak mesaj grubu oluşturarak iletişime geçebiliyoruz. Önce mesajı yazıyorum sonra aynı mesajı okuyan tercüman Türkçeye çeviriyor, sonrasında muhatabın verdiği Türkçe cevap tekrar tercüman aracılığıyla bana çevrilerek yollanıyor. Aslında sizin için günlük bir rutinin bile bizim için ne kadar zor olduğunu takdir edersiniz. Ama en pratik ve en teknolojik haliyle bu soruna da çözüm buluyoruz.

Peki ya diğer çocuklar, yani sizin kendi çocuklarınız?

Eşim emekliye ayrıldıktan sonra Şam'da bir lokanta açmıştı, orada gayet istikrarlı bir hayatımız vardı savaş başlayana kadar. 2014'te Arabistan, Umman, Ürdün ve Şam'daki çocuklarımızla bir toplanma ve buluşma noktası olarak İstanbul'a geldik ve o zamandan beri burada yaşıyoruz. Çocuklarımın hepsi şu anda farklı ülkelerde yaşıyorlar. Bense pasaportumun süresi dolunca yenisini çıkarmak için başvuruda bulundum ancak Suriye'de vurulması gereken mühür olmadığından şu anda seyahat edemiyorum. Çocuklarım da Suriye vatandaşı olduğu için gittikleri ülkelerde vize sorunları ile karşılaştıkları için artık buraya gelemiyorlar. Katar'daki çocuğum ile 7 senedir görüşemiyorum. Bu nedenle burada çocuklarla ilgilendiğim zaman kendimi unutuyorum; bu şekilde çalışmak üzüntülerde kayıp yitmememi sağlıyor.

Bir gün savaş bittiğinde ülkenize dönmeyi düşünüyor musunuz?

Ben buraya yerleştim ve burada ya da başka bir ülkede hayatımın sonuna kadar çocukların eğitimi ile ilgilenmeyi umud ediyorum. Tekrar ülkeme dönme düşüncem yok.

Ferize Anbuşe /60 Yaşında Ev Hanımı

Nur isminde bir üniversite öğrencisi, gayet hoş-sohbet olan ailesinin evine götürüyor bizi. Annesi, yengesi ve anne-annesi ile sohbet edeceğimiz eve girer girmez fırından geldiği anlaşılan sıcak bir kek kokusu bizi bekleyen duygu dolu muhabbetin de habercisi aslında. Hiç muhabbet etmesek ve geri dönsek bile aklımızda sıcacık kalacak bir ev kokusu bu. Şimdi sohbet ettiğimiz bu kadınlar evlerindeki kokuyu da yanlarında getirmişler midir acaba? İnsanın vatanına dair özlediği şeyler arasında evin kokusu da vardır elbet diye muhabbetimiz de evlerine dair oluyor.

Savaştan önce nasıl bir hayatınız vardı kısaca bahseder misiniz?

Altı çocuğum var. Savaş başladığında Şam'da yaşıyordum. Eşimi savaştan çok önce kaybetmiş ve terzilik yapmaya başlamıştım. Kendime ait evim vardı ve büyük çocuğum da işe başlayıp eve yardım etmeye başlamıştı. Zamanla durumumuz daha da iyi hale gelmiş; ailemiz, akrabalarımız ve çevremizde mutlu insanların olduğu bir mahallemiz vardı.

Savaş başlayınca tabii ki hepimizde korku da başladı. Evimizi daha güvenli bir yere taşımak zorunda kaldık. Güzel evimiz… Oğlumu hapse attılar ve on gün içeride kaldı. İlk önce 2011'de oğlumu Türkiye'ye yolladım. Biz sığınaklarda kalmaya başlamıştık. Türkiye'ye gelen oğlum bizi de yanına çağırdı ve 2011'de kızım da doğum yapmak üzere olduğu için onu da alıp hep beraber buraya geldik. Sonra da geri dönmedik çünkü biz buradayken evlerimize, arabamıza bombalar yağmıştı ve artık gidecek bir evimiz kalmamıştı.

Vatanınıza dair en çok neyi özlüyorsunuz?

En çok evimi özlüyorum. Suriye'de beş tane evimiz ve mutlu bir hayatımız vardı. Şimdi hepsi yerle bir edildi ve bir daha da olmayacak. Komşularımı da çok özlüyorum. Biliyor musunuz evim çok güzel, 200 yıllık bir taş binaydı. Komşularımızla selamlaşırdık. Herkes birbirini tanırdı. Şimdi hiçbirinden haber alamıyorum. Yolda tesadüfen -Türkiye'de- bir tanıdıkla bile karşılaşamadım. Ailem, çocuklarım dışında eskiye dair hiçbir şey yok artık. İstanbul'da şu anda en az Suriye'deki evimiz kadar güvenli bir mahallede yaşadığım için de hamdediyorum.

Burada iletişimi nasıl hallediyorsunuz? Türkçe bilmeden yaşamak zor olmuyor mu?

Açıkçası Türkçe'ye çok ihtiyacım olmuyor ama öğrenmeyi çok istiyorum. Türk bir arkadaşım olsa ve onunla sohbet etseydim çok güzel olurdu. Komşularımla pek diyaloğumuz yok maalesef. Bazıları başını çevirip selam vermiyorlar. Ya da selam verdiğimizde almıyorlar. Sokakta da konuşmadığım müddetçe rahatım. Aslında bazen Arap olduğum anlaşılsın istemiyorum. Bu yüzden başımı bir Türk gibi kapatıyorum. Böylelikle Türk zannediliyorum ve daha rahat gezebiliyorum. Kabalıkla karşılaştığım için değil bu, ben bir misafir gibi, misafirin yapması gerektiği gibi davranmaya çalışıyorum burada. Ben size gelen bir misafirim ve sizi rahatsız etmemeliyim. Bir Arap atasözü der ki "İnsan duvarın kenarından yürür ki kötülükten sakınsın." Ben de yolda değil kenarda yürüyorum tabiri caizse. Başımı Türk gibi örtme nedenim de bu, dikkat çekip göze batmamak ve misafirliğime halel getirmemek.

Türkiye'ye gelirken yanınızda ne getirdiniz? Yani valizinizde ne vardı?

Sadece kıyafetlerimiz… Resimlerimizi bile almadık. Elimde eşimin resmi dahi yok…

Türkiye'de mültecî olarak yaşarken sağlık ve benzeri konularda karşılaştığınız sorunlar oluyor mu?

Buradaki en önemli sorun kimlik ve yerleşim. Sürekli kurallar ve kanunlar değişiyor ve bazen memurlar bile kuralları bilemeyebiliyorlar. Gittiğimiz yerlerde dil problemi yaşadığımız için de kendimizi anlatmamız çok zor olabiliyor. Öte yandan hastane muayeneleri ve ilaçlar ücretsiz. Üstelik seksen yaşındaki annemin ilaçları pahalı olmasına rağmen devlet bize ücretsiz veriyor. Yaşadığımız mahalle çok güvenli, halimize her zaman şükrediyoruz.

Türkiye'ye her gece dua ediyorum. Özellikle darbe gecesi çok dua ettim. Savaşta ülkemizdeki Gula şehrine kimyasal silah atıldı ve bir anda 5000 insan teker teker yerlere döküldü. Bu bir kıyamet sahnesi gibiydi. O gece Türkiye'de de savaş olmasın diye çok dua ettik. Tekrar aynı şeyleri yaşamak istemiyoruz. Savaş bir gün biterse ülkeme dönmek istiyorum.

Büyükanne Fatma İdris/ 80 yaşında

Fatma Nine "Dün gece bir an evimi hatırladım." diyor ve kızı Ferize onu tarif ederken "yağmur yağmur" diyor, gözlerinden yağmur gibi yaşlar gelişini kastederek. "Nasıl mutluyduk." diyor Fatma Nine. "Tüm çocuklarım ile aynı sokakta oturuyorduk. Şimdi her bir çocuğum başka ülkelerde. Bir daha onları görebilir miyim bilemiyorum."

Muhammed /33 yaşında

Sizi tanıyabilir miyiz? Suriye'de nasıl bir hayatınız vardı?

Savaştan önce mühendis olarak çalışıyordum. Evlenip dört sene içinde ev ve araba almış hayatımı düzene koymuştum. Ancak yeni aldığım evde sadece iki ay yaşamak nasip oldu. Savaş ilk başladığında 2012'de bombalar başladığında evimizdeydik ve eşim hamileydi. Evimin ne durumda olduğunu hiç bilmiyorum. 2013 sonunda da buraya geldim.

Savaştan çıktık ama bu sefer de bizim için başka

bir zorluk olan gurbet başladı. Kardeşim altı yıldır hapiste yatıyor. Bir gün savaş bitsin ve tekrar anne babama kavuşayım diye bekliyorum.

Türkiye'ye hangi yollardan geldiniz?

Aslında ben ilk önce Lübnan'a gittim oradan da uçakla buraya geldik. Buraya gelirken yanımda biraz para vardı. Önce kayınpederim gelmiş ev kurmuştu. Tabi o da üç dört gün havalimanında kaldıktan sonra bir eve yerleşebilmişti. Onların yanında bir müddet kaldıktan sonra bir iş bulup, sonrasında ailemle kalacağımız bir ev tuttuk.

Ülkenizde iyi tahsil görmüş biri olarak burada asıl işinizi yapabiliyor musunuz?

Ben burada denkliğim kabul edilmediği, aslına bakılırsa diplomamı bile getiremediğim için kendi mesleğimi yapamıyorum. Hamdolsun aileme bakabiliyorum. Bir lokantada pilav yaparak geçimimi sağlıyorum ve herhangi birisinden yardım talep etmeden yaşıyoruz. Ancak kendi işimi yapmam şu anda kolay görünmüyor. Diplomamı getirtmeyi başarsam bile Türkiye'de sizler için dahi iş sorunu varken aynı iş için bir Suriyeli tercih edilmeyebilir.

Türkiye'de en çok karşılaştığınız sorun nedir?

İş ve vatandaşlık sorunu en büyük problem bence. Bir de bizi mültecî olarak değil insan olarak görmenizi istiyoruz. Biz de burada sizler gibi vergimizi ödeyerek yaşamak istiyoruz. Suriyeliler vergi vermiyor zannediliyor. Bana bir markete ortaklık teklif edildi. Suriyelilerden devlet vergi almıyormuş diye. Ama öyle bir durum yok.

Sağlık olanaklarından yararlanabiliyoruz ve çok şükür ücretsiz ilaç da alabiliyoruz.

Filistinli şair Mourid Barghouti "İnsanın vatanından edilmesi ölüm gibidir" diyor. Sizce vatan özlemi nedir?

İnsanın yaşadığı sokak, aile ve dostları var. Bir gün çıkıyorsun oralardan ve garip bir yere geliyorsun. Tamamen yabancısın. Hiç tanımadığın insanlarla hiç bilmediğin bir dille karşılaşıyorsun. Gerçekten çok zor. Allah razı olsun buradaki insanlar çok iyi ama bir anne gibi bir arkadaş ya da bir akraba gibi değil ki. Ben evlatlarım için buraya gelmek zorunda kaldım ve aynı şekilde anne babam da hapishanedeki kardeşim için savaşın ortasında kaldı ve ben onları çok özlüyorum.

Buraya gelirken yanınızda ne getirdiniz? Eskiye dair ne var?

Hiçbir şey. Sadece birkaç kıyafet. Kol saatim bile evde kaldı. Çocuklarımın bebeklik fotoğrafları dâhil her şeyi bıraktık.

Yüsra El-Ensari/ 47 yaşında

Bu sefer gittiğimiz evde bizi bekleyen görüntü, savaşı iliklerimize kadar hissettiriyor. Apartmana koşarak giren dokuz yaşındaki Yasmin'le beraber evin kapısı bize açılıyor. Okuldan geliş saatiydi. İçeride bizi buyur eden annesi ve abisiyle aynı kederin ortağıydı. Savaştan kaçıp gelmek bir yana hem kendisi, hem annesi, hem de abisi bombalanan evlerinde birer gözlerini bırakmışlardı. Anne gözündeki bandı çıkarıp bize gösterdiğinde gözündeki boşluğu hangi teselli dolduracaktı? Ne denilebilirdi, diyemedik… Yasmin bedeninin yarısını da savaş izleriyle beraber taşıyordu. Uzun süren tedavilerine psikolojik olarak taşıdığı yük de eşlik etmişti. Şimdi yeniden diğer çocuklarla oynamaya başlamış, Suriyeli çocukların katıldığı eğitim programlarında kendini daha iyi hissetmeye başlamıştı. Evde annesi, ağabeyleri, yengesi ve ikiz bebek yeğenleriyle O da yeniden başlayanlardandı.

Savaşın etkilerini halen yaşayan bir aile olarak buraya geliş süreciniz nasıl oldu?

Eşim bir ilaç firmasında çalışıyordu, çocuklarımız okula gidiyordu ve herkes gibi normal mutlu bir hayat yaşıyorduk. Evimize yapılan bombalı saldırıda eşimi kaybettik. Ben, oğlum ve kızım da ağır yaralandık. Büyük oğlum okulu bırakıp eve bakmaya başladı. Yaşadığımız yerden daha güvenli bir yere taşındık öncelikle. Altın, araba ve her ne varsa elimizde satıp bir süre öyle geçinmeye çalıştık. İlk olarak oğlum, 17 yaşında olan, Türkiye'ye çalışmaya geldi. Biz ise çocuklarımın tedavisi için İdlib'e gittik. Türkiye'ye de artık dönecek yerimiz kalmayınca oğlumun çağrısıyla geldik. Gelmemiz de çok kolay olmadı. Kaçak olarak Halep'te sınırda iki ay geçirdikten sonra ancak gelebildik.

Türkiye'de olmak sizin için kolay mı? Uyum sorunu yaşadınız mı?

Başka bir ülkede tekrar sıfırdan başka bir dünya oluşturmak çok zor. Bazen iyi insanlarla karşılaşınca kendini iyi hissediyor insan ama yine de içimizde bir gariplik duygusu hâlâ var. Alışmaya çalışıyoruz yeni hayatımıza. Bir gün savaş biter ve ülkemize tekrar dönebiliriz diye umud ediyoruz.

Nada Makhlouta/59

Hacı Osman Camii'nde bir grup kadın yoğun bir şekilde Kur'an dersi yapıyorlar. Sözleştiğimiz saatte yanlarına gittiğimizde öğretmenleri dersi bitirip bizi karşılamış önümüze hemen bir masa, üzerine örtü ve kahve ikramı ile misafirperverliğini göstermişti. Nada Hanım Suriye'de ilahiyat eğitimi almış, hafızlık icazeti olan, beş çocuk yetiştirmiş bir anneydi.

Sizin Türkiye'ye geliş hikâyeniz nedir?

Savaşta bir oğlum yaralandı diğeri de hapse atıldı. Hapiste sağlık durumu kötü olduğu için vefat ettiğini söylediler. Yaralanan oğlumun tedavisi için ilk önce Ürdün'e gittik. Bizim için uzun ve zor bir süreç halen devam ediyor. Oğlum gaz bombası atılan insanlara yardım etmeye çalışırken yaralanmış, tek böbreği ile şu anda yatağa bağlı hayatını sürdürüyor. Bakımıyla da biz ilgileniyoruz. Ürdün'de ücretsiz tedavileri yapıldıktan sonra Suriye'deki evimizi de satıp buraya yerleşme kararı aldık. Şu anda dört çocuğum ve eşimle İstanbul'dayız.

En çok karşılaştığınız zorluklar neler?

Zamanımız hastanelerde geçtiği ve özellikle de dil problemi yaşadığımız için kendimizi ifade etmekte çok zorlanıyoruz. Vatandaşlık ve kimlik ile ilgili kurumlara gittiğimizde randevu sistemi de olmayınca bazen tüm gün sıra beklemek zorunda kalabiliyoruz. Hasta ya da yaşlı olanlarımız bu durumda çok zorlanıyorlar. Ülkenizi de anlayabiliyoruz, aynı anda bu kadar yoğun bir göç karşısında kurumlar çok hızlı çözüm getiremeyebiliyor.

Öte yandan yurt içinde dahi seyahat etmekte bazen sorunlar yaşanabiliyor. Malatya'ya giden bir yakınımızın oradan izin verilmediği için geri dönüşte yaşadığı sıkıntılar gibi.

Siz Türkiye'ye gelişinizle kendinizi muhacir olarak hissediyor musunuz? Sizce Peygamberimiz'in yaptığı hicret ile sizin göçünüz yakın bir anlam içeriyor mu?

Dinin temel beş zarureti var: Can, mal, din, akıl ve neslin korunmasıdır bunlar. İslam dininin olmazsa olmazlarıdır. Onlardan biri olmadığında göç başlar. Çünkü hepsi birbiriyle ilgili ve bağlantılıdır aynı zamanda. Can güvenliği ile dinin korunması beraberdir. Biri olmazsa diğerinin anlamı kalmayacaktır. Üstelik savaş başladığında zulüm başlamamıştı. Zulüm zaten uzun yıllardır vardı ama biz zalimin zulmü altında yaşamaya devam ederken şimdi zalim bizi kabul etmedi. Göç bizim için kaçınılmazdı. Kalsaydık ne canımız ne malımız ve dolayısıyla ne de dinimiz güvence altında olacaktı. ■

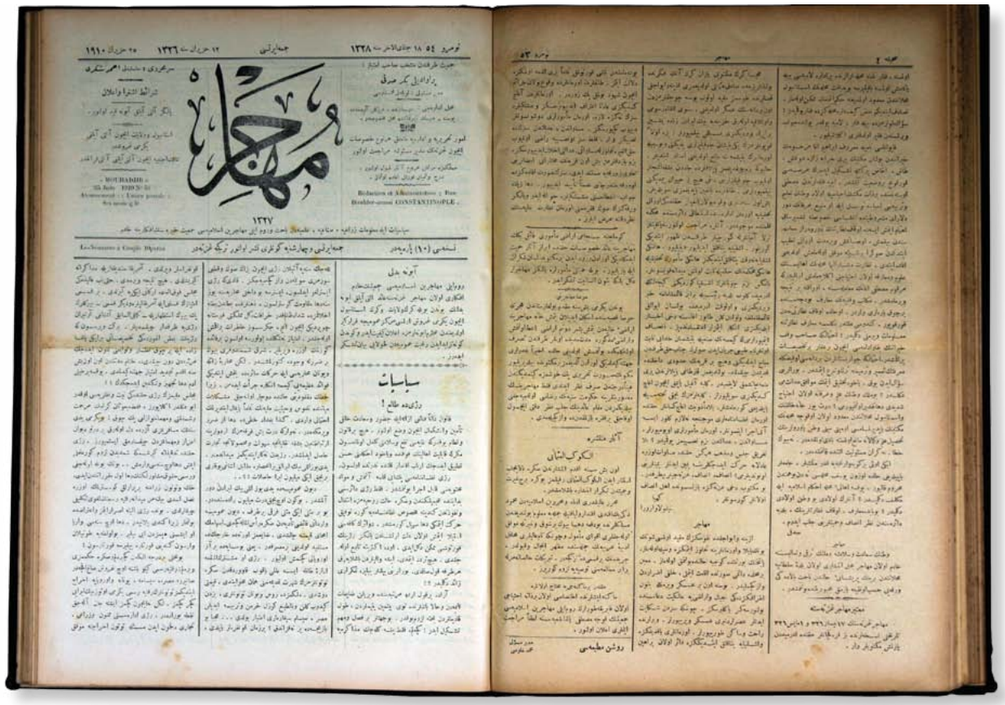

BALKAN MUHACİRLERİNİN GÜR SESİ: MUHACİR GAZETESİ

Yrd. Doç. Dr. Tuğba AYDENİZ
Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

"Bir fırtına tuttu bizi, deryaya kardı,
O bizim kavuşmalarımız a yârim, mahşere kaldı."

Balkan coğrafyasında tarih boyunca en silinmez iz, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti ile oluşmuştur. Bu bölgeyi 15. yüzyıldan itibaren kontrolü altına alan Osmanlı, idarî olarak Hıristiyanların kimlik duygularını korumalarına müsaade ederek bu coğrafyada barışı asırlarca egemen kılmıştır. Ancak 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması, özellikle Balkanlar için bir dönüm noktasıdır. Bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu önemli toprakları, Habsburg ve Venedik'e bırakmak zorunda kalmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde merkezî idare zayıflamış, anarşi ve kargaşa artmış, Fransız İhtilali ile zuhur eden birçok fikir ve liberalizm, milliyetçilik akımları, Balkanlara nüfuz etmiştir.[1] Bunlara ilaveten, Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında gerçekleşen Balkan Savaşları'nın (8 Ekim 1912-29 Eylül 1913) çıkışında Rusya'nın izlemiş olduğu Panslavizm siyasetinin ve Rusya ile Avusturya arasındaki Balkanların paylaşımı probleminin bir rekabet olarak büyük tesiri vardır.[2]

Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesinin başlaması ve eski gücünü koruyamaması neticesinde Balkan milletleri insanlık dışı muamelelere maruz kalmışlardır. Asırlardır burada yaşayan binlerce Müslüman vahşice katledilmiştir. Çoğu, malını mülkünü terk etmek zorunda kalarak Anadolu'ya sığınmaya mecbur olmuştur. Savaş sonrası imzalanan antlaşmalar ile Müslümanlara yapılan baskılar devam etmiş, hayatlarını idame ettirmede yaşadıkları güçlüklerle, bu mecburi göç günümüze kadar sürmüştür.[3]

Göç/hicret etmek zorunda kalan muhacirler için devlet tarafından çeşitli komisyonlar kurulurken, muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve karşı karşıya kaldıkları sıkıntıları giderebilmek üzere yerli ve yabancı bir takım cemiyetler de kurulmuştur. "Rumeli Muhacirîn-i İslâmiyye Cemiyeti" bunlardan birisi olup, "Muhacir" gazetesini çıkaran cemiyettir.[4]

Muhacirlerin Sesi: Muhacir Gazetesi

Muhacir gazetesi, 9 Zilhicce 1327/22 Kanun-i Evvel 1909 tarihinde yani 22 Aralık 1909'da yayın hayatına başlamıştır. Toplam 90 sayı yayımlanmış ve 8 Zilhicce 1328/1 Kanun-i Evvel 1910 yani 1 Aralık 1910 tarihinde son sayısını çıkarmıştır. Gazetenin künyesine bakıldığı zaman imtiyaz sahibinin Pravadili Bekir Sıtkı Bey olduğu görülmektedir. Cumartesi ve Çarşamba günleri neşredilen gazetenin dili Türkçe'dir. Gazete, söz konusu cemiyetin bir yayın organı olarak faaliyet göstermekte, "siyaset, malûmat-ı ziraat, sınâiyye ve ilmiyyeden" bahsetmektedir.[5]

Gazeteye Muhacir isminin verilmesi, ilk sayıda yer alan "ifade-i meram" başlıklı yazıda şöyle belirtilmektedir: "Gazetemizin bu nâm ile tesmiyesi cemiyetimizin nâmıyla münasebeti bulunmasından ve ancak hicret-i Nebeviyye vukuundan sonra din-i mübin-i Ahmedî'nin tevsi' ve intişarı vuku bulmasından nâşi o nâmın bizce mukaddes tanınmasından ileri gelmiştir."[6]

Gazetenin neşredilme maksadı ise, "Maksat, muhacir kardeşlerimize ve dolayısıyla bütün Osmanlılara ticaret, ziraat, hirfet, sınaat hakkında sırası geldikçe salim yollar göstermek ve fikr-i terakkî uyandırmaktır. Netice-i matlûbe ise ittihad-ı Osmaniyân âmâl-i hâlisânesini temindir ki o vadide tebyin-i maksat ve tebliğ-i merama çalışılacaktır."[7] şeklinde ilan edilmiştir.

Gazetenin çıktığı dönem, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirildiği döneme rast gelmektedir. Gazetede yer alan siyaset ile ilgili yazılara bakıldığında gazetenin Sultan II. Abdülhamid'in Balkan politikasını tasvip etmediği ve bu muhacir akınından kendisini sorumlu tuttuğu anlaşılmaktadır. Nitekim "Bulgaristan'ı padişahın hiç yoktan yere vücuda getirdiği", bir başka yerde de "Sultan Abdülhamid'in saltanatında bütün memâlik-i Osmaniye'nin harap ve perişan olduğu, bütün hürriyetperverlerin -Genç Türklerin- için için ağlayarak bütün vatan için çalışırken istibdattan dolayı Mısır'a, Avrupa'nın her tarafına ve Bulgaristan'a iltica ettikleri" yazmaktadır.[8]

Gazeteye göre Bulgaristan, Romanya ve diğer memleketlerde kalıp, siyasî, medenî ve mezhebî haklara sahip olan Müslümanlar Anadolu'ya hicret etmek düşüncesinden vazgeçmelidirler. Onların üzerindeki önemli vazife, ilim, eğitim, sınâî tahsil ederek bir yandan dünyada saadeti yakalamak, diğer yandan örnek birer insan olarak manevî bir gayret içine girmektir. Buna göre en büyük mücadelenin nefisle olan mücadele olduğuna işaret edilerek, dinî yasakların ya da zorlamanın yürürlükte olmadığı beldelerdeki Müslümanların ilahî emirleri yerine getirmelerinin ve şer'î yasaklardan sakınmalarının daha takvalı bir davranış olduğu iddia edilmektedir.[9]

Gazetenin dördüncü sayısından itibaren muhacirlerle ilgili haberlere ağırlık verilmiştir. Balkanlardan, bilhassa Bulgaristan'dan gönderilen mektuplar yer almaktadır. Bir mektupta, Bulgar komşuları tarafından zulme maruz kalan bir Müslüman, uğradıkları bu işkence ve sıkıntılara boyun eğmek zorunda kaldıklarını bildirerek, Tuna vilayeti, Deliorman, Dobruca, güney Bulgaristan'da yaşayan birçok kişinin söz konusu işgal ve hak ihlallerine karşı yapacak hiçbir şeyinin olmadığından, tek çarenin terk-i vatan olduğunu dile getirmektedir.

Gazete, muhacirlere sağlanacak iskân ve iâşe yardımı başta olma üzere her tür yardımın, belli bir süre için ve ihtiyaç miktarında olacağının altını çizmektedir. Muhacir yardım ve himayesinin sürekli olması durumunda muhacir gibi mübarek bir isimle anılmanın doğru olmayacağı belirtilmektedir. Muhacirlerin, haklarına rıza göstermeleri lazım geldiği, gereksiz bir şekilde kimsenin emlak ve arazisine tecavüz edilemeyeceği, Müslüman ve gayrimüslim ahali ile hoş geçinilmesinin önemi yine muhacirlerin dilinden verilmektedir.[10]

Muhacirlerin Karşılaştıkları Sıkıntılar: İskân Meselesi

Muhacirlerin karşı karşıya kaldığı sıkıntıların başında iskân meselesi gelmektedir. Yıllardır yaşadıkları yerleri terk ederek bir daha dönmemek üzere yola çıkmak elbette tarifi imkânsız bir acı ve sıkıntıdır. Bu süreçte aileler parçalanmış, yuvalar dağılmıştır. Ancak gelenlerin yerleştirilmesi de ciddi bir sıkıntı oluşturmuştur. Bu kadar nüfusla karşı karşıya kalmak çözüm bekleyen pek çok meseleyi de beraberinde getirmiştir. Nitekim Sultan Abdülmecid döneminde başlayan Dağıstan muhâcerâtını, elîm ve acı doksan üç harbi takip etmiştir. Bu belalardan kurtulup yakın ve uzak Osmanlı beldelerine can atan ve bu hicretle neredeyse kırılarak yarı yarıya azalan nüfusu ile perişan olan muhacirler, iskânları hususunda ciddi müşkülat çekmişlerdir. Bu konuda gazetelerde çok sayıda haber yer almıştır.[11]

Devletin gelen aileleri nereye ve nasıl yerleştireceği, meselenin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu sebeple neredeyse gazetenin her sayısında iskân meselesi üzerine yazı yazılmış, meclise yansıyan tartışmalara yer verilmiştir. Göçle gelenler o kadar fazladır ki sayının fazlalığı sebebiyle gerek Rumeli'de gerek Anadolu ve Arabistan'da imara uygun arazilerde beş milyon nüfusun yerleşebileceği yazılmıştır. Rumeli'de yer olmadığını söyleyenlerin anlayışsız oldukları, sadece Edirne'de bile 100 bin kişinin iskân edebileceği söylenmiştir. Peki, bu yerleştirmeler hangi araziler üzerine ve nasıl yapılacaktır?

Bu konuda en büyük imkânlardan birisinin büyük çiftlikler olduğu görülmektedir. Zira buralar, sermayeden ve işçiden mahrum bir halde bomboş durmakta olduklarından şu haliyle ekonomik anlamda kayıp oldukları aşikârdır. Bu sebeple hazır Müslüman kuvvetten istifade edilerek, hem ekonomik anlamda kaybın önüne geçilmiş olacak hem de muhacirlerin iskânı meselesi halledilecektir.[12] Bir diğer imkân ise, hazine-i hâssadan hazine-i maliyeye devredilen emlak ve arazilerdir. Gazetenin haberine göre, bu arazilerin muhacirlere verilmesi meselesi mecliste bazı vekiller tarafından tartışmaya açılmıştır.[13]

Rumeli muhacirlerinin iskânında öteden beri bazı ihmallerin olduğu ya da yeteri kadar üzerinde durulmadığı, planlamada olan eksikler ve yanlışlar, gazetenin haberleri arasında yer bulmaktadır. Bu anlamda, muhacir haklarını yüksek sesle dile getiren bir gazetedir Muhacir gazetesi. Muhacirlerin, önemsizce iskân edildikleri yerlerde dahi, yani dağ, bayır ya da bataklıklarda mesai ve gayret sarf ederek buraları adeta birer gül bahçesine, bereketli birer toprağa dönüştürdüklerine işaret edilmektedir.[14]

Gazetenin iskân hakkında mahallî idarecilerin yanlış tutum ve icraatlarını kamuoyu ile paylaştığı haberlerine örneklerden birisi, "Tekfur Dağı'nda Muhacir Perişanlığı" haberidir. Haberde, iki buçuk ay önce Tekfur Dağı'na sevk edilen 60 hâne muhacirînin iskân ve iâşelerinin emredilmesine rağmen, mahallî idareci olan mutasarrıfın, zavallı muhacirlere müracaatları halinde "Sizde Napolyon altınları çoktur. Onlarla çarenize bakınız." gibi sözler söyleyerek soğuktan, açlıktan helak olmalarına göz yumduğuna işaret edilmiştir.[15]

Bu haberlere bir örnek de üç sene önce Edremit Zeytinli'ye gönderilen on sekiz hâne doksan nüfus muhacir grubunun yaşadıkları ile ilgilidir. Maîşetleri yetersiz olan, açlıkla karşı karşıya kalan ve eşyalarını satarak ayakta kalmaya çalışan bu muhacirler için köydeki boş arazilerin tahsis edilmediği, bu arada aynı köydeki bir tüccarın beş yüz dönümlük bir tarlayı istila ettiği ve bu durumun kaymakamlığa bildirilmesine rağmen herhangi bir netice alınmadığına dikkat çekilmektedir. Muhacirlerin bu arazileri kullanmalarına niçin müsaade edilmediği sorulmaktadır.[16]

Gazetede 1320 senesinde Dersaadet'e gelen ve taşraya sevk olunan, misafirhane ve hastanede vefat eden muhacirînin hâne miktarını ve nüfusunu gösteren liste sayıları, sürekli artan muhacirlerin iskânının gerçekten mühim bir mesele olduğunu gayet açık bir şekilde gözler önüne sermektedir:[17]

Nüfus	Hâne	Memleket-i kadîmeleri
91	21	324 senesinden müdevver
8	2	İran
2183	460	Bulgaristan
431	100	Rusya
161	28	Romanya
21	6	Karadağ

319	64	Bosna
81	16	Anadolu'dan avdet edip tekrar sevk olunan
3295	**697**	

Bunların iskân edildikleri mahaller ve iskân sayıları şu şekildedir:

Nüfus	Hâne	
847	167	Hüdavendigâr Vilayeti
1089	234	Edirne Vilayeti
198	44	Ankara Vilayeti
13	5	İstanbul Vilayeti
40	6	Edin Vilayeti
1	0	İşkodra Vilayeti
112	28	Adana Vilayeti
223	42	Selanik Vilayeti
167	19	Suriye Vilayeti
6	1	Sivas Vilayeti

1	0	Kastamonu Vilayeti
276	70	Konya Vilayeti
30	7	Kosova Vilayeti
9	2	Mamuretü'l-Aziz Vilayeti
10	3	Yanya Vilayeti
35	7	Biga Sancağı
160	31	İzmit Sancağı
8	1	Çatalca Sancağı
47	9	Teklif olunan mahallere gitmediklerinden kabul olunmayan
3		Misafirhane ve hastanede vefat eden
4		Derdest sevk olan
3295	**697**	

Günden güne önemini artıran muhacir meselesi içeride ve dışarıda hayli münakaşayı beraberinde getirmiştir. Haberlerden anlaşıldığına göre bazıları, yerli halktan aç olanlar varken muhacirlerin gözetilmesini adaletsizlik olarak yorumlamaktadır. Fakat arazisiz köylülerin sayısının bu kadar çok olmadığı, iş bulup geçimlerini sağlayabildikleri, buna karşılık muhacirlerin yerleşmeye ve işe muhtaç oldukları bildirilmiştir.[18]

İâşe Meselesi: Aynî ve Nakdî Yardım

Gazetede yer alan haberlere bakıldığında 22 Ocak 1906 tarihli nizamnamede, muhacirlerin gıda ihtiyaçlarının giderilerek bu masrafın tahsisattan karşılanacağı ifade edilmektedir. Göçmenler, geçici olarak iskân edilecekler ancak daimî kalacakları yerlere onlar için yapılan evler bittiğinde geçebileceklerdir. Bu evlere aile olarak yerleştirilecekler, hasat zamanına kadar "aynî ve nakdî olarak yarımşar tayın" verilecektir. Verilecek bu tayın[19], sadece ekmekten ibaret olup, Ramazan ayında göç edenlere sahur ve iftarda çorbalık pirinç verilecektir.[20]

Haberler arasında muhacir çiftçilere yapılacak yardımlara da yer verilmektedir. Buna göre, çiftçiler için çift hayvanı, tohumluk, yem vb. yardımlar, sanatkârlara da sermaye sağlanmasına gayret edilmiştir. Ayrıca, sanatkârlara hükümet tarafından 500 kuruş sermaye verilmesi kararlaştırılmıştır.[21]

Görüldüğü üzere Muhacir gazetesi, Balkanlardan yapılan göçlere duyarlı ve muhacirlerin sesi soluğu olmak sorumluluğunu yerine getirmeye çalışan, muhacirlere karşı gerek devletin gerek toplumun mesuliyetlerini hatırlatan bir yayındır. Siyasî hadiselerin ortaya çıkardığı bu yeni durumun sıkıntılarını gazete sütunlarına taşımış, yaptığı haberler ile dikkatleri çekmeye ve konuya duyarlılığı artırmaya çalışmıştır. Muhacirlerin ihtiyaçları ve bunların gerektiği şekilde yerine getirilip getirilmediğinin araştırılmasında takipçi olmuştur. Bu haliyle, Muhacir gazetesinin sözcülük vazifesi üstlenerek önemli bir boşluğu doldurduğunu söylemek mümkündür. Bu duyarlılık, muhacirlerin dirençlerini artırmaya da vesile olmuş, kamuoyuna ilan edilen problemler ile halkın göçmenlere hem dinî hem insanî bir vazife olarak yardımcı olması hassasiyeti yükseltilmiştir. 90 sayı ile yayın hayatına veda eden gazete, Balkanlardan göç ve muhacirler ile ilgili araştırmalarda mutlaka ele alınması gereken bir yayın olma hususiyetini muhafaza etmektedir. ■

DİPNOTLAR

1 Jelavich, Barbara, Balkan Tarihi 20. Yüzyıl, Küre Yayınları, İstanbul 2006, c. 2, s. 1-9.
2 Küçük, Cevdet, "Balkan Savaşı", DİA, c. 5, s. 23.
3 Küçük, a.g.md., s. 25.
4 Çelik, Züriye, "Osmanlının Zor Yıllarında Rumeli Göçmenlerinin Türk Basınındaki Sesi: 'Muhacir' Gazetesi (1909-1910)", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2010, S. 28, s. 408.
5 Muhacir, S. 1.
6 Muhacir, S. 1, s. 1.
7 Muhacir, S. 1, s. 1.
8 Muhacir, S. 5, s. 4.
9 Muhacir, S. 2, s. 1.
10 Muhacir, S. 4, s. 1.
11 On hanede altmış sekiz nüfus muhacir Bursa'ya, iki hanede on beş nüfus muhacir de bera-yı iskân İzmit'e gönderilmiştir. İkdam, 5 Ekim 1901. Elli hanede seksen nüfus Rumeli muhacirîni Varna'dan dört hanede otuz sekiz nüfus muhacirîn-i İslâmiyye Bosna'dan gelmişlerdir. İkdam, 1 Mayıs 1900.
12 Muhacir, S. 52, s. 1.
13 Muhacir, S. 27, s. 1.
14 Muhacir, S. 27, s. 1.
15 Muhacir, S. 5, s. 3-4; S. 29, s. 3.
16 Muhacir, S. 29, s. 3. Bu tür haberlerin Dâhiliye Nezareti tarafından tetkik edildiği, aslı olmayan haberler için gazetede tekzip yayımlandığı görülmektedir. Mesela aylar önce Edirne'ye gönderilen ancak sokakta perişan halde kalıp henüz yerleşememiş olanlardan bahseden gazetenin bu haberine Dâhiliye Matbuat Müdüriyeti'nden yapılan açıklama ile haberin gerçeği yansıtmadığı, bu şekilde mağdur olan muhacir bulunmadığı bildirilmiştir. Çelik, a.g.m., s. 412.
17 Muhacir, S. 27, s. 4.
18 Muhacir, S. 52, S. 1.
19 Tayın, savaş ve seferberlik zamanlarında halka karne ile dağıtılan ekmektir. TDK Sözlük, Ankara 2005, s. 1924.
20 Çelik, a.g.m., s. 410.
21 Çelik, a.g.m., s. 410.

MAĞRA*

Necip Fazıl KISAKÜREK

Burası Sevr mağarası,
Sır menzili, burası…
Işığı karanlıktır;
Ve sessizlik, nârası.
Deliğinde perdedar,
Bir örümcek tuğrası.

Mağarada gizlendiler.
Boşuna izlendiler.

Burası Sevr mağarası,
Sır menzili burası…
Ebubekir zikirde,
Kalbini yuğurası.
Kalbinde nakış nakış,
Nur yüzün hatırası.

Zikirde Ebubekir;
O'nun emriyle zikir.

Burası Sevr mağarası,
Sır menzili burası…
Yüce Allah isminin,
Kalb içinde mecrası;
Ötesi ötelerin,
Verâların verâsı…

Sevr mağarası ilk eşik;
Bâtın ilmine beşik…

Burası Sevr mağarası,
Sır menzili, burası.
Zikir, zikir, hep zikir;
Büyük visal, sonrası.
Ebubekir'e teslim,
O'nun gönül mirası.

İşte ebedî kanun:
İç ve dış, her şey O'nun…

*Esselam-Mukaddes Hayattan Levhalar, Büyükdoğu yay. İstanbul 1993.

Ebru: Hikmet Barutçugil
Âb-Rû'larda Su Kasîdesi (Esenler Belediyesi, Mart 2017)

KÜLTÜRÜN TAŞIYICISI OLARAK GÖÇ VE HİCRET

Caner AKDEMİR
İstanbul Müftü Yardımcısı

Göçler, insanlığın başka kültürleri tanımasına yardımcı olduğu gibi, toplumların kendi gelenek ve göreneklerini, kültürlerini tartma şansını da vermektedir. Kültürler toplumların yaşam felsefelerine dair beraberlerinde taşıdıkları mühürleridir adeta. Hayata dair damgaları… Her hicretin bir hikâyesi olur. "Kiminin hicretindeki gayesi Allah ve Resûlü'ne varmak ve onlara hicret etmek iken, kiminin hicret hikâyesi, ya bir dünyalık veya bir kadın uğruna yola revan olmaktır. İnsanoğlunun hicret hikâyesi de hicret ettiği şey uğruna kıymet kazanır."[1]

Bu hadis, bir Müslümana, hayatının gayesini, uğruna mücadele etmesi gereken değer yargılarını en içten ve samimi ifadelerle hatırlatır. Hicret de bu hadiste sunulan hatırlatmalardan biridir ve bir ikbal uğruna yapılan hicretin akıbeti bellidir: Göç! Ve bu göç neticesinde gidilen yere meşrû çerçevede, ahlakî bir medeniyet çehresi bahşetmek. Zira İslam, dünyanın bir tek medeniyetten ibaret bir vatan olduğunu kökten reddederken, mensubu olan biz Müslümanlara öğrettiği ve sağlıklı olduğuna dair kesin delil getirebileceğimiz, uğruna hicret ederek yeni yaşam yerleri ve yurtları edineceğimiz değerlerimiz, kültürlerimiz, gelenek-göreneklerimiz, örf ve ananelerimizin varlığını zihnimizde daima canlı ve diri kalmasını emreder. İslam, bu özelliğiyle Müslümanı gerek Batı ve gerekse başka medeniyetler çıkmazına girerek bir "medeniyet intiharı" yaşamasının önüne geçmek ve asıl olması gereken "medeniyetler arası diyaloğu" canlı tutarak hayata tutunmasını sağlamaktadır.[2] Aksi halde yerimizi de kaybederiz.

Foto: Jacob Lawrence

Foto: Hüsna Bayram

Değerlerini yaşatmak uğruna hicret, bu ümmetin tarihinde iftihar edebileceği en büyük övünç kaynaklarının başında gelir. Tarihin en korkunç, en karanlık ve en zor dönemlerinde başta Habeşistan'ı ve arkasından Yesrib'i tercih etmiş olması, İslam'ın kendi öz değerlerine verdiği kıymetin en açık göstergesidir. Daha sonra 700 yıl yaşayacağı İspanya ve arkasından Osmanlı ile Balkanlar ve Avrupa'ya yapılan fetihlerle gelen Batı'nın İslam kültürü ile tanışması takip eder. Hicret bu yönüyle kültürün ve medeniyetin naklini gerçekleştirerek halklar arası kaynaşmayı sağlamasıyla önemlidir. Hz. Peygamber (a.s.) ensara karşı yaptığı bir konuşmada, *"Eğer hicret şerefi olmasaydı ben muhakkak ensardan bir fert olmak isterdim."*[3] diyerek muhacirliğin şerefinin yerini hiçbir şeyin tutamayacağını belirtmiştir. Ayrıca hicretin, teşrî açısından büyük önem taşıdığı gibi, siyasî açıdan da büyük bir değişime imkân sağladığı aşikârdır.[4] Mesela Mekke'deki müşriklerin baskıları karşısında pek çok eziyet ve işkenceye maruz kalan Müslümanlar hicret sayesinde güç bulmuş ve Hz. Peygamber'in önderliğinde bir devlete kavuşmuşlardır.

Hicretin teşri' ve siyasî yönü ne kadar önemliyse sosyal ve psikolojik yönü de o derece önemlidir. Hicretle beraber gelen göçmenlik mefhumuna ve göçmenlere biraz mesafeden bakarak resmin tamamını görmek önemlidir. Çoğu defa adeta ağaçlara bakmaktan ormanı görememe durumuna gelindiği gibi, göçmenleri ve göç ile beraber gelen gelenek ve göreneğin zorunluluğunu anlamakta zorlanan kapalı medeniyet yapılarına şahit olduğumuz bir gerçektir.[5] Bu duruma Batılı ülkelerin Suriyeli göçmenlere kapılarını kapatmalarını örnek olarak verebiliriz. Öyle sanıyorum ki göç ile gelenlerin beraberlerinde getirdikleri kültürü görememe hali Batılıları aslında kendi kültür güvenliklerine en büyük tehlike oluşturacakları düşüncesine itmesi oldu. Bizimle Batı'nın Suriyeli göçmenler karşısında verdiği sınavda belirleyici unsurun; bizim kültürümüzün, örfümüzün ve bilgimizin kaynağının vahiy ve varlık olduğu, buna karşılık Batı kültürünün kaynağının ise sadece varlık tezinin hâkim olduğudur. Burada Batı'nın göremediği, hicretin çocukları, kadınları, yaşlı ve kimsesizleri vardı. Doğulu olup da Batı için gören ve düşünen, eksen kayması yaşayan aydınlar da Batı'nın göremediğini göremiyorlardı. Çünkü Doğulu birçok aydın, Batı oryantalizmi tarafından uzun yıllar Batı'nın gerçek medeniyet ve hakikatin kaynağı olduğu rüyasına yatırılmış ve bu durum Doğulu aydınlar tarafından öyle içselleştirilmişti ki, birçoğu Batı dışı insan ve medeniyetlerin bilim, sanat ve kültür üretemeyeceklerini bir ön kabul olarak benimsemişlerdi. Rahmanı kızdıracak bu garâbetten Said Halim Paşa, Aliya İzzet Begoviç ve Cemil Meriç gibi çok az sayıda aydınımızı istisna tutmak gerekecek.[6]

Batı medeniyetine karşı bu yaklaşım, uygulamada çok vahim sonuçlar doğurdu. Kendimizi tanımaz hale geldik, kendi medeniyet ve kültürümüzü tasfiye etme çabalarına giriştik. Neticede düşünce üretemeyen ve

düşünceleri Batı'dan ithal eden bir aydın kesim varoldu. Buna bağlı olarak son iki asırdır gelişen modern dünyada Batı ile iletişim halinde olan insanımızın kendi medeniyeti, kültürü ve değerleri adına Batı'ya ne verebileceği konusunda kafasının karışık olduğuna şahit olmaktayız. Ancak bu süreçte, Batı'ya açılan bir yönümüzle Batı'ya tamamen kapalı hale gelmek veya Batı karşıtlığına saplanmak da bizim kadim medeniyet ve kültür anlayışımıza ters olacağından yanlıştır. En ideali, dün Endülüs'ten Hindistan'a, Anadolu'dan Viyana kapılarına kadar çok medeniyetli toplumları idare eden ecdadın siyaset ve hukuk gelenekleri yanında farklı düşünceleri çatıştırmadan bir arada tutabilen ilim geleneğiyle yeniden sağlıklı bir irtibat kurup günümüze uyarlamamızdır.[7] Neticede bu Batı'ya bağımlılık veya Batı'ya düşmanlık yerine Batı'yla kendimiz olarak ve kendimiz kalarak sağlıklı etkileşim içinde olmamızı sağlayacaktır.

Günümüze gelindiğinde hem Müslümanların hem de genel olarak insanlığın bir medeniyet problemi yaşadığını müşahede etmekteyiz. Bunun da nedeninin çok medeniyetliliğin veya çok kültürlülüğün çözümsüz bir problem olarak insanlığın önünde durduğu ve kültürlerin kaçınılmaz bir çatışmanın eşiğinde beklediği tezinin yüksek sesle küreselleşen dünyamızda dile getirilmesidir. Çok kültürlü veya çok medeniyetli bir dünyanın riskli olduğu tezi doğrudur, lakin mutlak surette sağlam kültürel, hukukî, ahlakî ve siyasî temeller üzerine oturtulması halinde risk olmaktan çıkarak yaşama dair bir zenginlik olarak karşımıza çıkacağı kesindir. Bu manada tarih iyi okunduğunda görülecektir ki, hiçbir medeniyet, İslam medeniyeti kadar diğer medeniyet ve kültürlere kuşatıcı kabul bazında bir tavır sergilememiştir. İslam kendi medeniyetini yüzyıl gibi kısa bir zamanda kurmakla kalmamış, aynı zamanda teşri' yapısı gereği kendinden önceki medeniyetlerin de hâmiliğini yapmıştır. Hem kendisi göç ve hicret sebebiyle gittiği yerlerde var olan medeniyet ve kültürlerle iyi ilişkiler içinde olmuş, hem de onların kendi aralarında doğru ilişkiler kurmalarına yardımcı olmuştur. Bunu kendine bir görev olarak gören İslam medeniyeti, diğer medeniyetleri yok etme çabasına girmediği gibi, tam tersine asırlarca onları koruması altına alarak bu görevi başarıyla gerçekleştirmiştir. Bu sayede, Balkanlardan Kuzey Afrika'ya ve Doğu Türkistan, Çin sınırlarına kadar uzanan bir coğrafyada İslam yönetimi altında Yahudi, Katolik, Ortodoks, Ermeni, Kıpti, Zerdüşt, Hindu ve Budist topluluklar gibi birçok medeniyet ve kültür huzur ve barış içinde birlikte yaşamanın erdemini tatmışlardır. Dünya çok kültürlülük veya çok medeniyetlilik problemini çözemediği halde giderek artan bir hızla küreselleşen günümüz dünyasında, İslam'ın bu kadim yönünün sadece tarihî bir merak veya bir folklor olarak değil, son derece aktüel bir çaba olarak görülmesi medeniyetlerin ve kültürlerin devamlılığı, birlikte yaşamayı başarmaları için gayet önemlidir.

Ünlü sosyal bilimci İbn Haldun'a[8] göre insanların toplum ve medeniyet halinde çok kültürlü yaşaması zaruridir. Bu insan doğasının bir neticesidir çünkü insanlar farklı kültür ve medeniyete sahip olsalar dahi güvenlik, beslenme, sosyalleşme ve dostluk gibi ihtiyaçlarını başka türlü karşılamaları mümkün değildir. Beraber yaşamak elzemdir ve günlük hayatta bütün bu zorunlu gereksinimler hesaba katılarak kültür farklılıklarının değerlendirilmesi gerekir. Şayet kültür farklılığı ve çok medeniyetlilik hesaba katılmazsa istenmeyen tersi sonuçlar ortaya çıkabilir. Ülkemize son yıllarda başta Suriye olmak üzere, Mısır, Libya, Yemen, Irak gibi bazı Afrika ülkelerinden akın akın gelen göç dalgaları ve bu göçler vasıtasıyla tanıştığımız değişik kültürlere gösterdiğimiz olgunluğun arka planında asırlardır çok kültürlü Anadolu medeniyet mirasına sahip oluşumuz yatmaktadır. Anadolu medeniyeti bu özelliğini İslam'a ve onun teşri' ayrıcalığına borçludur çünkü İslam'ın teşri' yönü fert ve cemaatler arası ilişkiler seviyesinde; sosyal, ekonomik, siyasî ve hukukî problemleri çözme aracıdır. İslam medeniyetinin hâkim olduğu çağda kurulan başta Endülüs, Hindistan, Selçuklu ve Osmanlı örneklerinde olduğu gibi, çok kültürlü dünya düzeninin gerek kurumsal gerekse normatif temelleri İslam'ın hukukî yapısal özelliği ve teşri' yönü ile inşâ edilmiştir. İşte tam da buradan hareketle tarihte İslam medeniyeti kendi medeniyetini hakim kılmakla kalmamış, kendisinden önceki medeniyetlerin de hâmiliğini üstlenmiştir. Göçler, hicretler vs. çeşitli sebeplerle bir arada ama İslam'ın

> "Ünlü sosyal bilimci İbn Haldun'a göre insanların toplum ve medeniyet halinde çok kültürlü yaşaması zaruridir. Bu insan doğasının bir neticesidir."

egemen olduğu coğrafyada yaşamak zorunda kalan çok kültürlü toplumların, kendi aralarında iyi ilişkiler kurmalarını ve birbirlerini kabul etmelerini sağlayan İslam medeniyeti, uygulama bazında asırlarca süren somut örnekleriyle insanlık için tekrar ilham kaynağı olmaya namzettir.

Özetle; Medeniyet veya kültür nedir? Yeniden tanımlanmalı. Medeniyet denince Batı anlaşılmamalı. İstanbul gibi adeta cennetten yeryüzüne bahşedilmiş bu şehir İslam ile yoğrulan medeniyeti olmadan nasıl asırlarca medeniyetin ve kültürün başkenti olma özelliğini sürdürebilir.[9] Beraber yaşama kültürüne beşik olunmadan nasıl sürdürülebilir bu kültür mozaiği. Evet, İslam medeniyeti orijinaldir, kendi hayatını, kendi kimliğini bilme medeniyetidir. Bir yanıyla, geçmişe dayalıdır; öbür yanıyla diğer medeniyetlerle de irtibatlıdır. Mesela eski Yunan medeniyetinde yararlı gördüğünü alarak, onu Batı'ya vermiştir. Batı'nın bugün maddî kalkınmasında payı olmuştur. Aynı şekilde doğuya da katkısı olmuştur. İşte bu nedenledir ki, milyonlarca masum insan göç nedeniyle yurtlarından edildiklerinde kültürlerine dair yaşam emarelerini buldukları Anadolu topraklarına göç etmişlerdir. Anadolu için bağrında farklı kültürlerin birlikte yaşaması onun kimliği olmuştur. Bu, milletimize Yüce Allah tarafından verilmiş bir görevdir. İnsanın Allah'ın halifesi olması prensibinden doğan bir görevdir. ■

DİPNOTLAR

1 Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1, "Îmân", 41, "Nikâh", 5; Ebû Dâvûd, "Talâk", 11; Tirmizî, "Fezâilü'l-Cihâd", 16.
2 el-Alvanî, Tâhâ Câbir, Çağdaş Düşünce Krizi, Balkan İlmi Araştırma Merkezi, 1995, s. 6-9.
3 Müsned, II, 315; Müslim, "Zekât", 139.
4 Önkal, Ahmet, "Hicret", DİA, XVII, 461-463.
5 Şentürk, Recep, Açık Medeniyet, İstanbul: Timaş Yay., 2010, s. 16-17.
6 Şentürk, a.g.e., s. 17-20.
7 Karakoç, Sezai, Çıkış Yolu 1, Diriliş Yay., 2012, s. 24-64.
8 Meriç, Cemil, Sosyoloji Notları, İstanbul: İletişim Yay., 15. baskı, 2013, s. 67-70.
9 Karakoç, a.g.e., s. 32-43.

KISSATU'L-GÂR (قصة الغار) ADLI RİSALE[1]

Yrd. Doç. Dr. İclâl ARSLAN
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu metin, hicret hakkında kaleme alınan el yazması küçük bir risaleyi ana hatlarıyla tanıtmayı hedeflemektedir. Risale, Allah Resûlü Muhammed (a.s.)'ın Mekke'den Medine'ye yaptığı hicreti -Tevbe Sûresi 40. ayette zikredildiği şekil üzere- ele almasından dolayı önemlidir. Hicret hadisesini metin üzerinden tahlil etmeden önce bu konudaki ayet-i kerimeyi inceleyerek zihinsel hazır bulunuşluğu sağlamak kanaatimizce uygun olacaktır:

"Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber." diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."[2]

Metnin Tanıtımı

Yukardaki ayeti nazmen ifade etmesi nedeniyle bizim "Hicret Hatırası Beyitler: Mağara Hikayesi" dediğimiz risalenin katalog bilgisi şöyledir:

"İbrahim b. Muhyiddin, Trablus: Yazma, 956 (1548). 105b-108a yk. ; 17 st.; 140x110-207x155 mm. (Arap-Nesih) Üç ay filigranlı, şirazesi dağınık, şemseli, mıklebli, vişne çürüğü meşin cilt. Hz. Peygamber'in hicretinde mağaradaki halini beyan eden tavilden bir kasidedir. Sonda sade (vakıf) ibareli mühürle, resmî mühür basılıdır. Kırma Nesih."[3]

Araştırma sırasında risalenin ilk sayfasının üst kenarında bir hâşiye olduğunu gördük ve bunu detaylı bir şekilde inceledik. Buradaki bilgiler bazı noktalarda katalogdaki bilgilerden farklılık göstermekteydi. Eserin katalogdaki gibi Trablus'ta yazıldığı söylenmekle birlikte, tarihinin farklı olarak "984 senesi"nin Şevval ayı olduğu belirtilmektedir. Müellifin ismi de "İbrahim b. Yahya b. Ahmed b. Ahmed ibn Muhammed b. Ahmed b. ed-Düveyk" şeklinde kaydedilmiştir. Araştırmalarımız neticesinde yazarı hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Ancak zahire göre İbrahim b. Yahya b. ed-Düveyk, risaleyi yazan kişidir. Eserin yazıldığı Trablus'un, Libya ya da Lübnan'dan hangisine ait olduğu anlaşılmadığı gibi, zikredilen beyitlerin risaleyi yazan kişiye ait olup olmadığı da net değildir. Kitabın sonundaki notta, İmam Şafii'ye ait olduğunu tahmin ettiğimiz bazı beyitlerle, okuyucu ilim yapmaya teşvik edilmektedir.

Metnin Muhtevası

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kıssatu'l-Gâr adlı bu risale Gazzalî'nin Dürretü'l-Fâhire adlı risalesinin de bulunduğu bir mecmuada, son tarafta yer almaktadır. Bu risaleden önce akaid ve hadisle ilgili ufak birkaç risale daha bulunmaktadır. Yazımıza konu edindiğimiz bu risaleyi ilk tetkik etmeye başladığımızda öncesi ve sonrasındaki ifadelerle birlikte düşünüldüğünde bunun bir seferlik oturumda yazıldığını düşünüyorduk. Ancak daha sonra risalenin içinde bulunduğu eserin tamamını incelediğimizde böyle olmadığını, farklı oturumlardaki derslerle bu eserin tamamının yazıya geçirildiğini anladık. Bu durum aşağıda şöyle ifade edilmektedir: "Bu hadisleri, birkaç oturumda iyi bir okumayla bir araya getirdim. Bu okumaların sonuncusu Şevval ayının ilk onunda 984 senesinde gerçekleşmiştir. Ona, bunları rivayet etmesi için icazet verdim…" (105/b)

Risalenin baş tarafında bu beyitlerin niçin yazıldığı belirtilmemektedir. Ancak Dürretü'l-Fâhire ve devamındaki "kırk hadis" türündeki risalelerden sonra Peygamber'in hicretinin manzum olarak anlatılması, bu mecmuayı anlamlı ve güzel bir şekilde tamamlamak için olsa gerektir.

Şiirin başlangıcında:

Dürr'ün yurduna bereket yağmurları yağdı …

denilerek sanki mecmuanın ilk risalesi olan Dürretü'l-Fâhire'ye de bir gönderme vardır. Yani bu eserin sonunda anlatılan hicret hikayesiyle bereket ve güzellik elde edildi, demek istemektedir şair. Başlangıçta da belirttiğimiz gibi incelediğimiz bu risalede Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti konu edilmektedir. Bu mânâda şiirde Hz. Peygamber'in methedildiği aşağıdaki gibi beyitler bulunmaktadır:

Şükürler olsun ki, bu yurt ecelin zehrinden kurtardı,
Mutluluğum sabah gibi doğdu.

Daha sonra müşriklerin onu öldürme girişimlerinden bahsetmektedir:

Mekke ahalisinin tamamını dalâlet kapladı; taşa, kayaya tapar oldular.

Öyle ki, Peygamber onları hidayete davet eder etmez, ona 'Bu gencin büyülendiğini görüyoruz' diyerek alay ettiler.

Kureyşlilerin Müslümanlara yaptıkları işkence ve eziyetten dolayı ashâbın mallarını bırakıp evlerine barklarına, daha doğrusu yurtlarına veda ederek, Peygamber şehri olacak Medine'ye göç etmeleri gerekiyordu. Azılı düşmanların aldıkları karar sonucu, Hz. Peygamber'in hayatına son vermek için, her kabileden gençler seçilmiş ve bunlar Allah Resûlü'nün kapısı önünde beklemişlerdi. O, bu silahlı gençlerin gözleri önünden *"Önünden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler."* (Yasin, 36/9) anlamındaki ayeti okuyarak çıkıp gitmiştir.

Şiirin bundan sonraki beyitlerinde, Hz. Peygamber ve Ebû Bekir'in gizlice Sevr mağarasına geldikleri tasvir edilir. Yıllardır börtü-böceğin yuva yaptığı, mesken edindiği bu mağaranın şöyle bir gözden geçirilmesi, temizlenmesi gerekir. İşte o şerefli misafirin mağara arkadaşı Ebû Bekir, bu temizliği yaptıktan sonra, o aziz misafire: "Buyur yâ Resûlallah!" diyerek içeriye alır. Bu husus risalede şöyle geçmektedir.

Bak! Belki, saklanma imkanı olacak bir mağara bulursun,

Önceden ne bir el değmiş, ne de sabahın ışığı içine doğmuş.

İkisi birden gittiler, bir de ne görsünler… Allah'ın kudreti ile bir mağara göründü,

Ebû Bekir oraya girdi ve onun için hırkasıyla orayı hazırladı ve seçilmiş insanı çağırdı. Sonra -içeri girmek için- ikisi eğildiler.

Ancak, Ebû Bekir'de bir telaş vardı. Düşmanların Allah Resûlü Hz. Peygamber'i yakalamalarından korkuyordu. Hz. Peygamber ise onu tesellî ve teskin ederek Tevbe Sûresi 40. ayette olduğu gibi: *"Üzülme! Allah, bizimle beraberdir."* demiştir. Risalede bu durum şöyle dile getirilmiştir:

Korkma! Çünkü Allah bizim yardımcımızdır.

Rahman kime yardım ederse, o zafere ulaşır.

İzzet sahibi Allah sekînesini Resûle indirdi,

Sabretmelerinden dolayı onları başarıya ulaştırdı.

Peygamber'i saklayan mağaranın önüne kafirler vardıklarında, bir de ne görsünler. Mağaranın ağzında, dünyanın en zayıf iki silahı.. Bir yanda bir örümcek ağı; diğer yanda bir güvercin yuvası.. Allah (c.c.) bu iki zayıf silahla, mağaranın önüne kadar gelmiş olan gözü dönmüş düşmanları ters-yüz etmiş, onları oradan uzaklaştırmıştır. Şiirde, Peygamber ve Ebû Bekir'in mağaraya sığınmaları, müşriklerin onları bulma çabası ve mağarada yaşananlar o kadar canlı ifade edilmiştir ki, okuyucuyu mânen mağaradaki o ortama götürmektedir. O kadar ki metni okurken bizzat, Ebû Bekir ile birlikte endişe içinde müşriklere gözükmeme hissiyatını yaşadık ve sanki biz topuğumuzla o deliği kapatmaya çalıştık. Ebû Bekir'in, yılan sokarken duyduğu acıyı hissettik ve Peygamber Efendimiz'in tedaviye yönelik müdahalesi sanki bizim de ızdırabımızın merhemi oldu… Örümceğin ağını örmesi ve güvercinin yuvasını yapması gözlerimizin önünde canlandı ve Peygamber'in *"Üzülme! Allah bizimle!"* demesiyle adeta, bizim de yüreğimize tarifi imkansız sekînenin indiğini yaşadık.

Risalenin devamında Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkâs, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Sa'îd b. Zeyd'den oluşan Aşere-i Mübeşşere'yi anlatan şair, bazılarını isimleriyle (Talha), bazılarını künyesiyle (İbn Avf) bazılarını da lakabıyla (İbn Atîk) zikretmiştir."

Ebu Atîk (Ebû Bekir) onun değeri mutlaka büyüktür,

Ki o, Peygamber'in dostudur…

Ondan sonra Ömer'in değeri yücedir.

Devamında Osman ve Ali'yi zikrederek onların övülen tarafları vurgulamıştır. "Sebtayn" künyesiyle Ali'nin evlatları Hasan ve Hüseyin'den bahsetmiştir. Bu iki torunun ne güzel ok attıklarını, telbiye getirdiklerini ve kurban kestiklerini belirtmiştir. Hz. Peygamber'i ve sahabeyi överken teşbih yapmış, Peygamber'i "ay"a, sahabeyi de "yıldızlar"a benzetmiştir. Risaleyi Peygamber ve ashabına salât ile bitirmiştir.

Metnin Dil Analizi

"Basît" vezninde yazılmış şiiri, şairini ve döneminin özelliklerini tespit edebilme amacıyla eserle ilgili birkaç dilsel özelliği aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

* Risalenin yazarı, ilk beyit hariç diğer beyitleri "..راً" şeklinde tenvin ile bitirmiştir. Burada son kelime veya kelimelerin unutulmuş olma ihtimali vardır. Bu vezin gereği yapılmış olabilir. Yani şiirin kafiyesi tenvinli olduğu için kelime el takılı (ال) ma'rife olsa bile, tenvin ile yazılmıştır. Mesela: العمراً (2. beyit), الزهراً (6. beyit) Bazen kelime fiil olmasına rağmen yine tenvinli yazılmıştır. Mesela: شَعَراً (30. beyit), استتراً(4. beyit),

* Elif-i maksure olarak yazılması gereken kelime yâ (ي) harfiyle çoğunlukla yazılmıştır. Mesela: (اراك) kelimesi اريك şeklinde yazılmıştır. (9. beyit) Yine على، الى gibi harf-i cerler ي harfi ile yazılmıştır. Bunların birçok örneği metinde mevcuttur.

* O dönemin özelliği olması ihtimalini göz önünde bulundurarak sîn ve şîn (س،ش) harflerinin üç dişinin muhafaza edilerek yazıldığını gözlemlemekteyiz. (11. beyit)

* Bazı yerlerde hareke konulmuştur. Mesela: نُكِراً (19. beyit). Yine dönemin özelliği kabul edilebilecek yazım şekli olarak diş üzerinde yazılacak hemzenin yâ harfi ile birlikte geldiğini görmekteyiz. Mesela: خايْفاً (23. beyit)

* Hemze-i kat', genellikle ihmal edilmemiş ve yazılmış. Mesela: أخطا (43. beyit)

* Metnin üzerine sonradan olduğu düşünülen harekeler farklı bir kalemle düşülmüştür. Bazı yazım hatalarının yapıldığı gözlenmektedir. Mesela 50. beyitteki لا تحزنت ifadesinin sonuna yanlışlıkla bir ت te harfinin getirildiği düşünülmektedir. Sonradan olduğunu düşündüğümüz harekeleme yanında metne müdahele edilerek bazı düzeltmeler de yapılmıştır. Mesela 62. beyitin ilk kelimesi aslında كان yazılı iken sonradan bir elif harfi ilave edilerek كانا şeklinde yazılmıştır. 60. beyitte ilk ifade olan ابا عتيق'da ابا kelimesinin sonradan yazıldığı anlaşılmaktadır. İşte burada da aynı şekilde elif harfinin daha sonra konulduğu görülmektedir.

* Bazı kelimelerde şeddelerin yazımı ihmal edilmemiştir: فيجّل (60. beyit), وخصّ (63. beyit) gibi. Beyitlerin birçoğunda marife olsun, fiil olsun tenvin yazılmış olduğu halde 60. beyitte bulunan عُمراً kelimesinde tek hareke vardır.

Sonuç Yerine

Hicretin İslam tarihinde müstesna bir manası vardır. Dünya hicret ile İslam'ı tanımıştır. Onu yeniden düşünüp anlayabilmemizin gereğine binaen bu eserin Türkçe'ye kazandırılması, böylece İslam tarihi ve edebiyatı açısından kültür varlığının idrakine, gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlamasını amaçlamaktayız. İleriki çalışmalarımızda bunu gerçekleştirmeyi planlıyoruz.■

DİPNOTLAR

1 Bu eser, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan KHK1475/05 demirbaş numaralı 105b-108a sayfaları arasında bulunan Kıssatu'l-Gâr adlı risaledir. Eserin dijital nüshasının temini konusunda Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi çalışanlarına, gösterdikleri yakın alaka ve destekten ötürü çok teşekkür ederim. Ayrıca Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim görevlisi olan Muna Haj Saleh Hocahanıma yaptığı önemli katkılardan dolayı şükranlarımı bildiririm.

2 Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an-ı Kerîm Meâli, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 12. bs., 2011.

3 Türkiye Diyanet Vakfı İSAM, Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı

HİCRET: BİR AYRILIK VE KOPUŞ BİR VARIŞ VE VASIL OLUŞ*

Prof. Dr. Ali Murat DARYAL

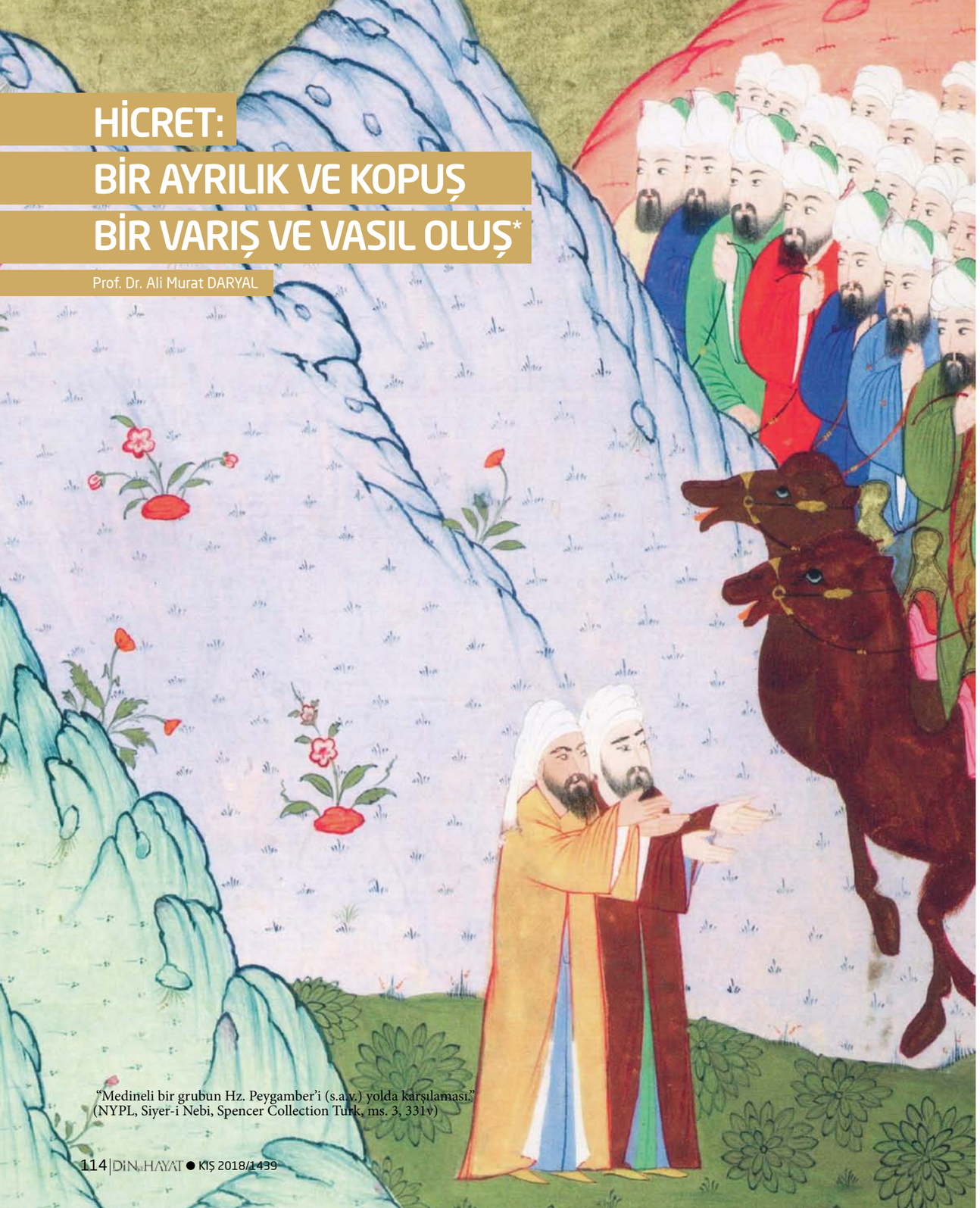

"Medineli bir grubun Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yolda karşılaması." (NYPL, Siyer-i Nebi, Spencer Collection Turk, ms. 3, 331v)

"Hicret sadece bir yer değiştirme hadisesi değildir. Hicret bir ayrılık ve kopuş olduğu kadar bir varış ve vasıl oluştur da. Putperest bir toplumdan tevhid dinine bağlı bir cemiyete geçiştir."

Mekke'den Medine'ye "Hicret", muhtevasıyla ve tarihteki fonksiyonlarıyla diğer hicretlerden farklıdır. Hz. Muhammed'in bir nevi hicret hüviyeti taşıyan Hira'daki inziva günlerine ilave olarak Habeşistan hicreti de tecrübe edilmiş olmasına rağmen hicretlerin en muhteşemi Mekke'den Medine'ye doğru gelişen "büyük hicret"tir.

Hicret sadece bir yer değiştirme hadisesi değildir. O, birbirini takip eden sıra içinde bir bütün olarak kendini takdim eder:

-Hicret öncesi
-Hicret
-Hicret sonrası

Bir sosyal vakıayı başlatmış olması dolayısıyla hicret öncesi, bu üç bölümden en önemlisidir. Hicret Hz. Muhammmed'in öldürülme teşebbüsü üzerine ortaya çıkmış değildir. Hicreti doğru anlayabilmek için Müslümanlar ile müşrikleri iyi okuyup değerlendirmek gerekir. Bu iki grup içinden, müşrikleri incelemek ve değerlendirmek daha da önemlidir. Bu konuda birçok soru zihinleri işgal edebilir:

Acaba niçin müşrikler Hz. Muhammed'i öldürmeye teşebbüs edebilecek kadar güçlüdür? Bu din ve peygamber Allah'a ait olduğu halde O niçin kendi dinini ve peygamberini düşmanlarına karşı artık Mekke'de korumayacaktır? O güne kadar gerçekleşen ve daha sonra gerçekleşebilecek olan mucizeler neden tesir etmemiş ve yetmemiştir de Medine'ye hicret gibi bir mecburiyet hâsıl olmuştur? Mesela niçin ilahi takdir müşriklerin elebaşlarını değişik vesilelerle imha etmemiştir?

Bu vb. soruların cevabı bir noktadan sondan sonra cemiyetin yapısıyla ilgili bir hüviyet arz eder. Mekke tarihi boyunca ekonomik güç ile şahsî nüfuzunu kendisinde birleştiren sosyal üst yapı, kendisi kadar güçlü olmayan alt yapıyı kendine göre şekillendirmişti. Yüzlerce yıldır kendisini tekrarlayan bu yapı, kalıplanıp donuklaşmış, kendi prensipleri doğrultusunda organize olmaya çalışan her yeni düşünce ve davranışa sert ve haşin tepkiler geliştiren bir cemiyet halini almıştı. Mekke'nin muannit sosyo-ekonomik yapısının, kendi içinde yeni bir imanın doğmasına ve gelişmesine müsaade etmeyeceği açıktı. Bu yapı İslam'la ilk karşılaştığı günlerin şaşkınlığından giderek kurtulacak ve zaman içerisinde giderek sertleşecek, bu inancın temsilcisinin yeryüzünde yaşamasına bile müsaade etmeyecekti. İslam'ın yayılması karşısında giderek panikleyen bu zihin yapısı değişmedikçe cemiyetin elebaşlarının ortadan kalkması da fazla bir şey ifade etmezdi. Zira bütün bunlar sosyal bünyenin reaksiyonları idi. Bu durumda hicret zaruri idi. Nitekim ilahi takdirin kararı ile hicret emrolundu. Böylelikle hicret şiddet yoluyla, bir insanı öldürerek istenilen neticeye varılamayacağını öğretmiş oldu.

Hicret bir ayrılık ve kopuş olduğu kadar bir varış ve vasıl oluştur da. Putperest bir toplumdan tevhid dinine bağlı bir cemiyete geçiştir. Medine toplum yapısı vahyin gösterdiği gelişme sürecine paralel olarak kendi içinde ikinci ve yeni bir merhaleye geçmiş, tatbiki sahada kendi müesseselerini kurarak, iç ve dış münasebetlerini bu imanın prensiplerine göre oluşturabilmiştir. Hicretle, Medine'de ahkâma yönelik ayetlerin inzalinin başlaması, vahyin de kesintiye uğramadan ve tekrara düşmeden seyrini tabii bir şekilde takip ettiğini gösterir. Bu bakımdan Medine devrini öğrenebilmek ve anlayabilmek, bu muhteşem Hicrette Hz. Muhammed'in mübarek izinde, onunla adım adım Mekke'den Medine'ye doğru giderek gerçekleşebilecektir. ■

*Merhum yazarın "İslâm'ın Doğuş ve İlk Yayılışını Psiko-Sosyal Açıdan Tahlili" (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı yay. İstanbul 2014) isimli eserinden iktibas edilmiştir.

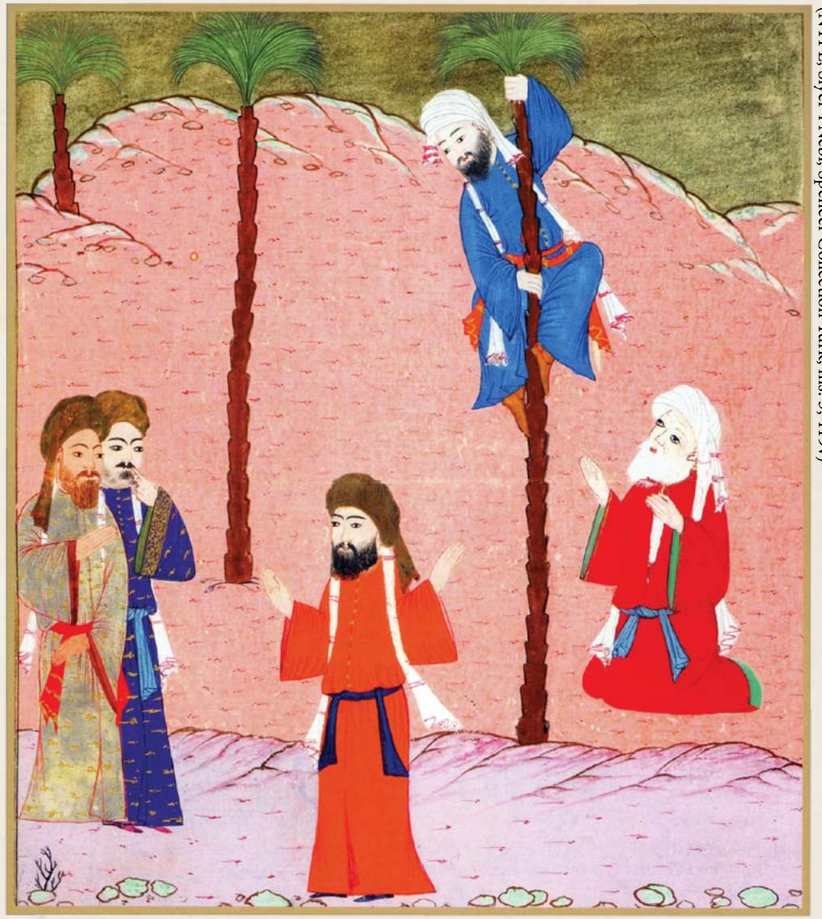

"Hurma ağacına tırmanan bir adam Hz. Peygamberin (s.a.v.) Kubâ'ya yaklaştığını haber veriyor." (NYPL, Siyer-i Nebî, Spencer Collection Türk, ms. 3, 419v)

İSLAMÎ TÜRK EDEBİYATINDA HİCRET'E DAİR

Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEŞ
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Milletlerin oluşum, gelişim ve değişiminde en önemli etkenlerden birisi hiç kuşkusuz dindir. Bir dinden başka bir dine geçen toplumların kabul ettikleri yeni din, onların hayatları üzerinde birtakım değişiklikler meydana getirmiştir.[1] Türkler, İslâm dinine girmeleri ile bu dinin telakkîlerini ve mefhumlarını kendi kültürleriyle yoğurarak kabul edip benimsemişler ve zamanla bunları edebî eserlerine, mimarîlerine, mûsikilerine vs. yerleştirmeye başlamışlardır.[2]

Türk-İslâm edebiyatı, İslâm kültür ve medeniyeti tesiri altında inkişâf etmiş ve bu kültür ve medeniyet havzasının değerlerine bağlı kalmış bir edebiyattır. Bu telakkîlerle yazılan edebî eserler genel manada yazarın yaşadığı dönemin duygu, düşünce ve hayallerini yansıtmakla kalmamış aynı zamanda bu devrin sosyal, siyasî ve kültürel özelliklerini, zevklerini, algılarını, inançlarını ve sanat telakkîsini de bünyesine dâhil etmiştir. Dolayısıyla edebî bir eserin muhtevasına bakıldığında bu muhtevaya kaynaklık edecek pek çok unsurun varlığı da kaçınılmaz olmuştur.[3] Hiç kuşkusuz şair ve ediplerimiz, vücuda getirdikleri manzum veya mensur eserlerde ilim ve tefekkür kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'den ve Hz. Peygamber'in hadislerinden, sîretinden istifade etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber'in hayatını ihtivâ eden siyerler de şairlerin başvurdukları dinî kaynaklardandır ve Hz. Peygamber'in mevlid, miraç, hicret, gaza ve mucizelerini ihtiva eder. Siyerin içerisinde yer alan, Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir ile birlikte Mekke'den Medine'ye gerçekleştirdiği hicret de zamanla ayrı müstakil şiirler olarak hicret-nâme ismiyle edebî literatürde kendine yer bulmuştur. Hicret bahsi bilhassa divan şiirinde siyerler içerisinde bir bölüm olarak yazılırken, Tanzimat'tan günümüze kadar siyerden ayrı bir edebî tür olarak da ele alınmıştır.[4]

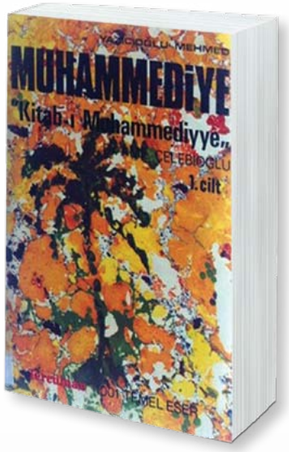

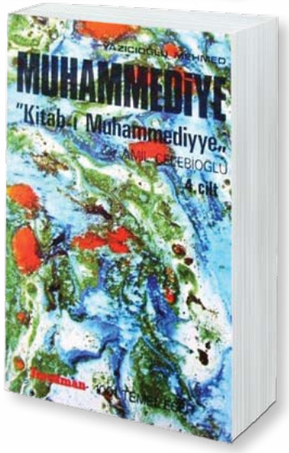

Hz. Peygamber'in hicret hadisesi, tarihî öneminden dolayı İslamiyet'in etkisinde gelişen Türk edebiyatında ele alınan önemli mevzulardan biri olmuş; şairler ve müellifler, inancın ve benimsenen hayat tarzının özgürce yaşanamadığı bir beldeden yaşanabilir bir beldeye mecburî göçünü şiirin gücüyle anlatma yoluna gitmişlerdir.[5] Hicret-nâme türünde müstakil olarak yazılan ilk şiir XVIII. yüzyıl şairi Süleyman Nahîfî'nin (ö. 1151/1738) "Hicretü'n-Nebî" adlı eseridir.[6] 788 beyitten oluşan eser Âmil Çelebioğlu (1934-1990) tarafından neşredilmiştir.[7] Bu eserden başka son devir mutasavvıf şairlerinden Kâtib Fevzi Efendi'nin (1871-1924) "Şümûsü's-safâ fî evsâ fi'l-Mustafâ" adlı eserinde hicret-nâme türünde 300 beyitlik bir şiir de bulunmaktadır.[8] Hicret, müstakil olarak kaleme alınmış eserler dışında siyer, mevlid, Muhammediye gibi eserlerde bir bölüm olarak işlenmiştir. Mesela Kadı Darîr, manzum-mensur kaleme aldığı "Siyer-i Nebî"sinde[9] ve Süleyman Çelebi (ö. 825/1422) "Vesîletü'n-necât"ında[10] hicretten bahseden telakkîlerde bulunmuşlardır. Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 855/1451) "Megâribü'z-Zamân" adlı Arapça yazdığı mensur eserinden yine kendisinin manzum çevirisini yaptığı 9008 beyitlik "Muhammediyye" adlı eserinin 2524-2583. beyitlerini "Hicretü'n-Nebî" bölümüne, 2584-2646. beyitlerini ise "Nüzûlü'n-Nebî fi'l-Medîne" bölümüne ayırmıştır.[11]

Divanlarda ise özellikle na't türünde yazılan şiirlerde bir veya birkaç beyitte de olsa hicret mevzuuna değinildiği bilinmektedir.[12] Hicret sadece Divan şairlerinin mazmunu olmamış Tanzimat sonrası Türk edebiyatında da şairler tarafından işlenmiştir. Tanzimat'tan günümüze hicret mevzulu şiirler yazan şairlerimiz ve şiirlerinden bazıları şöyledir: Arif Nihat Asya (1904-1975) "Hicret"; Necip Fazıl Kısakürek (1905-1983) "Hicret", "Mağara"; M. Âsım Köksal (1913-1998) "Peygamberimizin Medine'ye Hicreti"; Gökhan Evliyaoğlu (1927-2011) "Hicret"; Mustafa Tahralı (d. 1943) "Hicret"; Mustafa Miyasoğlu (1946-2013) "Hicret Destanı"; Rıfkı Kaymaz (d. 1950) "Hicret Bestesi"[13]; İhsan Süreyya Sırma (d. 1944) "Hicret"; Bahattin Kök (d. 1944) "Kutlu Doğum Kutlu Göç" vs.[14]

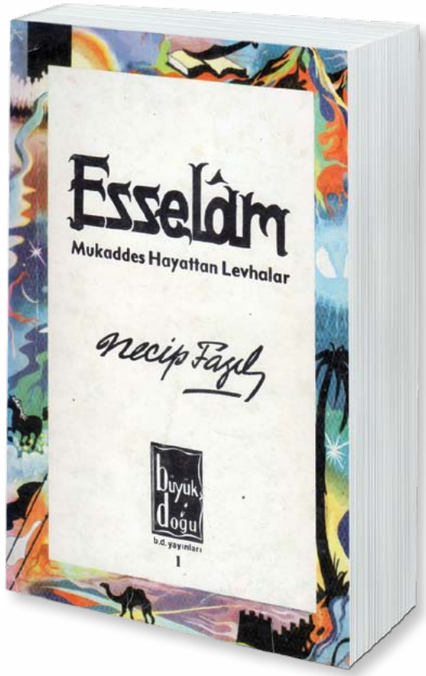

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göçünü bazen birkaç beyitle, bazen bir mesnevînin içerisinde, bezen de müstakil olarak anlatan tüm bu eserlerden yola çıkarak şairlerin hicrete yükledikleri anlama ve tahayyüllerine yer verelim:

Nâbî (ö. 1124/1712) Hz. Peygamber'in hicrete mecbur ettirilişindeki hüzünlü tabloyu gözler önüne sererken Kâbe'ye kara bir elbise giydirir. Kültürümüzde siyah renkte kıyafetler genelde bir matem söz konusu olduğunda giyilir. Nâbî'nin şiirinde de Hz. Peygamber'in göçü bir mateme dönüşmüş ve geride kalanlar siyah elbiselerini giymişlerdir:

Hicretinden berü gözden döküp eşki zemzem
Ka'be'ye oldı siyeh câme-i mâtem mu'tâd[15]

Hz. Peygamber hicret günü kendisinde bulunan emanetleri sahiplerine vermesi için Hz. Ali'yi (ö. 40/661) görevlendirir. O'nun Hz. Ali'yi bu vazifeye memur kılmasını bir şairimiz şöyle anlatır:

Efendimiz: 'Ali!' dedi, 'Sözlerime, eyle dikkat:
Şu eşyayı sabah dağıt, yatağımda hiç korkma yat!'

Ali gibi yiğidin korku, ürkü ne denginde?
Rahat rahat uyumuştu Peygamber'in döşeğinde!
…
Evde yalnız Ali vardı aranılan ne olmuştu?
Her birisi şaşkın şaşkın aramaya koyulmuştu.[16]

Bir diğer şairimiz Hz. Peygamber'in yol arkadaşı ve dahi yâr-ı gârı olan Hz. Ebû Bekir'i (ö. 13/634) yanına alıp yola koyulduklarında bir an durup geride bıraktıklarını görmek için Mekke'ye/Kâbe'ye bakışını tasvir ederken bu hüznü şöyle terennüm etmiştir:

Durdu bir lahza dönüp şehre, yakın bir tepede,
Mekke ey kutlu şehir Kâbe mükerrem belde.

Sevdiğimsin seni vallahi mübarek bilirim
Zorla halkın beni sevketmese ayrılmaz idim![17]

İki arkadaş Sevr mağarasına geldiklerinde Hz. Peygamber'in başına çoktan yüz deve ödül konmuş ve akabinde takip başlamıştır. Sürâka (ö. 24/645) da bu takipçilerden biridir ve onun içinde bulunduğu hâli bir şairimiz şöyle anlatır:

Sürâka bilmiyordu
peşine düştüğü servetin kıymetini
birkaç darıya incisini satan horoz gibi
birkaç deveye verecekti güneşini
bineği yürümedi, çöl geçit vermedi
dönüp gittiğinde neyi
bildiğini hâlâ bilmiyordu.[18]

Sürâka işinin ehli, iyi bir iz sürücüdür ve aslında Sevr mağarasının kapısına dayanmıştır. Ancak Necip Fâzıl'ın (1905-1983) ifadesiyle "Burası Sevr mağarası(dır), Sır menzili(dir) burası."[19] Sürâka ve yanındakilerin konuşmalarını işiten Hz. Ebû Bekir "Yâ Muhammed! Biraz eğilip baksalar bizi görecekler."[20] demiş, biricik dostu Muhammed'e (sav) bir şey olacak endişesiyle telaşlanınca "Lâ tahzen"e[21] muhatap kılınmıştır. Şair Gâlib (ö. 1213/1799), Hz. Ebû Bekir'den bahsettiği "Sıddîk" redifli kasidesinde bu hâli şöyle anlatmıştır:

Bir velîdir ki velâ tahzen ana oldu hitâb
Nass-ı Kur'ân ile makbûl-i Hüdâdır Sıddîk[22]

Tehlike geçince tekrar yola revan olunur ve Mekke şairin ifadesiyle karalar bağlarken Medine'yi bir sürûr hâli alır. Ancak bu sevinç yolcuların geç kaldığı her gün ve saat endişeli bir bekleyişe dönüşür. Erdem Beyazıt Medine'deki bu bekleyişten şöyle dem vurmuştur:

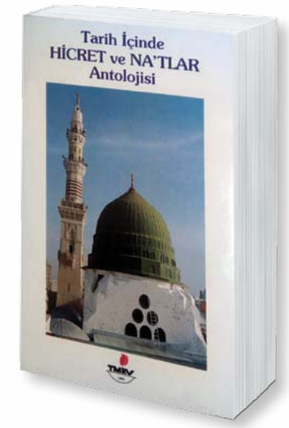

Medine'de bekleyenler var,
Damların üstünde yollarda,
Çocuklar, Kadınlar.
Elleri alınlarında gözler ufukta,
Delikanlılar, İhtiyarlar…[23]

Medine'ye varıldığında ahali bu kutlu misafiri "Tala'a'l-bedru"larla karşılar ve bu duygu atmosferi şairlerin nazarından kaçmaz:

Kadın erkek yediden yetmişe Yesrib'de sürür,
Tala'a'l-bedru aleynâ ile Nûr etti zuhur.
Şükür Allah'a ki ay doğdu bugün üstümüze
Geldi Kur'ân ile Hak'tan el-Emin elçi bize.[24]

Hz. Peygamber hicret hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Kimin hicreti Allah'a ve Resûlü'ne ise, onun hicreti Allah'a ve Resûlü'nedir. Kimin hicreti elde edeceği bir dünyalığa ve nikâhlayacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeyedir."[25] Hadisin verdiği mesaj, ameller niyetlere göredir. Hz. Peygamber'in hicreti Allah'a olmuştur ve O tek iken, bir iken nücûm dediği ashâbını, "Anam, babam sana feda olsun." diyen asr-ı saadet ehlini inşa etmiş ve dîn-i mübîn-i İslâm'ı kurmuştur. Sonuç yerine şunu söyleyebiliriz ki Hz. Peygamber'in hicreti bir son değildir, aksine küllerinden yeniden doğuştur:

Dönüşsüz bir yolculuk değildi asla
Nur'dan Nur'a bir gidiş-gelişti Hicret.
…
Bir batış zannedenler olmuştu oysa
Gerçekte bir yeniden doğuştu Hicret.

Tarihin bittiği ve yeni baştan
Başladığı yerde bir duruştu Hicret.[26] ■

DİPNOTLAR

1 Güngör, Zülfikar, "Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'ân-ı Kerim", İslâmî İlimler Dergisi I. Kur'an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006), İstanbul: İslâmî İlimler Dergisi Yay., 2007, s. 178.
2 Levend, Agâh Sırrı, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul: Enderun Kitabevi, 4. basım, 1984, s. 8.
3 Kemikli, Bilâl, Türk İslâm Edebiyatı Giriş, Bursa: Emin Yay., 2010, s. 31.
4 Keleş, Reyhan, "İslâmî Türk Edebiyatı'nda Hicret ve Hicretle İlgili Kavramlar", Turkısh Studıes-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, Volume 11/7 Spring, s. 225.
5 Kiremitçi, Ferdi, "Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafâ Fevzî b. Nu'mân'ın 'Hicret-i Habîb-i Rabbü'l-Âlemîn' Başlıklı Mesnevisi", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. 18, İstanbul, 2017, s. 334.
6 Uzun, Mustafa, "Nahîfî", DİA, İstanbul, 2006, XXXII, 298.
7 Çelebioğlu'na ait çalışma için bkz. Çelebioğlu, Âmil, "Süleyman Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebî Adlı Mesnevîsi", Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul: MEB Yay., 1998, s. 263-315.
8 Uzun, Mustafa, "Fevzi Efendi, Kâtib", DİA, İstanbul, 1995, XII, 510.
9 Bkz. Erzurumlu Mustafa Darîr Efendi, Siyer-i Nebî I-II, (haz. Selman Yılmaz), İstanbul: Başucu Kitapları Yay., 2004, II, 165-191.
10 Süleyman Çelebi, Mevlid (Vesîletü'n-necât), (haz. Necla Pekolcay), İstanbul: Dergâh Yay., 2005, s. 101.
11 Çelebioğlu, Âmil, Muhammediye I-II, İstanbul, MEB Yay., 1996, II, 163-171.
12 Çelebioğlu, a.g.m., s. 264.
13 Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi (2. Baskı), (haz. Türkiye Millî Kültür Vakfı Kültür Komitesi), İstanbul: Türkiye Millî Kültür Vakfı Yay., 1991. Ayrıca bkz. Çetişli, İsmail, Türk Şiirinde (1860-2011) Hz. Peygamber, Ankara: Akçağ Yay., 2012, s. 568-569.
14 Keleş, a.g.m., s. 230.
15 Bilkan, Ali Fuat, Nâbî Divanı I-II, Ankara: Akçağ Yay., 2. baskı, 2011, I, 18.
16 Köksal, M. Âsım, "Peygamberimizin Medine'ye Hicreti", Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, (haz. Türkiye Millî Kültür Vakfı Kültür Komitesi), 2. baskı, İstanbul, 1991, s. 103, 104.
17 Tahralı, Mustafa, "Hicret", Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, (haz. Türkiye Millî Kültür Vakfı Kültür Komitesi), İstanbul 1991, s. 165.
18 Okumuş, Fatih, "Hicret IV", Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, (haz. Türkiye Millî Kültür Vakfı Kültür Komitesi), İstanbul, 1991, s. 255.
19 Kısakürek, Necip Fazıl, "Mağara", Esselam, İstanbul: Büyük Doğu Yay., 11. Baskı, 2006, s. 76-77.
20 Buhârî, es-Sahîh, s. 666 (Buhârî, "Fedâilü'l-Ashâb", 2).
21 Tevbe, 9/40.
22 Okcu, Naci, Şeyh Gâlib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Divânın Tenkidli Metni), I-II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1993, I, 91.
23 Beyazıt, Erdem, "Savaş Risalesi'nden", Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, (haz. Türkiye Millî Kültür Vakfı Kültür Komitesi), İstanbul, 1991, s. 137-138.
24 Tahralı, "Hicret", s. 167-168.
25 Buhârî, "Nikâh", 5.
26 Evliyaoğlu, Gökhan, "Hicret", Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, (haz. Türkiye Millî Kültür Vakfı Kültür Komitesi), İstanbul, 1991, s. 144, 145.

Foto: Fatma Bayram

"GÖÇTÜ KERVAN KALDIK DAĞLAR BAŞINDA"

TÜRKÜ VE AĞITLARDA GÖÇ

Dr. Türkan ALVAN
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Tarih boyunca deprem, sel, salgın hastalıklar, kıtlık, nüfus artışı, savaş, sürgün gibi tabiî, iktisadî, siyasî, sosyal ve askerî nedenler Türk topluluklarını göçe zorlamıştır. Türkler, göç psikolojisini ve kültürünü özünde yaşayan bir millettir. Türk'ün göçtüğü her yerde halkın acıları, sılaya ve geride kalan sevdiklerine hasreti en çok türkülere ve ağıtlara yansımıştır. Bu sebeple Türkler'de göç olgusuna, türkü ve ağıtların penceresinden bakacağız.

Göçebe Türkmenler

Türk medeniyetinin başlangıcı atlı-göçebe-bozkır kültürüne dayanır. Malazgirt Zaferi sonrası, yoğun göçlerle Anadolu'ya ve Rumeli'ye yerleşen Oğuzların, köy ve şehirlerde ziraat, ticaret gibi meslekleri icra eden yerleşik kesimine "yatuk" (tembel), göçebe kesimine ise "yörük" veya "Türkmen" denirdi. Osmanlı Devleti'nin kendilerine tahsis ettiği yaylak ve kışlaklarda yarı göçebe yaşayan Türkmenler, kanunnâmelerde: "Yörük, konar-göçer tâifedir, karada ikâmetleri yokdur." ve "Yörük, lâ-mekândır; ta'yîn-i toprak olmaz, her kande dilerse gezerler." diye tarif edilmiştir.[1]

"Genellikle Mayıs'ta yaylalara göçen yörüklerde, göçün hıdrellezden önce olmasına özen gösterilir. Yolculuk öncesi yatır gibi kutsal yerler ziyaret edilir, kurban kesilir, birlikte kurban eti yenilir. Kışlaktaki komşularla helalleşilir. Aynı âdet yayladan göçerken de uygulanır. Göç yükü derlenir, kara çadırlar onarılır. Kadınlar, yayla göçü için çökelek, kavurma, peynir, süzme yoğurt vb. hazırlar. Göçte kullanılan hecin develeri özenle süslenir. Yörükler heybelerini güzel ve renkli nakışlarla süslerler. Gelinler, kızlar altınlı feslerini ve yeni elbiselerini giyerler. Yüklenen deve katarlarını ailenin büyüğü, yeni gelin veya ailenin gelinlik kızı çeker. "Katarbaşı kızı" seçilmek, evlilik yaşına gelmenin simgesidir. Katarbaşı kız, eline süslenmiş hayvanın yularını alarak göçün başında yürür. Aile fertleri katarın iki yanında yürürler. Obabaşı kılavuzluk için at koşturup katarın önüne geçer."[2]

Şu karşı yaylada göç katar katar,
Bir güzel sevdası serimde tüter,
Bu ayrılık bana ölümden beter,
Geçti dost kervanı eyleme beni.
(Pir Sultan Abdal)
***
Vardım yurdundan ayak göçürmüş,
Yavru gitmiş, ıssız kalmış otağı,
Camlar şikest olmuş, meyler dökülmüş,
Sâkîler meclisden çekmiş ayağı.
(Bayburtlu Zihnî)

Yörüklere artık Toros dağları eteklerinde nadiren rastlanıyor. Çoğu yerleşik hayata geçti; son temsilcileri kışın Alanya, Mersin civarlarında yazın Konya Seydişehir civarlarında konaklayan Sarıkeçili Yörükleri'dir. Aşağıdaki ağıt-ninni bir yörük göçünde yaşanan ölüm acısıyla söylenmiş. Rivayete göre, bu yörük göçünde genç bir gelin ve körpecik çocuğu beşiğiyle deveye yükletilir. Göç yolunda, bebeğin beşiği bir ağaç dalına takılır, gelin bunu haber veremez. Çünkü "gelinlik" âdetinde, yeni gelinin kaynanası-kaynatası ile konuşması yasaktır. Sonunda gelin, kocasına olayı anlatır ve geri dönerler. Ancak, yırtıcı kuşlar bebeği öldürmüştür. Bu acıklı hikâyeyi, önce Yusuf Ziya Demirci "Boş Beşik" ve "Ak Kuş" adlı eserinde (1932); sonra da Necati Cumalı "Boş Beşik" adlı oyununda işledi.[3] Yaygın söyleyişte Antalya-Elmalı'da geçen bu ninni, yörüklerin göçüne dair bilgiler verir:

Elmalı'dan[4] çıktım yayan,
Dayan dizlerim de dayan,
Gardaş atlı, bacı yayan, nenni bebek!

Kızlar gelin çaydan geçek,
Çay bulanık nerden içek,
Bebek ölmüş nere gidek, nenni bebek!

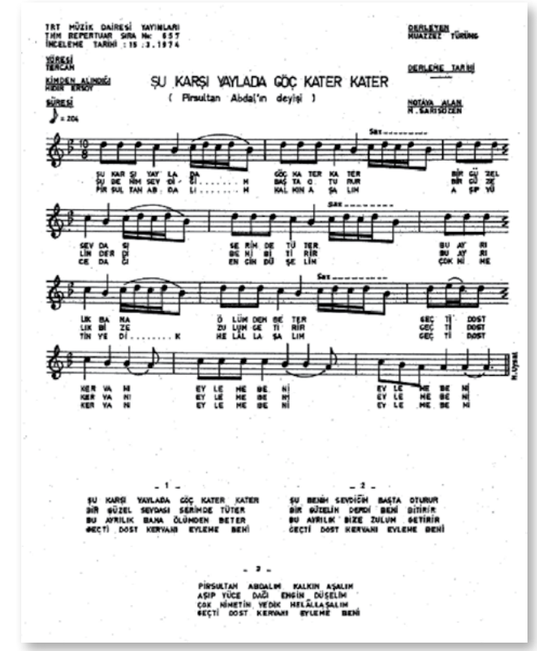
TRT MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
TRM REPERTUAR SIRA No: 657
İNCELEME TARİHİ : 19.3.1974

DERLEYEN
MUAZZEZ TÜRÜNÇ

YÖREŞİ
TERCAN

DERLEME TARİHİ

KİMDEN ALINDIĞI
KEŞİR ERKİN

NOTAYA ALAN
H. KARSIDİZEN

BÜREŞİ

ŞU KARŞI YAYLADA GÖÇ KATER KATER
(Pirsultan Abdal'ın deyişi)

Deveyi deveye çattım,
İpini boynuna attım,
Dün gece yavrusuz yattım, nenni bebek!

Bebek beni del'eyledi,
Yaktı yıktı kül eyledi,
Her kapıya kul eyledi, nenni bebek!

Kimi göç ağıtları, zamanla hareketli türkü ve oyun havası şekline dönüşmüştür. Çok bilinen "Gelin Ayşe" ağıdı, farklı yörelerde böyle halay türküsü olarak söylenir olmuştur.[5] Benzer bir şekilde boğulan genç gelin Ümmü'ye yakılan türkü, kına gecelerinde gelin ağlatmak için okunagelmiştir. Ancak bu türküde yörüklerin göçü değil, başka diyara kız vermek anlamına gelen "gelin göçürme"[6] âdeti söz konusudur. Düğünün son töreni olan gelin göçürmede çeyizlerin yüklendiği kervanla birlikte gelin ata evinden, koca evine gider. 14-15 yaşlarındayken, düğünündeki gelin göçürme esnasında nehirde boğulan Ümmü'ye yakılan bu ağıdın güftesi şöyledir:

Başından yazmanı yörükler aldı,
Ağzından hızmanı balıklar aldı,
Gayri kavuşmamız mahşere kaldı!

Altın tası suya düşmüş dalabır,
Sırma saçlar su üstünde yalabır,
Şu gelinsiz gelen kervan banadır![7]

Altın tabak içinde kınan ezildi,
Gümüş tarak ile zülfün düzüldü,
Kadın Ümmü'm kabrin suya kazıldı!

Coşkun sular Ümmü'm yüze vurdu mu?
İndi gitti selâmeti buldu mu?[8]
(Afyonkarahisar)

Göçebe Türkmenlerin devlet eliyle kontrol edilememesi sebebiyle zorunlu iskâna tâbi tutulması devletle çatışmalarına yol açtı. Bu anlamda Köroğlu destanında da göç, çoğu zaman zalim otoriteye isyan etmek anlamında kullanılır. Balıkesir'de ve Bursa'da Köroğlu'nun koçaklamalarının zamanla "Hoppala", "Köroğlu (bıçak oyunu)" gibi halk oyunlarına etkisi olmuştur.[9] Avşar yörüğü olan Dadaloğlu da aşiretiyle böyle bir çatışmaya iştirak etmiştir. Bir koçaklamada geçen "Fermân padişahınsa dağlar bizimdir" mısrâı, günümüzde de atasözü olarak halkın dilindedir:

Kalktı göç eyledi Avşar illeri,
Ağır ağır giden eller bizimdir.
Arap atlar yakın eder ırağı,
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir.

Belimizde kılıcımız kirmânî,
Taşı deler mızrağımın temreni,
Hakkımızda devlet etmiş fermanı,
Fermân padişahın, dağlar bizimdir!

Dadaloğlu'm yarın kavga kurulur,
Öter tüfek davlumbazlar vurulur,
Nice koçyiğitler yere serilir,
Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir!
***
Derviş Paşa yaktı yıktı illeri,

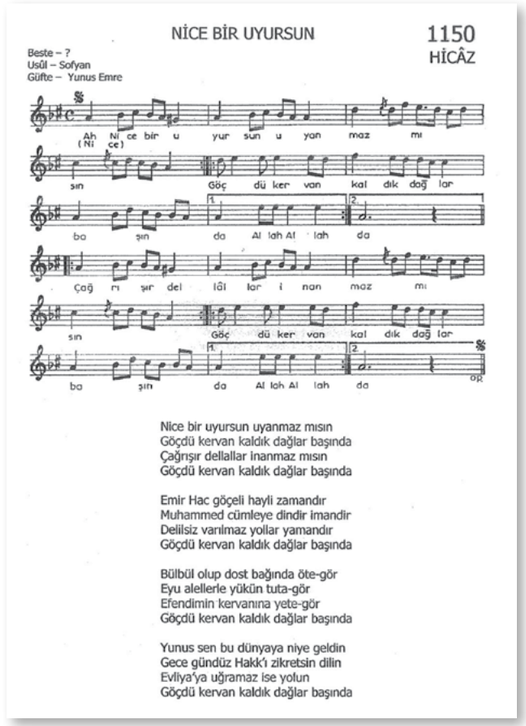
NİCE BİR UYURSUN
1150
HİCÂZ
Beste – ?
Usûl – Sofyan
Güfte – Yunus Emre

Nice bir uyursun uyanmaz mısın
Göçdü kervan kaldık dağlar başında
Çağrışır dellallar inanmaz mısın
Göçdü kervan kaldık dağlar başında

Emir Hac göçeli hayli zamandır
Muhammed cümleye dindir imandır
Delilsiz varılmaz yollar yamandır
Göçdü kervan kaldık dağlar başında

Bülbül olup dost bağında öte-gör
Eyu alellerle yükün tuta-gör
Efendimin kervanına yete-gör
Göçdü kervan kaldık dağlar başında

Yunus sen bu dünyaya niye geldin
Gece gündüz Hakk'ı zikretsin dilin
Evliya'ya uğramaz ise yolun
Göçdü kervan kaldık dağlar başında

Soldu yurdumuzun bütün gülleri,
Karalar geydik de attık alları,
Altınımız geçmez akçe, tunc oldu.[10]
(Dadaloğlu)

"İndik Rum'a kışladık, çok hayr u şer işledik / Uş bahar oldı gerü göçdük elhamdülillah." diyen Yunus Emre'nin konar-göçer Türkmenlerle ilgisi var mı bilmiyoruz, ama Anadolu'da elinde sazıyla kahveden konağa, yayladan şehre, nice yerler dolaşan âşıklar da konar-göçer sayılabilir. Savaş yoksa sınır boylarında, kahvehanelerde gezen ve seferden sefere koşan âşık yeniçerilerin deyişlerinde göç ve gurbet fikri hâkimdir. Toros Dağları ve Çukurova bölgesinde sazıyla gezen Karacaoğlan gibi:

Çıkdım yücesine seyrân eyledim,
Dost ile gezdiğim çöller perîşân.
Bir başıma olsam gam çekmez idim,
Bir ben değil cümle âlem perîşân.

Evvel biz de biner idik bir ata,
Türlü nimet çekilirdi sımata, (sofra)
Terk edip sılayı çıkdım gurbete,
Altı Arap atlı begler perîşân.
***
Dağlar geçit verin konup göçeyim,
Bir daha bu ile gelmeyesiye.
Bağrıma hançerin salan illeri,
Bir daha dönüp de görmeyesiye.[11]
(Karacaoğlan)

Dadaloğlu'nun, Karacaoğlan'ın şiirlerinde, sıra sıra dağlar ve yaylalar eşsiz güzellikleriyle yücelir. Dadaloğlu'nun şiirlerinden Toroslardan göçebelerin kışlamak için indikleri Suriye topraklarına, öte yandan da Erciyes, Akdağ gibi İç Anadolu yaylasının yüksek tepelerine yolculuk ettiği anlaşılıyor.

Gönül arzuladı Niğde'yi Bor'u,
Gün günden artmakta yiğidin zârı,
Çifte bedestenli koca Kayseri,
Erciyes karşında yaman görünür.

Dadaloğlu'm der ki zatından zatı,
Çekin eyerleyin gökçe kır atı,
Göçmek değil bizim ilin muradı,
Ak yâre gitmemiz gümân görünür.
(Dadaloğlu)
***
Çıktım yükseğine baktım,
Konup göçen ilin gördüm,
Pazarın seyrâna durdum,
Antakya'nın şarın gördüm.

Yandı Çukurova yandı,
Kolu bazlı beyler indi,
İndik ak kuğular kondu,
Akçadeniz Gölü'n gördüm.
…
Göksün'de yaylanın hası,
Silindi gönlümün pası,
Mor sümbüllü menevşesi,
Katarlanmış ilin gördüm.[12]
(Karacaoğlan)

Köyden Kente Gavur İline Göçenler

Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal kesimlerde yaşayan halkın çoğu; ekonomik ve sosyal problemler yüzünden, özellikle 50'li yıllardan sonra büyük şehirlere serbest göçe başladı.

Aileler; aile reislerini, delikanlılarını para kazanması için gurbete göndermeye başladı. Anadolu'nun köy ve kasabalarından, özellikle İstanbul'a çalışmaya gidenler, senelerce oralarda kalıyordu. Bu durum, kocası İstanbul'a çalışmaya gidip senelerce dönmeyen bir kadının yaktığı bir türküye yansımıştır. Bu türküde Anadolu kadınının senelerce aramayan kocasına hâlâ "Yârim!" diye seslenmesi irfanı ve zarafetini gösterir. Her şeye rağmen eşine sevdalı ve saygılıdır:

Yârim İstanbul'u mesken mi tuttun?
Gördün güzelleri beni unuttun.
Sılaya dönmeye yemin mi ettin?
Gayrı dayanacak özüm kalmadı,
Mektuba yazacak sözüm kalmadı.

Yârim sen gideli yedi yıl oldu,
Diktiğin fidanlar meyveye döndü,
Seninle gidenler sılaya döndü.
Gayrı dayanacak özüm kalmadı,
Mektuba yazacak sözüm kalmadı.
(Kayseri)

Ekim 1961 tarihinde yapılan anlaşma ile Almanya ihtiyaç duyduğu iş gücünün bir bölümünü Türkiye'den "misafir işçi" alarak karşılamaya başladığında; başta büyük umutlarla önce Almanya'ya sonra, diğer ülkelere ferdî göçler başladı. Ancak kültür çatışması yaşayan Türk işçiler gibi, geride bıraktıkları aileleri de büyük travmalar yaşadılar. Yurtdışına, özellikle de Belçika'ya yoğun işçi göçünün yaşandığı Emirdağ'da yurtdışına çalışmaya gitme, "gâvura gitme" olarak adlandırılır. Gurbete gidenler ve sılada bıraktıkları aileleri, sevgilileri intizar ile nice ağıt ve türkü yakmıştır. "Almanya yolları karşıma karşı / Akıyor dinmiyor gözümün yaşı" türküsü gibi ezgilere "Alamanya" da girmiştir artık. Yine de bu dönemde gurbetçiler en

çok kadîm gurbet türkülerini çalıp söyleyerek sıla hasretini dindirmek istemişlerdir. Sıla, vatandır, ata ocağıdır, yâr kucağıdır. Gurbetçi hep sıladan haber, selam bekler, bazen kuşlarla bazen seher yeliyle veya mektupla selam yollar. Türkülerde gurbet acısı çeken sevgili ve âşık arasında en çok turnalar haberleşme aracıdır. Gurbete giden de sılada kalan da sıcak diyarlara göç eden turnalarla dertleşir:

Bir çift turna gördüm durur dallarda,
Seversen Mevlâ'yı kalma yollarda,
Sizi bekleyen var bizim ellerde,
Bizim ele doğru gidin turnalar. (Yozgat)

Öte Dünyaya Göç

Türkler, ölümü son (fenâ) değil, insanın hakikî âleme doğmasının başlangıcı, bekâ âlemine göç etmek şeklinde benimsemiştir. Bu yüzden halk arasında ölüme "göçüp gitmek" denilir. Halk dilinin en güzel temsilcisi Yunus, şiirlerinde ölümden hep "göçmek" şekilde bahsetmiştir. "Âh nice bir uyursun uyanmaz mısın / Göçtü kervan kaldık dağlar başında" şiiri, ahirete göç eden kervandaki Allah dostlarından geride kalmamayı öğütler. Bugün bile çok sevilen ve dillerden düşmeyen "Biz dünyadan göçer olduk / Kalanlara selam olsun / Ahret hakkını helal edip / Diyenlere selam olsun" şiirinde ölenin ağzından geride kalanlara hayatın değerini bilmesi ve hayır işlerinde koşmasının ölümü güzelleştirdiğini anlatır.

Hz. Peygamber'in ve ashâb-ı kirâmın yaşadığı hicret ruhunu, psikolojisini derinden hisseden Türkler, bir tür hicret olarak gördükleri ölüm ile Hz. Peygamber'in hicreti arasında bir bağ kurmuşlardır. Anadolu'da özellikle ihtiyar kadınlar arasında yaygın olan "ahretlik" dost seçimi ile hicretten sonra ensar ve muhacir arasında yaşanan yakınlaşmanın temsili gibidir. Ahretlik seçimi, öte dünyaya göç etme düşüncesine dayalı bir dostluk anlaşmasıdır. İki yaşlı kadın ahretlik olunca samimi iki dost olurlar ve sırlarını, dertlerini paylaşırlar. Aralarındaki ahitleşmede hangisi önce ölürse diğeri; vasiyetini, cenaze hizmetlerini mevtanın isteği doğrultusunda gerçekleştirir. Ahretliklerin çocukları, birbirinin annelerine "ahret anne" (Isparta, Uluborlu) derler.[13]

Türkülerin, ilahilerin çoğunda dünyadan ahirete göçmek konusu işlenirken dünyanın fânîliği, insanın iyi ve güzel amelleriyle hatırlanacağı vurgulanır:

Biz bu cihândan göçelüm,
Ol dost iline uçalum,
Arzû hevâdan geçelüm,
Gel dosta gidelüm gönül.
(Âşık Veysel)■

DİPNOTLAR

1 Akgündüz, Ahmed, Osmanlı Kanûnnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri, c. II, c.VI, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., 1990, s. 159, 694.
2 Bkz. Artun, Erman, "Çukurova Yörüklerinin Gelenek ve Görenekleri Bunlardaki Eski Kültür İzleri", Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu (1, 1993, Antalya), Kültür Bakanlığı Yay., 1995, s. 25-62.
3 Boratav, Pertev Naili, Folklor ve Edebiyat II, Adam Yay., 1982, s. 463, 473.
4 Bu ninnide Münir Nureddin Selçuk, Safiye Ayla, kimi TRT sanatçılarının "Elmalı'dan..." okuyuşunu esas aldık. "Engürü'den (Ankara) /Adalar'dan / Çamlıbel'den çıkdım yayan" varyantları da vardır. (http://turku.sitesi.web.tr/bayburt/nenni-bebegin- besigi-camdan.html; Kocatürk, Vasfi Mahir, Saz Şiiri Antolojisi, Ankara, 1963, s. 525.)
5 Güven, Merdan, "Anadolu Ağıtlarının Türküleşme Süreci ve Üç Ağıt Örneği", Folklor/Edebiyat Dergisi, c.19, S. 75, 2013/3, Cyprus University, s.122.
6 Artun, Erman, "Çukurova Ağıt Söyleme Geleneğinde "Gelin Göçürme Ağıtları", Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Balıkesir, 2010.
7 Tanses, Hamdi, Öyküleriyle Halk Türküleri (Notalı)
8 Boratav, a.g.e., s. 464; Esen, Ahmet Şükrü, Anadolu Türküleri, Ankara: İş Bankası Kültür Yay., 1986, s. 298.
9 Biber, Kazım- Kaplan, Oğuz, "Göçün Getirdiği Kültürel Etkileşimin Halkoyunları ve Giysilerine Yansıması (Balıkesir Bursa Örneği)", Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Balıkesir, 2010., s. 203-213.
10 Büyük Türk Klasikleri Ansiklopedisi, c. 9, Ötüken-Söğüt Yay., 1989, s. 233.
11 Karacaoğlan, Bütün Şiirleri, Dergah yay., 1982, s. 217;78
12 Boratav, a.g.e., s. 33-39, 24.
13 Bkz. Tezcan, Mahmut, "Tasavvurî Akrabalık ve Ülkemizdeki Uygulama", Ankara Ünv. Eğitim Fakültesi Dergisi, 15/1, 1982, s.117-130; Olgunsoy, Berna , "Öteki Dünyaya Göçte Kardeşlik Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme" (sempozyum), s. 710-715.

GÖÇ FİLMLERİ

Din ve Hayat Yayın Kurulu

Dünyanın her tarafında savaştan ya da zulümden kaçarak göç etmek zorunda kalan milyonların hikâyeleri beyazperde için her zaman dikkat çekici konulardan oldu. 80'lerdeki Afgan mültecilerin hikâyelerinden tutun, Afrikalı, Suriyeli, Çeçen ve Bulgarlara kadar günümüze değin uzanan süreçte her hikâye hem batılı hem de doğulu sinemacıların ellerinde tekrar yoğruldu. Kimi yönetmenler filmlerinde mülteci sorununu gayet açık ve eleştirel bir dille anlatırken kimisi de "Arayış" filminde olduğu gibi satır arasında Batı'ya kurtarıcı rolünü vermeyi ihmal etmedi. Haber, belgesel ve filmlerle görüntülerin sürekli olarak işlenmesinin acının insanlar üzerindeki etkisini azalttığı görüşünde olan yönetmenler de sinemanın özellikle mülteci konusunu işlerken çok hassas bir dil kullanması gerektiğine vurgu yaptı. Din ve Hayat dergisi olarak mülteci sorununa farklı yönlerden bakan yönetmenlerin seçtiğimiz filmlerinin değerlendirmeleriyle sizleri baş başa bırakıyoruz.

Welcome/ Hoşgeldiniz /2008

Film, ülkesi Irak'tan kaçan 17 yaşındaki Bilal'in Fransa üzerinden İngiltere'ye yapmaya çalıştığı yolculuğu ve bu yolculukta ona yardım eden yüzme hocası Simon'u anlatıyor. Bilal'in hem çalışıp ailesine para göndereceği hem de İngiltere'ye yerleşen Mina'ya kavuşmak için çıktığı yolculuğuna başından sonuna kadar umudu eşlik ediyor. "Welcome" aslında Simon'un mültecileri binalarında görmek istemeyen komşusunun kapısındaki paspasta yazan yazı. Buradaki ironi Fransızlara ya da filme has bir durum değil. Aslında tüm dünyanın mültecilere karşı tutunduğu hastalıklı ve ikiyüzlü yaklaşımlarının sadece bir tezahürü "welcome" ifadesi. Yakın zamanlarda Fransız hükümetinin köprü altında yatan sığınmacıların kötü (!) görüntüsünün vatandaşlarını rahatsız etmemesi için dev kayalarla yol kenarlarını örtmeleri gibi filmde de mültecilerin küçük bir sahile sıkıştırıldığını görüyoruz. Üstelik banyo yapamıyor, marketten alışveriş yapmalarına izin verilmiyor ve Fransız vatandaşlarıyla iletişim kurmaları da yasak. İzlerken bir an film ile gerçeğin hangisinin daha rahatsız edici olduğunu düşünüyorsunuz. Simon'un ayrıldığı eşi görüntüde sığınmacılara gönüllü yemek dağıtan, markette alışveriş yapmalarına izin verilmemesine tepki gösteren duyarlı biri olmasına karşın, Simon mültecileri evine aldığında ona karşı çıkabiliyor, hükümetin yollara koyduğu kaya parçalarının onun da kalbinde örülü olduğunu hemen ele veriyordu.

Simon'un bir mülteci gence neden yardım ettiği de ilerleyen sahnelerde Simon'un ifadelerinde görülüyor. Simon, eşi ondan ayrıldığında karşı caddeye bile geçip peşinden koşamazken, Bilal sevdiği için 400 km.'lik Manş Denizi'ni yüzerek aşmaya çalışıyor. Onun Simon'un umudu olduğunu hissedebiliyoruz. Simon ona yüzmeyi öğretmiş ancak denizi geçmesini sağlayamamıştı. Bilal'e verdiği eski eşinin yüzüğünün de tekrar Simon'a dönmesi, kurtarmaya çalıştığı evliliği için yeniden harekete geçme gücünü sağlayabilirdi.

Bilal, son ana kadar umudunu hiç kaybetmemiş, denizde yüzerken İngiltere kıyılarına 800 m. kala kıyı polisi onu görüp denizden kurtarmaya çalışırken ters yöne doğru yüzmeye başlaması tekrar tekrar yenilse de vazgeçmeyeceğini göstermişti. Böylelikle izleyici Bilal şahsında mültecilerin bitmeyen umudu, hiçbir yere ait olamayışları ve çaresizliklerini görecek, diğer taraftan Batı'ya özgü samimiyetsizliği filmin her karesinde izleyebilecekti. Bilal'in yüzme sahnesinde de muhtemelen kendisini büyük bir boşlukta hissedecekti.

Haykırış/ 2013

"Haykırış", Suriye'de 1982 Şubat ayında gerçekleşen Hama katliamı ile Arap Baharı ateşinin (Mart 2011) sıçramasıyla başlayan ve hâlâ devam eden iç savaşın hem gerçek yüzünü hem de doğurduğu zorunlu göçün sebep ve sonuçlarını kadınların sesinden dünyaya duyurmaya çalışan bir savaş belgeselidir.

10 kadın ve 10 acı üzerinden giden yönetmen Tülay Gökçimen, belgeseline "Bütün dünyanın bildiği, ama kimsenin görmek ve duymak istemediği gerçekleri onlar haykırdılar." diyerek başlıyor. Ardından bomba sesleriyle birlikte yıkılan bir şehir, geçmişte çocukların oyunlarıyla şenlenen sokakların yıkık dökük hale gelişleri, bombaların çıkardığı duman, ateş ve gürültü… Bütün bunlara bir anlam veremeyen zafer işareti yapan masum çocuk bakışlar mülteci ile adeta özdeşleşen beyaz çadır kentler, birkaç eski eşyasıyla yıkık dökük, beton zeminli evler ve aynı odayı paylaşan onlarca insan ile savaşın gerçek yüzünü kadraja sığdırmaya çalışıyor.

İlk röportaj unutulmaya yüz tutmuş, üzeri küllenmiş olan Hama katliamı tanıklarından Aktivist İman Bedir'le yapılmış. Bizce bu tarihten başlamak tesadüf değildir. İktidar koltuğu gibi zulmünü de miras bırakan baba Esad, 20. yüzyılın en kanlı katliamını yapmış, binlerce kişi öldürülmüş, binlerce kadın ve kız tecavüze uğramış, küçücük çocukların akıl almaz işkencelerle hayatına son verilmiş, şehre günlerce bomba yağdırılmıştı. Bu katliamdan canlarını kurtarmak için vatanını terk eden 800 bin kişiden biri olan İman, her an üzerlerine bomba yağacakmış kaygısı içerisinde 3-4 gün süren bir yolculukla Türkiye'ye sığınıyor.

Bu katliamdan yaklaşık 30 yıl sonra bu defa oğul Esad'ın zulmü başlıyor. Hâlen devam eden iç savaşta bugüne kadar 400 binin üzerinde insan öldürülmüş ve bir o kadar kişi de ya sakat kalmış ya da işkence görmüş. Savaşın en mazlum ve mağdurları olan kadınlar kameranın karşısındalar. Önce neden göç sorusuna cevap veriyorlar. İman gibi diğer Suriyeli mülteci kadınlar da zulüm katlanılmaz bir boyutta olduğunda vatanlarını ve şehirlerini terk etmişler.

Belgesel, mülteci olmanın zorluklarını da gündeme taşıyor. Yaşam kalitelerinin düşmesi, ihtiyaçların karşılanmasında karşılaşılan güçlükler ve sağlık sorunları en önemli problemleri. Tüm bu zorluklara rağmen Ola Seydisa gibi hayırseverler tarafından verilen dikiş makineleriyle iş yapan ve işçi istihdam edip dimdik ayakta duran mülteci kadınlar da belgeselde yer alıyor.

Belgeselin amacı kadınların sesiyle tüm dünyaya Suriye gerçeğini duyurmaktır. Tüm Arap ve Müslüman ülkeler, Avrupa ülkeleri ve Birleşmiş Milletlere hitaben yapılan haykırışların özü bütün bu zulüm ve katliamları görmeleri, Suriye halkını kurtarmaları ve onlara yardım etmeleridir. Müslüman ülkelerin birlik olması, mazlum Suriye halkına destek olmaları ve elbette Suriye'nin yeniden özgür olması da tek dualarıdır.

The Search /Arayış/2014

Fransız yönetmen Michael Hazanavicius'un yazıp yönettiği 2014 yapımı "Arayış" filmi, anne ve babası gözleri önünde öldürülünce evini terk edip yollara düşen küçük Çeçen çocuğu Hacı ile Kızıl Ordu'ya yeni alınıp hemen akabinde Çeçen cephesine gönderilen genç Rus askeri Kolya'nın paralel hikâyeleri üzerinden İkinci Çeçen Savaşı'nı konu ediniyor.

İki dolu saat boyunca ekrandan akıp giden gri sahneler, savaşla birlikte gelen yıkım ve boşluğu seyirciye adeta omuzlarından tutup sarsarcasına hissettiriyor. Griden başka renk, dumandan başka hareket görülmeyen cansız Çeçen köylerinden geçen kamyonlara doluşmuş mültecilerin yüzlerindeki donuk ifadeler de, yanından gürleyerek geçen Rus tanklarından saklanırken kucağında ağlayan küçük kardeşine şarkı söyleyen Hacı'nın mırıltısı da seyircinin zihnini kolay terk edecek cinsten değil. Fakat bütün bu fiziksel yıkımın, kaybın ve zorunlu göçün ötesinde, belki de bunlardan daha büyük önem arz eden ve filmin asıl ağırlık merkezini oluşturan şey, şiddet faillerinin ve kurbanlarının geçirdiği manevî dönüşüm oluyor.

Dakikalar aktıkça seyirci, Kolya'nın neşeli ve gamsız bir gitaristten ruhsuz bir ölüm makinesine dönüşümüne, Hacı'nın ise konuşma yetisini kaybederek matemli bir sessizliğe bürünüşüne şahitlik ediyor. İnsaniyetlerinin üzerinde yükseldiği tabanın birden ayaklarının altından çekilip alınmasıyla ruhları aşırı uçlara savrulan bu karakterlerin yaşadıkları süreç, modern savaş şartlarında asıl büyük tahribatın ve fay kırılmalarının nerede gerçekleştiğine dair kuvvetli ipuçları veriyor.

"Arayış", aynı zamanda Çeçenlerin yaşadığı trajediye uluslararası kamuoyunun gösterdiği kayıtsızlığa karşı sert eleştiriler yöneltmesi açısından takdir edilmesi gereken bir film. Fakat fark etmeden geçemiyoruz ki Batılı kurtarıcı kompleksi bu filmde de mutat tahtında hüküm sürmeye devam ediyor. Nitekim Hacı'yı hayata döndürme kudretine sahip etkili yardımlar ve müdahaleler yine sadece Avrupalı ve Amerikalı karakterlerden geliyor.

Baran/ 2001

Batı'nın coğrafî keşiflerle birlikte Şark üzerindeki emelleri sınır tanımaz bir hal almış, bu durum insanlık tarihinin son dört yüzyılının savaşlar ve göçlere teslim olmasıyla neticelenmiştir. 20. ve 21. yüzyılları şekillendiren de bu süreçtir. Özellikle I. Dünya Savaşı'yla Müslümanlar, Osmanlı'nın yıkılması ve hilâfetin ilgasıyla günümüze kadar devam eden buhranlarla mücadele etmek zorunda kaldılar. Doğuda Kudüs, Şam, Bağdat, Kırım, Orta Asya; batıda Makedonya, Arnavutluk gibi bölgelerdeki Müslüman nüfus asırlardır yaşadıkları vatanlarını terkedip yeni yerlere göç etmeye mecbur oldular. Bu dram hâlâ devam ediyor.

Baran, bu dramın bir cephesini resmeden epik, naif bir o kadar da sarsıcı bir Mecid Mecidi filmi.

1970'lerin sonunda S.S.C.B.'nin Afganistan'ı işgalinden sonra bir buçuk milyona yakın Afgan, İran'ın güneyinesığınmakzorundakalır.Kaçakolarakhayatlarınıidame ettirmek zorundadırlar. Pek çoğunun kimliği yoktur. Bu nedenle en ağır şartlarda çalışmaya rıza gösterirler. İranlılar için dahi yokluk ve sefaletin kol gezdiği bir ortamda kendilerine yabancı bu memlekette hayat mücadelesi vermektedirler. Film bu kaçak işçilerden bir grubunbirinşaatişindeçalışırkenmaruzkaldıklarısorunlaraobjektifini çevirmiştir. Necef ve ailesi İran'a iltica ettiklerinden beri çok zor durumdadırlar. Vicdan sahibi Menar, Necef'in çalıştığı inşaata kaçak işçi olarak alınmasını sağlar. Ancak yaşlı adam bir gün bir iş kazası geçirir ve ayağını kırar. Bu kalabalık ailenin geçimini temin etmek için küçük kızı Baran erkek kılığına girerek inşaatta çalışmaya başlar. Baran erkeklerin bu zor dünyasında kendini ispatlamak için zayıf bünyesine rağmen çok çalışmaktadır. Bu nedenle diğer işçiler arasında sevilmeye başlamıştır. Onun en büyük rakibi ise Menar'ın desteğiyle orada çalışan fakir delikanlı Azeri Latif'tir. Latif Baran'ı gözden düşürmeye çalıştığı günlerden birinde onun narin bir kız olduğunu anlar. Bu farkediş onun Baran'a duyduğu tüm öfkeyi, tertemiz bir sevgiye dönüştürür. Hem devlet yetkililerinden saklanan bir mülteci, hem cinsiyetini saklamak zorunda kalan bir kız olarak Baran'ın kimlik kartı yoktur. Latif'in ise bir kimlik kartı vardır. Filmin belki de en can alıcı hadiselerinden biri de bu durumla alakalıdır: Latif kendisinin devlet nezdinde bir "insan" olarak tanınmasını sağlayan yegâne şeyi, kimlik kartını, Baran'a ve ailesine yardım etmek gayesiyle az bir pahaya satar! Artık eşittirler: Yersiz yurtsuz kimliksiz.

The Cyclist/ Bisikletçi /1987

İranlı yönetmen Mohsen Makhmalbaf'ın yazıp yönettiği dram, "hastane köşesinde ölümle pençeleşen genç bir kadın ve başucunda bakışlarından çaresizliği ve ıztırabı okunan adam" sahnesiyle başlar.

Sovyet ordusunun 1979 senesinde Afganistan'a saldırmasıyla dünya gündemine oturan ve 9 sene süren savaş sırasında Nesim, hasta karısı ve oğlu Cuma ile İran'a sığınan bir mültecidir. Geldikleri yeni memlekette geçimini kuyu kazarak kıt kanaat sağlamaktadır. Hastalığı ilerleyen karısının hastane masraflarını karşılamak için daha çok para kazanması gerekmektedir. İş bulma sürecinde yoksulluk ve sefalet sebebiyle insanların hayatlarına son vermek için kamyon tekerleklerinin altına yatarak ölümü istemelerine şahit olur. Kendisi de o raddeye geldiği bir sırada mülteci arkadaşı aracılığıyla bahisçi bir adamın iş teklifini kabul eder. Kurulan sirkte bir daire etrafında yedi gün boyunca üzerinden hiç inmeden bisiklet sürecektir. Bahse girenler kadar olmasa da karısının hastanede bakımını temin edecek kadar kazanmayı ümit etmektedir.

Tüm insanî ihtiyaçlarını bisiklet üzerinde gidermek durumunda olan Nesim, uykuya ve yorgunluğa yenik düşmemek için insanüstü bir gayret gösterir. Oğlu Cuma da kendisine yardımcı olmaktadır. Annesinin sağlığının babasına bağlı olduğunun farkında olan Cuma'nın, bir gece vakti uyumak üzere olan babasını "Uyuma! Uyuma!" diye ağlayarak tokatladığı sahne akıllardan çıkacak gibi değildir.

Nesim pedal çeviredursun, yoksul, zayıf ve çaresiz bir mülteci üzerinden para kazanmak isteyen, hırstan gözleri dönmüş yerleşik para babalarının, günahsız savaş mağdurları güruhundan aciz bir insana ve ailesine zulmetmeye varan vicdansızlıkları içler acısıdır.

Yönetmen filminde ele aldığı mülteci dramını merhamet, gayret, ümit eksinde Nesim'in başarısıyla mutlu sona götürürken, olay örgüsü içinde sefalet ve işsizliğin yanı sıra çıkarcı ve umursamaz insanlar üzerinden ahlakî dejenerasyonu ve İran'daki sağlık sistemini tenkit etmekten geri durmaz.

Bir mülteci için "hayata tutunmak" oldukça zor iken sevginin, merhametin ve azmin gücüyle "hayata tutundurma"ya adanmış bir zaman diliminin hikâyesinden kulaklarda kalan "Nesim tûfan mîkoned!" sloganı gerçek olmuş, Nesim mücadele azmi ve umudu sayesinde gerçek bir mucize yaratmıştır. ■

KİTAPLIK

Kâmil BÜYÜKER

Hicret hem İslam tarihi için hem de insanlık tarihi için önemli bir milattır. İnsanlık ilk günkü gibi bugün de sürekli bir sefer ve göç halinde tarihi yazmaya devam ediyor. Hicret edenler yanında, savaş vs. sebeplerle göçün faturası ise çok büyük. Hicretin ve modern zamanlarda göçün anlaşılması noktasında literatürümüz maalesef çok zayıf. Burada ağırlıklı olarak künyeleri verilen eserler dikkat çekme sadedinde değerlendirilmelidir.

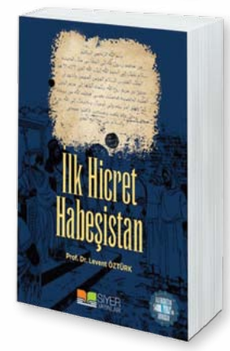

Kur'an ve Sünnet Perspektifinde Hicret

Bu başlık altında değerlendireceğimiz iki önemli eserden ilki *Nebevi Direniş Hicret* (Adnan Demircan, Beyan Yay., İstanbul, 2000, 197 s.), başlığını taşıyor. Yazar eserine hicret kavramı ve hicretin anlamı ile giriş yapıyor. Ardından Kur'an-ı Kerim ve hadislerde hicret değerlendirilirken, Efendimiz'in hicreti tafsilatı ile anlatılıyor. Hicreti sadece bir yerden bir yere yapılan yolculuk olarak değil hayatı dönüştüren bir sefer olarak okuyan Demircan şunları ifade ediyor: "Hicret, İslâm'ın var olma mücadelesinde kazandığı önemli bir mevzi, Müslümanların dönüştürülmesine karşı bir tepki ve zulme direnişti." Demircan hicretin hem Peygamberimiz'in hem de geçmiş peygamberlerin hayatlarında görülen şekliyle birer dönüm noktası olduğunu da belirtiyor.

İkinci önemli eser ise öncesi ve sonrası ile hicretin değerlendirmesi ve bugüne dair ölçüleri ihtiva eden *Olay ve Ölçü Olarak Hicret*, (İsmail L. Çakan, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul, 2016, 120 s.) isimli kitaptır. Eserin yazarı İsmail Lütfi Çakan, şunları ifade ediyor: "Hicretin İslam tarihinde köklü bir yeri ve kapsamlı bir anlamı vardır. Hicret kültürü ve tefekkürünün oluşması toplumda bu konum ve anlamın yakalanmasının temel şartıdır. Bu yüzden İslam'ı hicret sonrası belirginleşen ümmet, devlet ve medeniyet olarak tanımış olan dünya insanlığı, şimdi o başlangıç çizgisini yeniden düşünmek, anlamak ve hicrete fikir ve duygu olarak hicret etmek ihtiyacındadır." Hicreti bir şuura ve hayat pratiğine dönüştüren eser, bir el kitabı hüviyetindedir.

İsmi zikredilmesi gereken diğer eserler ise şunlardır:

Kur'an'a Göre Hicret Muhacir ve Ensar'ın Fazileti, Mahmut Emin, Özgü Yay. 2012, 208 s.

Hicret, Duran Kömürcü, Şamil Yay. tsz., 104 s.

Hicret / Tebliğ Terbiye ve Siyasi Taktik Açılarından, İbrahim Canan, Rağbet Yay., 2006, 94 s.

Her Hicret Bir İnkılabtır, Ali Şeriati, çev. Hasan Elmas, İhtar Yay., Ankara 1991, 95 s.

Habeşitan'a Hicretin Detayları

Mekke'den Medine'ye hicret öncesi yaşanan önemli bir tecrübe hiç şüphesiz Habeşistan hicretidir. Bu konu ile ilgili elimizde kaynak eser olarak zikredeceğimiz iki eser şunlardır:

İlk Hicret Habeşistan, Levent Öztürk, Siyer Yay., İstanbul, 2015, 239 s.

Etiyopya'da İslamiyet: Asr-ı Saadette Habeşistan'la Münasebetler, Levent Öztürk, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001, 184 s.

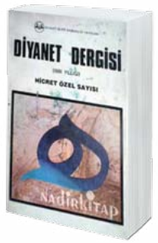

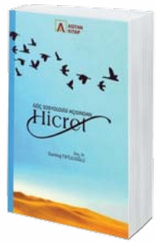

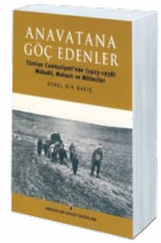

İlk Hicret Habeşistan adlı eserde Habeşistan'a ikiden fazla hicret yapıldığı, Garânîk hadisesinin -bazı siyer kaynaklarında yer almasına rağmen- muhacirlerin Mekke'ye dönüşleriyle alakasının olmadığı, Müslümanları himaye eden Habeş Necâşîsi Ashame'nin söz konusu hicretten yıllar önce Bedir Ovası'nda bir müddet bulunduğu; ayrıca bir Habeş heyetinin Mekke'ye gelerek Müslüman olduğu, başta Habeş Necâşîsi Ashame olmak üzere pek çok kişinin Hz. Peygamber hayatta iken İslâmiyet'i benimsedikleri gibi detaylı bilgiler yer almaktadır.

Edebî Metinlerde ve Edebiyatımızda Hicret

Hicret ve yakın zamanda göç olgusu şiire, na'tlara, ağıtlara, türkülere, destanlara, hicretnâmelere konu olmuştur. Hem hicret edenlerce hem de bu havayı teneffüs edenlerce kaleme alınan metinlerden oluşan eserlerin bazıları şunlardır:

Tarih İçinde Hicret ve Na'tlar Antolojisi, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yay., İst.1991, 283 s.

1400. Yılında Hicret, Ali Nar, Akkültür Yay., İstanbul, 1980, 138 s.

Hicret, Akif İnan, Eğitim-Bir-Sen Yay., Ankara, 2006, 63 s.

Hicret Günleri, Meral Maruf, Akabe Yay., Ankara, 1983, 183 s.

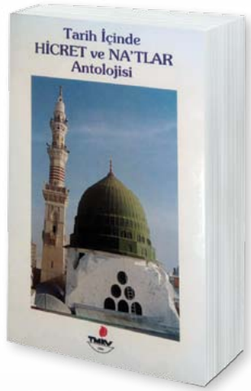

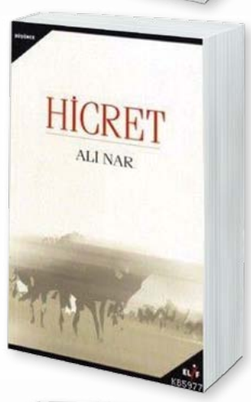

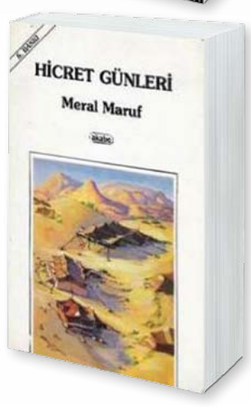

93 harbi diye anılan 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında yaşanan büyük muhaceratın izlerini ve Rumeli'deki Müslümanların başlarına gelenleri bizzat yaşamış bir isim olan Zağra Müftüsü Hüseyin Râci Efendi'nin kaleme aldığı hatırat ise hicretnâme türünün en önemli örnekleri arasında zikredilebilir. Eserin künyesi:

Tarihçe-i Vak'a-i Zağra; Hicretnâme, Hüseyin Raci, neşr. Necmi Raci, Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1326, 185 s. Kitap, *Zağra Müftüsünün Hatıraları* (İz Yay. 2004, 330 s.) ismiyle yeniden yayımlanmıştır.

Antolojik ve İlmî Bir Çalışma

Hicret konusunda yayımlanmış en derli toplu çalışmalardan birisi 2015 yılında bir program dolayısıyla neşredilmiş olan *Hicret* (ed. Muhammed Bedirhan, TÜRKKAD Yay., İstanbul, 2015, 175 s.) adlı çalışmadır. Kitap Süleyman Uludağ, Ahmet Önkal, Ahmet Özel, Semih Ceyhan, Nebi Bozkurt, Bayram Ali Çetinkaya, Türkan Alvan gibi alanında yetkin isimlerin makalelerinden oluşmaktadır. Minyatürle desteklenmiş metinlerden oluşan çalışma Mustafa Tahralı'nın 1980 yılında kaleme aldığı Hicret isimli na'tla başlıyor. Hicret tüm boyutları ile değerlendirmeye tâbi tutuluyor.

Yeni Bir Tarih Başlangıcı Hicrî Takvim

Hicretle beraber yeni bir tarih ve takvim başlangıcı gerçekleşmiştir. Hicrî takvim bu başlangıcın adıdır. Hicrî takvim, tesis edilme süreci içinde önemli isimlerin de yer aldığı bir çalışmaya konu oldu. Eser künyesi şu şekildedir:

Hicrî Takvim ve Siyer Kronolojisi Etütleri, haz. Muhammed Hamidullah, Kasım Şulul, Muhammed el-Casnazani el-Hüseyni, J. Marsden B. Jones, Siyer Yay., İstanbul, 2012, 263 s.

Hicrî Takvim ve siyer kronolojisi konularına ışık tutmaya çalışan eser dört makale ve bir ekten oluşuyor:

"Hicrî Takvim ve Tarihi Arkaplanı" (M. Hamidullah), "Asr-ı Saâdette Takvim" (K. Şulul), "Hz. Peygamber (a.s.) Devri Kronolojisinin Miladî Karşılığı ile İlgili Bir Araştırma" (M. el-Casnazanî ve arkadaşları), "Megâzi Kronolojisi -Bir Metin Tahlili-" (J. M. B. Jones). Derlemenin sonunda ise "J. Marsden B. Jones'in Megâzi Kronolojisi -Bir Metin Tahlili- Başlıklı Makalesinin Tenkidi" başlığını taşıyan bir ek yer almaktadır.

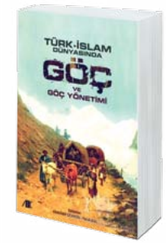

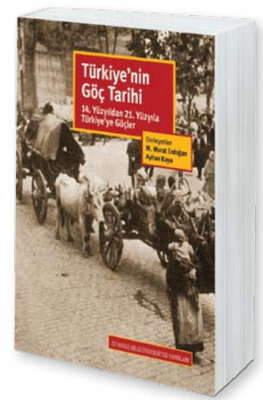

Farklı Cepheleri ile Bazı Göç Kitapları

Yaşadığımız asrın en temel problemi olan göç meselesi üzerine bir hayli kitap yayımlanmış. Ancak bunlardan dikkat çekici olanların künyelerini vermekle iktifa edeceğiz.

21. Asırda Hicret, Cihan Yamakoğlu, İlgi Yay., 2017, 302 s.

Göç Sosyolojisi, Yusuf Adıgüzel, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016, 221 s.

Türk-İslam Dünyasında Göç ve Göç Yöntemi, ed. Abdüllatif Çeviker, Faruk Bal, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2016, 368 s.

İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı, Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2016, 299 s.

Türkiye'nin Göç Tarihi : 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, der. M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2015, 352 s.

Anavatana Göç Edenler: Türkiye Cumhuriyeti'nde (1923-1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler, Genel Bir Bakış, haz. Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2010, 42 s.

Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu, proje: Ayşe Böhürler, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, 2007, 457 s.

Mülteci Parfümü, Ayşe Böhürler, Erdem Yay., 2017, 128 s.

Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar, Suna Gülfer Ihlamur Öner, N. Aslı Şirin Öner, İletişim Yay., 2012, 613 s.

Göç Sosyolojisi Açısından Hicret, Durmuş Tatlılıoğlu, Asitan Yay., 2013, 384 s.

Tarihteki Yetmiş Büyük Yolculuk, Robin Hanbury-Tenison, Oğlak Yay. 2007, 304 s.

DİN ve HAYAT